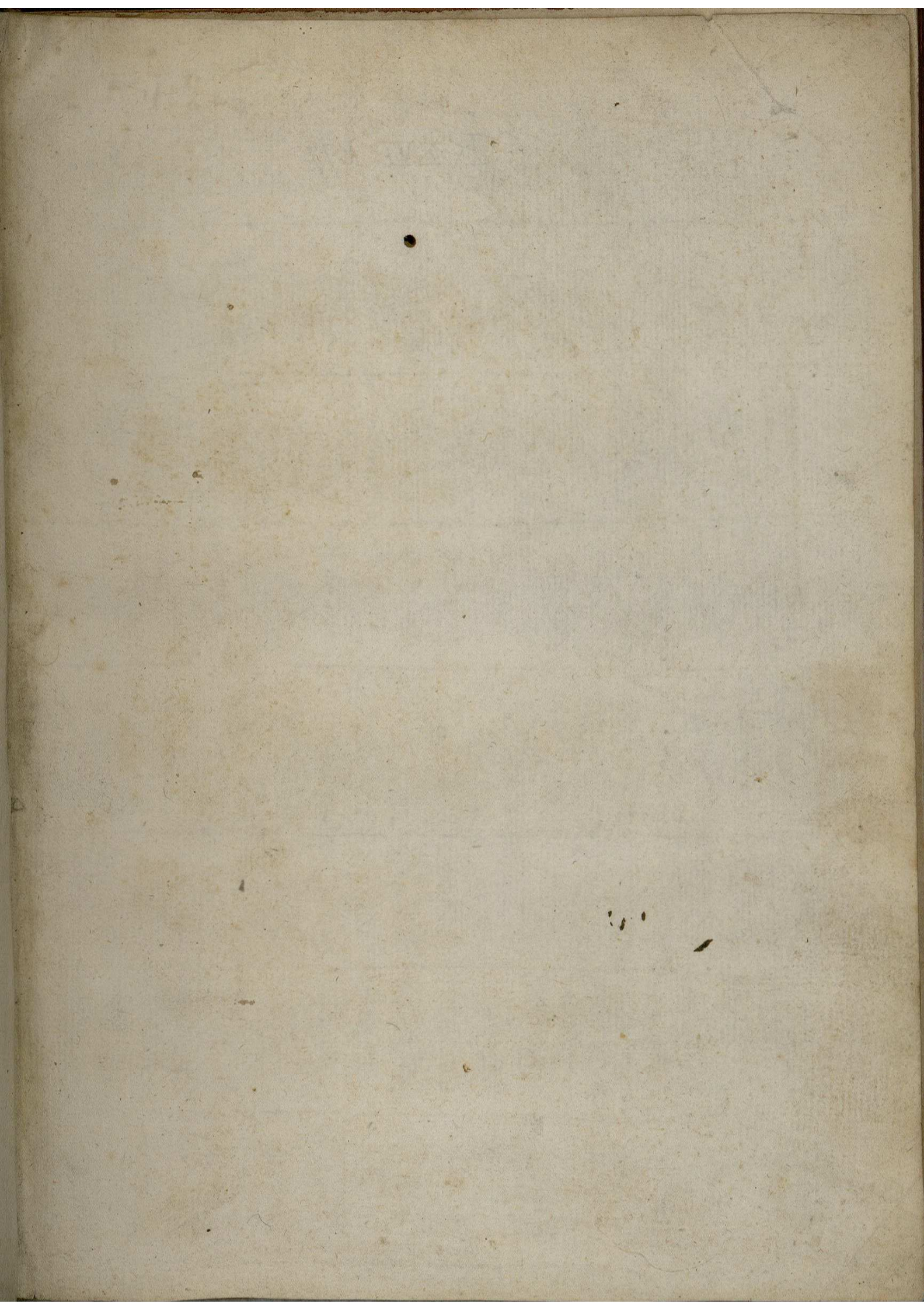

Q. 16. 7

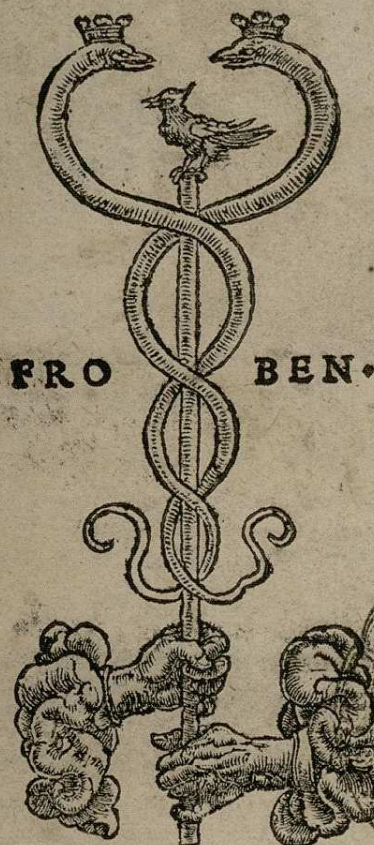

I. t. 11. 22.

Bibliotheca Sedanensis

DECLARATIO

NES DES. ERASMI ROTERODAMI, AD
Censuras Lutetiæ uulgatas sub nomine Facul-
tatis Theologiæ Parisiensis, uigilanter
recognitæ per autorem, & auctæ.

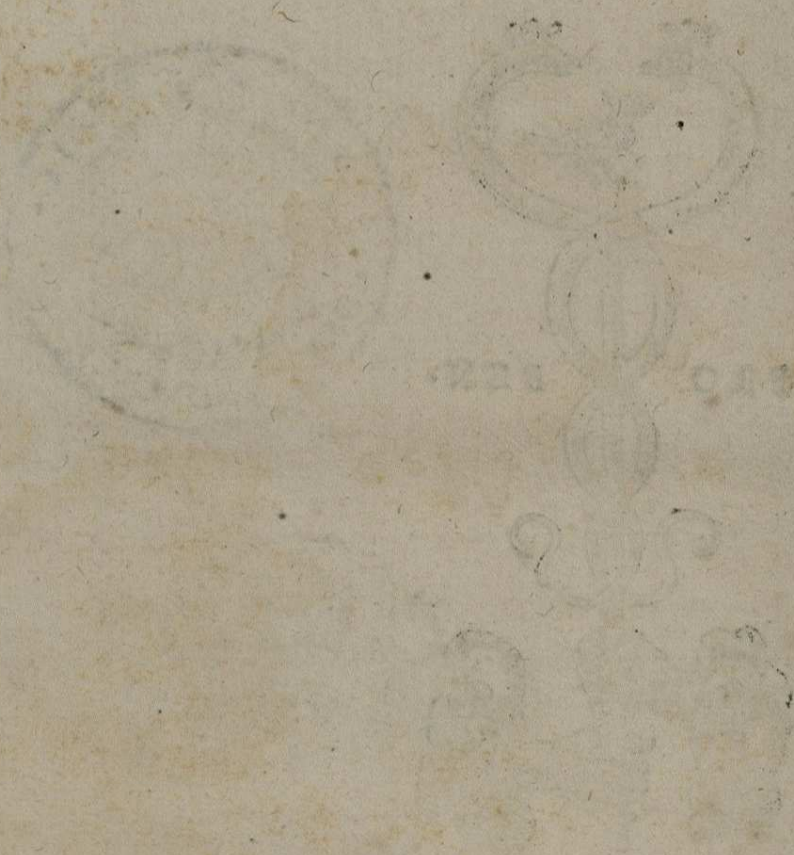
IN OFFICINA FROBENIANA ANNO
M. D. XXXII MENSE SEPTEMB.

Cum gratia & priuilegio Cæsareo ad sex annos

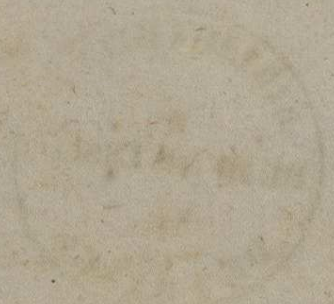
DECLARATIO

IN RES. PERS. ET ASSUMPT. T. TERODAMI AD
Centum et octiduum (ad homines) per
etiam theologos et philosophos, in hunc
modum: et cetera.

IN OFFICINA THEOPHILIANA ANNO
M. D. XXXII MENSE SEPTEMBRI.

Compositum et impressum in Officina Theophiliana

PRAEFATIO FACULTATIS

DECANVS & facultas Theologiae
Scholae Parisiensis omnibus fidelibus
in Christo salutem. Cum à nobis
anno domini millesimo quingē
tesimo uicesimo sexto circa finem
Iulij, à multis & grauibz uiris quæ
reretur quid sentiendū foret de quibus
dam propositionibus excerptis è Paraphrasibus De
siderij Erasmi in nouum testamentū, & similiter de quibus
dam alijs extractis ex quodam eius libello dictarum
propositionum defensiuo, qui dicitur Elenchus, necnon
& paucis alijs in alijs illius libris reptis: Nos rationē red
dere uolentes, de ea quæ in nobis est, fide re diutius atq;
maturius perspecta, & inter nos discussa, tandē nō solū
super dictis propositionibus respondendum censuimus,
sed & rationes & scripturarum testimonia pro instituti
breuitate, pauca ad cautelam subiungere, ubi opus uisum
est, curauimus: ut clare agnoscāt qui ista lecturi sunt, tan
tam esse uim ueritatis, ut quamuis interdum impudenti
insipientium hominum temeritate exagitetur, nūquam
tamen possit conuelli. Nam si aduersus eam portæ infe
rorum præualere nequeunt, neq; certe potestas ulla su
per terrā præualebit. Proinde nō solent uiri prudētes etiā
ethnici pertinaci animositate ea tueri quæ leuius forsan
aut incōsultius asseruere, ubi ueritas ipsa, ratione reddi
ta, manifeste cognoscitur. Cæterum in conclusione præ
sentis operis huiusmodi nostri instituti ratio
pluribus explicabitur.

INDEX

INDEX ARGVMENTORVM, QVAE APRAE
fata doctorum uniuerſitate diſcuſſa fuere & definita.

De paruulis baptizatis, I. De morte Chriſti, II.
De ieiunio & delectu ciborũ, III. De iuramento, IIII.
De reparatione iniuriæ, V. De matrimonio, VI. De fi-
de, VII. De quibusdam deſiderijs ſpectatibus ad fidem
VIII. De lege ueteri, IX. De authoribus librorum
noui teſtamenti, X. De Symbolo apoſtolorum, XI
De traductione ſanctarum ſcripturarum in linguam uul-
garem, XII. De ijs in quibus à communi uſu eccleſiæ
latinae paraphraſtes recedit in ſuis paraphraſibus XIII.
De quibusdam propoſitionibus quæ poſite uidentur ex
inaduertentia uel ipſius paraphraſtæ uel typographorũ,
XIIII. De quibusdā propoſitionib. in quibus nō ſatis
officio paraphraſtæ ſcriptor paraphraſis reſpondet, XV
De meritis, XVI. De fiducia bonorum operum & me-
ritorum, XVII. De fiducia corporalium ceremoniarum
& ſtatutorum religionis, XVIII. De oratione uocali,
XIX. De celibatu ſacerdotum, XX. De peccato ori-
ginali, XXI. De poena filiorũ temporali propter pec-
cata parentum, XXII. De poena hæreticorũ, XXIII
De defectu uigoris euangelij, XXIIII. De ſabbato,
XXV. De eccleſia, XXVI. De beata uirgine Ma-
ria, XXVII. De angelis, XXVIII. De Petro, XXIX
De Paulo, XXX. De Dionyſio areopagita, XXXI.
De theologia ſcholæſtica, XXXII.

PRAEFATIO DES² ERA²
SMI IN DECLARATIONES SVAS.

QVIDEM sperabā tandē
huiusmodi rixarū finē,
uel delassatis impetenti/
um animis, qui si nō con/
tigisset, animus erat mi/
hi silentio pertinaci quie/
tem ab irrequietis redi/
mere. Nam quod Alber/
to Pio respōdi, nominis
illius celebritati datum est, quæ me uidebatur gra/
uatura potius quàm res ipsa. Cæterum simul atq;
præter omnem expectationem prodierunt censurę
titulo facultatis Theologiæ Parisiensis, plane flu/
ctuabam animo, reputans, nec tutum obticescere, ne
uel tam celebris collegij maiestatem uiderer habe/
re contēptui, uel agnoscere quæ intentantur: nec re/
spondere, ne peruicaciæ tribueretur quod non uere/
rer sacratissimæ facultatis oraculis respōsare. E duo/
bus malis quando utrunq; uitari non poterat, in id
qd leuius uisum est, incurrere malui. Leuius enim
existimarim, haberi procacior, quàm impiorum au/
tor dogmatum. Quanquam mea respōsio multum
abest ab improbata quorūdā pertinacia, qui quod

obijcitur, non solum tuentur ac uindictant, uerum etiam malis adijcientes deteriora, conduplicant errorem, ac dum homines uideri refugiunt, fiunt hæretici. At mihi responsio sic temperabitur, ut & Theologorum auctoritati quantum debet honoris deferā, & si cubi per humanā incuriā, oscitantia aut inscitiā lapsus sum, agnosca & corrigā errorem: rursus ubi sermonis obscuritas aut ambiguitas ansam præbuit errori, declarē bona fide, quid senserim. Cæterū quoties inciderit, quod aut simpliciter uanū est, aut pperā intellectū aut calūniōse detortū, id ingenue reiiciā, nō in ipsum corpus sacrę facultatis, sed uel in cōmissarios uel in alios quibus hoc negocij fuit delegatū: qui mea, uel trunca uel deprauata, uel ab aliena persona ad me detorta, uel perperam interpretata sacratissimæ facultati obtruserunt. Nam ea quum sit grauissimis occupationibus districta, haud quæquam mirum est, si non habet ocium meas lucubratiunculas propius ac fixius inspiciendi, sed de his tantum pronunciat, quæ deferuntur: quæ si perperam proponuntur, iam non mea damnat illa, sed quæ deferuntur. Equidem summopere cupiam eius collegij dignitatē simul & auctoritatem quā maxime sanctam tectam haberi, quod haud nesciam ad Christianæ religionis integritatem uehementer pertinere, ut omnes de Sorbonica sodalitate quā magnificen-

ficentissime sentiant, nec secus quàm oraculum exci-
piant, quicquid ab ea communibus suffragiis decre-
tum, ac simili consensu proditum fuerit. Idc̃p̃ mihi
perpetuo, tum in serijs tum in ludicris studio fuit, ne
quam gentem ordinemue læderem, eo quod sciam
ubiq; bonos malis pmixtos, ac malos bonis. Quic-
quid usquã mihi dictum est acerbius, in certorum
hominum mores, non in ipsos ordines dictum est.
Porrò ut qui taxat hominum uicia, iuuat rem Chri-
stianam non labefactat: ita qui conuellit probatos
ordines, turbat & conuellit ecclesiæ statum. Inter or-
dines autem uix alium esse puto cui plus honoris
debeatur c̃p̃ Theologico, qui quod olim fuit episco-
porum proprium, in se receperunt. Rursum inter
Theologorum collegia magno orbis cōsensu, prin-
cipem locum tenet schola Parisiensis, quam merito
quis Christianæ religionis ἀκρότερον esse dixerit.
Quo minus phas est huius dignitati quicquam de-
rogare. Proinde mihi in hac apologia minor erit so- *nota*
licitudo, quibus modis meam tuear innocentiam,
in his nimirum in quibus præter meritum accusor,
quàm ut caueam, ne quid mea defensio lædat mi-
nuatue Sorbonicæ sodalitatis autoritatē. Equidem
nec decanos, nec commissarios nec amanuenses no-
ui, sed tamen esse illic aliquot, qui flagrant impoten-
ti quodam odio mei, res ipsa declarat: & sunt for-
tasse

nota

tasse quos rapit zelus ecclesiæ, sed uehemens magis
quàm secundum sciētiam, Nec desunt forsitan qui
meru suffragātur. Sunt qui priuato fauore adsunt,
cæteri uel conuiuent uel subducūt sese, prius habentes
cedere, quàm cum irrequieti spiritus hominibus
& cōtentioni natis digladiari, mox audituri, si quid
æqui dixerint, Luteranus. Optarim tamen has cen-
suras alio titulo quàm facultatis prodisse in lucem,
id quod non tantum mea ipsius causa, quem supra mo-
dum grauabit fulgor Sorbonici nominis, etiam si
nullus insit error meus: uerum etiam, quod ipsius fa-
cultatis referat nihil ab ea proficisci, quod iure pos-
sit reprehēdi. Atque ut facile credo hæc agitata in cō-
fessu Theologorum, ita certis omniū suffragiis de-
creta, ac legitimo consensu publicata mihi non sit
uerisimile. Quædam uidentur admixta præsertim
in titulis, cōclusionibus ac præfationibus, quæ plus
odij quàm iudicij præ se ferūt. Et haud scio an qui-
spiam uel Theologus uel amanuensis tantum iuris
sibi sumat, ut in medijs etiā censuris aliquid de suo
admisceat, stomacho quod feruēti priuatim indulgeat.
Hæc facultas aut nescit aut dissimulat. Non statim
quicquid agitur inter Theologos publicandum
est. Multa illic uentilantur exercitamenti gratia.
Si placuisset facultati has cēsuras ædere, quur post
annos quatuor nunc demum prodeunt? Ad hæc,
quum

quum Censuris quas ædiderunt in Lutherum diligēter additus sit dies definitionis, ac mox dies quo decretū est ut definita publicarentur, non sine commemoratione gymnasiarchæ, regionum cōsiliariorum, & aliorum ἀξιωματικῶν, hic de publicandi auctoritate nulla fit mentio. Verum donemus has censuras esse uniuerſi collegij, nec pronunciatum ex fragmentis delatis, sed ex perpetua scriptorum in eorum lectione, tum legitimo omniū cōsensu in lucem proditas, saltē hoc mihi iuris superest, opinor, apud Theologos, quod apud Macedonum regem Philippum licuit reo, uidelicet ut à facultate dormitante appellem ad eandem uigilantem. Quemadmodum enim Paulus nihil se posse fatetur ad destructionem ecclesiæ, quum esset tantus apostolus, ita Theologis nulla est auctoritas aduersus euidentem ueritatem: homines sunt & ipsi, quibus imponi potest præstigijs improborum, etiamsi nec affectus, nec incuria, nec ignorantia pariat errorem. Quid quod inspiciendi prouincia non semper ex iudicio libero, sed interdum ex ambitu quorundam delegatur: Itaq; fieri potest, ut res geratur uel per non satis linguæ latinæ peritos, ut damnent quod non intelligunt, uel in ueterum autorum lectione minus exercitatos, ut nisi uideant conclusiones, aphorismos & corollaria, uideantur sibi in alio esse mundo: uel

b odio

odio corruptos, ut damnent & pie dicta: uel adeo pigros, ut tantum ea legant, quæ notata sunt, quum ex his quæ præcedunt ac sequuntur liqueat scriptoris animus. Videor autem mihi deprehendisse quibus ex rebus potissimum nascatur offensio quorundam in libris meis. Primum quia dum aliorum animos ex meo metior, simplicius ac liberius effero quod sentio, haud suspicans in insidijs latere calumniam. Deinde quod à scholastica phrasi recedens, conor interdum paulo latinus quod sentio proloqui.

nota. Displicet autem quibusdam quicquid non intelligunt, & carpunt quod perperam intelligunt. Præterea quod ubique ferè gaudeo sequi uetustissimos quosque doctores ecclesiæ, potiusque placita scholasticorum: quorum aliqua sunt dubiæ ueritatis, aliqua etiam inter ipsos controuersa sunt, quædam ipsa specie ab Euangelico uigore degenerantia. proinde quum ueteres ferè sequutus sim, ad recentiorum placita meas examinare lucubrationes, pinde est, quasi si quis cantionem Lydiam, ad phrygios modos excutiat. Quod si quis conetur ad eosdem gnomones examinare libros Basilij, Chrysostomi, Ambrosij, Hieronymi, Augustini, reperiet plusquam duo milia propositionum, quæ grauiorem mereantur censuram, quàm pleræque mearum. Perquam uero iniquum sit, in illorum scriptis nihil non excusare, etiam ubi grauius

grauiter lapsi sunt, & in meis etiam quæ pie dicta sunt ad calumniam trahere. Fit enim interdum, ut quod in Augustino, & Cypriano cum plausu legitur, in meis ut impium carbone notetur. Apud iureconsultos liberatur à crimine calumniæ qui probatum sequutus est autorem: me nec Augustinus nec Hieronymus omnium probatissimi quicquam subleuant, sed in reprehensione grauat etiam Aymo & Richardus de Sancto Victore. Quin & illud obest mihi, quod priscorum Theologorum, atque adeo diuinorum uoluminum morem sequutus à tropis non abstineo. Atqui tropos non agnoscunt, *nota.* qui tantum in aphorismis scholasticis triuerunt ætatem. Sed uix ulla occasione frequentius præter meritum male audio, quàm quod quæ sub aliena persona dicta, congruunt primordiis ecclesiæ, sic proponuntur quasi nunc à me dicantur aduersus præsentem ecclesiæ statum. Porro qui non recipiunt personarum excusationem, in argumento quod personis constat, hi quid aliud quàm profitentur se nolle præstare æquos iudices? Ad excusandum priscos satis est unius loci testimonium: & ad euincendum illos recte sentire, satis est unica sententiola, licet compluribus locis aliud sentire uideantur. Mihi licet trecentis locis expresserim probatam sententiam, unus locus obijcitur ac detorquetur ad calumniã, nec illa

tam multa bene dicta quicquā opitulantur. Postremo in dialogis, ubi quod ab alio dicitur ab alio refellitur, mihi obijcere partem deteriore altera dissimulata, quis nō intelligat ab omni specie æquitatis abesse plurimum? Atqui ad hunc modum subinde tractor in censuris quibus expenduntur mea colloquia. Quod ipsa res suis locis abunde declarabit. Leuius quidē illud, sed interdū officit mihi, quod aliò spectat censura, aliò sermo meus. Illa contēplatur qđ in quaq; re est, aut esse debet, optimū: meus sermo spectat, quò degenerarint hominū mores. Et quū interdum idem agamus, illi prouocantes, ego reuocans, tamen dissentire uidemur. Hic mihi succurrit quidam ē prophanis litteris, sed tamen ad hoc quod agimus satis accommodum: Philoxenus tragœdiarum scriptor, interrogatus quamobrem in fabulis suis mulieres induceret malas, quū Sophocles eas induceret bonas, ille, inquit, eas inducit quales esse deberent, ego quales sunt. Idem igitur agunt, & qui proposita honesti forma, ad uirtutem prouocat, & qui uicia prodit ac traducit, præsertim ea quæ se fuerāt imagine pietatis. Ad prioris examinationis propositiones ferē omnes pridem respondimus Natali Bedæ. Ea fuisse lecta à commissarijs constat, quandoquidem aliquot loca citant ex Supputationibus & Elencho. Verum quum illic ad multa sic responderim

*nota.
sentētia philoxeni est
et sophoclis*

derim, ut opiner Theologis integris factum fatis,
dissimulatis omnibus, tantum obiicitur quod gra-
uat. Vnum exempli causa proferam. Ex loco para-
phrasys in Matthæi Cap. 16. Beda obiecerat quod
scripsissem: Christum singulari amore filium dei,
non leue crimen impingens, sed impietatem execra-
bilem Arianorum, quasi senserim Christum, nō na-
tura sed adoptione filiū dei. Atqui ego docui id ty-
pographorum incuria commissum in æditione po-
steriore, qui ex more fecerant amore. Id palam ar-
guit prima æditio in minusculis, quæ prodijt anno
1522. Illic comperi scriptum singulari more filiū dei,
hoc est ea ratione filiū dei, qua nullus alius est præ-
ter ipsum. Posterior æditio peracta est me inscio,
nec si adsim maxime, mihi liceret quicquid illorum
incuria committitur corrigere. Expressi maxime ca-
tholicam sententiā, & tamen audio Arrianus. Hoc
à me diligenter commonstratum, si commissarij bo-
na fide retulissent ad facultatem, nequaquam addi-
dissent eam censuram, nec dubito quin idem factu-
ri fuerint in alijs compluribus. Iam & illud offendit
quosdam iniquiores, quod ueteres imitatus oratio-
nem ad præsentem materiam accommodo, uehe-
mentius incumbens in eam partem unde moribus
hominum grauius imminet periculū: ueluti quum
deterreo à furore bellandi, à periurio, à fiducia uiriū

*vide proposi-
tionem 89*

b 3 ac ope

ac operum nostrorum, à fiducia ceremoniarum, à
superstitioso cultu diuorum, à prae posteris rerum iu
dicijs. Huiusmodi locos qui tractat perpetuo dicti
onis fluxu, calore quodam interdum eò fertur, ut ui
deatur id unde deterret in totū damnare, iuxta ue
tus prouerbiū, iniquum interim petens ut æquum
ferat. Videmus quò feratur interdum Hieronymus
amore uirginitatis. Dicas eum minus quàm par est
tribuere matrimonio. Contra qui impense laudat
matrimoniū, uix effugiet quin alicubi uideatur de
rogare uirginitati. Idem interdum tanta uehemen
tia prouocat ad contemptū mundi, ut si quis urge
at uerba, uideri possit extra monachismum adime
re christianis spem salutis. Alicubi sic clericos deter
ret ab amore diuitiarum, ut in totum illis uideatur
adimere ius habendi quicquā proprium. Aliàs ita
deſcit quorundam episcoporū tyrannidem, ut eos
propemodum cogat in ordinem æquetq; presbyte
ris. Ne singula commemorando sim prolixior, hu
ius generis permulta reperiuntur, & in diuinis uolu
minibus, & in ſanctitate celebrium uirorū ſcriptis,
præſertim ueterū. Hinc eſt quod in apoſtolorū ac
doctorum literis quædam uidetur ex diametro pu
gnare inter ſeſe. Quale uero ſit, ſi quis apud bellaces
magna contentione dehortantem à bellis, & ad con
cordiam exhortantem ſic interpellet: heus tu, quur
damnas

damnas bellum, quod interdum recte ac necessario
suscipitur: Quid audire mereatur ille interpellator:
Nónne hoc: Amice uerum est quod dicis, sed nunc
aliud agitur: medeor horum morbo, ad id nihil con-
ducit tuum pharmacum. Seruetur istuc alteri tem-
pori. Aliud est in scholastico cōflictu ueritatem ex-
actam scrutari, aliud est affectus hominum oratio-
nis impetu rapere ad meliora. Dominus ad beni-
gnitatem exhortans, clamat: omni petēti te tribue,
iubēs ut de inimicis quoq; bene mereamur. An hoc
agenti conuenit occinere dogma scholasticum: Ne-
minem obligari ad impertiendū de suis proximo,
nisi in extrema necessitate, quod ipsum tamen lice-
at ab eo reposcere, ad meliorem fortunā prouecto.
Haud tamē hæc eò loquor, quasi negem in scriptis
meis inesse lapsus. Non sum felicior Hieronymo,
Ambrosio & Augustino, quibus hoc non contigit:
sed peruersum animi studiū semper abfuisse quam-
uis sancte deierare uel ipso Christo præsente nihil
uerear. laudo tamen piam Theologorum uigilan-
tiam, quibus non satis est euellere zizania dogma-
tum improbatorum, sed infirmorum etiam offen-
sionibus studēt occurrere. Nam id quum in multis
censuris, tum in ipsa præfatione significant, quum
aiunt ad cautelam. At mea sentētia rectius cautum
fuiſſet infirmis, si certis delegassent negociū è meis
lucur

lucubrationibus decerpendi, quicquid ibi pugnat
cū dogmatibus ob quæ nunc turbatur ecclesia, quæ
sunt innumera: aut ita temperassent sermonē: si hoc
sensit Erasmus, errat. Nunc ex uerbis incommode
decerptis interdum & de animo meo pronūciatur,
id ē præter causam, ut suis locis commōstrabimus.
Quur illa non uident pro quibus sto ad depellen-
dam calumniam, quæ communes hostes uident ad
intendendam? Atqui quum hætenus constanter
adhæserim ecclesiæ catholicæ, quum eorum quos
ipsi pro perduellionibus habent ecclesiæ, & animos
& calamos in me concitarim, si minus eo dignus fa-
uore uidebar, ut incircūspectius à me dicta cōmode
interpretarentur, saltē hac æquitate nō indignus ui-
deri poterā, ne mihi tam odiosis nominibus impin-
gerentur, quæ nec scripsi, nec sensi, ac fragmentis ma-
le decerptis, & in sensum impiū deprauatis mecum
ageretur. Postremo si pie cogitat qui studet simpli-
cium & imbecilliū periculis occurrere, rem non im-
piam mihi uideor factururus, si & illorum occurram
periculo, qui quoniam me existimant aliquid esse,
quum nihil sim, hoc ipso possent in errorem prola-
bi, aut in errore confirmari, si persuasum fuerit, me
hoc sentire quod quidam magni nominis interpre-
tātur. Qualis autem ille medicus uideatur, qui dum
aliorū hulceribus mederi studet, alios integros sau-
ciet

riet? Incauta cautela est, sic consulere nescio quibus infirmis, uel morosis uel iniquis potius, ut immerentē grauius lædas. Porro Theologos collaudo quod nō grauari sint de ea quæ in ipsis est fide rationem reddere: licet nō temere adiecerit Apostolus, Cum modestia & timore: ut & reprehensio sapiat Christianam mansuetudinem, & iudicium sit circumspectum, consideratione fragilitatis humanæ, ne forte hallucinetur ipse qui errorē impingit. Sed expressius specimen Christianæ mansuetudinis datū fuisset si tantū docuissent, non etiam conuicia quædam aspersissent, quod nec aduersus Luterum factū est. Neq; uideo in quē iaciātur illa uerba: ut clare agnoscant qui ista lecturi sunt, tantam esse uim ueritatis ut quamuis interdum impudenti insipientium hominum temeritate exagitetur, nunq; tamen possit cōuelli, &c. Hæc si in alios dicunt, alieno loco dicuntur: sin in me, contumeliose dicuntur: sin admonendi gratia in genere dicta sunt, rapiat è medio qui uolet: ego me ab eo affectu semper alienissimum & fuisse profiteor, & esse gaudeo, & opitulante Christo futurum confido. Postremo fateor & apud Ethnicos esse turpe repugnare cognitæ & exertæ ueritati, sed apud eosdem nunquam fuit honestum, quenq; calumnijs incessere. Hæc præfatus rem aggredior: sed prius lectorem admonitum uolo, si quid cui uel

c in hac

in hac præfatione, uel in sequētibus declarationibus minus reuerenter dictum uidebitur, intelligat nihil ad facultatem pertinere, quæ nō nisi ex delatis pronunciauit. In delatores igitur, uelut ad Pyrrhæā (ut aiunt) si quid mali. Quicquid aut in legitima protestatione solet dici, id hic p̄ expresso haberi cupio.

Finis præfationis.

PROPOSITIONVM ERAS-

SMICARVM CENSURAE FACULTATIS

Theologiæ Parisiensis

Tit. I. De paruulis baptizatis. In epistola præposita paraphrasi in Matthæum Propositio Erasmica.

I H I uidetur non mediocriter conducere si pueri baptizati quū iam ad pubertatem peruenerint, iubeantur confessionibus adesse, in quibus illis dilucide declaretur quid in se contineat professio baptismi: deinde diligenter priuatim examinentur à probis uiris satis ne teneant ac meminerint ea quæ docuit sacerdos. Si cōperientur satis tenere, interrogentur, ratūmne habeāt quod susceptores illorum nomine polliciti sunt in baptismo: Si audita professione, approbēt quod gestū est per uicarios: omnia tentāda sunt, ne quis resiliat à prima fide. Quod si nō potest obtineri, fortassis expediet illū non cogi, sed illū suo relinqui animo donec resipiscat: nec ad aliā interim uocari

uocari pœnam, nisi ut ab Eucharistia sumenda reli-
quisq; sacramentis arceatur. Cæterum nec à sacris,
nec à concionibus excludatur.

CENSURA

Consilium hoc quantū ad id quod suadet petendum à
paruulis baptizatis dum iam sunt adulti, raturum ne habe-
ant quod susceptores illorū nomine in baptismo promi-
serunt, & si non approbent, fortassis expedire eos relin-
qui animo suo donec resipiscant: nec interim aliter puni-
ri, nisi quod non tradātur eis sacramenta ecclesiæ, impiū
est, & in perniciem uergit fidelium, uiam aperiens abo-
lendæ Christianæ religioni.

RATIO

Si enim q̄ paruuli baptizati sunt, ubi adoleuerint, inter-
rogati negent se rata habere quæ susceptores nomine il-
lorū polliciti sunt, mox & ipsi suæ peruersitati adhæren-
tes à Christianismo deficerent, & eorum exemplo mul-
ti aliī. In dubium præterea reuocare an baptizati paruuli
ubi ad annos discretionis peruenerint, possint cogi ad te-
nendam fidem catholicā, apertam præfert impietatem.
Nam cū fide teneatur, baptizatos paruulos esse fideles
filios dei & hæredes regni coelestis, fide quoq; tenendum
eosdē iā adultos esse de gremio ecclesiæ: ideoq; eisdem le-
gibus esse obnoxios, quibus cæteri orthodoxi astringun-
tur: haud secus q̄ aliarum communitatum paruuli, ubi
ad pubertatis annos peruenerint, legibus suarum politia-
rum deuinciūtur: quamuis in illas formaliter per se non
cōsenserint. Vnde nec minus possunt cogi paruuli Chri-
stianorum baptizati, ad fidem Christi seruandam, quā
olim paruuli Iudæorū circumcisi, ad legem Mosaicam: *luc. 2.*
de quibus tamen nefas est hæsitare. Sub lege siquidem *gene. 21. a.*
leuit. 12. a.

circuncisos uniuersæ legis faciendę debitores pronunciat
Gal. 5 at Apostolus : & decreuit dominus in lege ueteri morte
Deut. 13 plectendos, quoscunq; à semel suscepta lege recedentes.
 Declararunt item nonnulli summi pontifices, tanquã con-
 tra hæreticos procedi oportere, aduersus eos qui quum
 paruuli essent, baptizati sunt : ubi autem doli facti sunt
 capaces, ad ritus se conuerterunt Iudæorum.

DECLARATIO ERASMI ROTERODAMI
 ad primam censuram.

I Nunquã dubitauĩ quin infantes baptizati per-
 tinerent ad corpus ecclesiæ, nec unquam dubitauĩ
 quin ecclesia ius habeat animaduertendi in eos, qui
 à fide baptismi resilierunt: ut iam illa uerba censure,
 de quibus tamen nephas est dubitare, nihil ad me
 pertineant: tantum dubitauĩ an expediret. Multa
 enim licent, quæ non expediunt. Porro quod ad il-
 lam particulam attinet, quam sola notat cēsurā, con-
 filium proprie dici non potest : Consultatio potius
nota est. Qui enim dat consiliũ, iam iudicauit. Qui pro-
 ponit dubitans, petit consiliũ uerius quàm dat: nec
 iudicat, sed alijs defert iudiciũ. Verum ut omitta-
 mus de uerbo contentionem, quo pacto potest im-
 pium dici, quod pio animo proponitur? Nihil ob-
 stat quo minus utraq; pars quum æque pio ducatur
 spiritu, in summa cōsentiāt, in medijs dissentiat. Illi
 perpendentes quàm prodigiosa sit hisce præsertim
 temporibus ad omnem nouitatem uolubilitas, ne-
 cessa

*1. cor. 6. c.
 et. 10. e.*

*oĩa mihi licent, sed nõ
 oĩa expediunt.*

cessariū existimarunt temeritatē præcipitē ostenso
fuisse compesci. Ego reputans quot sint hominum
milia etiam inter Christianos, qui uel nihil omnino
sciāt de dogmatibus fidei, uel nihil omnino credāt:
id quod partim ex plurimorum colloquijs depre-
hendimus, partim ex eorum narratione cognoui-
mus qui audiendis arcanis confessionibus uacant:
querebam tanto malo remediū. Sperabam autem,
si præsulū autoritate renouaretur catechismus in
adultis, & post cognitā Euāgelicā philosophiam
renouaretur professio, fore, ut plures haberet eccle-
sia germane uereq̃ Christianos. Id autem uideba-
tur melius successurum, si ducerentur homines *maior*
gis quā cogerentur. Fides enim persuaderi gau-
det potius quā compelli. Ad hæc, sperabam Ca-
techistarum uigilantiā adiuuante Christo, nullos
aut certe q̃ paucissimos fore qui resilirent, de qui-
bus expendēdum proponebam, an expediret non
statim tradere externo iudici, sed monitis, hortati-
bus, pudore ac remedijs pro Christiana charitate
lenioribus prouocare, donec ex animo profiterētur.
Nec interim essent liberi à seueritate legum princi-
palium, si aut blasphemias euomerent in Christū,
aut alios ad defectionem sollicitarent, aut nostram
religionem petulantius incesserent. Postremo non
disputabam de tollenda lege, sed de moderando le-

gis usu. Quis enim nescit quàm olim leniter actum sit cum hæreticis, quamcūq; fero uentum sit ad capitis pœnam, quum tamen idem esset puniēdi ius. Non est minor potestas ecclesię in suos quàm synagoga fuit in suos, fateor: sed aucta charitas pristinę legis seueritatē in plerisq; diluit, magis spectās quid expediat filijs, cū quid ipsa iuris habeat: quēadmodum beatus Paulus agnoscit quidē suā potestatem, quā acceperat à domino: sed ea frequēter nō utitur, dū studet utilitati discipulorū adhuc lactentiū. Adulteri pœna mitigata est per Euangelium, Et Paulus in pseudapostolos subinde stomachatur, nusquā tamen eos nominat, tantum abest, ut illos tradiderit Satanæ: non q̃ illi deesset autoritas, sed quod aliò uocaret charitas Euangelij cū profectus. At hæc, inquit, lenitas inuitaret improborum temeritatem. Videbam & hoc periculum, eo cū adieci, fortassis. Sed rursus occorrebat, metu pœnarū ecclesiam impleri pseudochristianis. Illi nolūt hunc reip. statum moueri, ne quid accidat deterius: ego synceriores quendam populum induci cupiebā, minore iactura quàm nunc patitur ecclesia, ut mihi quidem tum uidebatur. Nam qui non credunt, iam resilierunt apud deum. Hi fortassis & minus inficerent alios, & citius ad meliorem mentem redirent, si semouerentur, quemadmodum semouebantur olim flagitiosi, contuma-

contumaces, & pœnitentes ad tempus, Metus enim:
legum frequenter hypocritas facit, & linguas cohi-
bet uerius quàm corrigit animos. Charitas autem
leges quatenus licet, accommodat ad utilitatem. Et
hodie multi dubitant, utrum consultius fuerit Iu-
dæos in Hispanijs ut erant sinere, quàm nunc habe-
re nobis permixtos, mutato titulo uerius quàm ani-
mo. Recte citant Bonifacij octauj rescriptum ex 5.
Decretaliũ titulo de hereticis 2. cap. 13. contra Chri-
stianos. At contra hæreticos uel persuasione sedu-
ctos, uel per inscitiam errantes quanta mansuetudi-
ne, quanta lenitate sunt usi prisci doctores ecclesiæ?
A supplicio capitis reuocabant ipsos imperatores,
ne non essent quibus mederentur. Quanquã ne Bo-
nifacius quidem, licet pontifex non admodum lau-
datus, illic suadet extremum supplicium, sed admo-
net censuræ ecclesiasticæ: quæ quoniam paterna est
non regia, non semper utitur suo iure, sed ad sanan-
dum q̃ ad puniendum est procliuior: partim quod
hoc pacto magis refert dominũ suũ, partim quod
hinc sperat plus lucri. Iam lex quæ Deuteronomij
13. minatur resiliensibus à Iudaismo, magis intenta-
tur auocantibus ad impietatem quàm seductis, &
ubiq; addit defectionem ad deos alienos. Absit au-
tem tãta lenitas, ut, si quis forte, quod deus auertat,
baptizatus infans iam adultus nollet teneri profes-
sione

sione lauacri, permittatur illi cultus idolorum, aut
dæmonum, quod ne Iudæis quidem conceditur,
quamuis ab ecclesiæ potestate alienis. Porro infan-
tes per circumcisionem transire in ius Synagogæ, in-
tantum confiteor, ut existimem etiam e Iudæis pa-
rentibus natos eidem iuri fuisse obnoxios. Nam cir-
cumcisio multis occasionibus fuit intermissa, uelut
in captiuitate Babylonis. Nec tamen incircumcisis
impune fuisset opinor ad gentiū trāsire ritus. Quin
& illud nonnihil habet dubitationis, an infans Eth-
nicis parentibus natus, & furtim à Iudæis circumci-
sus, fuisset obligatus legi Mosaicæ. Adhæc, Paulus
ad Galatas nō uidetur pronūciare quod sentit, sed
deterret Galatas à circumcissione, odio reliquarum
obseruationū Iudaicarum à quibus Gentes abhor-
rebant. Alioqui quis Paulo diceretur obligari ad
rem inutilem? Multo minus ad perniciosam. Si Iu-
dæos ex Iudæis prognatos ac legitime circumcisos,
post exortam Euangelij lucem non obligabat ad ri-
tus Iudaicos resecta pellicula, quomodo obligaret
Galatas iam Christum professos? Aut quomodo
dicitur deberi, quod omissum laudatur à pñs? Sed
ut dixi, territat illos Paulus, quasi dicat: si hac in par-
te auscultaueritis pseudapostolis, cōncietis uosipfos
in miseram seruitutem. Totam enim legem exigent
à uobis, uelut obstrictis arrabone circūcisionis. Sed
hæc

hæc propemodum extra rem mihi dicuntur, non quod locum parum apposite citarint theologi. Per spicuum est opinor meâ cogitationem plurimum abfuisse ab impietate cum illa scriberem, eoq; legenti mihi uerba illa in censura, consilium impium est, & in perniciem uergēs fidelium, uiam aperiens abolendæ Christianæ religioni, penitus inhorruit animus. Quanquam quomodo ad perniciem, quum ecclesia primum felicissime & creuerit & confirmata sit, quando nullus adhuc occidebat resiliētes. Tunc quum præmium esset resiliētibz, tot milia uirorum ac mulierum habuit ecclesia qui pro Christo nulla supplicia, nullum mortis genus recusarēt. Nunc uix inuenias qui pecuniam contemnant. Partiamur igitur hanc inter nos laudem si uidetur, ut theologi prudentius metuerint, ego sperarim benignius: & in illis magis uigilauerit fidei zelus, in me charitas, iuxta Paulum omnia sperarit. Et tamē illa uerba, quoniam ut uidetur offendunt, delebuntur: imò totum illud emblemata iam pridē reiectum est. Neq; enim est præfatio in Matthæum, ut hic citatur, sed assumptum alienum ex tempore interiectum, ad explēdas paginas, quæ tum supputatoris indiligentia uacabant.

d

Tit. II. De morte Christi. Lucae XXIII. Propositio
Erasmi prima.

II

ESVS suam mortem non lugubrem, sed
gloriosam esse uoluit: nec eam deplorari
uoluit, sed adorari, ut quæ sponte pro salu
te totius mundi suscipiebatur.

CENSURA

Et si preciosa est mors Christi & gloriosa, ut quæ mor
tem & mortis destruxit autorem: non continuo non est
& ipsa lugubris, & fidelibus deflenda, pro quorum salu
te exhibita sponte est. Nam quum per regiū prophetam
Christus conqueratur, dicens: Sustinui qui simul contri
staretur, & non fuit: qui consolaretur, & non inueni. Et
per Zachariam prædictum sit: Dolebūt super eum sicut
doleri solet in morte primogeniti: Piæ quoque matris ani
mam in filij passione doloris gladius, iuxta uaticiniū Sy
meonis pertransierit: planū est quod Christus suam pas
sionem & mortem minime uetuerit defleri: sed cum illa,
peccata uoluerit lugeri, propter quæ expianda morieba
tur, tanquam causam tanti doloris: quandoquidem attri
tus est (ut scribit Esaías) propter scelera nostra, & liuore
eius sanati sumus. Proinde cum hæc propositio catholi
corum doctorū sententiæ, uniuersalis ecclesiæ ritui, quo
singulis quibusque sextis feriis, in memoriam dominicæ
passionis, à carnibus abstinetur: nec non & rectæ sacra
scripturæ intelligentiæ aduersetur, temeraria est, impia,
& hæretica.

DECLARATIO SECUNDA ERAS.

II

Certe sub hoc lapide non suspicabar tantum la
tere scorpionem. Paraphrastes explanans uerba Chri
sti,

sti, sequutus sum orthoxos ac probatos autores, q̄s plurimum arbitror abfuisse ab hæretica sententia. Primum Theophylacti uerba subscribā. Mulieres quidem, inquit, genus hominū est facile lachrimans & plorans: quasi graue quiddam accidisset & domino, plorant compassionem præ se ferentes magnā, & iniustitiam lamentantes. At ille nō approbat, sed magis increpat illas. Voluntarie enim patiebatur. Non decet autem lamentari eum, qui sponte & pro salute omnium patitur, sed congruum est, ut ille magis laudibus efferatur & celebretur. Per crucē enim & mors destructa est, & infernus captiuus factus. Lamenta enim his qui sponte patiūtur nullam consolationem adferunt, proinde dominus eas quæ ipsum lugebant increpat & cætera. Nec his dissimilia scribit Beda cognomento Venerabilis, scriptor ab ipsis laudatus theologis. Ne me, inquit, moriturum lamentemini, cuius cita resurrectio mortem soluere potest, cuius mors, & omnem mortem, & ipsum mortis destructura est autorem. Hæc Beda. Ambrosius uero licet hunc domini sermonem ad foeminas prætercurrat, tamen ad crucis mentionem statim erumpit in uerba triumphalia, non lugubria. Sed iam trophæum, inquit, uictor suum attollat. Ac deinde, Nunc quoniam trophæum iam uidimus, currum suum triumphator ascendat &c.

1. cor. 11. f.

Et ipse dominus commendans nobis memoriam suæ passionis, non dicit, mortem domini Lugebitis, sed mortem domini annuntiabitis, hoc est, prædica-
 bitis ac celebrabitis. Quin etiam ecclesia dominicæ mortis commemorationem, non luctum appellat, sed Eucharistiam: id est, gratiarum actionem. Eucharistia uero lætitiæ uox est, non mœroris. Qui conueniret autem, ut quum aliorum martyrum mortes ecclesia tantis celebret tripudijs, qui tamen non caruerunt peccatis, domini mortem luctu uulgarî celebramus? Porro psalmus 68. Sustinui qui simul contristaretur, &c. non hortatur nos ad luctum, sed uaticinatur quomodo dominus in passione foret ab omni humano solatio destituendus. Ac tum quidẽ dominus iuxta naturam humanam requirebat solatium, & cum illo mœrente recte mœrebant discipuli, licet humano etiam nũ affectu. Quid porro mirum quum moriente rerum omnium domino perturbata est uniuersa creatura. Neque minus hodie mœrerent homines pñ, si similia pateretur. At nunc magis & iuuat & decet cum gaudẽte gaudere, & utilius est ea deflare, propter quæ ille tam acerba passus est. Hæc autem Zachariæ uerba, Et plangent planctu quasi super unigenitum, Hieronymus interpretatur de planctu impiorum in iudicio. Tunc, inquit, dolebunt à se crucifixum, quum uidebunt in
 clari

claritate regnantem. Atqui ut hic locus maxime accommodetur ad mœrorem discipulorū ac piarum mulierum de morte domini, uaticinium est rei gestæ, non exhortatio gerendæ. Quid quod in ipso parasceues die, quo maxime celebratur mors & sepultura domini, tamen ecclesia non continet gloriam suam de morte redemptoris, canens hymnum illum, Crux fidelis inter omnes, arbor una nobilis, quiduis potius quàm lugubrē: ueluti & per hebdomadam passionis, canitur hymnus triumphalis: Vexilla regis prodeunt &c. Item diebus ueneris, scilicet quando peragitur commemoratio mortis domini, canit ecclesia: Nos autem gloriari oportet in cruce domini nostri, nec ullam præfert luctus speciē. *gal. 6. d.* Quod autem discipulorum animos adeò consternauit mors domini, partim infirmitas, partim incredulitas fuit in causa. Nondum perfecte nouerant redemptionis mysteriū, & de resurrectione desperabant, aut certe dubitabant. In eo affectu nec illos expediebat manere, nec nos esse cōgruit, qui scimus quod Christus iam non moritur, sed quum patre regnat immortalis. Quomodo igitur possumus nunc eam mortem adeò lugubrem ducere, quæ fons est omnis solatiij, omnis gaudiij, omnis gloriæ nostræ? Sed mater, inquiunt, sensit doloris gladium. Omitto uariam huius loci expositionem. Nam Augusti-

d 3 nus

nus interpretatur de gladio diffidentiae. Sensit affectum naturae mater, sed reluctata est spiritu. Verum eum dolorem omnem opinor abstersit resurrectionis letitia. Idem enim dominus promiserat discipulis suis: Iterum autem uidebo uos & gaudebit cor uestrum, & gaudium uestrum nemo tollet à uobis. *ioh. 16. e.* Non tamen damnandus est affectus illorum, qui tum Christo ut homini dira patienti, communi naturae sensu condolecebant: nec Christus simpliciter reprehendit lacrymas muliercularum, sed admonet quid potius sit flendum: atque harum occasione, commouit posteros, ut commemorantes domini mortem, sua suorumque crimina deplorent potius quam illius mortem: siquidem illa sunt, quae innocentissimum egere in crucem. Qui luget, aut eius uicem dolet, qui decessit, aut suam ipsius, aut utriusque: sed Christus sitiuerat eam horam, nobis autem illius mors fons uitae fuit. Vulgo qui lugent mortuum, eius desiderio cruciantur, quem praesentem amabant. Quis hunc luctum probet in Christianis? Christus enim nobiscum est usque ad consummationem seculi, & adhuc lugemus uelut absentem? Bene luget qui sua peccata luget ob quae Christus mortem suscepit: iustius luget, qui subinde relabens in peccata, iterum atque iterum, quod quidem in ipso est, dominum crucifigit. Non constat autem sanctas ac pias mulieres à domino

domino reprehensas, sed probabilius est fuisse uul-
gares: nam turbam uocat, quæ non tam iudicio, quæ
sexus mollicie fundebant lacrymas. Talibus lacry-
mis opinor Christus non uult à nobis deplorari
mortem suam.

Secunda eiusdem propositio in Elencho Annota. VII.

Christus si suam mortem uulgari more lugeri III
uoluit, cur baiulans crucem reprehendit filias
Hierusalem?

CENSURA

Noluit se Christus à filiabus Hierusalem defleri, ut in-
firmum aut non potentem se ab illatis malis defendere:
quemadmodum illæ erant deflendæ, ob imminens Hie-
rosolymitanæ ciuitatis excidiū. Neque tamen eam ob rem
id fieri prohibuit, quod natura suggerit, ratio suadet, sa-
cra eloquia comprobant: Christianos uidelicet Christi
membra Christo capiti suo conformari: eidemque patien-
ti & dolenti compati & condolere: quemadmodum suo
generali ritu Ecclesia obseruat. Hac autem interrogatio-
ne oppositum innuens hic scriptor, neque scripturam quam
assumit intelligens, manifeste errat.

DECLARATIO ERASMI III.

Si minime uetuit dominus defleri mortem suam, III
quid sibi uolunt illa uerba: Nolite flere super me? *luc. 23. d.*
Sic inquit, defleri nolebat. Idem ego tum dico,
tum sentio: uulgari more nolebat defleri. Est ergo
luctus aliquis, quo lugeri non uult. Quod si conce-
dunt non mentitur mea propositio. Rursus, si quod
fatentur

fatentur, gloriosa nobis ac triumphalis est mors Christi, uidelicet piū est aliquo modo negare mortem illius nobis esse lugubrem. Vt autem maxime probatum sit, domini mortem nobis aliquo pacto lugendam esse, non conueniebat ut paraphrastes dicerem contraria loco, quem explanabam. Christus dicit nolite flere, egōne dixissem? Imò deploranda est Christianis omnibus mors Christi. Deniq; ut fuerit humanus affectus illacrymare Christo patienti, quando similem affectum in nobis gignit interdum audita conspectāue mors hominis etiam scelerosi: quale est post deuictā mortem, exactis iam annis mille quingentis adhuc humano affectu lugere mortē domini? Debent, inquiūt, membra conformari suo capiti: fateor, hoc est, debēt imitari Christi crucem, mortificādis affectibus, qui militant aduersus spiritum, non deplorando Christū, tanquam miserabilem. Hoc enim Paulus appellat compati Christo, ad illius exemplū pro iustitia affligi ut cū illo regnemus. accedit huc, quod uix congruere uidetur sublimitati doctrinæ Christi, requirere à nobis affectus uulgares. Paulus præcipit ut uiri diligāt uxores, sed addit aliquid dignum apostolo, sicut Christus dilexit ecclesiam: præcipit, ut serui obediāt heris suis, sed addit, tanquam domino. Miror autem quur commemorandum existimarint, quod

quod ecclesia diebus ueneris in memoriam passio-
nis dominicę abstinet ab esu carniū. Nam id mea
sententia, non est lugere mortem domini, sed imita-
ri. Commemorandum potius erat, quod in diebus
extremis quadragesimę, ecclesia ritibus quibusdam
repræsentat perturbationem discipulorum, strepi-
tum ac uesaniā Iudæorum, uelum templi scissum,
ac sepulturam. At hæc non sunt proprie luctus, sed
repræsentatio quædam eorū, quæ tum gesta sunt.
Quemadmodum in die paschæ candido uestitu a-
lijsq; ritibus repræsentat ecclesia læticiā resurrectio-
nis, non quod luctū posuerint de Christo, sed pœ-
nitentiæ habitum mutarint in symbolum innocen-
tiæ restitutæ. Postremo si tenemur lugere mortem
Christi, quin eadē opera lugere iubemur afflictio-
nes, pericula mortesq; Beati Pauli? Nam si hæc ua-
let ratio de Sympathia membrorum, martyres om-
nes membra nostra sunt, quorum nonnulli tam im-
mania passi leguntur, ut animus interdum & ad
commemorationem inhorrescat. Horum tamen
mortes ecclesia quibus gaudijs, quibus tripudijs
celebrat? Natales, uictorias, palmas, triumphos
appellat, non mortes. At ubi hic illa membrorum
Sympathia? Nimirum quia certamen præterijt,
successit læta uictoria. Natura exprimit lacrymas in
morte amici. Sed laudantur, qui hunc naturæ affe-
e ctum

ctum spiritus robore uicerunt. Nec natura nec ratio
dictat ut speciosa morte defunctū perpetuo luctu
prosequamur, quemadmodum olim mulieres luge
bant mortem Adonidis. Quis probet eum qui tri
taui mortem fortiter in bello pro patria cæsi, post
ducentos annos adhuc pullatus lugeat? Quis non
rideat, si nunc Romani defleant Qu. Curtium ac
Decios qui se pro salute patriæ deuouerunt dñs ma
nibus? Aut si nos Adæ & Eux parentū nostrorum
obitus cum luctu commemoremus? Præsentibus a
liorum malis illacrymare, conditionis est humanæ,
quale sit autem in medijs triumphis adhuc memi
nisse luctus? Apostoli mœrebant capto ac mortuo
domino, quoniam adhuc affectu carnali illum pro
sequebantur. Cæterum ubi inclaruit resurrectionis
triumphus, ubi accepto cœlesti spiritu cū Paulo di
2. cor. 5. c. cebant, etsi Christum nouimus secundum carnem,
sed nunc iam non nouimus: luctus omnis conuer
sus est in gaudium, quod ipse dominus uoluit esse
plenum: nec unquam leguntur deflesse mortem do
mini, aut lugubrib. uerbis de illa fuisse loquuti, sed
contrà summa cum alacritate ueluti triumphalem
prædicasse. Quod si theologi sentiunt quosdā pios
homines cōmemoratione dominicæ passionis sibi
quasi renouare quæ pro nobis passus est dominus,
hisq; perinde ut præsentibus commoueri, nihil atti
net

net ad nostram paraphrasim quæ de uulgarī luctu sentit. Ego tales piorum affectus non possum reprehendere, qui sic quoque gaudent conformari domino. Quanquam hoc ipsum mea sententia non tam luctus est, quàm imitatio dominicæ mortis, & affectus ille plus habet gaudij quàm mœroris, & quod ibi funditur lacrymarum charitatis ~~est~~ non luctus. Ego quum illa scriberem, uulgi temporariū fletum notabam. Videmus interdum in spectaculis, quum per homines etiam leues representatur mors Christi, quibusdam præsertim mulierculis erumpere singultus ac lacrymas. Idem efficiunt picturæ etiā mendaces, ueluti quæ representant Christum nouies col lapsum: similiter & eorum oratio qui domini cruciatus effectis atrocitatibus reddūt miserabiliores, præterea & tabulæ statuarūque ad speciem quàm maxime miserabilem effectæ, nō ex historia Euangelica, sed ex artificis imaginatione. Sic quidam pingunt Iesu matrem syncopi sub cruce collabentem exanimari, sed reclamante Chrysostomo. Eandem pingunt septem perfossam gladijs. Ad hoc genus imagines suspirant & illacrymant idiotæ. Sed nōdem illacrymaturi sint, si spectent agi Euripidis Hecubam. Quem admodū Augustinus nōdū renatus librū Æncidos quartū non potuit absque lacrymis legere, quū sciret totū argumentum de amore ac morte Didūs à poe-

luc. 23.

ta confictum. Talibus opinor Christianis & hodie Christus dicit, nolite flere me, sed uos ipsos deflete. Ingemiscunt ad imaginem redemptoris, & non ingemiscunt ad sua scelera, quibus dominum iterum, quod in ipsis est, crucifigunt. Si quis quærat igitur an damnem naturæ affectum, incontanter responderim, Nequaquam: est enim humani & exorabilis ingenij indicium. Sed quid hoc ad uigorem ac maiestatem Euangelicæ philosophiæ, cuius illic agebam paraphrasten? Multo minus damno piorum hominum affectum, qui cōtemplatione mortis dominicæ commouentur ad quandam condolefcentiam, modo ne illic hæreant: quanquam ut dictum est, arbitror & taliū lacrymas magis esse charitatis & gaudij quàm luctus ac mœroris. Funestum & odiosum uerbū est lugere, Iudæis aptius quàm Christianis, resurrectionis filiis. Moses in typo cum luctu sepultus est, Iesus Naue non lugetur. Quid igitur mihi obijcitur? Quod probem Stoicorū ἀπάθειαν? Absit. Quod damnem affectum naturæ? Tale nihil expressum est in paraphrasi. Sed addere debebā me non damnare naturalē συμπαθειαν. Non addidit Euangelium, ac ne Theophylactus quidem interpret. Mihi uero ad dominicæ mortis gloriam intento, non uenit in mentem luctus ille nescio quis, qui nunc obijcitur, quum eius nemo ueterū meminerit.

Dein

Dein reputās quā multi sint idiotarum qui Christum deplorant, quasi miserandum quempiā, idēq; lacrymis ut temporarijs, ita infrugiferis & Christo ingratis, in diuersam partē malui inflectere. Quamquam quod exprimi uolebant, nō omnino tacitum est. Sic enim habet paraphrasis. Iesus autem qui suam mortem non lugubrem sed gloriosam esse uoluit, nec eam deplorari uoluit sed adorari, ut quæ sponte pro totius mundi salute suscipiebatur, compescuit illarum indecoram lamentationem quamq; ab affectu pio proficiscentē. An damnare uidetur, qui uocat pium affectum? Cæterū hæc uerba quo consilio prætermiserint referendarij, demiror. Iam si quis rem propius intueat, perspiciet Theologos idem docere quod ego doceo. Etenim si quū aiunt, dominus mortem suam minime uetuit lugere, proloquium efferūt uniuersale, minime, id est, nullo pacto: sibi ipsi contradicit censura, quæ fatetur illum sic noluisse lugeri, quasi coactus pateretur more cæterorum. At mea paraphrasis quū ait, ut quæ sponte pro totius mundi salute suscipiebatur: nōne palam exprimit modum quo dominus mortem suam noluit esse lugubrem, consentiens cum interpretatione Theologorum? Neq; enim ait nulla ratione uoluit esse lugubrē, sed indefinite, noluit esse lugubrem. Quod si urgeant proloquium indefinitum

luc. 23.

interdū idem ualere quod uniuersale, uicissim quod ab ipsis dicitur, minime lugeri uoluit, erit proloquium uniuersale, & recident in incommodum quod paulo ante monstraui. Deniq; erit & Christi sermo uniuersalis, qui nihil excipit, quum ait nolite flere &c. Quod si maxime fuisset usus uniuersali proloquio, oportebat paraphrastæ sermonem, ad locum quem interpretatur accōmodare, præsertim quum luctus modum exprimat. Postremo quod aiūt mulieres ideo reprehensas, quod deflerent Christum quasi necessitate patientem, ex parte uerum est, sed non huc tantum spectauit dominus. Et tamen hoc quoq; paraphrasis exprimit. Quod si illæ tum merito reprehensæ sunt cum suo luctu, iure & hodie reprehenduntur, quæ simili lugent affectu. Proinde quum natura breui luctu contenta sit, quum nulla ratio dicat speciosos triumphos luctu contaminare, quum in paraphrasi sequutus sim orthodoxos ac probatos autores, quū mea uerba iuxta loci sensum accepta non repugnent ulli loco scripturæ, nec ulli ritui ecclesiæ, non est quur dicar parum intellexisse locum, quem explano, aut hæreticam sententiam protulisse.

Tit. III. De ieiunio & delectu ciborum. Erasmi propositio prima, in epistola præposita paraphrasi primæ ad Corinthios

Mihi purioris Christianismi uidetur, magisq; IIII
consentaneum euangelicæ & Apostolicæ doctrinæ, si nullum certū cibi genus præscribatur, sed admoneantur omnes, ut quisq; pro corporis habitu uescatur quæ maxime conducunt bonæ ualitudini: non ad luxum, sed ad sobrietatem: cum gratiarum actione, ac studio bonæ mentis.

CENSURA

Hæc propositio significans magis cōforme esse euangelicæ & Apostolicæ doctrinæ, omne ciborū discrimen à Christianis auferri, ut quisq; pro suo arbitrio ijs uescatur quæ existimat cōducere suę ualitudini, modo sobrie id faciat, & cum gratiarum actione, ex erroneo scripture intellectu asserta, ecclesiastica est disciplinæ eneruatiua, & euāgelicæ ac apostolicæ doctrinæ, quæ iubet superioribus obedientiam præstari, aduersatur: Ecclesiæ catholicæ, quæ huiusmodi escarum delectum fidelibus obseruandum religiose & prudenter constituit, contumeliam irrogat. Et Aerij, Iouiniani, Valdensiū & Lutheri hæresi consentit, Non tolerandam deniq; arrogātiā eam asserentis, indicat: qui suam unius sententiam totius ecclesię iudicio præferre non erubescit.

DECLARATIO ERAS. IIII.

Nullus reperietur locus in scriptis meis, in quo re IIII
prehendam ecclesiæ consuetudinem de abstinentia carniū, sed aliquot sunt in quibus pugno aduersus

uersus eos, qui temere citraq̃ necessitatem uescun-
tur interdictis. Nec hic quicquam asseuero, tantum
dico quid mihi uideatur, nullo pacto præiudicans
constitutionibus aut consuetudini ecclesiæ: nihil e-
nim nouari uolo sine maiorū autoritate, eoq̃ nihil
facio aduersus illud Obedite prepositis uestris: nihi-
lomagis quàm si in concilio sedens in quo ageretur
de mutandis quibusdam in ecclesiam receptis, dice-
rem, mihi hoc uidetur expedire, decernendi autori-
tatem deferens ecclesiæ. Puriorum autem Christia-
nismum appello, qui longius recedit à specie Iudai-
smi, à qua tantum abhorrebant ueteres orthodoxi,
ut in sacris ritibus multa maluerint ab Ethnicis mu-
tuari, ne uiderentur Iudaizare. Et Chrysostomus mi-
ro studio adhortatur ad soluendum ieiuniū, ijs die-
bus quibus Iudæi ieiunium celebrabāt. Vix autem
alia res irrepsit in ecclesiam, quæ propius accedat
ad speciem Iudaismi quàm delectus ciborum, & un-
de minus nascatur fructus ad ueram pietatē, & un-
de plus existat offendiculorum. Arbitror autem pu-
riorem fuisse Christianismum temporibus Aposto-
lorum ac martyrum quàm nunc est, quando sic re-
frigit hominum charitas. At illis temporibus quum
nullum extaret præscriptū de ciborum discrimine,
plures ultro abstinebant à carnibus, atq̃ etiam à pi-
scibus, quàm nunc faciūt coacti lege. Laudatur phi-
losophus

Iosophus ille qui rogatus quid fructus cepisset è
philosophia, ut inquit, sponte faciã, quæ leges præ/
cipiunt. Et beatus Paulus negat iusto positã legem, *1. tiõ. 1. b.*
quod ubi est spiritus domini, ibi sit & libertas. Pro/
inde si quis percontetur ecclesiã: utrum malit talem
populum qualis olim fuit, qui spiritus feruore du/
ctus, non egeret externis præscriptionibus de cibo
potiue: an hunc tam segnem, qui tot præscriptis ad
qualencunq; temperantiam uix cogitur, nec tot can/
cellis septus cohiberi potest quin in luxum ac temu/
lentiam prorumpat: nõne statim fateretur se mal/
le priorẽ illum? Et Erasmus lapidatur, si idem optat,
quod optat ecclesia: atq; ipsi etiam ni fallor, Theo/
logi. Multitudo constitutionum non arguit purita/
tem Christianismi, sed pietatis ruinam. Quemad/
modum enim multitudo medicorũ declarat ægro/
tare multos, ita legum multitudo arguit hominum
maliciam. Iam quũ dominus ait, quod intrat in os *mat. 15. b.*
non coinquinat hominem, utiq; magis dissuadet ci/
borum delectum quàm suadet. Et Petrus in actis li/*act. 10. b.*
berat gentes ab omnibus huiusmodi obseruationi/
bus. Similiter Paulus nusquam non clamat aduer/*rom. 8. a.*
sus eos, qui iudicabãt fratrem in cibo & potu, quiq;
Iudaicam in cibis superstitionem conabantur inue/
here in Christianismum. Scio ecclesiam non prohi/
bere cibos ueluti natura immũdos, sed nimium nu/
f trientes

trientes. Atqui plurimi sunt & hodie non multum
ab similes Iudaicis illis, qui etiam in morbo, suaden-
te utroq; medico abhorret ab esu carniū: & quod
deterius est, qui fratri in necessitate, quāuis hortan-
te medico, non audent porrigere carnes, & iudicant
recte pieq; & ex uoluntate ecclesiæ uescentem. Nec
ideo reprehendo consuetudinē ecclesiæ, quæ uidēs
refrigescere charitatem, & plerosq; nimium ad lu-
xū carnisq; delicias degenerare, pronā hominum
imbecillitatem talibus cōstitutionibus ueluti freno
cohercuit, idq; præter doctrinam apostolicam po-
tiusquam contra. Nec læditur præpositorum obe-
dientia, ubi nihil nouatur nisi ex illorum autoritate:
nec ulla irrogatur ecclesiæ iniuria, si quod ipsa pru-
denter & religiose instituit, ob causas enatas æque
prudenter & religiose mutet in id quod pro tempo-
re magis expedit. Neq; tamen simpliciter uolebam
abrogari discrimen eduliorū: sed hactenus tantum,
ut pro indicta abstinentia certorum ciborum, succe-
deret perpetua sobrietas in omni ciborum genere:
& quod decederet externę obseruationi, accresceret
ad lucrum ueræ pietatis. Sic enim habent mea uer-
ba: non ad luxum sed ad sobrietatem, cum actione
gratiarū ac studio bonæ mentis. Itaq; cum citra as-
sertionem proponam meam opinionē, quum mul-
tis lucubrationum mearum locis refellam eos qui
temere

temere uiolant in his ecclesiæ uel constitutiones uel
consuetudines, quum nihil nouari uelim sine autori
tate ecclesiæ, quam obsecro contumeliam irrogo ec
clesiæ? Aerios, Iouinianos, & Valdenses non noui.
Fortassis illi docebant, nihil interesse inter uescentē
& non uescentem, inter ieiunantem & cœnantem.
Ego non loquor de spontanea abstinentia, sed de
præscripto. Et isti sic agunt, quasi sublata constitu
tionis obligatione nulli sint tēperanter uicturi: quū
ecclesia tum maxime floruerit ieiunijs & abstinen
tia, quum nulla minitaretur humana cōstitutio. Lu
terus ni fallor, docet nullum esse ius episcopis con
dendi ullas leges, & conditas fortiter esse uiolādas,
uelut impias: Itaq; res ipsa loquitur quantum ab il
lo dissentiat mea propositio. Eos nusquā non pro
bo, qui parsimonia uictus subigūt carnem suam &
in seruitutem redigunt: & libris æditis detestor eos,
qui sub Euāgelij titulo gulæ indulgēt & inguini. plu
rimum itaq; dissentio ab Aerijs, Iouinianis ac Val
densibus, qui libris item æditis damno eos qui citra
necessitatem uiolant etiam in leuissimis publicam
ecclesiæ consuetudinem aut decretum. Qua fronte
igitur dictum est, mea uerba consentire cum Luteri
dogmate? Porrò intolerabilem arrogantiam bono
stomacho mihi impingunt, qui meam unius senten
tiam totius ecclesiæ iudicio præferā, quum nec pro
f 2 nunciem

nunciem, & arbitrer esse multa piorum hominum milia quibus idem uideatur quod mihi. Neq; uero in hac constitutione ecclesia profitetur se Christianismum sequi puriorem, aut proxime ad doctrinam Euāgelicam Apostolicamūe accedere, sed degenerantibus hominum moribus pro tempore remedium admouit. Aliud est, si constat hæc ita constituta, ut ecclesia nec possit nec uelit unquam innouari, quum tot apostolorum decreta sint abrogata. An nullus unquam extitit ante me, qui questus est de multitudine cōstitutionū? Nullus qui dubitauit, an expediret quasdam constitutiones ecclesiasticas nouari? Certe Ioānes Gersonensis, scriptor illis nec ignotus nec illaudatus, id interdū facit. An quisquis aliquid tale proponit ecclesiæ primoribus, laborat intolerabili arrogātia? Et quomodo tam multa grauioribus de rebus innouata sunt in ritibus ac decretis ecclesiæ, si nemo proposuit? Itāne nihil interest inter eos qui dicunt, nihilo sanctior es si pietatis studio maceres corpus tuū, eo qui delicijs indulget: & eum qui dubitat an hoc tempore expediat obligationem de ciborū delectu uerti in exhortationem, eo consilio ut quod ceremonijs detrahitur accrescat ad spiritualem pietatem? Rursus inter eos qui clamant huius generis constitutiones esse prorsus impias & à Satanæ spiritu profectas, & eum qui
nihil

nihil uult innouari nisi ad utilitatem ecclesiæ, idq̃ eorum autoritate qui præfident ecclesiæ.

Secunda eiusdem de eadē re propositio complectens multas: In paraphrasi octauī capitī primæ ad Corint.

A Pprobo quod dicis: Esca non cōmendat nos ^{1. cor. 5. a.} deo. Cum enim deus uniuersa creauerit ad ^{1. cor. 5. a.} usus humanos, neq̃ quicquam à nobis exigat præter uitæ pietatem, quid illius refert piscium an quadrupedum an uolatilium carnibus uescamur? Nihil enim horum pietati quicquā uel addit, uel adimit: horum delectus superstitiosum facere potest, pium nequaquam: Christus nullum horum discrimē docuit. Proinde temeritatis sit, si quis homunculus conetur quenquam huiusmodi constitutionibus onerare. Pro suo quisq̃ corporis affectu uescatur quibus uelit, modo sobrie parceq̃, super omnibus gratias agens deo.

CENSURA

Quamuis, ut per uerba illa, esca nos non commendat deo, prætendit Apostolus, quod cibus aut potus aut eorum sumptio, suapte natura bona morum non sint aut mala, nec pios reddant nec impios: abstinentia tamen ab illis, ad uirtutes comparandas ex præcepto ecclesiæ, aut iuxta conditionem personarum ex uoto aut deuotione uoluntarie assumpta, laudabilis est & meritoria: ac pietati deseruit, ad illam præparans, ac magnum illi afferens subsidium: alioqui non toties abstinentiam & sobrietatem commendaret scriptura: nec deum alloquens concī

neret ecclesia: Qui corporali ieiunio uicia cōprimis, mētem eleuas, uirtutem largiris & præmia. Quapropter dogma istud sic indistincte positum, & ex scripturis perperam intellectus assertum, à pietate retrahit, atq; errori suffragatur præfatorum hæreticorum Aerij & Iouiniani, ante annos mille damnato: & rursus postea in Valdensibus, Vuitclefo & Luthero reprobato. Nec tam explicat scriptor literam Apostoli, q̃ ad hæreticum sensum eam contorquet: præsertim habita ratione præcedentis propositionis, scilicet, Mihi purioris Christianismi uidetur &c. quæ mentem clare satis aperit scribentis. Hoc item comperto quod ab ipsis etiam Apostolis delectus ciborū inductus est: qui abstinentiam à suffocato & sanguine præceperunt. Eorū insuper decreto, authoribus Ignatio, Hieronymo, & Maximino, quadragesima instituta est. Et ubi certe per se Christus nullum præcepisset discrimen ciborum, non recte inde eliciatur quod temeritatis sit ad utilitatem fidelium super huiusmodi rebus leges ab ecclesia constitui. Quin potius magnæ est temeritatis, usq; adeo procaciter ecclesiæ instituta conuellere eniti.

DECLARATIO ERAS. V

V Verba quæ in Paraphrasi recitantur sub persona beati Pauli, atq; illis temporibus sancte pieq; dicebantur iuxta mentem apostoli, contra eos qui Iudaicam in cibis superstitionem Christianismo admiscere nitebantur, aut qui putabant carnes simulacris immolatas inquinare. Christianum bona conscientia uescentem: perinde referunt, quasi nunc sub mea persona dicantur aduersus ecclesiæ constitutiones. Paulus compluribus locis depugnat aduersus edulior

eduliorum delectum. Hoc nimirum illa requirebāt tempora quibus per pseudapostolos Iudaismum inducere molientes periclitabatur Euangelij syncretitas. Eo periculo sublato, iam ecclesia aduersus luxum inundantem induxit alias cōstitutiones. Itaq; si distinguamus personas ac tempora, locus ille paraphrasis nihil omnino facit aduersus ecclesiæ consuetudines longo post tēpore natas: & arbitror me Pauli mentem ex ueterum enarratione bona fide reddidisse, non quod censura contumeliosius dicit quàm uerius, deprauasse ad sensum hæreticū. Tempore Pauli recte dicebatur, temeritatis sit, si quis homunculus conetur huiusmodi cōstitutionibus onerare Christi populū. Siquidē hic sermo petit pseudapostolos, qui priuata autoritate, Iudaica quædā præscribebāt Christianis, clamantes ne gustaris, ne tetigeris, ne contrectaris. Vtcunq; torqueas, hic sermo non potest ad ecclesiam pertinere, quæ non est homunculus, sed aut corpus Christi mysticum, aut huius præfecti Christi uices gerentes. In pseudapostolum quempiā ista dicta sunt sub Pauli persona, non in ecclesiam. Demiror autem quur hic existimarint laudanda Christianorum ieiunia, quum præsens locus atq; etiam superior tantum loquatur de delectu ciborū, præsertim quum à me pluribus in locis commendentur ieiunia, uelut in ipso libello
de

de delectu ciborum, & in libello de modo orandi
deum, nusquā certe doceam, quod Acrius, Iouinia/
nus, Vuicleuus & Luterus. Nec uideo quur comme/
morandū hic putarint, q̄ Iacobus in cōcilio gentib.
imposuerit, ut abstinerent à suffocato & sanguine.
Nā hoc decretū nō ex Apostolorū sentētia proditū
est, sed pro tpe datū est inuincibili Iudæorū impor/
tunitati. Alioqui malebant apostoli plenā libertatē
gentibus relinquere, quā Petrus in eo concilio citra
exceptionē decreuerat. De quadregesima rursus nō
huc pertinet, quū ut modo dixi, non agatur de ieiū/
nio, sed de eduliorū discrimine. nisi forte putāt car/
nium & lactariorum abstinentiam semper coniun/
ctam fuisse cum ieiunio. At hodie quoq; disputatur
utrum delectus escarum res sit consuetudinis an le/
gis. Aliud autem est inducere, aliud præcipere. Ad/
hortatio & usus præcesserat, præceptum oppositum
est refrigescenti Christianorū pietati. Sed hæc ex/
tra causam, quum, ut dixi, paraphrasis agat de tem/
poribus Apostolorum, non de posterioris ac iam
senescētis ecclesiæ præscriptis. Itaq; quod colligunt
quasi ego temeritatis accusem ecclesiam, quod præ/
scripserit ieiunia, aut abstinentiam ciborum, quasi q̄
procaciter nitar conuellere instituta ecclesiæ, præter
causam præterq; omne meritum meum, odiose im/
pingitur uerius quàm erudite, quum multis locis
horter

horter ad seruandas ecclesiæ constitutiones. Nec Paulus damnat eos qui pietatis studio à lautiorib. epulis ac uino abstinebant: probabile enim est tunc plurimos fuisse Christianos qui per omnē uitā & à uino, & à carnibus in totum abstinebant, holerib. & leguminibus cōtenti: sed Iudaicā præscriptionē huiusmodi rerū dānabat Apostolus, pro illo quidem tempore, quo periculū erat Euāgelicæ libertati, à Iudaicis obseruationibus: quemadmodum Chrysostomus pro suo seculo damnat eos qui iisdem diebus ieiunabant, quibus Iudæi ex præscripto legis, quod hodie prorsus negligitur. Priscis canonibus proditum est, ultro uolentibus à carniū usu temperare, non prius esse permissum, quàm aliquot testibus carnes gustassent, ne Manicheorum superstitione uiderentur abstinere, nō pietatis amore. Sunt qui locum Pauli, esca non commendat nos deo, sic exponūt, ut dicatur ab obijciente: & hos sane sequuta est paraphrasis: uerum à quibuscūq; hoc dictum est, Paulus non improbat, quum eandē sententiam compluribus alijs locis inculcet: hic tantum adijcit, ut qui scientiam habet, ex charitate uitet offendiculum infirmorum. Vbi est igitur ille qui tam procaciter conuellere nititur instituta ecclesiæ? Si Erasmus est, idem facit Paulus quem enarrat. Quod si Apostolus non præiudicat cōstitutionibus ecclesiæ post

g futuris

futuris, nec ego illis præiudico Apostolici sensus interpretres. Sed non habita personarum ac temporum ratio, frequenter dat parum attentis ansam calumniæ. Quum illic agam paraphrasten, loquarq; sub persona Pauli, nō licuit ab illius uerbis recedere longius. Ille dicit, neq; si manducauerimus abundabimus, neq; si non manducauerimus deficiemus. Paraphrasis interpretatur iuxta ueterum sententiam, nihil enim horum pietati quicquam uel addit, uel adimit. Horum delectus superstitiosum facere potest, pium nequaquam. Chrysostomus ac Thomas interpretantur, ex esu & abstinentia nihil accedere uel decedere uirtuti. Ambrosius ita: Quia nō ideo deo placebimus si omnia comederimus, aut offendemus si quædam contempserimus. Thomas audet addere de suo, quia esca uentri non menti proficit, & in hunc locum accommodat ex epistolæ ad Romanos cap. 14. Regnum dei non est esca & potus. Item ex epistolæ ad Hebræos ultimo: Bonū est gratia stabilire cor non escis. Apostolus 1. Cor. cap. 10. citra ullam exceptionē dicit. Quicquid uenit in mactello comedite. Et si quis infidelium uos uocat, comedite quicquid apponitur, nihil interrogantes. Adeo uoluit initiatos Christo de ciborum discrimine esse securos. Præcinit his dominus Lucæ 10. In eadē domo manete edentes & bibētes quæ apud illos sunt. Hūc

Hunc Euāgelij locū sic enarrat Paraphrasis, Quod si contingeret ingredi ciuitates, edite ac bibite sine delectu, nulloq; fastidio quicquid uobis apponitur &c. Quur hic locus mihi nō obijcitur tanquam aduersans constitutionibus ecclesiæ? Dicent opinor, quoniam illic loquitur Christus, nondum proditis ecclesiæ constitutionibus, cui erat in manu & à legum præscriptionum obligatione liberare. Accipio responsum, sed nihilo magis locus erat insectandus, in quo facio Paulum loquentem, eo tempore quo adeo nulla erāt præscripta de generibus eduliorum, ut Christiani potius ad libertatem Euāgelicam reuocarentur ne prolaberentur in Iudaismum. Quod si mihi nolūt hic prodesse temporis aut personæ rationem, nec in Euangelij loco modo citato, nec alijs innumeris prodesse deberet. Dicent, occurrendum erat hisce nouis dogmatibus. Atqui quum illa mihi scriberentur anno. 1519. ne per somnium quidem uenerunt in mentem hæc noua dogmata. Et si uenissent maxime, non mihi licuit in Paraphrasi quod licet in cōmentarijs. Verum nec Thomas nec Theophylactus nec Chrysostomus id faciunt in cōmentarijs in quibus licuit, & ego accusor cui non licuit in paraphrasi. Dixerit aliquis, offendūtur infirmi, qui non nouerūt personæ decorum, ac temporum conditionem. Quid faciam his, quos nec titulus admo-

net, nec tot præfationes erudiunt? Thomas cōmen-
tans dicit, Esca uentri prodest non menti, & recipi-
tur commentum tanquam Paulinæ sententiæ con-
gruēs, atq; ego paraphrastes dicor uerba Pauli de-
prauare ad sensum hæreticum.

Propositio eiusdem tertiā: Ex libro de interdicto
esu carniū.

VI **V**Nde offendiculū ex ijs rebus quarū usum nō
interdicit euangeliū, imò quarum interdicto-
res damnāt Apostolicæ literæ: prohibentes (inqui-
unt) cibos quos deus creauit ad uescendum.

CENSURA

Hæc propositio innuens præceptum de ieiunio & de
lectu ciborum certis diebus ecclesiam contra doctrinam
apostolicam instituisse, diabolica suggestionem asserta, hæ-
retica est, & ecclesiæ catholicæ iniuria, ac insanam liber-
tatem cum præfatis hæreticis inducere molitur. Nec in-
tentioni Apostoli consentanea est: qui illos solum in loco
assumpto damnat, qui creaturas natura malas esse asse-
bant: non autem eos, qui ex instituto ecclesiæ, aut ob sa-
tisfactionem, aut uirtutem, à certis cibis statutis tempori-
bus abstinent.

DECLARATIO ERAS. VI

VI Rursus admiscet hic de ieiunio, quum locus ille
tantum agat de eduliorum discrimine. Nec Chri-
stus nec apostoli nec pī doctores usquam damnāt
ieiunia pietatis studio suscepta, & à me sæpe lauda-
ta sunt. Interim non excutio quod dicunt, pseudas-
postolos

postolos quos damnat Paulus quosdam cibos interdixisse, quasi per se essent immundi & inquinarent: sed tamen quo longius Christiani abessent ab hoc periculo, Apostoli plenam libertatem reliquerunt Christianis in delectu ciborum. Nec sermo meus innuit constitutionem ecclesiæ de cibis, aduersari doctrinæ apostolicæ: Absit tanta impietas: tantum cōfero scandalum cum scandalo. Nunc ingens scandalū est, si quis in quadragesima uescatur ouis, aut caseo sicco, at si quis inebrietur aut scortetur, nullus offenditur, quum hæc uetent Apostolicæ literæ, illud hominum constitutiones, uel consuetudines potius. Aliquid dandū erat olim offendiculo gentium, qui Christianum immolaticijs uescentem, non potuerunt sibi persuadere cum pura conscientia uesci: Item Iudæorum, qui ob inueteratā, & à maioribus traditam persuasionem, non ferebant gentes uesci cibis communibus. At nunc non est locus offendiculo si quis uideat fratrem uescentem cibis ab hominibus duntaxat interdictis, quum fieri possit ut ille ob causas occultas cum bona conscientia uescatur. In dubijs autem oportet interpretationem uergere in partem benigniorem. Particula porro illa, imò quorum interdictores damnant sacrę literæ, ad Epitasin addita est: quasi dixissem adeo usum ciborum non interdixit Euangelium, ut Apostolicæ literæ

g ; damnent

damnent potius eos qui prohibebant. Iam non est
uerisimile Iudæos omnes fuisse tam stupidos, ut ci-
bos iudicarent natura malos esse, qđ est Manicheo-
rum: sed quoniam multi nitebātur Iudaismum ad-
miscere Christianismo, putabant in hac quoq; par-
te legem Christianis obseruandam esse: aduersus
hos Paulus tuetur discipulorum libertatem à domi-
no concessam. Itaq; quod illic aiūt Apostolum tan-
tum loqui de Manicheis, uix est probabile. Certe
de constitutionibus nostris non sentit, quæ nōdum
erant natæ. Quod nos immundum dicimus, Græ-
cis est commune, hoc est prophanum. Quemadmo-
dum & sacerdotes abstinebāt à panibus laicis, non
tanquam à natura immūdis, sed tanquam à uetitis.
Ita totus ille populus deo peculiaris pro consecrato
habebat quod lex cōcedebat, pro prophano quod
uetabat. Nec statim ecclesia pugnat cum apostolo,
si quod ille pro suis temporibus recte docuit, eccle-
sia pro diuersa tēporis ratione secus constituit. Itaq;
diabolica suggestio, & insanam libertatem cum hæ-
reticis inducēdi studium, procul abest ab animo no-
stro, nec usquam opinor, tale quicquā sonant mea
scripta. Tantum quorundam temeritatem retūdo,
qui ob esum non aliter horrent proximum, quā si
parentem ferro necasset. Fateor tamen hoc à me di-
ctum incircumspectius, præsertim hoc seculo: & ob
infirmos

infirmos, primo quoque tempore medebimur illi loco.

Quarta propositio Eiusdem. Marc. 2.

Tristia sunt ieiunia quæ præscribit lex, & ob hoc ingrata deo qui diligit hilarem datorem. VII

CENSURA

Hæc propositio falso asserens tristitia esse ieiunia, & quasi serui affectu semper fieri, quæ ex præcepto fiunt, cum sæpe libera exerceantur charitate, erronea est, & deformiter ad sanctam scripturam asseritur: quæ obedientiam præceptis superiorum exhibitam maxime deo gratam esse demonstrat. Ordini quoque iuris naturalis aduersatur: quo indictum est ut inferiores superiorum legibus dirigantur. Quod si contingat talia ieiunia seruari ut uideatur poena quæ incurreretur transgrediendo præceptum, non propterea semper sunt deo ingrata: nec inde rationem perdunt meriti.

DECLARATIO ERASMI VII.

Et hic uerba Paraphrasis quæ dicuntur sub persona Christi, incommode detorqueatur ad personam meam, & ad hæc tempora. Conferuntur illic Pharisaica ieiunia, quæ deus damnat apud Esaiam, & Christus in Euangelio detestatur, cum spontaneis ieiunijs, quæ Apostoli hausto cœlesti spiritu, citra præceptum ullum erant ieiunaturi. Dominus enim illic excusat discipulos suos, quod non ieiunarēt, quemadmodum discipuli Ioānis & Phariseorum, quum ipse nullum ieiunium præscriberet suis. Hæc comparatio nihil facit ad ecclesiæ constitutiones quæ multo post sequuntur. VII

ta sunt. Loquitur autem illic dominus potissimū de legibus ac præscriptis Phariseorum. Nequaquam uero uel animo sensi uel uerbis expressi, quicumq; ieiunant iuxta legis præscriptum, eos semper seruili metu ieiunare: neq; enim dubitandum est, quin & apud Iudæos multi fuerint, qui quod lex præscribebat, cum alacritate spiritus obseruarent. Sed in genere loquutus sum de uulgaribus Iudæorū ieiunijs, quæ fiebant absq; charitate. Illud autem semper, de suo infulserunt nescio qui, quo locus esset calumniæ quum non sit in scriptis meis. Quod autem sit meritum eius qui occisurus sit hominem, nisi lex detereret, alijs expendendum relinquo. Certe uox domini est: Qui uiderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Ita qui ieiunat absq; charitate nō ieiunaturus nisi timeret pœnam legis, uidetur iam uiolasse ieiuniū, & bis ingratus est deo, tum quod odit legem, tum quod hypocrita est, simulans ieiunium quum reuera non ieiunet. Talia ieiunia Origines appellat Iudaica, non quod omnes Iudæi sic ieiunarent, sed quod pleriq;. Porro qui metu ieiunat, non ieiunaturus nisi lex cogeret, huius ieiunium hætenus certe triste est & ingratum deo, quod caret alacritate spiritus, qua præcipue delectatur deus. Neminem igitur reuoco ab obediētia superiorum, sed ostendo quid deo sit gratius

tius. An is reuocat ab obedientia maiorum, qui monet, ut quæ præscripta sunt cum alacritate seruentur potius quàm metu poenæ? Neq; uero ideo infirmi liberi sunt à constitutionibus, quod deus cum alacritate ac sponte ieiunantes præfert ijs, qui legis impulsu ieiunant potius, q̃ ex animo. Quid quod uideo Theologos nihil aliud sentire quàm quod ipse sentio. De uerbis modo cōtrouersia est. Lex geminam habet uim, dirigendi & cogendi: præluçendo dirigit filios, cogendo trahit aut cohibet seruos. At mea paraphrasis ultronea discipulorum ieiunia conferens cum Iudaicis ieiunijs, præscriptū legis appellat coactionem. Theologi uero quū aiunt ieiunia, quæ ex præscripto fiunt, sæpe libera exerceri charitate, sentiūt de ui legis dirigente. Alioqui quo pacto illic est libera charitas, ubi prauam uoluntatem compescit metus? Deinde quod addunt obedientiam præceptis superiorum exhibitam maxime deo gratā esse, nullus inficiabitur esse uerum, præsertim si loquamur de præceptis diuinis: sed qui sine charitate, cum praua uoluntate ieiunant, aut tantum metu poenæ, nec eò tendunt ad quod ieiunium est institutū, non præstant obedientiam præceptis debitam, eo nimirum prætermisso, quod in primis spectat mens legis latoris. Rursus quum aiunt, si contingat talia ieiunia seruari ut uitetur poena quæ incurreretur trās-

h gredien

grediendo præceptum, non propterea sunt semper deo ingrata, nec inde rationem perdunt meriti: faventur aliquando deo esse ingrata, alioqui redundabat adverbium semper. Sentiunt autē nī fallor tunc non omnino esse ingrata, quum charitati languenti stimulos addit metus: tūc esse ingrata, quum adest odium legis, & prava voluntas, aut hypocrisis. Sed infirmitas adacta metu, si non perdit rationem meriti, certe perdit optimam meriti partem. In his opinor animo cōsentimus. Iam si scripsissem, & ob hoc minus grata deo, nihil erat scrupuli. Et tamen id sensisse me declarat mea Paraphrasis. Tristia sunt ieiunia, quæ præscribit lex, & ob hoc ingrata, hoc est, hactenus ingrata deo, quod non ex charitate libera, sed ex metu Iudaico fiūt. Porro si ingrata dixissem pro minus grata, tropus non est alienus à scripturarum consuetudine. Declarat testimonium, quod ex Osee dominus citat Matthei nono: Misericordiam uolo & non sacrificiū, pro eo quod erat, misericordiam uolo potius quàm sacrificium. Id esse uerum declarat particula quæ accinitur apud prophetam, scientiam dei plusquam holocaustum: quod in priore membro sententiæ dixerat & nō, hic mutauit, plusquam. Adde his, Christum illic loqui de coactis ac tristibus Iudæorum ieiunijs, palam declarant Evangelij uerba. Mattheus ait: Non possunt filij sponsi lugere

Iugere, quādiu cum ipsis est sponsus. Ecce ieiunium Iudaicum appellat luctum. Lucas ita: Nunquid potestis filios sponsi dum cum illis est spōsus facere ieiunare? Hic facere dixit, pro, cogere, significans Iudæorum esse coacta ieiunia: quo loco Hieronymus libere damnat discipulorum Ioannis ieiunia, unde sibi nō solum sumpserant supercilium, uerumetiam inuidebant Christi discipulis, & ipsum dominum sugillabant. Et Chrysostomus illorum ieiuniū pronunciat inutile, quod & sibi placerent, & alios despicere ob externam inedia, quum intus maderet uicij. Similia ieiunia Iudæorum, paraphrasis comparat cum ieiunijs discipulorum Christi post hauritum cœlestem spiritum. Perseuerabant in ieiunijs & precatione, libera spiritus alacritate, nulla cogente præscriptione. De cōstitutionibus ecclesiæ ne potuit quidem loqui paraphrasis, quum ea dicantur sub persona Christi, quo tempore nulla erant ecclesiæ de ieiunijs præscripta. Quanquā si quis hodie dicat in genere esse tristitia Christianorum ieiunia, & hætenus ingrata deo, quia non ex charitate, sed tantum ex obligatione ieiunant, nec ad ea spectant ob quæ ieiunium indictum est, non multū opinor aberrauerit à doctrina Euangelica.

h 2 Tit.

Tit. II. de iuramento. Propositio Erasmi prima
Matthæi v.

VIII

EX euangelica, quo tutiores sint homines
à periurio, prorsus damnat omne iusiuran-
dum, ut iam fas non sit iurare.

Propositio secunda eiusdem Matth. v.

Christus in totum uetat iurare.

CENSURA

Christum & apostolos usos fuisse iuramento manife-
stum est: quod non fecissent si lege euangelica omne iu-
rumentum esset illicitum. Ordo etiam iuris, frequenter
Heb. 7 iuramentū exposcit, dicente apostolo, Quod omnis con-
trouersia finis est iuramentum. Quamobrem utraq; ha-
rum propositionum legi euangelicæ & eius latori Chri-
sto iniuria, & à sana scripturæ intelligentia aliena, de da-
mnata Catharorum, Valdensium, & eorum qui se iacti-
tant de ordine apostolorum, doctrina desumitur.

DECLARATIO ERAS. VIII.

VIII

Valeāt Cathari cum Acathartis cumq; Valden-
sibus & Apostolicis, quibus cum mihi nihil est com-
mune. Illud in confesso est Christum in Euangelio
expresse, uerbisq; dilucidis prohibere omne iusiur-
randū, & Christo succinit Iacobus Apostolus. Quo-
niam autem is locus uarie tractatur ab ecclesiæ do-
ctoribus, non congruebat paraphrastæ longius ab
Euangelistæ uerbis digredi, & humanarum opinio-
num riuulos sectari. Duas tantum opiniones attin-
go, quarum una est Augustini, sed non unius: ideo
in totum

in totum esse prohibitum iusiurandū, quo longius
absumus à periculo periurij. Altera est ferè scholasti
corum, qui uolunt hunc Euangelij locum esse confi
lij nō præcepti, & ad perfectos modo pertinere. Do
minus enim illic proponit imaginem perfecti Chri
stianismi, qui si nobis adesset supuacaneū esset iusi
urandū, sed ad omnia satis esset, est est, nō nō: nimirū
inter eos inter q̄s nemo diffideret alteri, nemo medi
taretur alteri fraudē, sed quisq; quod simplici uerbo
dixisset, nō minore fide ac religione seruaret quā
si iusiurandum intercessisset. Nec desunt qui sic ex
plicent difficultatem, ut dicāt iusiurandum promo
uendo Euangelio concessum esse, in prophanis ex
ternisq; negocijs non item. Atq; hac ratione excu
sant Paulum iurantem. Iam euitari nō potest, quin
aliquo modo nephas sit facere, quod tam expresse
tot uerbis uetat Euangelium, simul cum Apostolo
Iacobo. Alioqui hic sermo Christi prorsus esset su
peruacaneus, si tantum uetaret periurium aut iusi
urandū temerariū. At quoniā nobis obijcitur homi
num cōsuetudo, si quid diuersum moribus hominū
receptū est, æquius est, ut nostra uita corrigatur ad
regulam Euangelicam, quā ut illa ad nostros mo
res detorqueatur. Neq; enim dominus illic agit de
iure forensi, quum talem formet populum in quo
nullæ lites possent existere. Durius etiam me locum

h 3 hunc

hunc exponit Hieronymus, qui putat Iudæis non aliter concessum iurare per deum, quàm ne iurarent per dæmones. Verba illius sic habent. Et hoc quasi paruulis fuerit lege concessum, ut quemadmodum uictimas immolabāt deo, ne eas idolis immolarēt, sic & iurare permitterentur per deum, non quod recte hoc facerent, sed quod melius esset deo id exhibere quàm dæmonibus. Euangelica autem ueritas non recipit iuramentū, quū omnis sermo fidelis pro iureiurando sit. Hæc ille: Nec mitiora scribit Theophylactus, cuius hæc sunt uerba: Iurare & adijcere amplius etiam uel non, à diabolo est. Porro si dixeris quod & lex Mosi mala erit, quoniam iurare iubet, Disce quod tunc non erat malum iurare: post Christum autem malum est, sicut & circumcidi, & in summa quicquid est Iudaicum. Hæc Theophylactus. Nec ab his dissonat Hilarius: quum enim dixisset, rudi populo Iudæorū permissum iurare per deum, de Christianis subiicit. Fides uero, sacramenti consuetudinem remouet, uitæ nostræ negocia in ueritate constituens, & abiecto fallendi affectu simplicitatē loquendi audiendiq; præscribens. In quibus uerbis Hilarius sacramentum uocat, quod nos iusiurandum, idēq; latine. Et aliquanto post. Ergo in fidei simplicitate uiuentibus iureiurando opus non est &c. Eandem cantionem canit Chrysostomus in hunc

hunc locum, docens iusiurandum concessum infirmitati Iudæorum: Christianos autem ne tum quidem iurare oportere, quum exigitur iusiurandum, aut quum urget necessitas: sed omne iusiurandum inter Christianos esse malum, atq; adeò crimen gehenna dignum, minaturq; clericis, qui non uerebantur iuraturis Euangelicum codicem porrigere. Ambrosius enarrans psalmum 118. non permittit iurare, quibus periculum est ne peierent: sed quoniam omnis homo mendax est, soli deo concedit iusiurandum, & his qui per diuinam inspirationem certi sunt, se posse præstare quod iurant. Hæc ausi sunt probati ecclesiæ doctores in literas mittere. Quos tamen in Paraphrasi non omnino sequutus sum, tantum aio inter perfectos Christianos superuacaneum esse iusiurandum. Neque tamen sentio perfectum ilico peccare, si iuret ob grauem causam, aut magna quapiam necessitate coactus: sed ubicumq; iusiurandum est, ibi malum est, ut nihil aliud, certe infirmitatis. Verba Paraphraseos ad hunc habent modum: Quid autem opus est ullo iureiurando inter eos, inter quos nec pro sua simplicitate diffidat quisquam, nec pro sua synceritate fallere cupiat quisquã, etiam si liceat impune? Et paulo inferius. Quod si quid accesserit, ex uicio accesserit oportet. Aut enim parum bene sentit qui iurat de eo cui iurat, aut diffidit is qui iusiurandum

randum exigit. At neutrum competit in uos quos omnibus modis perfectos esse uolo &c. Hactenus paraphrasis. Imperfectis igitur conceditur iusiurandum, nō laudatur neq; præcipitur. Quur autē mea propositio est iniuria legi Euangelicæ & eius auctori Christo, quum hoc ipsum explanē, quod ille uerbis expressis docet, quodq; doctores orthodoxi expresse sunt interpretati, nihilo secius rationem interim indicans, qua permitti debeat iusiurandū. Aut quo iure dicor errorem hausisse ex Catharis, Apostolicis, & Valdensibus, quum quod pro errore damnatur, habeatur expressum, in tot ac tātis ecclesiæ luminibus. Si sentirem iusiurandum nec exigī posse nec suscipi sine peccato, à probatis ecclesiæ doctoribus hausisse uideri poteram. De Catharis & Apostolicis nihil tale refert Augustinus. Valdenses quod animalium genus fuerint, nec scio, nec scire laboro. Dicent probatos ecclesiæ doctores alijs locis declarasse, se nō in totum damnare omne iusiurandum. Vt hoc largiamur, idem à me factum est. Annotās enim in 5. Matthei caput non solum indico hunc Christi sermonem pertinere ad perfectos, ac infirmis esse concessum iusiurandum, uerumetiam ostendo nouam rationem explicandæ difficultatis. Referam mea uerba. Hac autem inquam ratione multarum quæstionum nodi dissolui poterunt, si
intel

intelligamus Christum non simpliciter hæc uetuisse, sed uetuisse eo more fieri, quo uulgato hominum more fiebant. Sic uetuit irasci &c. Hæc opinor non sunt simpliciter damnatis omne iusiurandum. Quod si dixerint se pronunciare de propositione mea, multo duriores iam retuli ex probatissimis ecclesiæ doctoribus: quum illis liberum fuerit in commentarijs uarias extricandæ quæstionis rationes tentare, quod mihi in paraphrasi non æque fuit liberum, quum ibi loquar sub persona Christi & Euangelistæ. An oportuit hoc suppressere, quod dominus tam euidenter expressit? Qui scribunt commentarios, recitant uerba domini: quid piaculi si paraphrastes bona fide reddidi sententiam? Si quis dicat: paraphrastæ erat indicare, quomodo sit intelligendus domini sermo: nec id à me prætermisum est, sed à commissarijs omisum. De sententia mihi conuenit cum Theologis, tantum de uerborum fragmentis disceptatio est, quoniã quod Euangelista dixit omnino, paraphrastes dixit in totum. Quod si uerbis urgemur, & hæreticum est contradicere scripturis, uter propius accedit ad hæreseos speciem: qui dicit in totum abstinendum à iureiurando, consonans Euangelio & Apostolo: an qui dicit, in plurimis casibus ualde utile ac laudandum esse iusiurandum, quod nusquam legimus in Euangelicis literis? Illud expresse
i dicit

dicit dominus, hoc dicunt, hoc faciūt homines. Iam ut hoc aliquo pacto recte tum dicatur tum fiat, non conueniebat Paraphrasi recensere quot utilitates habeat iusiurandum, Nam id non fuisset explanare sermonem domini, sed diluere uigorem Euangelicæ philosophiæ. An ita loqui debebam sub persona Christi, Dico uobis, ne omnino iuretis, sed sit sermo uester, est est, non non: quod amplius est à malo est. Ceterum quāquam ita loquor, multis tamen nominibus utile atq; etiam necessariū est iusiurandum, in controuersijs, in iudicijs, in fœderibus principum, in suscipiendo magistratu, in initiationibus sacrorum ordinum ac liberaliū disciplinarū, alijsq; mille occasionibus: Nōne belle functus fuissē paraphrastæ officio? Sed explicandus erat, inquiunt, quæstionis nodus. Istud non profitetur paraphrastes, qui tantum explanatius refert quod scriptum est: præsertim quum inter doctores non conueniat, & qui maxime quærent huius nodi solutionem, suadent estuentq; satis. Quod si quis dixerit uitādum errorē nescio quorū, qui simpliciter ex omni Christianorum uita submotum uolebant iusiurandum, multo plus periculi est à moribus hominū, qui frequenter iurando discunt peierare: & frequenter peierando, discunt periurium pro leui culpa ducere. Nunc enim iurantium ac peierantium plena sunt omnia

omnia. Ab hac charybdi reuocanda erat prona in
malum mortalitas. Eoꝓ uidemus hūc esse morem
scripturis ac priscis ecclesiæ doctoribus, ut quā men
tes hominum maxime pronæ sunt in uiciū, illic oc
currant, hyperbolis, ac tropis, in diuersum retrahen
tes, ut in medio sit uirtus. Ita dominus à cupiditate
uindictæ reuocans clamat, ego autem dico uobis,
ne omnino resistatis malo. Et si quis tibi percusserit *mat. 5. f.*
unam maxillam, præbe illi & alteram. Ab auaritia *luc. 6.*
deterrens, ait: Omni petenti tribue. Itidem Hiero
nymus dehortans Christianos à furia belligerandi,
dicit nobis simpliciter interdictum bellū: deterrens
clericos ab opum accumulandarum studio, negat
clericis esse concessum quicquam habere præter do
minum. Hoc exemplū imitatus soleo nōnunquam
uehementior esse aduersus eam partē in quam ma
gis propendent hominum ingenia, & unde grauius
imminet periculū. Quod sic ubi iurat deus aut Chri
stus, aut angeli, nihil ad nos attinet: & si quid iurant
sancti ueteris testamenti, nihil ad Euangelij discipu
los. Idem dicendum de scriptis apostolorū, quæ con
stat non humano sensu, sed diuini spiritus afflatu
prodita. Postremo ad Hebræos scribēs Apostolus,
non probat iusiurandum, sed à publica consuetudi
ne ducit argumentū: nisi forte quum ait, qui in ago *1. cor. 9. d.*
ne contendit ab omnibus se abstinet, existimatur

cōmēdasse nobis theatra certamina: aut Christus parabola de diuite qui distribuit talēta seruis in usu rā locāda, probauit usurā. Porrò me non sentire simpliciter iusiurandū nullo modo licitum Christianis, præterq̃ quod ut dictū est, significo in Paraphrasi, clarissime declaro in annotationibus: nam ibi licuit, quod in paraphrasi fuisset intēpestiuū. Periurium blasphemix genus est. Ab hoc latere periculū erat. Non est periculū, ne iusiurandū pereat in mūdo, sed ne inundet periuriū. Quid quod domini sermo non solum uidetur interdicare omne iusiurandū, uerum etiam omnem asseuerationem. Ait enim: quod amplius est, à malo est. Et re uera inter perfectos quales optat dominus, superuacua esset omnis asseueratio: Quod genus, crede mihi, non te fallam, quū tamen frequēter & asseueret & iuret Apostolus Paulus: si modo iurat, qui testem citat deum. Nam sunt qui negent Paulum iurare, quos refellit Beatus Augustinus, in cuius sententiam iam olim pedibus discessi. Thomas putat illū quū ait, testē inuoco deum in animā meam, non solū iurasse, sed iurasse cum execratione. Iusiurandū est, testem inuoco deum: execratio, in animam meam. Sunt qui dicūt Christum non uetuisse iusiurandum, sed tantum eas formas quas illic commemorat, per cœlum, per terram, per caput alterius &c. quomodo tum uulgo iurabant.

Gentes

Gentes ac Iudæi : quasi fas sit iurare per deum, per creaturas non item. Atqui Paulus quum iurat per suam gloriam, uidetur iurare per creaturā. Rursum quū philemoni scribit, ita te fīuar in domino. Quod si recipimus sanctorum patrum interpretationem, ideo iusiurandum prorsus esse interdictum Christianis, quod quisquis iurat exponit se grauiſſimo periurij periculo, propterea quod homo ob imbecillitatem mentis, ob obliuionē, ob sensus fallaces, sæpenumero putat se scire quod nescit, putat se posse præstare quod nō potest: Paulus ab his periculis securus recte iurauit in literis quas afflatu sancti spiritus prodidit. Nam hoc colore diuus Ambrosius excusat etiam ueteris testamenti sanctos iurantes, ut iam hoc exemplum nihil ad nos pertineat, quod tamen unum pro solidissimo adducunt argumento, qui probant in Christianismo iusiurandum. Et tamen si nitimur exemplo Pauli, iuremus more Pauli. Ille non iurat nisi quū exigit Euangelij negocium apud infirmos. Nos quauis de causa iuramus. At si Valdenses nimium inhærentes uerbis domini plus satis abhorrent à iureiurando, apud nos tantū certe ualere debebat tam accurata domini præceptio, ut ægre reciperetur iusiurandum. Nunc iurant etiam ij qui perfectionem Euangelicam profitentur, & iurant ex more magis quàm ex necessitate. Quæ uero

necessitas aut quæ magna utilitas est, ut iurent artium magistrelli: Isocrates ethnicus non philosophus sed rhetor, non uult recipi iusiurandum delatum, nisi ut quis uel seipsum à turpi crimine liberet, uel amicos è graui periculo seruet: pecuniarum gratia non uult iurare quenquam, etiamsi uerum sit iuraturus. At in uita Christianorum uulgatius est iurare, quam fuit olim Ethnicis, ac minor est iurisiurandi religio, quasi dominus illa frustra præceperit. Quamquam autem uerum est, eum domini sermonem ad perfectos pertinere, tamen omnium Christianorum est, pro sua quemque uirili ad perfectionem eniti. Hæc dixerim, non quod in totum damnam omne iusiurandum, sed ut appareat me non temere in approbando iureiurando fuisse parciolem, ac propius hesisse uerbis Euangelii, minus quam longe recessisse à ueterum orthodoxorum interpretatione.

Propositio eiusdem de eodem Tertia. Luc. XXIII.

IX **C**hristus prohibet iurare, quod non prohibuerat lex prior.

CENSURA

Cum eadem sint moralia præcepta in utraque lege per euangelium à Christo confirmata, erroneum est dicere, iuramentum in lege noua simpliciter esse prohibitum, cum in lege ueteri licuerit.

DECLARATIO ERAS. IX

IX **S**i quid hic erroneum est, primum imputari conuenie

ueniebat priscis ac magno consensu probatis eccle-
siae doctoribus, qui uno ore docent Iudæis conces-
sum quod Christianis interdictum est. Iam illud ad-
uerbium simpliciter, ab ipsis additum est: ego tan-
tum aio sic interdictum iusiurandum, quemadmo-
dum interdictum est repudium, quod Iudæis erat
concessum. Nihil hic moror quorundam argutatio-
nes, qui putant concessum ut Christianæ leges con-
cedunt lupanaria. Probabilius est, sic esse concessum,
ut sine peccato liceret. Alioqui lex uideri poterat im-
posuisse Iudæis, concedens quod erat illicitum. Iam
illa Augustini distinctio quam docendi gratia com-
mētus est, de moralibus, ceremonialibus, & iudicia-
libus, multos habet scrupulos si quis exactius excu-
tiat. Sed ut hoc interim largiamur, Si in moralibus
Euangelium nihil addidit legi perfectius, ueterum
orthodoxorum libri pleni sunt talibus uerbis, quasi
multa licuerint Iudæis, quæ Christianis non licent,
& quasi longe perfectior sit Euāgelica doctrina q̄
Mosaica. Quæ si perperam dicuntur, & uisum fuit
infirmorum offendiculis occurrere, illorū uerba po-
tius erant corrigenda quàm mea, quandoquidem
illos sequutus sum autores, & hoc plus ab illorum
dictis periculi est, quo maiore cū autoritate legun-
tur etiam in templis. Hic si dixerint Christum in
moralibus nihil addidisse legi, tantum mentem le-
gis

gis, quæ spiritualis est, clarius ac perfectius expressisse quam scribas ac phariseos, haud quaquā nouus est sermonis color, hoc tribuere legi, quod uerbis legis expressum est: & ad quod Iudæorum uulgus se tantum credebatur obligari. Nam sacræ literæ uarijs modis usurpant legis uocabulum. Dominus quum dicit, lex & prophetæ usque ad Ioannem: Legem appellat typos ac ceremonias legis: prophetas appellat eorum de Christi priore aduentu uaticinia. Item

Heb. 7 Paulus quum ait, reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem, Nihil enim ad perfectum adducit lex: non sentit de tota lege, sed ceremoniarum præscriptione, quam paulo ante dicit legem mandati carnalis. Hac ratione primarij doctores ecclesiæ plurimis in locis dicunt Euangelium perfectiora exigere, quam exigit lex, legem appellantes non sensum spirituales illum ac recoditum, sed uerba legis iuxta uulgarem Iudæorum intellectum. Præceptum quod ipsi Pharisei fatentur in lege esse maximum, tantum dicit, diliges proximū tuum sicut teipsum. An huic præcepto nihil addit Christus, quum ait, diligite inimicos uestros &c. Rursum si nihilo plus exigit à Christianis, ubi est illud toties à sanctis patribus repetitum, cui plus donatū est, plus ab eo exigitur? Quod si illorum uerba commode interpretamur, nec iudica-

dicamus erronea, poterant & mea simili candore accipi.

Propositio eiusdem quarta Matth. v.

Non minus est Christianus simplici uerbo obstrictus quā Iudæus per omnia sacra deierans.

CENSURA

Hæc propositio erronea est, & honori dei derogat: cuius autoritas interponitur per iuramentum: ratione cuius nouum uinculum obligatorium inducitur.

DECLARATIO ERAS.

Hic longe aliud interpretantur delatores quā ego sensi. Neque enim hoc sentio, non peccare grauius eū qui peierat, quā qui fallit simplici sermone: sed perfecto Christiano tam certam esse debere in dictis fidem, ut nō minore religione seruet quod simplici uerbo promisit, quā Iudæus aut homo Iudaicus, quolibet interposito iureiurādo. Iudaicus enim homo non putat se teneri simplici promisso, at perfecto Christiano simplicissimus sermo pro iureiurando est. Et si tales essent omnes Christiani, quid tandem derogaretur honori dei? Meo iudicio illustraretur potius tanta synceritate suorū. Optat dominus omnes suos esse perfectos, & gloria regis est populus bene moratus. Quis igitur hic locus illis atrocibus dictis, erronea, & derogans honori dei? Quod si deus honoratur iureiurando, quum pium sit honorare deum, quur sanctissimi uiri ma-

k gno

gno consensu deterrent à iurando. Quir & hodie, ut quisq; mentis est religiosissimæ, ita maxime abhorret à iurando, adeo ut complures malint relictò iureiurando perdere rem, quàm iurare uerum. Diuus Chrysostomus in homilia quadā magno stomacho interdicat ingressum templi ijs qui cōtra domini præceptum iurarent, nō dicit peierarent. Idem ita scribit in Matthæum, Quid si quis exigat iusiurandum, & iurandi necessitatem imponat? Sit tibi timor dei omni necessitate uiolentior. Nam si uelis istiusmodi causationes semper obijcere, nihil eorū quæ præcepta sunt seruabis. Hæc ille. Peccat qui diuini nominis auctoritatem secus adhibet iurans cū ad honorem dei, sed ideo dehortatur homines pñ ab hoc honore, quod in periurio sit grauissima dei contumelia. Quis autem nescit Christianum obligatiorem esse iuratum cū simplici promisso? Neq; enim ibi paraphrasis cōfert Christianum iuratum cum iniurato, sed Christianum iniuratum cum Iudæo iurato. Itaq; quemadmodum Christiano perfecto concupisse uxorem alienam pro adulterio imputatur, & odisse fratrem pro homicidio: ita simplici promisso fallere proximum non minus graue crimen est Christiano, quàm Iudæo uidebatur periurium. Et hic probatorum ecclesiæ doctorum auctoritatem sum sequutus. Hieronymus dicit, Euangelica ueri,

ueritas non recipit iuramentum, sed omnis sermo fidelis pro iuramento est. Nec meis uerbis quisquam potest offendi, si legat continentem paraphrascos sermonem. præcedit enim: inter uos igitur sanctior ac firmior esse debet sermo simplex, quàm apud Iudæos quamlibet religiosum iusiurandum. Et aliquot sententijs in medio positis, repetit quod ante dixerat. Neq; enim alter minus obstrictus est, simplici nudoq; uerbo, quàm Iudæus per omnia sacra deierans: neq; alter minus fidit, quàm si iusiurandum intercessisset &c. Quod prius dictum est, sanctior ac firmior esse debet, hic iteratur alijs uerbis, non minus obstrictus est. Obsecro te lector, quid huiusmodi cauillationes faciunt ad Christianam pietatem? Decerpere quod carpas, decerptum incòmode interpretari, & in alium detorquere sensum? Vereor ne isti gnomones ad quos quidam examinant ueterum dicta, pro mūdo faciāt magis quàm pro Christo, & Euangelij uigorem diluant uerius quàm confirment. Quid opus est docere mundum, iusiurandum multis utilitatibus & necessitatibus esse còmendabile? Augustinus iusiurandum ponit inter necessaria, non inter probata. Sunt enim & mala necessaria. Est si quod est iusiurandum quod malum non est, nullum certe est quod nō sit à malo: quod quoniam Mattheus cum articulo dixit, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ,

Chrystomus interpretatus est à diabolo. Id mitigans Augustinus interpretatur à malo uel culpæ uel pœnæ.

Propositio eiusdem de eodem Quinta Matth. v.

XI **N**on opus est in contractibus admiscere iusiurandum, execrationes, aut simile: quod & promittentē obstringat metu, & stipulanti faciat fidem.

CENSURA

Hæc propositio prætendens non esse conueniens, utile aut necessarium, adhibere iuramentum ad confirmandos humanos cōtractus, uniuersaliter intellecta, falsa est, ad errorem Vuitclesi accedēs. Quandoq; enim utile est, quandoq; necessarium hominum commercia iuramento roborari: iuxta rei super qua est contractus, magnitudinem, & personarum cōtrahentium seu politiarum utilitatem inde prouenientem, ut uidere est in principum foederibus.

DECLARATIO ERAS.

XI Eam propositionem non posui uniuersaliter, sed de his ago qui simplicitate Euangelica perfecti non in alium usum habent sermonem quàm ut inuicem significant quid habeant in animo. Sic enim habet Paraphrasis. Apud uos enim, apud quos nihil esse debet in labijs, quod dissideat ab animo, non est alius usus sermonis, nisi ut mutuo sibi significant homines, quod animo sentiunt. Hinc cōtinenter sequitur: Nec opus est in contractibus admiscere iusiurandum &c. Si tenorem loci recitassent, nihil habebat

bat offendiculi. De perfectis illic ago, Sequitur enim:
At neutrum competit in uos, quos omnibus modis
perfectos esse uolo &c. Nec iam refert an tales sint
in mundo. Satis est quod tales depingit & optat
Christus. Nam & rhetores talem proponunt perfe-
ctum oratorem, qualem negant adhuc esse reper-
tū. Iam si tales essemus quales ibi depingit Christus,
quæ esset utilitas, aut quæ conuenientia, aut quæ ne-
cessitas iurandi? An non superuacaneum est iusiur-
randum inter eos inter quos nemo diffidit, nemo
meditatur dolum? An ibi cōuenit ac decet iusiuran-
dum, ubi cuiq; simplex sermo pro iureiurando est?
An hoc necessarium est, quod nec conuenit, nec ulli
est usui? Ad hæc, quid opus erat illa exceptione, uni-
uersaliter intellecta, quum mea propositio nō pos-
sit uniuersaliter intelligi, nimirum obstantibus quæ
præcedunt & quæ sequuntur. Nec inficior inter prin-
cipes, quales sunt pleriq;, interdum uel utile uel ne-
cessarium esse iusiurandum: Optabilius tamen sit,
si ea esset fides principum, ut citra iusiurandum fœ-
dera trāsigerentur, ac perinde seruarētur, quasi iusiur-
randum intercessisset. Quod si nos commouēt ex-
empla principum in fœderibus iurantiū, ut appro-
bemus iusiurādum, iustius toties iēta ac rupta prin-
cipum fœdera deterrere debent à iurādo. Ne quid
interim commemorem, de negotiantibus ac litigan-
tibus

tibus, quorum plerique friuolis de causis & deierant
& peierant magno Christiani nominis dedecore.
Christus non ideo uenit in mundum, ut agoranomiam
ageret, sed ut suos ad coelestē institueret philo-
sophiam. Quanto magis autē laudatur iusiuran-
dum, tanto plus detrahatur uigori Euāgelico, quod
melius relinquitur in suo fonte, quā mūdānis re-
bus admiscetur.

Tit. v. De reparatione iniuriæ.

Propositio Erasmi Luc. XXII.

XII

ISI Christus humanum affectum, quo
ipsum apostoli diligebant, euidenter ca-
stigasset, existimassemus nobis licere ad-
uersus impiorum uiolentiam armis nos defendere,
ac uim ui repellere. Nunc autem cum Petrus repre-
hensus sit quod aduersus impios & sceleratos pro
innocentissimo domino strinxerit ferrum, quæ po-
terit esse post hac causa, ut homo Christianus iniu-
riam iniuria repellat?

CENSURA

Quamquam inter Christianos, quantum fieri potest,
fugienda sint bella & lites: hæc tamē propositio, ut iacet,
innuens nunquam licitum esse bellum aduersus impio-
rum uiolentiam, quasi nunquam iuris ordine seruato, se
defendendo iusta sit belli causa, eneruat omnē politiam;
& à lege naturali & à diuina discrepat: alioqui enim non
commemorarentur in libris Numerorum, Iosue, Iudicū,
Regum, & Machabeorum multa bella, quæ ex diuina or-
dinatione

dinatione gesta sunt. Scriptis præterea per Apostolū & alios sanctos uiros hæc propositio obuiat: atq; hæresi cōsentanea est pauperū de lugduno & Lutheri. Neq; scriptorē excusat q; adiicit, quæ poterit esse posthac causa, ut homo Christianus iniuriā iniuria repellat: cū in præcedenti parte clare tradat, simpliciter non licere nos armis defendere, aut uim ui propulsare: unde manifeste colligitur sensus auctoris. Neq; etiam ea ratione Petrum Christus reprehendit, quasi nunquā liceat uim ui seruato moderamine inculpatae tutelæ, reñcere: sed quod ipsum defendere niteretur, perinde ac si aliquo Christus indigeret humano subsidio, & mortem, iuxta patris decretū, absq; contrapugnatione non acceptaret uoluntarie.

DECLARATIO ERAS.

Quum uideamus uix unquam esse quietem à XII bellis, quæ ut ex ambitione aut ira principum ferè nascuntur, ita pessimis rationibus plerunq; geruntur, frequenter in scriptis meis à bellis deterreo, idēq; ueterum ecclesiæ doctorū exemplo. Multis tamen in locis declaro me non improbare simpliciter omne bellum, uelut in Panegyrico ad principem Philippum Maximiliani Cæsaris filium, Et in principe Christiano ad Carolum nunc Cæsarem, postremo in libello de bello suscipiendo cū Turcis. Quod aut ad hūc locum attinet, primū iniuriū est, quod sub persona Lucae dicitur in Paraphrasi, & recte dicebatur illis temporibus de Euangelij præconibus, id ad meam personam, & ad hæc tempora accommodare. Quod

re. Quod enim Paraphrasis dicit nobis, censura uideatur ad me meorumque temporum homines detorque, quum Lucas loquatur de se suisque collegis. Rursum quod dicit, iam, accommodat ad presentem ætatem qua hæc scribuntur, quum Paraphrasis sentiat de ætate, qua scripsit Euāgelista, quum legi Moisaicæ succederet Euāgelij prædicatio. Nolebat enim dominus, ut Euangelium armis alijsue præsidij hominum propagaretur, quo tota gloria deo cederet. Apostolis autem suis nihil permisit, nisi ut de ciuitate fugerent in ciuitatem, & per patientiā suam possiderent animas suas. Quod si licuit Apostolis ac uiris Apostolicis in ecclesiæ primordijs armis tueri sese aduersus Ethnicos quos impios appello, fatebor Paraphrasim meam non recte fuisse loquutam. Sed Augustinus qui tanto interuallo sequutus est Apostolorum tempora, non uult armis opprimi idololatras, quum tamen id temporis ea fuerit Christianorum potentia, ut quod ipse fatetur, in cōflictu potuerint esse superiores: quin & intercedit, ne Cæsar ulciscatur mortem ab Ethnicis cesorum, causam addens, ne per uindictam obscuraretur gloria martyrum. Dicit aliquis, aliud est laudare ueterum mansuetudinem, aliud adimere illis ius inculpatae defensionis. Non erat, inquiūt, Apostolis ac martyribus ademptū ius defensionis, sed illis temporibus non expediebat

expediebat ad Euangelij profectum uti iure suo.
Donemus hoc: ego respiciens ad illa tempora quibus non expediebat uim ui repellere, nec id fieri dominus uoluit, quod ipse non fecit, nihil opinor impium proloquutus sum, si negauī fuisse phas, quod tum nec expediebat, & dominus id certe temporis fieri uetuit. Adde quod si Petrus illic gerebat typū Episcoporum, Beatus Ambrosius dicit arma sacerdotū esse preces & lacrymas, & si libet adde totam panopliā, qua Paulus instruit Ephesios cap. sexto, & Thessalonicenses quinto. Nec illic simpliciter loquitur Paraphrasis de quacunq; defensione, sed de ea quæ nascit̃ ex affectu uindictæ. Sic enim locum ingredior, Tunc Iesus ut prorsus reuelleret ex animis illorum omnem uindictæ cupiditatē, fallit eos ad tempus obscuritate sermonis, sed in hoc patitur errare, quo certius & efficacius eximat omnem cupiditatem ulciscendi. His autem affectibus id temporis adhuc erant obnoxij discipuli, nondum hausto spiritu cœlesti &c. Quod satis liquet ex eo quod indignantes ciuitati Samaritanæ ob exclusum dominum uolebāt illi imprecari cœlestem ignem, quo simul & ciuitas & homines conflagrarent. Itaque si meus sermo accipiatur ut dictus est, de cupiditate uindictæ, accommodeturq; ad uiros Apostolicos, & ad illa tempora quibus Euangelij sanguine mar
tyrum

Rom. 12

tyrum erat propagandum, nec stans, nec iacens, nec ambulans damnat omne bellum, nec eneruat omnem politiā, nec à naturali diuinaq; lege discrepat, sed consentaneus est doctrinæ Christi & apostolorum. Quod enim ius uim impiorū ui repellendi nōs qui iubebantur diligere & inimicos, benefacere malefacientibus, orare pro persequentibus, & quibus dictum est, Nolite omnino resistere malo, cōcinnante Paulo, Non uosmetipsos ulciscentes charissimi, sed date locum iræ. Si ius naturale uocāt instinctū nature, sæpenumero magna pietatis laus est, illi non obsequi. Natura penitus insitus est amor propagandi speciem nostram, & tamen laudatur continentia. Ius naturæ dictat obsequi parentibus, & tamen laudantur qui eos amore pietatis contemnunt. Quod autem meminerunt de scriptis Apostolicis, suspicor illos notare locum, qui est Rom. 13. Non sine causa gladium portat. Sed ubi docuit Apostolus, ut discipuli aduersus persequutorū sæuitiam arma caperent, & occidere uolentes occiderent? Quid quod hæc uerba, uim ui repellere licet, iuris Cæsarei sunt non Euangelij, quæ tamen ipsa multas recipiunt exceptiones. Quid quod iura pōtificia clericis interdiciunt arma inuasoria, defensoria concedunt. Defensoria uocant Loricās, clypeos & galeas, quamquam nos nunc interpretamur defensoria, quæ defendendi anti-

di animo sumuntur: nimirum posteaquam pontifices honoris gratia stipari cœperunt prophano satel-
litio, etiam in mensa ac templo, posteaquam episco-
pi ad honorem ecclesiæ cœperunt iter facere, comi-
tati trecentis armatis equitibus, posteaquam cardinales honoris gratia cœperunt appellari legati cam-
pi. Omitto nunc disquirere quantum ualeat exem-
plum à uetere testamento ductum ad nouū, quum
Iudæis multa permissa sint quæ Christianis non li-
cent. Porro quod adieci, ut homo Christianus iniu-
riam iniuria repellat, per Epitafin dictū est. Si non
licuit in hoc statu temporū quo scripsit Lucas uim
ui repellere, multo minus iniuriā iniuria pēsare. Si-
ue intelligas uim lege concessam, apostolis pro illo
tpe nō licuit, qd licuerat Iudæis, & hodie concessum
est Christianis, modo addas non solū moderamen
in culpatę tutelæ, uerū etiā respectū Christianę man-
suetudinis, ad cuius exēplū decet nos p uiribus eni-
ti, Siue intelligas uim talionis quæ Iudæorū morib.
nimīū ad uindictā propensis concessa est, ne in im-
mēsum ultio procederet. Posterius dictū prioris est
interpretatio. Talis erat uis quā parabat Petrus. Do-
minus uocabatur ad iudicē, Petrus homo priuatus
molitur homicidiū, & rapitur ardore uindictæ, non
utitur legitima potestate. Quid autem dominus re-
prehenderit in Petro, nunc non disputo: Certe Au-
gustinus

gustinus totum hoc quod fecit Petrus ait domino displicuisse: Et probabilius est dominū non hoc tantum reprehendisse in Petro, quod existimaret illi opus esse præsidijs hominum, sed penitus externam defensionem ab Euangelij negotio semotam uoluisse. Siquidē hoc tum agebat dominus, ut in se præberet exemplum discipulis, uidelicet, ut quemadmodum ipse noluit defendi armis aduersus impios, ita ipsi solo gladio uerbi spiritualis armati subigerent orbem Euangelio, nec de humanis præsidijs penderent, sed à uolūtate dei. Nec enim hæc loquitur Erasmus de principibus horum temporum, sed Lucas de suorum temporum Euāgelistis. Vnde quod hic probant non esse damnandū simpliciter omne bellum, plane mecum faciunt, nec Theologorum censura pugnat cū mea propositione si tota recitetur cum circumstantijs quas adiūcio. Nec innuit hoc quod suspicantur in ipsa Paraphrasi, sed fortassis innuit in fragmēto decerpto & perperam intellecto. Quod tamen non est imputandum facultati, sed referendarijs, aut alijs quorū illi sunt usi opera. Quale uero fuisset, si fecissem Lucā ita loquentē Apostolis ac discipulis in ecclesiæ primordijs, Qz dominus iussit Petrū recondere gladiū, nō adimit uobis ius Iudæorum ac Gentium Euangelio rebellantium uim ui repellere, eisq; machinari mortem, qui uos trucidant, aut

aut aliàs moliri uindictam in eos qui uos exuunt facultatibus, & in exilium abigunt, modo sit spes uictoriae. Mihi uidetur multum gloriæ detrahi apostolorum ac martyrum uictorijs, si dicamus eos ideo non restitisse impijs, quia non potuerunt. Etsi potuissent, dominus noluit hoc pacto nasci ac propagari suam ecclesiam. Proinde quod Theologi docent fateor esse recte dictum hisce temporibus, quanquam huiusmodi sententiarum heu nimium dociles sunt Christiani. Ego scribens Paraphrasim spectabam ad ecclesiae nascentis exordia, quam dominus nec per ope-
pes humanas, nec per nobilitatem, nec per sapientiam, nec per uires humanas crescere uoluit, ut mundus agnosceret totum hoc arbitrio dei geri. Eodem spectabant prisci doctores, qui nec paganos, nec Iudæos, nec hæreticos occidi uolebant, quod horum omnium maliciam dominus uerteret in sponsæ suæ commodum. Eoque diuus Ambrosius ausus est in hunc Lucæ locum scribere. Lex tamen referre me non uetat, & ideo fortasse Petro duos gladios offerenti, sat est dicit, quasi licuerit usque ad Euangelium: ut sit in lege æquitatis eruditio, in Euangelio bonitatis perfectio, Hæc ille. Ego uero sermonem ad Euangelicam attemperare mansuetudinem non solum debui ut Paraphrastes, uerumetiam malui, reputans quantopere ab Euangelij uigore defluerit populus

Christianus. Aliud agunt qui demonstrant, qua ratione Christiani quàm proxime possint ad mundū accedere, aliud qui conatur hominū mores ad absolutum archetypum reuocare.

Tit. VI. De matrimonio. Prima propositio Erasmi Matth. XIX.

XIII

Væ alteri uiro sui fecit copiam, iam uxor esse desit, & matrimonij ius ademit sibi, diuisa carne: quum deus unam & indiuisam esse uoluit.

Secunda eiusdem propositio.

XIII

Inter Euāgelicos una duntaxat causa dirimit coniugium, hoc est uiolata coniugij fides.

Tertia propositio. Marci X.

XV

Vxor quæ sui corporis copiam fecit alteri, iam etiamsi non repudietur, desit esse uxor: & maritus qui sui corporis copiam fecit alienæ, iam ante diuortium maritus esse desit.

Quarta propositio. Marci X.

Quemadmodum ignis non est ignis nisi caleat: ita coniugium non est coniugium, nisi ex duobus fiat unus: ex tribus aut quatuor una caro fieri nō potest.

CENSURA

I Cor. 7

Hæ quatuor propositiones, quatenus per eas prætendi uidetur, matrimonium per adulterium dissolui quantum ad uinculum, hæreticæ sunt. Est enim uinculum matrimonij iure diuino indissolubile, ut ad Corinthios scribens Apostolus demonstrat, quum inquit. His qui ma-
tri-

trimonio uincti sunt præcipio, nō ego sed dominus, uxorem à uiro non discedere: quod si discesserit, manere in nuptam, aut uiro suo reconciliari. Et rursum, Mulier alligata est legi, quāto tempore uir eius uiuit. Et eadem omnino est ratio de uiro, sicut de muliere: quia eiusdem beati Pauli sententia, Sicut mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir: ita & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Tanta præterea est indissolubilitas matrimonij, ut nec per hæresim (quæ fornicatio est spiritualis) dissoluatur.

DECLARATIO ERASMI

Recte additum est in censura, prætendi uidetur: XIII
 Nam re uera nihil minus cogitabam illa scribens, XIII
 quā quod interpretantur. Sentio eam desisse esse XV,
 uxorem, quæ se præstitit indignam uxoris nomine,
 & coniugij commodis. Sicut filius abdicatus negatur
 esse filius, quod amiserit ius filij: & hominē exuisse
 dicimus eum, qui uehementer est inhumanus. Id autem
 me sentire declarant uerba, quæ subijcio, & matrimonij
 ius ademit sibi. Ius autem coniugij est indiuidua uitæ
 societas, tectum, mensa, & lectus communis, rei
 familiaris in partem administratio, fortunarum omnium
 consortium, petere debitum, frui liberis &c. Hæc quæ
 perdidit sua culpa, quæso quid habet uxoris? Quod
 si uerba tantū offendūt, non abhorruerūt à talibus
 sacri doctores. Quorum Chrysostomus in prioris ad
 Cor. epistolæ caput 7 ita loquitur. Rursus illic
 quidē post fornicationem
 uir

uir non est uir. Hic uero etiam si cultrix idolorum fuerit mulier, tamen non perdit ius uiri &c. Ecce uirum uocat non uirum qui excidit à fructu coniugij. Quanquam autem non possum explicare nodum, quomodo Christus loquens Iudæis sentiat de diuortio, quod manente coniugij uinculo, tantum separat ab usu matrimonij, quū illi non aliud nossent repudium, quā unde fit ius cum alia cōtrahendi: tamen ita tempero sermonem, ut quod dico dirimi matrimoniū ac fieri diuortium, de separatione thori possit intelligi, nec ullum admisceo uerbum, quo ius faciam iterandi coniugij. Testimonia quæ citantur, non excutio. De his abunde nobis dictum est in Annotatione super 1. Corinth. caput 7.

Tit. VII. De fide. Propositio I. eiusdem Iacob. II

XVI

FIDES quæ friget absq; charitate, nec se profert ubi res postulat, nec fides quidem est: tantum est inane fidei nomen.

Propositio eiusdem Secunda. Iacob. II

XVII

Fides & charitas natura coniunctissima sunt, & alterum ab altero diuelli non potest. Et paulo post, Charitas fidei comes est indiuidua.

Propositio eiusdem Tertia. in Elencho.

XVIII

Certū est utranq; alteri indiuiduā esse comitem.

CENSURA

Hæ tres propositiones sunt hereticæ, & sententiæ apostolorum Pauli & Iacobi contrariæ. Paulus namq; fidem
sine

sine charitate posse esse ostendit, quum inquit: Si habue-
ro omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem
autem non habuero, nihil sum. Iacobus etiam in eo capi-
te in quo dicit, fidem sine operibus mortuam esse, appel-
lat fidem simpliciter illam quæ est sine operibus dicens:
Quid proderit fratres, si quis dicat se fidem habere, ope-
ra autem non habeat: nunquid poterit fides saluare eum?
Vnde patet quod fides absq; charitate aut bonis operi-
bus fides appellanda est.

Corin. I

Iacobi 2

DECLARATIO ERAS.

Nemo nescit fidei uocabulum late patere. Multa
enim de deo credebant etiam Ethnici, & iuxta Iaco-
bi dictum, dæmones credunt & contremiscunt. Quin-
& Philosophi credunt Aristoteli, & medici Galeno.
Est fides informis, est fides infusa & acquisita, fides
integra languida & mortua, est fides actualis & ha-
bitualis. Est fides quæ nihil differt ab opinione. Est
fides quæ fuit in Christo, est quæ non fuit: est fi-
des quæ manet in patria, est quæ non manet: est fi-
des historica, est fides, dicta pro fiducia, minimum
differens à spe: & si quæ sunt aliæ fidei rationes, de
quibus subtiliter disputant scholastici. Verum ista
discutere non spectabat ad paraphrasim, quæ secu-
ta Paulum ac priscos interpretes, sentit de fide iu-
stificante & purificante cor. Eam non habebant qui
de fide sua gloriabatur aduersus beatum Iacobum.
Siquidem hæc natura coniunctissima est dono cha-
ritatis, & charitati comes est indiuidua. Iam est &
m charitas

XVI

XVII

XVIII

charitas humana, quemadmodum est fides. Nam & impij quodā modo diligūt deum ac proximum. Siquidem & impij diligunt uxorem, parentes ac liberos: & omne bonum siue morale siue externum, generali sensu dici potest donum dei. Sed quid hęc ad Euangelica dona spiritus? de quibus loquitur Christus, Paulus & cæteri apostoli. Sint igitur meę propositiones terq; quaterq; si libet hereticę iuxta sensum alienū, modo iuxta sensum meum sint Paulinæ. Porro quod scripsi fidem mortuā nec operantem per dilectionem, ne fidei quidem uocabulum mereri, uulgatissimo tropo dictum est: quo hominem inutilem & ignauum negamus esse hominem, & uinum uapidum nihilq; uigoris habēs, negamus esse uinum. Id me sensisse deprehendet, qui totum eum locum paraphraseos legerit. Atq; ut ita loqueretur Iacobus apostolus præbuit occasionē, qui fidem per dilectionem nō operantem, appellat mortuam. Sed epitheton mortui, tollit nominis rationē, licet maneat nominis abusus: quemadmodum dicimus sepeliri hominem, quum reuera non sit homo qui caret anima. Sic quodam modo anima fidei est charitas, addens fidei motum & actum. Quin potius ministra fidei est charitas, uigor autem fidei, est uis purificandi cor diuinitus addita. Quod ille uocat mortuum, ego uoco inane nomē: & quod inane est

ac mortuum, nego dignum illo præclaro nomine fidei, tam magnifice à Christo & Apostolis prædicatæ. Postremo hoc ipsum exponit sermo, qui sequitur in paraphrasi. Sequitur enim continenter. Etenim quemadmodum corpus anima destitutum, mortuum est & inutile: ita fides si desit charitas nunquam ociosa, mortua est & inefficax. Proinde testimonia quæ citantur à scripturis, quanquam ad me nihil attinent, tamen non usque adeo solida sunt, ut nullam recipiant tergiuersationem. Neque enim Paulus affirmat fidem peculiare donum esse dei absque charitate, sed fictione utitur ad exaggerandum laudem charitatis. ueluti qui dicit: Et si mihi linguæ centum essent ac totidem ora, non possem rem ut habet enarrare, is nequaquam sentit esse quenquam cui sint centum linguæ ac totidem ora: sed fictione difficultatem explicandi exaggerat. Eodem tropo, mea sententia, Paulus dixit, & si linguis hominum loquar & angelorum. Neque enim angelis sunt linguæ, sed hoc exaggerandæ rei gratia fingitur, ad significandum eximias quasdam linguas humanis longe præstantiores. Simili figura dixit: Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. non erat imperitus sermone, qui plus omnibus linguis loquebatur, sed per fictionem concedit, quod non est. Basilii Magni locum hunc citans in epistola quadam ad Neocæsarienses, hæc subiicit. Non
m 2 quod

quod horum quæ commemorauimus singula sine charitate possint inueniri, sed quod sanctus Paulus uoluerit testimonijs confirmare quod dixerat, præceptum charitatis infinitis partibus esse reliquis omnibus excellentius. Ita Basilii. Theophylactus autem indicat hic Paulum ad exaggerandam charitatis æminentiam conferre illam cum dono omnium maximo, fide: nec simpliciter, cum fide, sed cum summa fide, nimirum integra & sincera cum ait, omnem fidem. Itidem & Chrysostomus annotauit, Paulum non simpliciter nominasse fidem, sed uniuersam fidem. Iam ut largiamur aliquam fidem inueniri sine charitate, quis illam dixerit, integram, sinceram, & uniuersam, hoc est omnibus numeris absolutam? Similiter & Thomas Aquinas omnem fidem interpretatur perfectam fidem. Quæ si non reperitur sine charitate, quemadmodum sentit Basilii, necesse est, ut hic agnoscamus hyberbolen ac fictionem, quam inter amplificandi formas commemorat etiam Quintilianus. Illud arbitrantur quidam, Apostolum hoc loco, quum linguas, prophetiam, & scientiam nominat, sentire de donis gratuito datis, non de gratum facientibus, quod hæc sine charitate non subsistant. Cæterum iam frigebit amplificatio, si charitatem donis inferioribus atque inutilibus comparet, perinde ac si quis hominis excellentiam exaggeras
confe

conferat illum cum leone aut camelo mortuo. Probabilius igitur est hic dona gratum facientia, ut isti loquuntur, conferri cum donis eiusdem generis: quemadmodum facit eodem capite quum ait: Nunc manent fides, spes, charitas, tria hæc, maior autem horum charitas. Neque enim hic fidem sentit mortuam, sed uiuam. Alioqui diluta sit amplificatio, si ueram charitatem comparet fidei mortuæ. Scio quosdam hic confugere ad nescio quam fidem, quæ si firma sit, quamuis non adsit charitas, tamen edit miracula: sed quomodo huiusmodi fides dici possit summa, integra & sincera, non uideo. Imò Paulus ipsam fidem iustificantem amplificat his uerbis, ita ut montes transferam, quo magis attollat charitatis excellentiam. Multi siquidem fidem habent iustificantem, qui tantam non habent, ut per eam edant miracula. Tutius igitur arbitror sequi diuum Basilium, ut accipiamus hoc exaggerandi gratia fingi, quod non est, nec esse potest. An deus possit infundere perfectum fidei donum absque charitatis dono, non erat paraphrastæ discutere. Mihi satis est ea quæ scripsi competere in fidem iustificantem, & ubi ubi est, ac licet, per dilectionem operantem. Iacobus autem quum ait, si quis dicat se fidem habere, significat illos carere uera fide, qui per dilectionem non operantur. nec enim statim fidem habet,

qui dicit se habere fidem. Quod si propositio dicitur hæretica quæ pugnat cum scriptura canonica, aut cum his quæ ex ea euidenter colliguntur: si declaratum est quod ex locis citatis parum solide colligitur inueniri fidem speciale donum dei sine charitate: demiror quare propositiones hæ dicantur hæreticæ, quas tamen legimus apud probatissimos ecclesiæ doctores. Iam ut sit hæreticum, negare fidem esse donum dei speciale, si desit Charitas: quid ad me pertinet, quum ut dixi, tenor sermonis in paraphrasi, declaret me loqui de fide iustificatæ cui non potest abesse charitas. Quid enim conducit ad pietatem Christianam, si iuxta dogma scholasticum credamus inter dona spiritus esse numerandam fidem absque charitate? Aut disquirere quomodo fidei donum remanserit in lapsis angelis, aut in Christianis in letale crimen reuolutis. Et an quod remansit, mereatur dici spiritus Evangelici donum, quum dona spiritus post aduentum domini pleniora fuerint, quam sub uetere lege. Aut quid ad Iacobi locum explanandum conducebat, commemorare, quomodo in Christo fuerit summa charitas absque fide, quæ admodum & in angelis. Quod tamen ipsum inter Theologos controversum est. Certe Durandus non putat impie dici, in Christo fidem cum charitate fuisse coniunctam: nec hæreticum dictum esse, in patria

tria manere fidem. Hoc apud Beatum Iacobum agebatur, ut illis superciliū detraheretur qui sibi pollicebantur ex fide mortua salutem, quum & charitate uacarent, nec ullis bonis operibus abundarēt. Huius autem loci in paraphrasi tale est exordium, An satis per se putandum est ad salutem cōsequendam solam fidei professionem? Quid aut est fides absq̃ charitate? Ac paulo post: Quæ si desit fratres mei quæso an inane fidei nomē seruabit hominem? Infrugifera fides est quæ per charitatem non operatur, imò titulo tenuis duntaxat fides est. Rursus aliquāto post. Sic nimirum inutilis erit fidei professio quæ uerbotenus constat neq̃ quicquā agit, sed ueluti mortua torpet: neq̃ magis est dicenda fides, q̃ cadauer hominis meret̃ hominis uocabulū. Quod corpori est anima, hoc est fidei charitas: hac igitur subducta, mortua quædam & inefficax res est fidei uocabulum. Et post aliquam multa. Tu tibi places quod persuasum habeas unum esse deum, quum error paganorū credat innumeros esse deos. Recte facis, nam isthoc nomine præcellis: sed frustra credis esse deum, & esse deum unum, nisi sic credas ut ab illo salutem consequaris. At id non facies, nisi fidei iungas charitatē, ac p̃iis operibus testeris & quod credis & quod amas. Ex his perspicuum est me illic non agere de dogmate scholastico, sed in hoc deijcere

cere fidem absq; bonis operibus, ut adimā inanem fiduciam n̄s, qui iactant fidem suam, quum ueram ac uiuam non habeāt. Non inficior in illis fuisse fidem aliquam, qui dicunt, in nomine tuo eiecimus dæmonia: non nego Caiphā aliquod fidei donum habuisse, quum diceret, Expedit uobis ut unus homo moriatur pro populo. Fateor & in sceleratissime uiuentibus Christianis, nonnullam fidem esse posse: licet eos omnia uere credere, quæ requiruntur ad salutem, ego uix credam. Sed aliud agebam in Paraphrasi. Arbitror eos qui tum edebāt miracula, non omnino fuisse uacuos à charitate. Quale uero prophetiæ donū, quum Caiphas sonat, quod ipse non intelligit? Longe aliud prophetiæ genus erat in apostolis. Porro in Christianis quorum tota uita sapit mundum, aut extincta est fides, aut uehemēter languet, nec purificat, sed magis aggrauat damnationem. Quod si non res, sed uerba gignunt offendicillū, quin offenduntur uerbis beati Gregorij, qui conuiuium filiorum Iob interpretatur donorum cōsensum, quemadmodū Plato dicebat omnes uirtutes morales inter se connexas esse? Hæc tamen ita disseruerim, ut paratus sim meliori sententiæ cedere. Imò non pronuncio quid sentiam, sed discendi studio inquirō.

Propo/

Propositio. II. III. Erasmi. Ioan. III

Sola fides purificat corda, redditq; idonea qui- **XIX**
bus credantur cœlestis philosophiæ arcana.

Propositio eiusdem Quinta, Ioan. VIII

Sola credulitas uia est ad immortalitatem. **XX**

Propositio eiusdem sexta. Luc. XXIIII

Quid exigit Christus à suis nisi fidem? **XXI**

CENSURA

Tametsi requiritur fides ad assequendā beatā immor-
talitatē, & ad cordiū purificationē, ut docēt sacræ literæ:
nō tamen eam solā ad hoc requiri astruūt, sed potius op-
positum. Vnde ait Iacobus apostolus. Videtis quoniam
ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum. Et
Paulus. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum,
sed factores legis iustificabuntur. Quare propositiones
cum huiusmodi exclusionē positæ scripturis non conso-
nant, quæ ubiq; bona opera prædicant. Et offendiculum
eādem propositiones aptæ sunt præstare pusillis: quasi
uidelicet non sint fidelibus necessaria bona opera, sed so-
la fides sufficiat ad salutem.

DECLARATIO ERAS.

In Paraphrasibus meis uix aliud tracto sæpius **XIX**
aut diligentius, quàm non sufficere professionem si **XX**
dei nisi accedat uita professiōe digna. Quod satis li **XXI**
quet ex paraphrasi in caput Iacobi secundum. Idem
facio frequēter & in cæteris lucubrationibus meis,
ut hæc suspitio in me nullo pacto possit herere, qua-
si sentiā non esse necessaria post baptismū in adul-
tis bona opera. Hæ uero propositiones sic trunca-

n tim

tim recitatæ fortasse pariant offendiculum infirmis:
at si legantur in contextu paraphrasis, non uideo
quem possint offendere. Nam Ioannis tertio, ipse
sermonis tenor, declarat me illic loqui de his, qui ex
paganismo aut Iudaismo ueniunt ad gratiam euan-
gelicam. Ipsa paraphrasis uerba subscribā, quæ de-
clarant me non de tota salute loqui, sed de aditu ad
salutem. Tamen, inquit, hoc tempore quod clemen-
tiæ datum est, non misit deus filium suum ut con-
demnet mūdum pro suis sceleribus, sed ut sua mor-
te mundo per fidem, conferat salutem gratuitā. Et
ne quis sponte periēs haberet quod prætexeret suæ
maliciæ, facilis aditus datus est omnibus ad salutē:
nō enim exigitur pro prioribus admissis satisfactio,
non legis obseruatio, non circumcisio: tantum qui
credit illi, tutus est à condemnatione, nimirum illud
amplexus, per quod salus æterna datur omnibus,
quantalibet peccatorum sarcina grauatis. Habes ui-
am unicam ad salutem. Sequitur autem continen-
ter inibi: si modo post Euangelicam professionem,
abstineat à uitæ prioris flagitijs, & iuxta doctrinam
eius cuius nomen professus est, proficere nitatur ad
perfectam pietatem. Ad hunc modum paraphra-
sis. An hæc uidentur esse hominis contemnentis bo-
na opera post baptismum? An potius iuxta catho-
licum sensum Gentes pariter ac Iudæos prouocan-
tis ad

tis ad Euangelij gratiam: quod toties Beatus Paulus tanto ardore agit in suis epistolis, deterrens à circumcissione & à fiducia operum legaliū, ac Iudæos simul atq; gentes æquans in gratia fidei, qua gratis purificantur corda credentium. Quanquā hæc propositio perperam citata est, ex Ioannis tertio, quum sit cap. 4. Reijciatur hoc in amanuensem aut typographum, sed talium censorum erat, quod illorum incuria commissum erat, sua uigilantia corrigere. Quid autem illic agit paraphrasis? De excludendis bonis operibus post baptismum? Nihil minus. Sed ostendit hominem ad percipiendam Euangelicam doctrinam indocilem, nisi purgatus fuerit à uicio incredulitatis. Siquidem explanās uerba domini ad Samaritanam: mulier crede mihi, uenit hora: loquitur hunc in modum. Verum hoc euangelicæ pietatis mysterium aperturus, præfatur fidem, sine qua nullus est idoneus auditor euangelicæ doctrinæ, nec idoneus cultor euangelicæ religionis. Fides enim sola purificat corda, redditq; idonea quibus credantur philosophiæ cœlestis arcana. Mulier, inquit, fidem habe mihi &c. Ita paraphrasis. Vnde huc inuehitur mentio de operibus baptizatorum? Quid autem aliud dicit paraphrasis, quàm quod propheta: nisi credideritis, non intelligetis. Rursum qd Paulus Heb. ii. Credere oportet accedentem ad deum.

n 2 Porro

Porro in Ioannis octauum, sic habet paraphrasis: Nisi resipueritis, nihil uobis proderit generis autor Abraham, nihil Moses, nihil sacerdotes, aut pharisei, nihil deus pater, ut uerbis gloriamini. Illud habet tote pro certissimo, Si quis obtemperauerit sermonibus meis, quemadmodum frequenter dixi, mortem non uidebit in æternum. Sola credulitas uia est ad immortalitatem &c. Viam autem dixi aditum, ac ueluti ianuam ad salutem, reuocans gentes à fiducia philosophiæ, Iudæos à fiducia ceremoniarum. Quam fides sic aperit ingressum ad salutem, ut etiam in deducendo præcipuas agat partes. Rursus Lucæ 24. manifestum est me loqui de ceremoniis Iudaicis, quas Christus iam à nobis non exigit si conuertamur ad Euangelij gratiam, sed fidem. Verba paraphraseos sic habent: Quid autem exigit Christus à suis, nisi fidem? Et ideo suam ecclesiam, quæ nescit opera legis, urbem fidelem dixit, totam ipsi uni innitentem. Hanc quum auditis redimendam in iudicio, uidetis sublatam legalium ceremoniarum fiduciam. Hæc paraphrasis, manifeste Iudaicas ceremonias excludens, non opera charitatis. Superest scrupulus de epitheto, sola: offendit enim particula exclusiua. Atqui ea non semper excludit, sed frequenter indicat eminentiam, quemadmodum unus, unice & singulariter. Veluti si quis dicat de Plutarcho:

Vnus

Vnus commiscuit utile dulci: non sentit hoc ab illo solo factum, sed ab illo egregie factum. Item quum dicimus, Petrus unice amat Ioannem, aut singulariter amat, nequaquam sentimus neminem alium à Petro diligere, sed Ioannem insigniter diligere. Similiter quum Terentius dicit, solus est amico amicus, indicat eximium amicū. Præterea Hieronymus quum Heliodoro scribit: Solum pietatis genus est, ibi esse crudelem: nequaquam excludit reliquas pietatis actiones, sed intelligit eximiam quandam esse pietatem, ob Euangelium pietatis affectum erga parentes uincere. Itidem quum Apostolus appellat solum deum sapientem & immortalem, & Christus appellat solum deum bonū, non sentit nullum hominem esse sapientem, aut angelos esse mortales, aut neminem esse bonum, sed hæc in deum per eminentiam competere. Rursum quum lex dicit: Dominū deum tuum adorabis, & illi soli seruiēs: non excludit opinor adorationem & cultum diuorum, sed quod in his summum est, deo tribuit. Sic Dauid quum ait: Vnam petij à Domino, hanc requiram ut habitem in domo domini &c. Non excludit alias petitiones, quas & ipse habet plurimas, sed hanc unam dixit, quia præcipua est. Consimilis ratio est, de nisi. Vt quum dicimus, nihil hic sitit, nisi aurum, sentit aurum ab illo præ cæteris expeti rebus. Verum

ut hæc excusatio mihi nihil proſit, certe exclusio debet accipi iuxta materiã præſentem. Veluti quum Ioannes dicit de patre loquens, ut cognoscant te ſolum uerum deum, non excludit filium & ſpiritum ſanctum, ſed falſos Gentium deos. Rurſum Lucæ nono, inuentus eſt Ieſus ſolus: qui ſolus quum aſſeſſent tres diſcipuli: Sed excluduntur illi duo qui prius cum eo colloquebantur. Iterum in eodem cap. Cum ſolus eſſet orans, erant autem cum illo & diſcipuli. Vox ſolus nõ excludit diſcipulos, ſed reliquam turbam quæ ſolet aſſeſſe. Similiter quum eccleſia in proſa Beati Thomæ canit de Euchariftia, ſola fides ſufficit, non aliud excluditur, quàm humana ratio, & ſenſuum experientia. Rurſus quum Marci ſ. dominus dicit Archiſynagogo, noli timere, tantummodo crede: non excludit reliquas uirtutes, ſed admonet, ad miraculi perpetrationẽ præcipue requiri fidem. Itidem mea Paraphraſis quum ait ſolam requiri fidem ab ijs qui accedunt ad Euāgelium, non excludit bona opera, quæ in purificatis gignit fides, ſed uel philoſophiam, uel legis opera quæ præceſſerant baptiſmum. Nec in his refert, utrum addas an omittas, Sola. Quum enim Ephes. 2. dicit: gratia ſaluati eſtis, æque excludit opera legis, ac ſi dixiſſet, ſola gratia ſiue ſola fide, & non ex operibus. Quod ad Tit. tertio dicit explanatius, non ex operibus iuſtitia

Iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundū misericordiam suam saluos nos fecit. Et ad Rom. ii. Et si ex operibus, iam non est gratia. Si talibus dictis non excluduntur opera charitatis post baptismum, qua fronte mea paraphrasis uocatur in calumniam, præsertim quum eadem innumeris locis exigat opera bona à Christum professis. Et huiusmodi dictis pleni sunt orthodoxorum libri. Chrysostomus aduersus Iudæos oratione. 4. Quid est hoc, annunciaui iustitiā in ecclesia magna? Nō dixit dedi, sed annunciaui. Quid tandē igit? Non ex benefactis, nec ex laborib. nec ex pensatione, sed ex sola gratia iustificauit genus nostrū. Si talibus orthodoxorū uerbis nō excluduntur bona opera post baptismum, quur Paraphrasis uocatur in calumniam? Neminem autem offendi puto quod uiam dixi pro aditu, quādo doctores orthodoxi, fidem appellant ianuam ad salutem. Fides autem sic est aditus, ut perpetuo proseguatur progrediētem, & in actionibus pietatis præcipuas agat partes. Quod igitur in his offendiculi periculum, aut quæ cum scripturis dissonantia? Si quid est incommodi, detruncatoribus imputetur: qui si non legerunt, nec Paraphrases meas, nec quæ toties pro hoc loco respondi, ubi grauitas Theologica? Si legerunt ac dissimulant, ubi Christiana sinceritas? Quid porro gratiæ debetur illis, qui talia
spara

spargmata obtrudunt sacratissimæ facultati:

Tit. VIII. De quibusdam desiderijs ad fidem spectantibus. Propositio Erasmi I. In epistola præposita I. Cor.

XXII

UTINAM illud saltem aperuisset Paulus, à quibus, quo tempore, quo cultu, quo ritu, quibus uerbis consecrari soleat panis ille mysticus, & sacrosanctum dominici sanguinis poculum.

CENSURA

Curiosum est hoc desiderium & futile atq; impium si ex existimatione procedat, qua credantur minoris auctoritatis esse multa à Christo per Apostolos nobis uoce tenuis tradita, q̃ sint ea quæ in scriptura sunt expressa. Sufficiens enim sunt per scripturam sacram determinata quæ pro salute fidelium expediuit per eam determinari. Nec, autoribus Dionysio, Basilio, & Augustino, in minori habenda sunt auctoritate, quæ à Christo ex Apostolorum traditione ad nos usq; peruenere, de sacramentis & alijs multis, q̃ quæ scripturis sanctis definiuntur. Docet enim Apostolus tenendas esse institutiones apostolicas: non solum quæ scripturis exarantur, sed etiam quæ nudo sermone ab Apostolis traditæ sunt. Reliqua uero commodius & decentius relicta sunt dispositioni ecclesiæ, ut de illis definiat & determinet, prout tantorum sacramentorum dignitas, et ipsius ecclesiæ profectus exposcit.

Secunda eiusdem propositio. In epistola præposita primæ ad Corinth.

XXIII

UTINAM Paulus aliquanto plus lucis nobis aperuisset, qualiter extent animæ semotæ à corpore, & ubinam extent: an fruantur immortalitatis gloria, an im/

an impiorū animæ iam nunc crucientur, an eis subueniant nostræ preces aut alia benefacta: an indulgentia summi pontificis subito liberentur à pœnis. quod uideo multos super hisce rebus ambigere, aut certe disputare: quod superuacuum erat si Paulus aperte definiuisset.

CENSURA

Superuacaneum est hoc desiderium, & periculosum. Multis siquidem occasionē afferre potest scandalī, tanquā quæ illic ponuntur, sufficienti scripturarum testimonio non suffulciantur: cum tamen illa omnia satis sint per sacra eloquia definita, excepta ultima particula de indulgentiis. Nam quod animæ iustorū post hanc uitam cum leo regnent beatæ, monstrat Christus dicens in die mortis suæ bono latroni. Hodie mecum eris in paradiso. Et *Luc. 13* Paulus, mori lucrum existimans, hincque cupiens dissolui *Philip. 1* & esse cum Christo. Insuper cum angeli hominū custodes semper uideant faciē patris qui in cœlis est, ante diem iudicii: eadem ratione uident & animæ piorum, chirographo peccati iam pridem Christi morte sublato. Docet similiter scriptura animas impiorum suppliciis inferni deputari, cum per beatū Iob dicitur: Ducunt in bonis dies *Iob 2* iustos, & in puncto ad inferna descendunt. Et per beatum Iohannem Thaddæum de ijs qui sectati sunt peruersa desideria, scribitur, quod sint ignis æterni pœnam sustinentes. De diuite item epulone scribit sanctus Lucas, quod mortuus sepultus est in inferno. At uero qui ex hac luce cum dei amicitia migrarunt, nondū plene à scoria peccati expiati, uiuorum iuuantur suffragiis: id quod in euangelio Christus demonstrat, dum suadens ut uiuentes, ami-

cos sibi comparēt de mammona iniquitatis, qui eos, ubi defecerint, in æterna tabernacula recipiant. Huc accedit quod illi membra sunt corporis Christi, quare aliorum membrorum eiusdem corporis subsidio par est subleuari. Nam hoc natura insitum est, ut ubi unum membrum patitur, reliqua membra compatiantur. Regius quoque propheta idem insinuans in eorum persona qui deo sunt accepti, ait: Particeps ego sum omnium timentium te, & custodientium mādāta tua. Patet itaq; quod uiuentium preces atq; alia benefacta, magnopere illis succurrunt. Neq; tamen propterea asserendum est quod semper per indulgentias subito à poenis liberentur. Nec hoc in suis bullis pontifices prætendūt, aut ex ui huiusmodi bullarū pontificiarum sane intellectarum, id habetur. Nam cum non in destructionem, sed in ædificationem data sit potestas ecclesiæ, non pro quauis causa, omnes quauiscunq; poenarum debitores, per huiusmodi indulgentias protinus à debito poenarum eripiuntur, etiam si sint in charitate. Vnde nulli mortalium certū est, quantū per quasuis indulgentias deo satisfiat pro poenis quæ peccatis debentur. Neq; tamen si certus indulgētiarum ualor fidelibus ignoratur, eam ob rem contemnendæ sunt indulgentiæ: quas probauerunt sacra concilia, summi pontifices, atq; uniuersalis ecclesiæ consuetudo & usus: ideoq; prodesse illas haud dubie, tenendum est. Quandoquidē per ipsas uberes uirtutum fructus, & magna satisfactionis emolumenta Christianis proueniunt. Quare hæc propositio exemplum noxijs dubijs in fide uacillantium inepte proponens, offendiculum præbet indoctis & infirmis, dubitandi circa ea quæ certa fide tenenda sunt: in quibus non solum superfluum est dubitare, & dubitando disputare, sed etiam illicitum. Quod si qui super his dubitant, non
nouis

nouis scripturis ueniunt instruendi, sed legitimis suppli-
cijs debet usq; adeo impia temeritas coerceri. Disputare
nihilominus de his citra hesitationē ad maiorem elucida-
tionē ueritatis, si modo per eos fiat talis disputatio, qui-
bus ex officio incumbit, non est temerariū aut illicitum;
quin potius pium & expediens: ut parati sint, iuxta scri-
pturam tanquam pastores & doctores rationem reddere *1. Pet. 3*
de ea quæ in eis est, fide & spe: & eos qui contradicant, *Ad Titum. 1*
arguere.

DECLARATIO ERAS.

Sit quantumuis curiosum ac futile desiderium, *XXII*
modo sit pium, Non enim ibi sugillo diuinam scri- *XXIII*
pturam, quasi non satis ea tradiderit quæ nobis ne-
cessaria sunt ad salutem, quæ quidem impietas pro-
cul absit à me, sed opto nos instructiores esse aduer-
sus eos qui hisce de rebus ambigunt ac dissentiunt.
Hoc uotum quū ab affectu pio proficiscatur, quo-
modo dici potest impium? Optat interdum chari-
as, quæ fieri non possunt, ueluti quum Moses po-
tulat deleri de libro uitæ, & Paulus optat anathe-
ma fieri pro fratribus suis. Chrysostomus in episto-
am ad Philemonē, amore Pauli cuperet etiam mi-
nima quæq; de illo literis ipsius esse prodita. Et ta-
men quod ad salutem satis erat, à Paulo proditum
est. Nec ideo dicitur incusare Paulum, sed animi sui
pium affectum expromit. Quod si id impium est,
fateor me frequenter hoc affectu tentari, quum ob
o 2 id ne

id ne pilo quidem deterius sentiã de inuiolabili scripturarum autoritate. Veluti quũ apud Matthæum lego multa sanctorũ corpora moriente domino surrexisse, ac post domini resurrectionẽ uenisse in sanctam ciuitatem & apparuisse multis: huiusmodi cogitatio titillat animum meum. Vtinam expressum esset an reuixerint ante resurrectionẽ domini, tum qui fuerint, & quibus apparuerint: non quod hoc scire pertineat ad necessitatẽ salutis, sed quod esset pia animi oblectatio. Iam sunt in arcanis litteris loca non pauca in quibus mirum in modum sese torquent interpretes, nec sese expediunt. Opinor & illis interdum huiusmodi cogitationem uenisse in mentem, ut optarent plusculum lucis. Veluti quum Augustinus sic laborat, sic æstuat, sic omnem mouet lapidem, ut explicet quæstionem de spiritus blasphemia, nec tamen per omnia tranquillat auditoris animum. Hic affectus non nascitur ex contemptu scripturarum, sed ex amore cognoscendi res cognitu dignas. Deniq; non mihi illud opto, cui sufficit ecclesiæ decretum, sed aduersus cõtentiones disceptatores. Nobis unicus scripturæ locus sufficit, ad certam persuasionem: gaudemus tamẽ plura scripturarum testimonia conquirere, aduersus contentiosos. Iam ut fateamur ea quæ Apostoli uiua uoce tradiderũt, pari autoritate recipienda, atq; ea quæ sunt diuinis expressa

expressa uoluminibus, tamen contentiosi poterunt
tergiuersari, negantes illa ab Apostolis tradita, sed
uel à recentioribus inuenta, uel usu multitudinis irre-
psisse in ecclesiam. Hæc certe rima fuisset obturata
disputatoribus, si Paulus fusius & explanatius hisce
de rebus differuisset. Nam me de his nihil ambige-
re, puto satis liquere è tot libris meis. Multa uero
sunt de quibus non solum dubitarunt olim homi-
nes contentiosi, uerumetiam docti iuxta ac pñ: ue-
luti de purgatorio diu dubitauit Augustinus, nec il-
le tamen solus. Quibus uerbis consecrarit dominus,
nec hodie satis conuenit. Quibus autem uerbis con-
secrarint Apostoli, nec è diuinis uoluminibus, nec è
ueterū libris satis liquido percipi potest. Atq; adeo
ne id quidem, quibus uerbis consecrarint, Basilii,
Chrysostomus aut Augustinus. Siquidē duorum
priorum extant Liturgiæ, sed inter se dissimiles: &
Augustinus in epistola quadā depingit paucis sum-
mam missæ, sed inter preces quibus benedici-
tur, hoc est cōsecratur, id quod est in altari, sic enim
ille loquitur, præcipuam appellat preces domi-
nicam, quam nos non pronunciamus, nisi conse-
crato corpore & sanguine domini. Hic si dicamus
ab Apostolis traditum, quod nūc seruat ecclesia Ro-
mana, nos quidē libēter acquiescemus: sed uix habe-
mus q̄ curiosis obturemus os, habituri si clarius ex-
pressum

pressum esset in sacris literis. Diuus Augustinus beligerans aduersus quosdam de baptismo paruulorum, non audet asserere hoc manasse ab Apostolis, sed probabile uideri, quod ignotum esset, quis eius exempli fuisset primus autor. Adde quod ecclesiæ uarijs usurpantur modis. Nam Græcorū ac Romanorum ecclesiæ in multis discrepant, & olim discreparunt in his, quæ tamen non leuis sunt momenti, ueluti de materia Eucharistiæ, & huius sumptione, deq; sp̃ritus sancti processione. Quid quod eadem ecclesia nonnunquam à seipsa dissentit, Velut olim occidentalis, & quantum animaduertere licuit, etiam orientalis ecclesia, paruulis baptizatis tanquā rem necessariam dabat corpus & sanguinem domini. Id si hauserunt è scripturis, ut interpretatur Augustinus, quomodo nunc omittitur? Si è traditione Apostolorum, perinde seruandum erat, quasi scripturis fuisset expressum. Atqui hoc nunc in totum sublatum est, adeo ut de hæresi sit periclitaturus, si quis nunc infantibus porrigat corpus domini. Iam mihi quidem semper fuit persuasissimū, piorum animas à corpore semotas regnare cum Christo. Sexcentis locis id liquet è scriptis meis. Sed contentiosus dicet uerba Christi habere nubilum allegoriæ, dubitabitq; quid illic appellet Paradisum. Nam anima Christi creditur ad inferos descendisse. & quadragesimo

dragesimo demum die ascendit in coelum. Paradisum forte dixit, quietem, quam Euangelium signauit p̄ sinū Abrahæ. Clarius est q̄d ait Paulus, cupio dissolui & esse cum Christo. Etiam uiuus erat cum Christo, sed cupiebat molestiarum finem, & optabat certam requiem, pro laborioso certamine. Angelos contemplari faciē patris nemo dubitat. Sed hinc parum efficaciter colligitur, idem datum animabus. Ad uerba Iob cauillabuntur, olim & piorum animas ad inferos descendisse, & descendere ad inferos scriptura appellat mori: uelut in cantico Ezechielis, uadam ad portas inferi. Et Geneseos. 42. Iacob patriarcha loquitur: deducetis canos meos cū dolore ad inferos. In Iudę uerbis, licet satis clavis, cauillabuntur, sustinentes positum pro expectantes. nec enim est ἀνέχσθαι sed ὑπὲρ χεῖρας. In psalmo 32. Anima nostra sustinet dominum. Hieronymus pro sustinet uertit expectauit. Item Marci 14. Sustinete hic & uigilate, Græce est μέναιτε id est, manete siue expectate. De diuite epulatore, tergiuersari poterunt esse parabolam, impudenter quidē, sed tamen aliquo fūco: præsertim quum animæ nec linguam habeant, nec aqua possint refocillari: nec anima Lazari habebat digitum, nec Abrahæ sinum. Vnde ignis uideri potest, remorsus conscientiæ: refrigeratio, spes liberationis. De cōciliandis amicis ex Mammona

mona iniquitatis potest ad uiuos pertinere, qui de se bene meritos recipiunt in æterna tabernacula, dū pro temporarijs bonis impetrant illis precibus suis uitam æternam. Ad psalmi testimonium tergiuersabuntur, uerba prophete ad uiuos pertinere, nec illic agi de communicatione meritorum, sed de afflictionū societate. Certe quod sequitur, & custodientiū mādata tua, nescio quo pacto ad animas exutas possit accommodari. Hic est societas afflictionum, in futura uita erit societas gaudiorum. In hunc sensum interpretantur Orthodoxi patres. Quid indulgentiariæ bullæ prætendāt non inspexi, quanquam publicus rumor est de quibusdam in quibus Pontifex præcipiebat angelis dei. Quid promittere soleant commissarij, plus satis notum est. Nemo dubitat Pontificem, atq; etiam singulos Episcopos posse relaxare nōnihil de satisfactionibus ab homine indictis, sed grauib; de causis, atq; id sane modice, ne euanescat uigor ecclesiasticæ disciplinæ: uerū an ea potestas se porrigat usq; ad purgatoriū, dubitatum est à non paucis, etiam pijs hominibus. An uero tales indulgentias approbarint sacra concilia, nōdum satis liquet. Mihi non fit uerisimile. Itaq; non satis intelligo quod dicunt, per eas magna satisfactionis emolumenta Christianis prouenire, quum uideamus per istiusmodi cōdonationes magna ex parte
tollī

tolli legitimas satisfactiones: ueluti quum qui rapi-
nis ac sacrilegijs ditati sunt, liberantur, ab onere resti-
tutionis etiamsi templa spoliarint, ut iam non sit lo-
cus causationi, non liquet, cui debeã reddere. Quod
si in hoc conducunt indulgentiã, quod per eas ho-
mines excitantur ad confitendum, & ad uitã corre-
ctionem, aut opus aliquod pium, uelut ad extruen-
dam basilicam, aut nosocomion, nõ uideo quid do-
net Pontifex, nisi quod hortatur: nisi si quid relaxat
de iure suo, puta de excommunicatione, irregulari-
tate, casibus reseruatis, atq; id genus alijs. Quan-
tũ hic Theologi sic temperant sermonem suum, ut su-
spensos relinquãt animos nostros. De superioribus
autem neq; ego dubitauì unquam, neq; cuiquam
pio dubitandum censeo. Neq; propono hæc tan-
dubia, sed tanquam confirmanda. Siquidem parti-
cula, an, nihilo plus habet dubitationis in mea præ-
fatione, quàm hæc uox, utrum, in diatribis Theolo-
gorum. Refertur enim non ad rem, sed ad animos
dubitantium. Quod si Theologi recte disputant si-
ne offendiculo, quid offendiculi est si ego aduersus
curiosos parumq; tractabiles opto scripturæ auto-
ritatem irrefragabilem: optare autem me hanc lu-
cem aduersus cõtentiones, declarant illa mea: quod
uideo inquam multos super hisce rebus ambigere,
aut certe disputare, quod superuacaneũ erat si Pau-
p lus

lus aperte definiuisset. Quod autē aiunt, eos qui sunt per his dubitant non nouis scripturis instruendos, sed legitimis supplicijs coercendos, ut maxime iustum sit, certe clementius est etiam illos sana doctrina, si quā fieri possit, in rectam uiam ab errore reducere. Siquidem ipsi fatentur, ad hoc hæc in scholis disputari, ut doctores parati sint iuxta scripturā rationem reddere de ea quæ in eis est fide, & eos qui contradicunt arguere: ac commodè sanè addit Petrus, cum mansuetudine & reuerentia. Porro quod ista docent è sacris literis, rem faciunt Theologis dignam, licet mihi superuacaneam, qui de his nunquā dubitauī.

Tit. IX. De lege ueteri.

Propositio Erasmi Prima. Marci I

XXIII

V M lex terrorem incuteret potius quàm amorē, quid supererat, nisi postea quàm per legem didicerant homines se peccatis obnoxios, nec potuisse ab his temperare: simulque scirent dei seueri iudicis iudiciū neminem posse effugere, nisi ut trepidarēt, horrerent, ac desperarēt.

Quis autem amare potest, quem horret?

CENSURA

Hæc propositio innuens homines ueteris legis nō potuisse uitare peccata, & magis induci per legis cognitionem, ad desperationem quàm ad amorē, est iniuria legi & legislatori deo. Tradidit enim dominus legē non per
quam

quam perirent homines, sed iustificarentur. Iuxta illud Apostoli, Lex quidem sancta, & mandatum iustum. Et illud Leuitici, Custodite leges meas atq; iudicia, quæ faci-
 Rom. 7
 Leuit. 18
 ciens homo uiuet in eis. Neq; enim deus hominē ad impossibile obligauit per legem Mosaicam, cum non possit esse iniustus.

DECLARATIO ERASMI

Iniuria afficere legem sanctam, & deum legis la-
 torem, impiorum est, qui affectus procul absit à no-
 bis. Quoties Paulus confert ueterē legem cum euan-
 gelio, non horret similes formas loquendi, nec sacri
 doctores Paulinarum epistolarum interpretes. Eas
 postquam commode interpretamur, citra iniuriam
 dei & legis à deo datę, poterat & meus sermo sic ac-
 cipi, quemadmodum & à me dictus est. Quum em̃
 ait, lex per Moſen data est, gratia autem per Iesum
 Christum facta est, nōne uidetur legi tribuere ter-
 rorem, absq; gratia? Et ad Galatas 3. quum legem
 appellat pædagogū ad Christum, nōne terrorem
 illi tribuit absq; charitate? Rursus quum ait eodem
 in loco: quicunq; ex operibus legis sunt, sub maledi-
 cto sunt. Item Galat. 3. Quoniam ex lege nemo iu-
 stificatur apud deum, manifestū est, quia iustus ex
 fide uiuit, lex autem non est ex fide. Rursus ibidem:
 Si enim data esset lex quæ posset uiuificare, uere ex
 lege esset iustitia, sed conclusit scriptura omnia sub
 peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur

XXIIII

p 2 creden/

credentibus. Et ad Roma. 3. Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram deo, per legem enim cognitio peccati. Et cap. proximo, lex inquit, iram operatur. Præterea 1. Corinth. cap. 15. legem appellat uirtutem peccati. Item 2. Corinth. 3. legem appellat ministrationem damnationis, Euangelium ministrationem iustitiæ. Rursus Rom. 7. Cum essemus, inquit, in carne, passionibus peccatorum quæ per legem erant operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis in qua detinebamur. Ac paulo post: occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. &c. Sed quum uenisset mandatum, peccatum reuixit. Ibidem aliquanto post: Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Ibidem cap. 5. Lex subintravit ut abundaret peccatum. Iterum ad Heb. 7. Mosi legem appellat, legem mandati carnalis. Ibidem. Lex inquit, nihil ad perfectum adduxit. Et alibi: in quo lex infirmabatur. Item ad Galat. 4. conferens duo testamenta, uetus, hoc est, Mosaicam legem, ait generare in seruitutem. Et in actis Petrus appellat legem onus quod nec ipsi portare potuissent, nec patres ipsorum. Quin Ezechiel cap. 20. ita loquentem

quentem dominum facit: dedi eis præcepta non bona, iudicia in quibus non uiuent. Eum locum Hieronymus interpretatur de ceremonijs: Sacrificia enim inquit, quæ populo ad idololatriam procliui in hoc præscripta sunt, nõ quod placerent domino, sed ne ea immolarèt demonibus. His duriora scribit Chrysostomus in opere aduersus Iudæos oratione 4. legem appellans per se imperfectā. Quum enim apostolus inquit, uellet ostendere, quod ipsam Iudæorum religionem ut imperfectissimam reiecisset irritamq; fecisset, hoc assumpsit testimonium, in quo accusatio offerentium nulla est, sed ipsius religionis imperfectio nuda per se declaratur. &c. Hæc si prædicantur de lege Mosaica citra iniuriam legis ac legis autoris, cur meus sermo irrogat iniuriam deo? Illorū uerba pia sunt, si legis nomine intelligamus eam legis partem, quæ præscribit ceremonias per Euangelium abrogandas, aut legis literam, quæ occidit autore Paulo, aut præceptorum obligationem absq; charitate, quæ fuit in plerisq; Iudæis, de quibus ex autoritate Psalmographi Paulus in uniuersum pronunciat, quod omnes à lege declinassent, nec esset qui faceret bonum, nec ad unū. Addit autem hoc dictum in Iudæos maxime competere. Si nemo seruauit legem iuxta Paulum, si lex erat onus importabile iuxta Petrum, quid erat piaculi si quis

p 3 diceret

diceret aliquo pacto impossibilem legis obseruationem, quam absq; dei præsidio nemo potest seruare. Itaq; propositio mea non innuit homines ueteris legis simpliciter nõ potuisse temperare à peccando, sed legis præsidio citra gratiam non potuisse, quandoquidẽ & Paulus loquitur: Velle adiacet mihi, perficere aut non inuenio. Nec hoc à me dictum est, deum dedisse legem per quã perirent homines: sed iuxta Pauli doctrinã aio, legem per se bonam, Iudeis fuisse occasionem horroris ac desperationis. Atq; hæc desperatio effecit, ut sibi diffisi confugerent ad gratiã. Euentũ ostẽdi legis, nõ taxaui mentẽ latoris. Nec statim iniustus sit deus, si qd præcipiat quod nostris uiribus præstare non queamus: sed misericors potius, qui tali cõsilio nos nobis ostẽdit, ut nostris diffisi præsidij ad illius opem confugiamus: ueluti si medicus ægroto qui sibi sanus uideatur, præscribat, ut quotidie mille passus ambulet, in hoc, quo simul ut cognouerit uirium suarum imbecillitatem, medico se curandum committat. Deniq; an iniustum faciat deum, si bonas ipsius leges homines suo uitio uertant sibi in malum?

Propositio eiusdem secunda Marci I

XXV **L** Ex Moyse suis umbris, uictimis ac terroribus fecit hypocritas.

Cen

CENSURA

Hec propositio rursus legi Mosaicę cõtumeliosa est, & ipsi deo, qui huiusmodi umbram, uicimas & ceremonias legis instituit; quæ ex sua institutione ad bonum inlucebant, & ueritatem figurabant nouæ legis.

DECLARATIO ERAS.

Si nunquã facere dicitur, qui dedit occasionem, XXV
quomodo Paulus dicit, Litera occidit, quum litera legis sit ex sese bona? Idem dicit scientiam inflare, quum scientia suapte natura sit bona, præsertim ea de qua illic loquitur. Loquitur enim illic de Iudæis, qui dũ metu seruili seruabant externa illa legis præscripta, se pro iustis uenditabant, quum re uera non seruaret legem, interius madentes uitijs, & id quod otius legis caput erat negligentes. Tales nimirum hypocritæ sunt. Idem opinor sentiunt Theologi, quum aiunt, ex sua institutione, fatētes, per occasionem cessisse in hypocrisim. Quum igitur de re contentiamus, unde ego contumeliosus in deum ac legem? Ipsum etiam Euangelium multis fuit occasio malorum. Sed hoc congruentius prædicatur de lege Mosi, quæ ut erat data populo rudi, duræq; ceruicis, ita terret ac minitatur magis quàm blanditur. Durius loquitur in Euangelio Simeon, hic positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israel. At Christus nõ in hoc uenerat in mundum ut perderet, sed ut seruaret, & tamẽ de incredulis dicit:
Si non

Si non uenissem & loquutus fuisssem eis, peccatum non haberent. At censura perinde loquitur, quasi dixerim legem in hoc datā ut perirēt homines. Quis sic insaniat? De euētū datæ legis loquitur paraphrasis, non de mente legislatoris, de abusu non de usu. Id palam declarat ipse paraphrasis tenor, qui sic habet, ostendēs, quare Christus uenerit in mundum. Lege, inquit, naturæ quam deus inscripserat cordibus omnium mortaliū, abusi sunt: Philosophorum sapientia reddidit mundum stultiorem quàm fuerat. Gentiū religio hactenus summa fuit impietas. Lex Mōsi suis umbris, uictimis ac terroribus fecit hypocritas. &c. Audis abusum, & uides indicari euētum. Quomodo porrò uideor damnare legem quum paulo ante laudarem eandem, quod pro temporis ratione figuris & umbris inuoluta, prepararit ad cognitionem ueritatis, & licet non præstaret perfectam iusticiam obseruatione umbrarum ac figurarum, tamen gradibus aliquot ad eam prouexerit. Porrò quod in genere dictū est de Iudæis, non tangit eos qui legem spiritualem intelligentes ex charitate illam seruabant. Veluti quum Christus exprobrat Iudæis Esaiæ uaticiniū: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum longe est à me: non protinus obijcit, Ioāni Baptistæ, Simeoni & Annæ hypocrisim. Ne Paulus quidem, quum in Iudæos torquet

quet psalmi testimonium, Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nō est qui faciat bonum, non est usq; ad unum: sentit neminē sub lege pie uixisse: sed legem appellat praeceptum minitans absq; gratia: & omnes appellat, maximā Iudaeorum partem, qui ex cortice legis sibi uindicabant iustitiam apud homines. Tales erant de quibus loquitur psalmus: Sacrificium & oblationem noluiſti, aures autē perſecuiſti mihi, Holocaustum & pro peccato non potulaſti. Tunc dixi, ecce uenio. Non hic damnatur ex, sed hypocrisis Iudaeorū, ad quorum fidutiam excutiendā opus erat aduentu Christi, qui non per opera legis, sed per fidem pollicitus est iustitiā, nec per externas ceremonias, sed per animi pietatē purificauit. Quod enim ait de auribus, ad fidem pertinet quā est ex auditu. Quod sequitur & legem tuam in medio uentris mei, ad spirituales internūq; pietatis affectum. Nec dominus apud Esaia detestans uictimas, ieiunia, Sabbata, & Neomenias Iudeorum reprobatur legem quā hāc praescribit, sed Iudeorum arrogantiam, qui harum obseruatione sibi uidebantur iusti. Quod si huiusmodi dictis, & utriusq; testamenti libri, & Orthodoxorū ueterum lucubrationes scatent, quid opus erat ex decerptis fragmentis struere calumniam blasphemiae, praesertim quum ex mille locis operū meorū perspicuum
q sit

sit, me non hoc sentire quod interpretatur Censura, de mente legislatoris, deq; figuris ac ceremonijs ad perniciem hominum institutis. Si qui sunt qui hisce de rebus prodiderunt dogmata improbata, non æquum est, quod alijs debetur, in caput immerentis impingere, præsertim quum ad hæc pridem satis responderim.

Propositio eiusdem Tertia. Rom. VI

XXVI

Lex cupiditates iritabat potius quàm coercebat.

CENSURA

Hic non conuenienter usus est scriptor officio paraphrastæ. Quandoquidem lex de se potius coercebat cupiditates quàm iritabat. Non enim est data lex à deo ad incitandū homines in peccata, sed ad cohibendum ab illis; alioqui non esset sancta neq; iusta.

DECLARATIO ERAS.

XXVI

Et hic euentum indico, non mentem latoris. Sic dixi, Lex iritabat cupiditates, quemadmodum apostolus dixit, iram operatur. Neq; enim in hoc erat data, ut dei uindictam prouocaret. Lex inquit de se potius coercebat cupiditates. Assentior: Sed per occasionē in plerisq; iritabat, quod illi nō negāt. Porro me illic loqui de lege sine gratia, declarat sermo paraphraseos, qui sic habet: Neq; uero periculū est, ne peccatum uos nolentes in pristinam retrahat seruitutem, quandoquidem iam non estis obnoxij legi, quæ cupiditates iritabat, potius quàm cohercebat

bat: sed gratiæ dei, quæ sicuti præstare potuit ut à peccati tyrannide liberaremur, ita præstare potest ne reuoluamur in peccati tyrannidē. Hunc in modum paraphrasis. Sed quod sentiebas inquit, debes explanatius dicere. Non omnia possunt omnibus locis repeti. Nam illud dilucide tractauī suis locis, admonens particulam ut, non semper sonare finem, sed interdum euentum. ac paraphrasis exponens uerba Pauli Rom. 5. Lex subintrauit ut abundaret delictum: non interpretatur in hoc datam legem ut Iudæi grauius peccarent, sed ostendit quum per legis occasionem facti sint deteriores, quid utilitatis etiam illis attulerit lex: nimirū ut magis ac magis prodita malicia, agnoscerent peccatū suum. Iam quid sentit Censura, quum ait, Lex de se potius coercerebat cupiditates: si de se accipit pro per se, hoc est sine gratia, plurimum abest à uero, si de se non excludit gratiam, sed Iudæorum culpam, plane mecum facit. Quanquam illud, de se, non est in mea paraphrasi. Quod si in his uerbis est blasphemia, qui potest esse in mea paraphrasi, quæ non habet hæc uerba? Sed simpliciter narrat quem euentū habuerit lex in Iudæis. Rursum paraphrasis in Ro. cap. 7. hunc in modum loquitur. At lex quidem in hoc dabatur, ut peccata coherceret. Verum res nostro uitio in diuersum exiit. Dum enim lex prodit peccatum

q 2 tum

tum, nec addit robur, quo uitijis repugnemus, factū est, ut hac occasione libido peccandi magis sit irritata, ut est humanū ingenium ad ea propensius, quæ sunt interdicta, &c. Nam toto hoc sermone inculco uocabulum occasionis, legem excusans. Et tamen is qui hæc fragmēta obtrusit facultati, pro magno mysterio docet discrimen inter causam & occasionem, quod sciebā puer uix quindecim natus annos. Quū huiusmodi loca quàm plurima sint in paraphrasi mea, tamen ex tribus uerbis truncatim citatis dicor nequaquam usus officio paraphrastæ. Quid quod ex hoc loco quem detruncarunt, perspicuum est, me nō simpliciter loqui de lege, sed de lege sine charitate. Sic enim habet paraphrasis. Quandoquidem iam non estis obnoxij legi, quæ cupiditates irritabat potius quàm cohercebat, sed gratiæ dei. &c. Quum gratiam oppono legi, satis declaro me loqui de lege quæ non adiuuat addita gratia.

Quarta eiusdem propositio. Matth. v

XXVII **P** Ræceptum illud habetur in lege præcipuum, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

CENSURA

Hac propositione præceptum haberi in lege de odio inimici, falso asseritur, cum nullum tale præceptum in lege habeatur. Vnde cum regula dilectionis amici & inimici ad mores pertineat, quod aut mores spectat, inuariat
tum

tum maneat in utraq; lege: constat scriptorem hunc non recte assignasse in hoc discrimen legis nouæ à ueteri.

DECLARATIO ERAS.

Quod isti negant esse in literis diuinis, Augusti-
nus putauit esse, sic enarrans hunc locum. Non, in-
quit, quod in lege dictum est oderis inimicū tuum,
uox iubentis iusto accipienda est, sed permittentis
infirmo. Ita exponens sermonem domini in monte.
Rursus hoc ipsum innuit aduersus Faustū. Quæro
inquit, à Manicheis quid proprium uelint esse legis
Mosi, quod dictum est antiquis, oderis inimicum
tuum. Idem sensisse uidetur Chrysostomus, quum
ait dominū non exegisse ab infirmis, quod suo tem-
pore præcepit iam instructioribus. Primum itaque
mea paraphrasis sequuta est probatos autores. Por-
rò quum cætera, quæ dominus cōmemorat, habeantur
in lege, probabile est & hoc in lege contineri, li-
cet his uerbis nusquā reperiatur expressum. Veta-
tur enim Hebræi fœdus iungere cum Amalechitis,
Moabitīs, & Ammonitis in æternum. Hoc quidam
adferunt, ut doceant odiū inimici in lege fuisse præ-
ceptum. Nec enim odium in literis mysticis semper
sonat animum cupientis alterum lædere. Interdum
odit, qui auersatur, qui affligit, qui contemnit. Odit
patrem & matrem, qui eos amore pietatis negligit.
Odit animam suam, qui eam exponit periculo pro-
pter

pter Euangelium. Constat autem in deum nō sine tropo cadere odium aut iram, sed interdum odisse dici, quibus immittit tristia, amare quos afficit beneficijs. Sic interpretatur Hieronymus locum Malachiae de Esau & Idumaea, cuius montes qui dicuntur Seir, redegit in solitudines, & urbes fecit desertas, & à serpētibus ac bestijs obtineri: Israheliticum uero populū ad opes & honores euexit. Sicut autē diligere dicuntur, qui benefaciunt, sic odisse dicuntur qui fugitant & auersantur. Ita Iudæi uetiti coniugia miscere cum Ammonitis ac Moabitis, quodammodo uisi sunt eos odisse. Rursus quū lex dicit, diliges proximum tuum: proximum autem Iudeorum uulgus uocat suę gentis hominem: interpretati sunt imperatum esse odium alienigenarum, eoq; horrebant commercia gentium ac Samaritanorum, existimantes se illorum familiaritate inquinari. Vnde & dominus: non contuntur Iudæi Samaritanis. Et Apostolis prima legatione mandat ne in uiam gentium abeant, neue Samaritanorū ciuitates ingrediantur. Hac ratione nihil obstat quo minus idē eundem hominem & amet & oderit. Veluti seuerus pater dum filium lasciuientem odiose tractat, minitās, cædens, alligans, quodammodo odit: rursus dū his molestijs emendatum cupit, amat, aut dum consulit externis illius cōmodis. Quin & uulgo latinis odiū dicitur

dicatur molestia, Nunquam me tuo odio uinces. & odiosus, molestus. Hic intellectus tametsi non est absurdus, nec caret autoribus, tamē mihi nihil opus est ad hoc præsidium confugere. Nunquam enim sensi Iudæis esse præceptum, ut odio maleuolo haberent inimicos, sed permissum. Nec rursus ita permissum, ut esset licitum, sed ut duriciæ gentis cōcessum. Præcepti nomen ad priorem tantum partem pertinet: id esse uerum, declarat epithetum præcipuum. Vt enim sit aliquod præceptum in lege de odio inimicorum, certe præcipuum esse non potest. Si uerum est quod interpretatur ecclesiæ doctores, Iudæis permissum odium inimicorum, quū à Christianis exigatur dilectio inimicorum, & in eos beneficentia, uideor mihi recte iuxta ueterum enarrationem, posuisse discrimen ueteris & nouæ legis. Iam ut sit prorsus *αὐτὴν* illa Augustini regula, de moralibus inuariatis in utroq; testamēto, iuxta sensum legis reconditum ac spirituale: ut conueniat quæ sint pure moralia, quæ non: certe Euangelium hoc addere dicitur legi, quod uiuidius explicat, quod sæpius inculcat, quod insignius exprimit exēplis. Moyses interpellat deum pro populo: Dauid prohibet Semei: sed quid hæc ad illam perpetuam & admirabilem domini lenitatem ac mansuetudinem? Quid ad Apostolorum indefatigabilem charitatem, & in afflictio-

afflictionibus alacritatem. Proinde si legem accipimus pro uulgari legis intellectu, recte dicitur Euangelium multa legi addidisse. Quod si hoc commentum non recipimus, mille loca sunt in Orthodoxorum libris, quæ ad hunc gnomonem exacta damnanda sunt, Eadem sunt moralia in utroque testamento. Iam quod paraphrasis pro, dictum est, mutauit præceptum est, nihil refert, quum ipsa uerba in utraque parte sint præcipientis: Diliges & odio habebis. Quemadmodum & illa, non occides, non furtum facies. Clarius erat si dixisset, dilige & odio habe, sed tamen sermonis eadem uis est. Nec explicat questionem quod Augustinus interpretatur hæc uerba odio habebis, non esse iubentis, sed permittentis. Nam si odium accipias pro malitiosa uoluntate laudendi quem oderis, ne id quidem opinor permissum est Iudæis iuxta spirituale legis sensum, licet illis lex externa non minata sit supplicium.

Quinta eiusdem propositio. Math. XIX

XXVIII

Adolescens audierat Christum docentem, præcepta legis Mosaicæ non esse satis ad consequendum regnum cœlorum.

CENSURA

Hæc propositio temere asserit, & in eo quod præten-
dit præcepta legis ueteris includentis præcepta decalogi
non tunc suffecisse ad consequendum regnum cœlorum,
siue ad merendam uitam æternam, dictis Christi repu-
gnat

gnat, dicentis: Si uis ad uitam ingredi, serua mandata. Mat. 19
 Rursumq; legisperito recensenti utrumq; de dilectione Luc. 10
 legis mandatum, respondit: Hoc fac & uiues.

DECLARATIO • ERAS.

Cupiebam reddere causam qua commotus ad XXV III
 Iesum, posuiq; quæ mihi uidebatur
 probabilis: quanquam id fortasse præstabat non
 asserere, quod in Euāgelio non est expressum præ-
 sertim sub persona Euangelistæ, cui incōmodo iam
 adhibitum est remedium. Quanquam de persona
 non semel deprecatus sum inuidiam, si quid incide-
 ret quod minus recte dictum esset. Alioqui si quis
 mouere uelit tragœdiā ex inducta persona, eadem
 erit mouenda Hieronymo quoties ordinat prophe-
 tæ sermonem paraphrasi explanās eius loci senten-
 tiam, sicubi forte non assequitur germanū prophe-
 tæ sensum: præterea Gregorio quoties præfatus,
 quasi dicat, mutat scripturæ uerba, sub persona quā
 illa loquentem inducit. Iam quum allegoriæ non-
 nunquam sint ambiguae, non licebit eas sub Euan-
 gelistæ psona exponere. Quid porrò faciemus Am-
 brosius frequenter hoc agentis? Aut igitur non erat
 scribenda paraphrasis, aut in his aliquid ueniæ dan-
 dum erat. Tantum ea necesse fuit uitare, quæ tempo-
 rum ratio nō patiebatur sub tali aut tali persona di-
 ci. Quod si hic reprehenditur mea diuination, eidem
 culpa

culpe affinis est Rabanus, uir nec indoctus, nec illatus, qui aliam diuinat causam, uidelicet quod audisset à domino nullos esse dignos regno cœlorum, nisi qui paruulis essent effecti similes: Denique præstaret illa perfecta, quæ in monte sedens docuerat dominus. Christus autem erat uita æterna, quemadmodum eleganter admonet Origenes, cui dicitur ab Apostolis, Verba uitæ habes. Atque idem de se. Omnis qui uiuit & credit in me, non morietur in æternum. Nihil igitur absurdi fuerit, Euangelicam professionem appellare uitam æternam, à qua Christus submouebat, qui non abnegaret semetipsos. Vnde quod idem annotauit Origenes, non ait dominus, si uis uitam assequi, sed si uis ad uitam ingredi, quasi legis obseruatio, tantum gradus sit ac rudimentum ad Euangelicam perfectionem. Rursus dimisso adulescente dominus ait discipulis: Quam difficile est diuitem intrare regnum cœlorum. Significans diuites huius seculi uix esse idoneos auditores Euangelicæ philosophiæ. Quod hic dixit regnum cœlorum, iuueni loquens, appellauit uitam. Quod si hæc ut Origenica uidentur coactiora, est ratio expeditior, si accipiamus hunc locum de mandatis illis externis. Non occides, non facies furtum. &c. Quod autem additum est de dilectione proximi, iuxta uulgarem Iudæorum intellectum dictum est, qui non habebant proximi

proximi loco, nisi uel eiusdem gentis hominem, uel de se bene meritum. Id liquet ex parabola de uiatore faucio, & Samaritani opera curato. Alioqui sermonem adolescentis, profitentis sese hæc omnia seruasse à puero, dominus nō excepisset osculo. Quin potius nihil horum seruauerat, secundum spiritua- lem legis intellectum, quo nihil differt ab Euange- lio, sanè iuxta dogma Theologorum. Dominus au- tem exosculatus est eum, tanquam rudis ac simpli- cis animi Iudæum, nec infectū fermento pharisæo- rum, quiq; uideretur docilis ad Euangelicam philo- sophiā. Probabile aut est illū ex domini sermonib. opinionē cōcepisse, quasi ad æternā salutē ad quam ille inuitabat aliquid requireretur, quod in lege non esset expressum. Alioqui quū ipsa lex expresse polli- ceatur uitā obseruantibus, quid opus erat consulere dominū, quibus modis cōsequi posset uitā æternā? At quū dominus propositis grauioribus præceptis, adderet, qui illa non præstaret, non posse esse ipsius discipulū, nec ipso dignū esse, cæteris præcludere ui- detur uiam ad salutem. Nemo enim saluus esse po- test, si Christo sit indignus. Qui spiritualiter legem obseruabant, quamuis illa omnia non præstarent, præstaturi tamen erant, si incidisset occasio: quem- admodum Ioannes Baptista pro ueritate contem- pfit animam suam. Sed iuuenis ille nondū huc pro-

r 2 fecerat

fecerat, eo quod reliquit Iesum & abiit tristis, quia nihil adhuc aliud erat, quam Iudeus. Sic interpretatur Theophylactus. Quaecumque, inquit, fecisti opera bona, Iudaico more fecisti: quod si uis perfectus esse, hoc est meus discipulus esse & Christianus, uade & uende omnia quae &c. Sic Theophylactus. Vt autem hoc obiter indicem, nonne Theophylactus haec loquitur sub persona Christi, hac in parte paraphrasten agens? Iam si quis dicat illum hic perperam interpretatum, perfectus, id est, Christianus, quasi Christiani imperfecti Christiani non sint, nec Christi discipuli, num aequum uideatur illum blasphemiae reum agere, quod Christum induxerit falsa proferentem? An potius error accipietur, quasi in commentario sub ipsius persona dixisset. Verum hoc *παρεργον*. A Theophylacto non dissonat Hilarius, Iuuenis hic inquit, formam Iudaici populi habet, & in lege insolentis, & nihil praeter praeccepta Mosi expectantis a Christo &c. Dominus clamat, nisi abundauerit iustitia uestra plusquam scribarum & phariseorum, non intrabitis in regnum coelorum. Sed pharisaei & scribae legis erant obseruantissimi, duntaxat iuxta cultum externum. Itaque si Mosaicam legem accipimus pro externis praecceptis, si horum obseruationem, iuxta uulgarum Iudaeorum animum, si perfectum accipimus iuxta Theophylactum, pro Christiano, puto nihil

ro nihil impiū esse in mea propositione, neq; Chri-
sto repugnans. Quanquam autem nō omnes Chri-
tiani, coguntur præstare omnia monita & consilia
Christi, coguntur tamen hoc esse affectu, ut præ-
tent, quoties exigat pietas. Hoc à uulgo Iudæorū
non exigebatur, quia Dominus nondum expresse-
rat legis Mosaicæ uigorem. & si recipimus Orige-
nis interpretationē, aliud est ingredi ad uitam, aliud
est consequi uitam æternam. Illud est rudimenti, id
est simplicis Iudaismi, hoc est uigoris Euangelici.
Nunquam uero sensi Iudæos ante proditam Euan-
gelij lucem, non potuisse seruari præceptorum lega-
liū obseruatione, modo abesset hypocrisis, & adesset
fides & charitas pro illorum temporum ratio-
ne. Sufficiebat enim illis fides, quæ postea non suf-
fecisset. Cæterum quod iurisperito responsum est,
hoc fac & uiues, non de externis præceptis dictum
est, sed de summa perfectâq; charitate erga deū &
proximū, quæ cōplectitur uniuersam legem, atque
etiam Euāgelij perfectionem. Porro quod censura
addit tunc, notans tempora lucem Euangelicā præ-
cedentia, significat præcepta legis Mosaicæ post æ-
ditam Euangelij lucem non suffecisse. Si sentiūt de
externis, fateor esse uerum: si de moralibus quæ di-
cunt in utraq; lege fuisse eadem, uidentur suffecisse.
At mea paraphrasis respiciebat ad illa tēpora, qui-
bus

bus dominus erudiebat homines ad Euangelici spiritus uigorem, iaciēs perfectionis semina, quæ post haustum coelestem spiritum pullularēt in moribus & animis discipulorum. Censura respicit diuersum tempus. Sic enim loquitur paraphrasis, Sed dominus ostendens quantum intersit inter iustitiam iudaicam & Euangelicam, inter Iudæum & bonum Christianum, Si uis, inquit. &c. Non arbitror illum Iuuenem fuisse damnatū, quod amore Christi non posset contemnere diuitias, quia nondum eluxerat Euangelij uigor, licet huc animi præpararentur. Arbitror ex his liquere, inter Theologos ac me de re conuenire, tantum de uerbis esse controuersiam.

Sexta eiusdem propositio. I. Timoth. I

XXIX **S**yncera charitas si adsit, quid opus est legis præscriptis?

CENSURA

Hæc propositio quatenus prætereundum uidetur, uiato-
ribus habentibus charitatem non esse necessaria aut uti-
Timo. I lia præcepta, ex erroneo intellectu illius loci scripturæ,
Iusto non est lex posita, desumpta, accedit ad errorē Beg-
uardorum. Neque certe per uerba illa Apostolus necessita-
tem secludit præceptorum, sed excellentiam indicat per-
fectorum: qui non timore poenæ, sed uirtutis amore be-
ne operantur.

DECLARATIO ERAS.

XXIX Rursus idem sentimus, & tamen mea uerba, si
superis placet, uidentur ad Beguardorum errorem
accedere

accedere. Quod enim Paulus negat iusto positam legem, sic interpretatur, illic prædicari perfectionem Evangelicam, quæ non timore pœnæ, sed uirtutis amore operatur. Eum apostoli locum in eundem sensum enarrat paraphrasis. Sic habet locus: Qui intelligit ihs, quos Christi sanguis redemit à peccati tyrānide, quiq; charitatis impulsu ultro plus præstant, quàm lex Mosaica præscribit, nō esse opus uel metu uel admonitu legis, ut uel arceatur à flagitijs, uel incitentur ad officium, huic lex bona est. Siquidem intelligit legem ad se non pertinere, qui per Euangelium didicit, nō solum neminē lædere, sed etiam benemereri de hostibus. Quorsum opus frenis aut calcaribus equo commode sponteq; currētis? Ac mox: Proinde lex, quæ metu suppliciorum deterret à flagitijs, non his utiq; cōdita est, qui uolentes ac lubentes præstāt, quod lex exigit, etiamsi legis uerba non teneāt. His cōsentanea scribit Chrysostomus, enarrans illud: Finis legis est charitas: finem autem dixit consummationē: Medicinæ, inquit, finis sanitas est: itaq; quum adest sanitas, præcepto ac denuntiatione nihil est opus. &c. Eādē sententiā explanatius refert Theophylactus. Loquitur autem illic Apostolus non de quauis charitate, sed de Evangelica, quæ proficiscitur à conscientia bona, & fide nō ficta. Talis charitas non eget lege, metu, minisq; ad pia opera pro-

ra prouocante. Si legerunt meas paraphrases qui fragmenta hæc detulerunt ad facultatem, qui potuerunt suspicari me sentire cum Beguardis, quum ea Pauli loca, quæ uidentur Christianos à præceptorū obligatione liberare, sic interpretor, ut excludam Beguardorum errorem. Siquidem exponens Ro. 6 Non enim estis sub lege sed sub gratia, subiūcio: Verum absit interim ut quis hæc ita interpretetur, ut quoniā dixi uos esse liberos à lege, existimetis sublata lege, impune peccandum esse, aut dei gratiam quæ pristina commissa condonauit, pariter & in posterum delinquēdi indulsisseim punitatē. Imò hoc magis abstinendū est à peccatis, quod iam ad bene faciendum non cogimur, sed meritis & amore prouocamur. Mutata est seruitus, nō prorsus adempta. &c. Legis autem uocabulū hic à me positū pro terrore legis, ipse sermonis tenor indicat. Similiter expono illud ad Galat. 5. Quod si spiritu ducimini nō estis sub lege: ut posteaquam exempti estis à seruitute legis Mosaicæ quæ carnalis est, iuxta spiritualem Euangelicæ charitatis legem uitā agatis. Id fiet si nec ceremoniis Iudaicis metiemini iusticiam, & à carnis cupiditatibus temperaueritis. Non desinetis esse legi obnoxii, si perseueretis esse obnoxii cupiditatibus &c. Quin illum ipsum locum unde censura putat natum Beguardorū errorem, paraphrasis interpretat

interpretatur aduersus Beguardos, quemadmodum
modo declarauimus. Rursus 2. Cor. 3. enarrans illud
Vbi spiritus ibi libertas, ita loquor. Mosaica lex
quoniam metu suppliciorum continebat in officio,
seruilis erat, & uelum seruitutis est indicium. At ubi
spiritus domini Iesu, qui secretos addit stimulos,
it iniussi quoque feramur ad officia pietatis, ibi liber
as. &c. Similia mihi dicuntur compluribus locis,
semper quod libertatem Euangelicam interpretor, im-
munitatem à præscriptis ceremoniis iudaicis: à præ-
ceptis autem moralibus non aliam esse libertatem,
quàm ut plura faciamus impetu charitatis, quàm Iu-
dæi præstabant terrore legis. Scio legem esse non
nutilem etiam ijs qui præditi sunt fide & charitate,
quantum ad uim dirigendi ac monendi, sed para-
phrasis hic agit de timore seruili quē excludit chari-
tas. Alioqui & qui spiritu dei aguntur non carent o-
mnino timore, quandoquidem ut canit ecclesia, tre-
munt & angeli: sed de hoc timore non agit Paulus,
nec mea paraphrasis. Arbitror igitur hoc sensisse apo-
tolum, quod probati doctores interpretantur, quos
ego sequutus sum. Hinc liquet quantum intersit in-
ter Beguardos & me. Illi opinor sentiunt hominem
spiritualem non teneri præceptis, & licere ea pro suo
arbitratu uiolare. Ego interpretor hominem Euan-
gelicum non ita liberum esse à præceptis & consti-
tutionibus

tutionibus, ut liceat eas uiolare: sed quod instinctu charitatis uolens plus præstat quàm lex imperat. Lex enim quasi frenū est & calcar. Abhorrenti sua sponte ab omnibus uitijs, & ad uirtutem alacri studio festinanti, nec freno opus est, nec calcarib. Recte itaque censura mitigat sua uerba dicens, prætereundum uidetur. At ea dubitatio fuisset sublata si pro fragmento lecta fuisset paraphrasis.

Septima propositio eiusdem. Galat. IIII

XXX Verbofissima lex est.

Octaua eiusdem propositio. Ibidem.

XXXI Iudæi pro tempore crassa religione uel superstitione magis cohibebant. CENSURA

Irreuerenter in his duabus propositionibus paraphrastes loquitur de lege à deo instituta, modo uocans eam uerbofissimā, modo crassam religionē uel superstitionē: cū tamē teste scriptura, ipsa esset ante Christi aduentum sapientia Iudæorum coram omnibus populis. Et sapiens uerbum dei & legem sapientis dicit esse fontem uitæ.

DECLARATIO ERAS.

XXX Offendit abusus huius uocis, uerbofissima, quæ

XXXI si non dicamus uerbosam epistolam, prolixā ac uerbis abundantem. Apud Satyricum legimus, uerbosa & grandis epistola uenit à Capreis, quibus uerbis significatur prolixum diploma, qualia principes de magnis rebus solēt mittere. Et M. Tullius quum ait, Habes epistolam uerbosiorē fortasse quàm uel les, uerbosiorē dixit longiorē. Sequitur enim. Quod tibi

tibi ita uideri putabo, nisi mihi longiorē remiseris.
Et Hieronymus in epistola ad Iulianum Diaconū.
Sed omnem culpam præsens uerbositas excusabit.
Loquor autē illic de multitudine infinita praeceptorum,
quæ toties etiam iterantur, & inculcantur in ue-
teri lege, quum Euangelica lex tantā praeceptorum
turbam unico uerbo comprehendat. Nec id perti-
net ad contumeliā legis, sed ad gloriam diuinæ bo-
nitatis, quæ se populo rudi, crasso & obliuioso sic
temperauit, ut multitudine præscriptionū omni in-
te admonerentur dei, & multa repetitione uincere-
tur illorū surditas atq; obliuio. Quid autem mirum
i deus hominum causa uerbosior esse uoluit, quum
hominum causa carnem assumpserit? Me autem il-
lic loqui non de superfluitate uerborum, sed de mul-
titudine præscriptionum, testantur uerba paraphra-
seos, quæ sic habēt: Porro quod lex tot præscriptis,
tot minis non efficit, id cōpendio sola præstat cha-
ritas, totius legis uim ac summam in se complectēs:
siquidē quicquid uerbosissima lex innumeris prae-
ceptis conatur efficere, id totum unico breuiq; ser-
mone complectitur. &c. Iam si quis dicat multitudi-
nem praeceptorum legalium, tot uerbis inculcato-
rum, toties iteratorum, esse superfluam ihs qui Chri-
sti spiritum hauserunt, obsecro quid esset piaculi?
Atq; ut ita loquerer, scriptura multis locis præbuit

occasionem. Esaias cap. 10. Consummatione enim & abbreviationem dominus faciet in medio omnis terræ. Et Paulus Ro. 9. Verbum enim ~~consummationem~~ consummans & abbrevians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram. Item Ro. 3. dicit omnia legis præcepta comprehendí uno uerbo, diliges proximū. Ibidem mox, plenitudo legis est dilectio. Apud candidum lectorem, illius uocis catachresis poterat etiā habere gratiam, præsertim quum ibi fiat collatio ueteris testamenti ad nouum. Per Mosen & prophetas deus fuit uerbosus, at per filium fuit uerbum abbrevians super terram. Porro quum crassam legis religionem appello, non sentio de lege uniuersa, quæ continet etiā Euangelica præcepta: sed de ceremonijs externis, circumcissione, delectu ciborum, uictimis pecudū, sabbatismis, alijsq̃ similibus, in quibus non erat sita uera religio, sed typum habebāt ueræ religionis. De hac em̃ legis parte ibi tractat apostolus. Iuxta hanc partē legē appellare crassam aut carnalē, nihilo cōtumeliosius est, q̃ si quis corpus appellet crassiorē hominis partē, & in sacramētis crassum appellet, q̃d sensibus magis patet, ut in baptismo, aqua, sal, & unctio. Crassam itaque religionem appello cultum externū, quem apostolus in epistola ad Hebræos uehementer deñcit, comparatione ueritatis Euāgelicæ. Fortassis aliquis suspicatur

susplicatur sic dici crassam legem, quemadmodum Gallorum uulgus appellat hominem stupidæ mentis crassum. At hoc me non sentire declarat ipsa paraphrasis, unde hæc fragmēta ad calumniā reuulsa sunt. Sic em̃ habet. Quēadmodū Iudæi pro tēpore crassa religione, uel sup̃stitione magis, cohibebātur ne pr̃sus ab omni religione dilaberent̃, ita uos quondā. &c. Ac mox. Iudæis nō imputat̃, quod pro ratione temporis maiorum institutis seruierint, à quibus tamen ad uerum pietatis studium sese contulerunt, posteaquam meliora sunt edocti. &c. Si tropi nouitas offendit, ea frequentissima est & in epistolis Paulinis, & in Orthodoxis interpretib. præsertim quoties Euangelij prædicatio confertur ad legem Moysi. Simili figura Paulus appellat ueterē hominem & nouū, interiorē & exteriorē, nō totū hominē intelligens, sed hominis partem. Quin & uulgo summam manū dicimus pro summa parte manus, & mediū hominem, pro media hominis parte. Hæc grāmatica sunt, fateor, sed turpe est hæc qualiacunq; sunt à summis Theologis ignorari, turpius etiam ex his ignoratis calumniam struere. His uerbis non taxo facultatē, sed eos qui istiusmodi frustula obtrudunt facultati cum præiudicio. Quin illud minus candide facit censura, quod legem & religionem pro eadem accipit: religio enim proprie cultus dicitur, & ad ho-

s 3 stiarum

stiarum ritus pertinet, qui non tantum erant crassi apud Iudæos, uerumetiam accedentes ad speciem superstitionis, minimumque differētes à ritibus gentium, nisi quod deo exhibebātur. Illud durius quod addo, uel superstitione magis. Plæriq; Iudæi in illis obseruatiunculis externis, totam iustitiam collocabāt, neglectis ijs, quæ ut sunt spiritualia, ita propius attinent ad pietatē. In illis igitur talium obseruatio non erat uere religiosa, sed superstitionosa magis, hoc est uergens ad superstitionē. Quid autem uetat ea superstitionosa dicere, quæ dominus apud Esaïam fastidit ac respuit? Quid quod probati doctores docent illa à deo præscripta, non quod ipsi placerent, sed ne populus ad omnia mala procliuis, ad idololatriam prolaberetur. Eas præscriptiones, ut dictum est, Hieronymus interpretatur leges nō bonas, tanquam non ex animo dei datas, sed duriciæ gentis Iudaicæ concessas ad tempus. certe illa collata ad legem Euangelicam, superstitione non uacant. Quod si simpliciter totam legem appellassem crassam religionem uel superstitionem potius, non solum irreuerenter, uerumetiam impie fuisset loquutus. Lex enim spiritualis est iuxta sensum mysticum, & cum Euangelio concordat. Itaque quemadmodum uerissimum est quod aiūt Theologi, Legem fuisse sapientiam Iudæorū coram omnibus populis, ita prodita Euangelij

Euangelij luce, quod prius uidebatur religio, cœpit esse superstitio, præsertim quod ad ceremonias attinet. Erat igitur & olim superstitio quædam, comparata ad uenturam Euangelij lucem. Lex autē erat sapientia corā omnibus populis. Verum est, fateor, sed spiritualiter intellecta, & rite obseruata. Vbicūq; est religionis species absq; uera pietate, si adsit simulatio, hypocrisis est: si error ac fiducia inanis, superstitio est. Diuus Hieronymus muliercularum simplicitatē, in corpore gestantiū schedā Euāgelicā: aut fragmentū crucis, appellat superstitionē, non quod id per se esset impium, sed quod externis illis magis fiderēt q̄ internis. Sic Iudæi ex uictimis, cæterisq; rebus externis sibi iustitiæ supercilium uindicantes, quum spiritualia legis præcepta negligerent, superstitiosi erant, non religiosi. Quin etiam quum precatio res sit maxime Euangelica, tamen qui perpetuo orantes, ex multiloquio sine affectibus sibi promittunt salutem, superstitione precantur. Et qui ieiunāt credentes ipsam per se inediā quamuis nihil accedat esse præcipuam pietatem, superstitione ieiunāt. Iam quid religiosius quàm inuocare dominum, & illius nomen laudibus uehere? Et tamen dominus respuit superstitionem inuocationem, non recipit superstitiones laudes, quum ait: non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnū cœlorum.

Item

Item, Hic populus labijs me honorat. &c. Nō enim hic excutiam quantum ad hunc locum faciant cætera testimonia. Nam Ecclesiasticus loquitur de sapientia illa sublimi: Fons inquit, sapientiæ, uerbum dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna. Constat autem præscripta ceremoniarum non esse data nisi ad tempus. Iam ut ceremoniarum præscripta aliquo pacto mereantur nomen sapientiæ, non merentur nisi ad Christum accommodata quem figurabant. Salomon uero iuxta moralem sensum hoc dicere uidetur, plurimum referre ad salutem hominis, recte ac sapienter institui. Iuxta sensum reconditiorem magis quadrare uidetur in Euangelium. Christus enim dicitur sapientia patris, estq; filius ille sapiens, qui gloria est patris. Huius lex est Euangelium. Sed utcunq; hæc exponantur, contra me non faciunt, qui non sum loquutus de quacunq; parte legis, sed de externis ceremonijs quæ erant per Euangelium abrogandæ.

Tit. x. De Autoribus librorum noui testamenti.

Propositio Erasmi Prima. In Elencho

XX XII

ON statim dubius est in fide, qui de autore libri dubitat.

CENSURA

Hæc propositio temerarie & erronee asserit, loquendo ut scriptor loquitur de dubio autorum sacrorū librorum noui testamēti ab ecclesia sub nomine talium autorum

rum, receptorum. Cuiusmodi sunt autores quatuor libro-
rum euangeliorum: septem epistolarum canonicarum:
quatuordecim epistolarum Pauli: Actuum apostolicorum
& Apocalypsis. Nam cum Deus viros illos sanctos, or-
gana sua constituerit in editione talium librorum, hono-
ri eorum detrahitis, quisquis ab huiusmodi libri nomina
eorum aufert, uel in dubium uertit: nec non & a frequen-
ti abducit & fructuosa eorundem lectione. Præterea quam-
uis de autoribus aliquorum huiusmodi librorum à non-
nullis olim dubitatum sit, nihilominus postquam Eccle-
sia sub nomine talium autorum suo usu uniuersali illos
recepit, & sua probauit definitione, iam non fas est Chri-
stiano de illis dubitare aut in dubium reuocare.

DECLARATIO ERASMI

Præcipuus autor scripturæ canonicæ, est spiritus **XXXII**
sanctus. Quàm diu de illo non dubitatur, non po-
est omnino uacillare scripturarum autoritas, neque
frigere piorum hominum lectio per quodcunque or-
ganum illam nobis porrexerit. Quanquam non pro-
tinus quicquid receptum est usu ecclesiastico, obligat
nos ad credendum, tanquam articulum fidei. Titu-
los recepit Ecclesia, nimirum utes uulgo receptis ad
indicandum quod opus designet. Quemadmodum
citantur apocrypha, quum aliorum innumerabiliū,
rum Hieremiæ, non quod sint Hieremiæ, sed quod
illius nomine prodita sint. Ita dicitur liber Iob, non *nota*
quod ille scripserit, sed quod de illo tractet. Simili-
ter dicitur liber Tobiae. Titulus itaque non semper no-
t

tat

tat autorem. Quemadmodum non omnes psalmi
 putantur esse Dauid, qui titulum habent nominis
 illius. Quod si uniuersalis ecclesia hac mente recipit
 titulos, ut pro impijs habeat, qui de homine autore
 dubitat, manibus ac pedibus discedo in illius senten-
 tiam, meumq; intellectum captiuo in obsequium fi-
 dei. *nota* Nā iuxta sensum humanū, nec credo epistolam
 ad Hebræos esse Pauli aut Lucæ, nec secundā Petri
 esse Petri, nec Apocalypsim esse Ioānis apostoli, qui
 scripsit Euangelium. Possem hic multa argumenta
 congerere, sed præstat uitare infirmorum offendicu-
 lum. *nota* Nam plus apud me ualet expressum ecclesiæ
 iudiciū, q̄ ullę ratiōes humanæ. Solus ille scrupulus
 habet animū meum, an ecclesia receperit titulos, ut
 non solum uelit haberi pro indubitatis quæ in his
 libris scripta sunt, uerum pariter exigat ut pro indu-
 bitato habeamus, ab his autoribus esse profecta,
 quorum titulos gerūt. Id si est, damno ac reñcio du-
 bitationem meam omnem, quæ ne fuit quidem ul-
 la, si ea mens est ecclesiæ ex afflatu spiritus sancti.
 Quanquam Theologi fatentur, totam ecclesiam er-
 rare posse, in his duntaxat, quę non requiruntur ne-
 cessario ad salutem gregis, quo de genere fortassis
 est titulus. Alioqui si tantopere urgemur titulis uel
 usu receptis, uel in concilio quopiam recitatis, coge-
 mur librum ad Paulam & Eustochiū de assumptio-
 ne sa-

ne sacratissime uirginis credere esse conscriptum ab Hieronymo. Et in concilio Carthaginensi cui interfuit August. uelut & in epistola Innocenti, quinque libri tribuuntur Solomoni: Prouerbia, Canticum canticorum, Ecclesiastes, Ecclesiasticus, & Sapietia: quum Ecclesiasticus apud Hebræos non sit in canone, & Sapietia nusquam extiterit apud Hebræos, sed Philonis esse credatur, qui Græca polluit eloquentia. Quin & Augustinus libro de doctrina Christiana secundo, capite 8. recensens omnis canonicæ scripturæ libros, ait constare Ecclesiasticum esse scriptum à Iesu filio Sirach ad Solomonis imitationem. Idem sentit de Sapietia. Cyprianus exponens Symbolum Apostolorum, Sapietiam Sirach & sapietiam Solomonis ne inter Canonicas quidem scripturas recipit: licet in templis recitarentur, quemadmodum & Pastor. In concilio Africano recitati sunt libri noui testamenti certis titulis: sed aliud est recitare uulgo receptis titulis ut agnoscas, aliud definire sic ut non liceat dubitare. Iam concilium Africanum non erat uniuersale, etiam si definisset de titulis. Et olim Iacobo Fabro respondentes docuimus, ipsum Augustinum, qui quodammodo præsedisse uidetur ei concilio, de autore huius dubitasse. Quod si publicus quarundam ecclesiarum usus obligat nos ad credendum titulo, iam tum etate Augustini & Hierony-

*de hieronymo
et augustino*

mi publicitus in templis eiusmodi titulis recitabantur. Idem dicendum arbitror de citatione ueterum. Augustinus multa citat ex epistola ad Hebræos, nomine Pauli: at idem locis aliquot citat illius testimonium tanquā dubius de autore. Idem facit beatus Hieronymus. Quū citāt nomine Pauli, sequuntur uulgatum usum: quum dubitant, indicant suum iudicium. Itidem diuus Cyprianus, compluribus locis citat Ecclesiasticum titulo Solomonis, uelut in epistola ad Rogatianum, rursus libro de Elemosyna. 2. item libro aduersus Iudæos 2. Deniq; ad Quirinum cap. 53. Eodem titulo citat sapientiam, scribens ad Fortunatū, alijsq; locis non paucis. Verum in Symbolo pronunciat eos libros nō esse illorum, quorum titulo ferebātur uulgō. Quid in causa? Citans non hoc agebat, quis esset autor. In Symbolo docuit quod uerum existimabat. Iam si est articulus fidei, epistolam ad Hebræos à spiritu sancto fuisse proditā per organum Pauli Apostoli, falso dixit Elenchus, non statim uacillare in fide qui de autore homine dubitet. Idem dico de cæteris noui testamenti scriptis, de quibus trecētis annis & eo amplius & populus Orthodoxus, & insignes ecclesiæ doctores dubitarunt, non de his de quibus nuncq; fuit dubitatum. Et si à frequēti & fructuosa talium uoluminū lectione abducit, quisquis ab ijs titulos
uulgo

uulgo receptos aufert, uel in dubiũ uertit, fecit hoc Cyprianus & post hunc Augustinus, atque etiam Hieronymus.

Tertia eiusdem propositio: cuius prior pars continetur in epistola præposita paraphrasi Lucae. secunda est in Supputationibus num. XXXVI.

DE epistolæ ad Hebræos autore semper est dubitatum: & ipse (ut ingenue fatear) adhuc dubito. XXXIII

CENSURA

Hæ duæ propositiones arroganter & schismaticè asseruntur, cōtra usum & determinationem ecclesiæ in multis cōcilijs, Niceno, Laudicensi, Carthaginensi tertio, cui adfuit Augustinus, & in concilio septuaginta episcoporum præside Gelasio. Hoc insuper liquet, quia autor huius epistolæ dicit illam se misisse per Timotheũ fratrem suum: cuius legatione in quibusdam alijs epistolis solebat uti Paulus. Idem etiam demonstrat beatus Petrus, qui in fine secundæ canonice ad Hebræos destinatae, quibus & primam miserat, eisdem dicit scripsisse charissimũ fratrem suum Paulum. Magnus item Dionysius quædã ex hac epistola ad Hebræos citat tanquã à Paulo præceptore suo deprompta. Idem similiter comprobant, Clemens primus, Innocentius primus, Ambrosius, Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Damascenus, Isidorus, & alij multi catholici doctores. Nec uerum est, semper dubitatum esse de autore huius epistolæ ad Hebræos, cum scribat Origenes quod ante tempora sua omnes antiqui & maiores eam ut Pauli apostoli suscipiebant. Mira autem arrogantia atq; pertinacia est huius scriptoris, quod ubi

tot catholici doctores, pontifices, concilia, declarant hanc epistolam esse Pauli, & idem uniuersalis ecclesiæ usus ac consensus comprobatur, hic scriptor adhuc dubitat, tanquā toto orbe prudentior. •

DECLARATIO ERAS.

XXXIII

Nicenum concilium non agit de autore sed de autoritate huius epistolæ. Quidam enim sic negabant esse Pauli, ut existimarent illā non habendam inter scripturas canonicas. Nec aliud arbitror actū in alijs concilijs. Titulus additus est ad designandā epistolam, neq; quisquam negat à multis eam citari Pauli titulo, sic & à me citatur frequēter. Si locus epistolæ pro me facit, & is qui cum ago credit illam esse Pauli, quur nō appellem epistolam Pauli? Sed ijdem illi doctores, qui quum commodum est, asseruerant eam esse Pauli, locis oportunis indicāt se de autore dubitare, præcipue, Origenes, Hieronymus & Augustinus. Quod si Nicenum illud concilium cū cæteris obligat omnes, quur dicti doctores post ausi sunt dubitare de autore, de autore inquā, non de autoritate? Nisi q; minus laborabant de titulo, modo rata esset autoritas? Nec illis tamen quisquā obiecit schisma, aut miram arrogantiam ac pertinaciam, quasi uideri uoluerint toto orbe prudentiores. De priscis loquens, dixi semper dubitatum, non ab omnibus dubitatū. Quod si à quatuor aut quinque citatur

citatur ut Pauli, quid hoc ad uniuersas ætates? præsertim quum illi ipsi qui eam citant Pauli titulo, alibi fateantur, se de autore dubitare? Latini fero & ægre receperunt epistolā ad Hebræos, Græci Apocalypsim. Miror autē quod schisma hinc nasci queat, si quis fateatur eam epistolam esse spiritus sancti afflatu scriptam, fateaturq; merito inter scripturas canonicas receptam, dubitet tamen an à Paulo Apostolo scripta sit: & ita dubitet, ut paratus sit abijcere dubitationem, si hoc animo recepit titulū ecclesia, ut iubeat credere illā esse uere Pauli. Id quum non mihi constet, non sum peruicax aduersus ecclesiæ uniuersalis consensum: ac ne tantillum quidem uacillo in fide, si professus à spiritu dei proditā, dubitem de autore homine. Si quis publicitus in templo recitans auferat aut immutet receptos titulos, fortassis obmurmurarent aliquot presbyteri, quod à me nec factū est, nec ab alijs fieri uelim. At quod timetur ecclesiæ schisma, si quis docendi causa priuatim admoneat eruditos? Quantum ualeat usus perplexa disputatio est, nec satis constat an hoc sit usu uniuersali receptū. Tum si receptus est titulus, refert qua mente sit receptus. A Theologis expectantur solidiora, quàm usus & ecclesiæ nomē, præsertim quum tam uarijs modis usurpentur hæ uoces. Itaq; libero stomacho adiectum est conuicium:

hic

hic scriptor adhuc dubitat tanquam toto orbe prudentior: quā præter tam multos ueteres, eosq; præcipuos ecclesiæ doctores, Thomas Bionēsis Card. Caietanus adhuc uiuens, quum alibi, tum in libello contra Luteranos de Eucharistia, sine Pauli nomine citet hanc epistolam: uno loco subiicit, quod iuxta genuinum sensum tractat autor illius epistolæ. Si non dubitabat de autore, quid opus erat illa periphrasi? Quis autem Angelus patefecit Theologis, uniuersum orbem hoc sentire quod ipsi sibi uidentur persuasisse? Certe quod ad styli iudicium attinet, puto me non esse quibuslibet Theologis inferiorem.

Quarta eiusdem propositio. In Elencho
 XXXIII De secunda Petri diu dubitatum est.

CENSURA

Hanc epistolam sub nomine beati Petri etiā iam olim ecclesia suo usu recepit: & definitione Conciliorum Laudicensis, Carthaginensis tertij, Gelasij papæ, necnon & decreto Innocentij magni. Præterea ex eiusdem epistolæ litera patet eam à beato Petro esse scriptam. Nam illius scriptor Petrus apostolus in principio nominatur, & adfuisse dominicæ transfigurationi asseritur in eadem epistola: soli autem tres ex apostolis (ut euangelistæ testantur) illi astiterunt: unde cum nec Iacobum maiorem, nec Ioannem euangelistam eam scripsisse in cōfesso sit, recte cōficitur Petrū illā scripsisse. His itaq; perspectis, inepte & sine ullo fructu de eius autore dubitatū esse proponitur, cū modo nulli liceat hæsitare quin illa beati sit Petri.
 Decla/

DECLARATIO ERAS.

Si ineptum est hoc per occasionē studiosis pro/ XXXIIII,
ponere, qui minus ineptit beatus Thomas Aquinas
qui diligenter commonet, apud ueteres & de auto/
re & de autoritate epistolę ad Hebręos fuisse dubi/
tatum: alijs eam asseuerantibus Lucę, alijs Barna/
bę, alijs Clementis Papę & martyris. Quo fructu
tot seculis post Nicenam Synodum hæc comme/
morauit Thomas? Et soluit ille quidē dubitantium
argumenta, sed adeo frigide, ut satius fuerit non at/
tingisse. Nec illa tamen erant præcipua dubitandi ar/
gumenta, nomen prætermisum, ac stylus non nihil
uarians. Erant alia non pauca aliquanto grauiora
quę mouebāt eruditos. Quo fructu post Thomā
eandem quæstionē mouet Lyrensis? Sed addunt,
ante Synodum Nicenam fuisse dubitatum, quum
ostenderim præcipuos ecclesię doctores post eam
Synodum de autore dubitasse. Quo fructu Chry/
ostomus enarraturus acta apostolorum præfatur
complures etiam illis temporibus fuisse, qui dubita/
rent de autore illius operis? Quo fructu Hierony/
mus hæc scripsit de Euangelio Marci: Sed & Euan/
gelium iuxta Marcum, qui auditor eius & interpre/
s fuit, huius (hoc est Petri) esse dicit. Quo fructu Pa/
pıas Ioannis Euangelistę discipulus admonuit hi/
storiam de adultera nō esse Ioannis, sed ex apocry/
u pho

pho Nazarenorum Euangelio fuisse decerptam: quum id temporis titulo Ioānis legeretur, quemadmodum & hodie legitur: Nisi quia putabant eruditorum hominum interesse hæc non ignorare? Porro qui de autore secūda Petri dubitabant, nō erant tam stupidi, quin uiderent illic fieri mentionem de uisione montis: sed suspicabantur illam epistolā scriptam abs quopiam, qui cupiebat illam legi sub nomine Petri. Id quo facilius persuaderet, addidisse mentionem de uisione. Eam uero suspicionem conceperant ex phrasi, eoque pectore ac uigore sententiarum, quæ partim uidebantur ad imitationem alterius epistolæ effictæ, partim nō perinde respondentes Apostolici ordinis principis maiestati. Omitto quod hic tituli in cōcilijis recitati, sic obijciuntur quasi uniuersalis ecclesia damnarit eos, qui de titulis dissentiant.

argumēto

Quinta eiusdem Propositio, quæ est in Elencho.

xxxv

DE Apocalypsi diu dubitatum est, non dico ab hæreticis, sed ab orthodoxis uiris, qui scriptū tamen ut à spiritu sancto profectum amplectebantur de scriptoris nomine incerti.

CENSURA

Liber Apocalypsis aperte cognoscitur à beato Ioanne apostolo & euangelista editus, tum ex ecclesiæ usu, tum ex eiusdem definitione, in cōcilijis, Carthaginensi tertio, atque beati Gelasij, pariterque in synodo Toletana. In qua
dicitur

dicatur, Apocalypsis librum multorum conciliorum auctoritas, & synodica sanctorum praesulum Romanorum decreta, Ioannis euangelistae esse praescribunt, & inter diuinos libros recipiendum constituerunt. Cui quidem synodo insigni doctrina praefulgens interfuit Isidorus praesul Hispalensis. Praeterea ex eiusdem libri contextu ostenditur beatus Ioannes illius autor: nam in illa scriptor esse dicitur Ioannes qui perhibuit testimonium uerbo dei: quique ea de causa in Pathmon insulam relegatus est: quae profecto de alio a Ioanne apostolo & euangelista nequeunt intelligi. Idem rursus contestantur, sacerrimus pater Dionysius Areopagita, beati Pauli discipulus, Innocentius primus, Hereneus, Iustinus, Damascenus, alijque catholici doctores & sancti uiri: inter quos splendidum ecclesiae iubar Augustinus hoc manifeste indicat: qui alogios siue logos inter haereticos ab ecclesia damnatos connumerat, eo quod Ioannem Apostolum & Euangelistam negent euangelium scripsisse & apocalypsim. Quapropter eodem modo lapsus est hic scriptor in ista propositione, ut in praecedentibus propositionibus praemissum dubium proponendo pusillis praebens offendiculum, omissa explicatione determinationis ecclesiae sacrorum Conciliorum & sanctorum patrum.

DECLARATIO ERAS.

In annotatione quam subiicio Apocalypsi, com- xxxv
memoro qui doctores quid de Apocalypsi senserint. Porro qui hoc opus negabant esse Ioannis euangelistae, aut alium fuisse Ioannem ab Euangelista credebant, quemadmodum duas posteriores epistolas ascribebant Ioanni non Euangelistae sed presbytero:

ro: aut eū qui conscripsit librū, id egisse, ut ab Euangelista scriptus uideretur, eoq; locum suo instituto commodum affinxisse. Si quis hoc commētum clāmet absurdum, patiar hic absurdissimū uideri, modo sciat illo seculo mundum fuisse differtum libris apocryphis alienum titulum praeferētibus. Idq; p̄ quoq; homines sibi persuaferant non tantum licere, uerum etiā officiosum esse. Nec Augustinus inficiatur eos profuisse populo Christiano talibus figmentis, licet existimet illis abunde magnum prēmium relatum si ueniā fictionis consequantur. Porro ut largiamur Dionysium illum fuisse Areopagitam Pauli discipulum, de quo tamen nō temere dubitant multi, Si tantum ualeat Dionysij autoritas ut cogamur eam credere à Paulo scriptam, multo magis nos coget Papias citra controuersiam Ioannis Euangelistae auditor, qui scripsit historiam de adultera non esse Ioannis, quum Ioannis titulo recitetur in templis. Alogios autem damnatos cōmemorat Augustinus, nō ob id tantum quod dubitarent de Apocalypsi, quum id temporis ne Orthodoxi quidem omnes recepissent auctoritatem Apocalypsis: sed quod Euangelium etiam illius aspernarentur, & adulterinum iudicaret, de quo nunquam dubitauit ecclesia. Sola Toletana Synodus, si modo illius uerba bona fide recitata sunt, praescribit esse Ioannis

nis Euangelistę, quum Innocentius tantum dicat, & Apocalypsim Ioānis: & in uetustissimo codice Græco quem dixisses ante mille annos scriptum, titulus habebatur, Apocalypsis Ioannis Theologi. Duos autem fuisse Ioannes, alterum Apostolum, alterum presbyterum, partim ex Papię uerbis, partim è titulis arguit Hieronymus. Verbum autē illud præscribit, suspicor esse Isidori, de quo quid sentiam, non est huius loci commemorare. De uiri sanctimonia iudicat dominus. Certe phrasis illius nō paulo plus præfert animi quàm eruditionis aut iudicij. Scripsit uadi seculo, & habuisse uidetur locupletem bibliotheca, qua potuisset rectius uti si fuisset exacte doctus. Certe rhapsodus fuit, quemadmodum Beda: quanquā Beda meo iudicio fuit illo tum eruditiorum eloquentior. Sed hæc præter rem mihi dicuntur, quū profitear, me de titulis quoq; credere quod credit uniuersalis ecclesia: cuius auctoritati facile meū sensum submitto, non hic tantum sed in omnibus quoq; cæteris: modo ne protinus ecclesię sit, quicquid quocunq; modo in usum Christianorum irroset, aut cuius episcopo placuit. Quod si tantopere uitamus scandalum, eradenda essent, quæ super his prodidit Eusebius ac Hieronymus. Eruditorum tanta quedam sunt iudicia, quibus expedit interdum ellicare aurem. Notatur & illud, quod prætermise-

rim auctoritatem ecclesiæ. Hic quidem non uacabat in cursu. Atqui id facio in annotatione quam adiunxi annotatis in Apocalypsim. Non ubiuis omnia sunt inculcanda. Certe quum illud tribus uerbis indicarem eruditis, non suspicatus sum quēquam fore, qui hinc offenderetur, multo minus excitaretur schisma. Si quid tale metuisssem, prorsus illa siluisssem. Tametsi si quid hic dissidij est, ab istis orit' potius, qui tales nēnias exagitant ac traducunt. Cæterum ne quis minus auctoritatis tribueret dictis uoluminibus, addo laudem magnificam.

Tit. XI. De Symbolo Apostolorum. In præfatione in Matthæum Propositio Erasmi.

XXXV I

YMBOLVM an ab Apostolis productum sit, nescio.

CENSURA

Cum Symbolum quod Apostolorum dicitur, ab apostolis editum esse & prouulgatum sit fide tenendum, teneant quoq; catholici doctores, Clemens huius nominis primus in epistola ad Iacobum fratrem domini; Augustinus ser. 2. dominica in ramis palmarum, & in uigilia pentecostes. Ambrosius item & Leo primus atq; alij uniuersimul unūquēq; apostolorum quod sensit dixisse, dum illud conderēt, hæc nescientia impietati deseruiens, scandalose proponitur.

DECLARATIO ERAS.

XXXVI

Absit ut quisquam Christianus de articulis qui Symbolo Apostolorum continentur ambigat. Non enim

*nēnia. inephe
nuge*

enim minus illis tribuendum est, q̃ quatuor Euan-
gelij: tantum ambigebam an hoc quod nunc habe-
mus, scripto fuerit ab Apostolis proditum. Nam ta **nora**
lia illos prædicasse nemo dubitat: & probabile est
illos de summa prædicationis Euangelicæ inter se
conferentes, in illis ac similibus capitulis cōsensisse,
quemadmodum refertur historia ecclesiastica. Eo-
dem in loco, quo uideor dubitare, tribuo illi maie-
statē ac breuitatē Apostolicā, recenseo inter canoni-
cas scripturas, & æquo Euāgelij: neq; dubito an ab
Apostolis sit profectū, potuit enim uiua uoce: sed
an communi omnium scripto per illos ad nos per-
uenerit. Quum enim tum temporis multa fortasse
ferrentur Symbola, hoc discernendi gratia dictum
est Apostolorum, ut Apostolico spiritu dignum, ut
omnium fortassis antiquissimum: ut quoniā autor
alius non extat, probabile sit ab Apostolis ad nos
manasse. Hæc quum ubiq; profitear, quid periculi,
si quis dubitet, an scripto Apostolorum ad nos per-
uenerit? De eo quur dubitarem causas reddidi, qua-
rum præcipua est, quod illud Symbolū uarie refer-
tur apud ueteres, adeo ut toti etiam articuli super-
sint aut desint. Nam & beatus Cyprianus testatur **nora**
hoc Symbolū in diuersis ecclesijs haberi diuersum,
adiectis quibusdam, quæ Romana non haberet ec-
clesia. Ea putat aduersus hæreticos exoriētes addi-
ta. Quur

ta. Quur autem ea uarietas non accidisset Romæ, geminam suspicatur esse causam: alteram quod illic nullæ extiterint hæreses, alteram quod ibi catechumenus baptizandus ex more Symbolū hoc recitare soleat apud populum. Admonet autē nec in Romano Symbolo, nec in Orientaliū ecclesiarū Symbolo haberi hāc particulam: Descendit ad inferos, quum hodie non desit in nostro Symbolo. Quanq̃ nec Tertullianus nec Augustinus enarrans Symbolum, descensus ad inferos meminerūt. Nos legimus, sanctorum communionem. Eam particulam præterit Cyprianus, ob id opinor, quod adiecta sit uelut exponēs quid sit sancta ecclesia. Sicut nec ultimam particulā, & uitam uenturi seculi attingit quisquam horum, nec ad sanctā ecclesiam addūt catholicam: licet Augustinus uelut interpretans adiiciat. Et Cyprianus legit, huius carnis resurrectionē: pronomen uidetur additum aduersus Origenistas, quum in nostro Symbolo non addatur. Quid quod in ipso statim exordio uarietas occurrit? Nam ut idem admonet Cyprianus, omnes Orientales ecclesiæ ita tradebant, Credo in uno deo patre omnipotente. Rursus pro eo quod nos dicimus, & in Iesum Christum filium eius unicum: Orientales ecclesiæ recitabāt ad dentes, unum scilicet deum & unum dominū, quod additū uidetur aduersus Origenistas siue Arianos.

Insu

Insuper in priore articulo Orientales ecclesiæ non *nota.*
solum legūt in deo patre omnipotente, sed addunt
uisibili & impassibili. Id Cyprianus additum pu-
tat aduersus Sabellium, & Patrispassianos. Rursum
quod nos addimus, creatorem cœli & terrę, Cypria-
nus nec recitat nec exponit: unde apparet nec apud
orientales fuisse nec apud occidentales ecclesias: & pro-
babile est fuisse additū aduersus hereticos, qui doce-
bāt aliū esse deū autorem testamēti ueteris, aliū noui.
Illū fuisse iustū, hūc bonū. Hic lectorē æquū appel-
lo, si Symbolum hoc quod nos apostolorum dici-
mus, scripto proditum est ex Apostolorum consen-
su, atq; ob id maiore dignum reuerentia, quàm si ab
quo Evangelista fuisset proditum, aut certe non mi-
nore: quæ fuit illa temeritas in paucis uerbis adden-
di tam multa? Quis hoc pateretur uel in Euangelio
Marci aut Lucę, quorū neuter fuit de numero duo-
decim, posterior etiam tantū audita scripsit de Chri-
sto? Nec est quod tergiuersentur Cyprianū quum
licit Symbolum ecclesiarum Orientalium, sentire
Symbolum Nicenum aut Cōstantinopolitanum:
ex his enim poterat multo plura addere. De eodem
Symbolo loquitur, toto commentario. Quid quod
in editione Canonū Nicenę Synodi, Symbolum
hoc secus refertur quàm hodie canitur in tēplis, nec
longius progreditur, q̃ ad spiritus sancti processio-
nem

nota nem. Atqui Symbolum Niceni concilij, nihil aliud est quàm explanatio Symboli Apostolici, non addens nouos articulos, sed ueteres explicās: unde colligitur, Credo in spiritum sanctum, fuisse clausulam Symboli Apostolici, quemadmodum finis est Niceni, quemadmodum & Antiocheni, & Sardicensis & Carthaginensis, in quibus uidetur approbatum. Quoniam autem ob sectas dubitari posset ubi esset ecclesia, additus est articulus, in sanctam ecclesiam, excludens omnia conuenticula hæreticorum. Dein quoniam Nouatus aut aliquis huic similis non recipiebat in ecclesiā à baptismo prolapsos, aut qui putaret peccata remitti posse absq; sacramētis ecclesiæ, additū uidetur, remissionem peccatorū. Post quum exorirentur qui animarum resurrectionem profiterentur, corporum negarent, adiectum est, Carnis resurrectionem. Rursus quum Origenistæ faterentur nos resurrecturos cum corporibus, at nō his in quibus nunc degit animus, in Symbolo quod exponit Cyprianus, Aquilegiensi ni fallor, additum est, huius carnis resurrectionem. Quid quod, ut admonet facultas Theologica, & hodie nonnullæ ecclesiæ legunt, Credo in sanctam ecclesiam, pro eo quod ueteres legebant, Credo sanctam ecclesiam, rati non esse phas secus pronunciari. Ad hæc facit quod Terullianus scriptor uetustissimus in libro quem con-

texuit

textuit aduersus Praxeam, recensens articulos Symboli Apostolici, quod profitetur ad nos unà cum Euangelio decucurrisse, non aliam habet clausulam quàm Symbolū Nicenum. Vnicum, inquit, deum *nora* credimus, sub hac tamen dispensatione, quam œconomia dicimus, ut unici dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, per quem omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Hunc missum à patre in uirginem, & ex ea natum hominem & deum, filium hominis & filium dei, & cognominatū Iesum Christum. Hunc passum, hunc mortuum ac sepulchrum secundum scripturas, & resuscitatum à patre, & in cœlos resumptum sedere ad dextram patris, uenurum iudicare uiuos & mortuos. Qui exinde misit secundum promissionem suam, à patre spiritum sanctum paracletum, sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in patrem, & filium, & spiritū sanctum. Hanc regulam &c. Hic res ipsa declarat, ætate Tertulliani, credo in spiritum sanctum, fuisse clausulam Symboli Apostolici, quemadmodū & Niceni. Porremo memini me legere in cōmentario quopiam, licet exciderit locus, quod reliquum est in Symbolo post spiritus processionem, à concilijs posterioribus additum esse. Obiter & illud annotandū, quod: *nora* Tertullianus non appellat Symbolum Apostolorum, sed regulam fidei. At si hoc quod hodie est in

usu, fuisset ab omnibus Apostolis unanimi consensu proditum, plus illi debebatur reuerentiæ, quam cuius Euangelio. Quæ fuisset autem temeritas ecclesiarum, tali scripto uel addere uel adimere quicquā, quum id extremæ impietatis habeatur audere, uel in epistolis Paulinis? Cæterum hoc Symbolum fuisse natum ex collatione Apostolorum Cyprianus refert, sed refert ut humanam historiam. Tradunt, inquit, maiores nostri. At in media narratione sic loquitur: Cautissime autem qui Symbolum tradiderunt, etiam tempus quo hæc sub Pontio Pilato gesta sunt, designarūt. Nō dicit Apostoli, sed qui symbolum tradiderunt, uelut incertus, à quibus id factum sit. *nota* Post hūc Augustinus in libro de Symbolo, nusquam appellat Apostolorum, nec dicit ab Apostolis traditum: sed magis indicat à patribus è sacris literis collectum ad memoriæ subsidium. Antoninus ait uniuersalis ecclesiæ autoritate æditum. Porro sermones in quibus refertur à singulis apostolis singulos articulos fuisse proditos, attento lectori phrasis ipsa persuadebit, nō esse illius cui inscribuntur. Iam si maxime uel Augustinus uel alius quispiam hoc seu credidit, seu dedit auribus crassæ multitudinis, nō arbitror ad fidei causam ptinere, præsertim quū in partitione articulorū nō cōsentiāt Theologi, magisq; placeat partitio, quæ XIII. facit q̄p quæ XII. *Quod*

Quod si hoc quoque credi iubet ecclesia, libens & hic meum sensum illius submitto iudicio. Miror autem hoc à facultate exigì, quod Natalis Beda tam seuerus censor non exigit. Friuolum autem argumentum est, quod adferunt quidam ex uocis etymologia, quasi quisque suum bolum in mediū adduxerit. Sym: *nota* bolum enim significat signum, translatum à militibus, qui symbolis aphonis aut uocalibus se mutuo agnoscunt, ac deprehendunt perfugas & hostes. De singulis articulis à singulis apostolis proditis, commentum uidetur uel pictorum, uel alicuius qui hac ratione uoluit & Apostolorum celebrare nomina, & catechumenorum memoriæ cōsulere. Verò propius est, hoc Symbolū quod Apostolorum dicitur, illud fuisse quod iuxta Romanam ecclesiam auctoritate priscorum patrum tradebatur catechumenis ediscendum: cui partes aliquot additæ sunt, aduersus exorientes hæreses. Alioqui quur hoc Symbolum non est additum decretis seu canonibus Apostolorum, quæ si non uidentur apostolorum quum amen habeant titulum, consequitur non statim ab Apostolis scripto proditū, quod illorum titulo feratur. Denique ut citra tergiuersationē sint autores, qui pronuncient hoc symbolum Apostolorum esse, necno certe pronūciauit scripto proditū: quod ipsum amen nusquam nego, sed tantum indico me dubi-

tare, positurus eam dubitationem, simul atq; cogno-
uero ecclesiam hoc docere. Nunc nihil audio nisi
quod dicitur Apostolorum, & tenetur ab ecclesia.
Nec tamen falso dicitur Apostolorū, quum ea con-
tineat, quæ Apostoli tum prædicarunt, tum in euan-
gelij & epistolis prodiderunt. Vnde cōsequitur illi
non minus autoritatis esse tribuendum, quàm scri-
pturis canonicis.

Tit. XII. De translatione sanctarum scripturarum in
linguam uulgarem: Propositio Erasmi prima in præfa-
tione eiusdem in Matthæum.

XXXVII

ACRAS literas cupiam in omnes uerti
linguas.

CENSURA

Quamuis in quamcuncq; linguam uertantur sacrae li-
teræ suapte natura sanctæ sint & bonæ, quanti tamen sit
periculi permittere passim lectionem earum in linguam
uulgarem traductarum, absq; ulla explicatione idiotis et
simplicibus eis abutentibus, nec eas pie & humiliter le-
gentibus, quales plurimi nunc reperiuntur, satis indica-
runt Valdenses, Albigenses ac Turelupini: qui inde oc-
casione sumpta, multos errores disseminauerunt. Quare
hac tempestate, perspecta hominum malitia, periculosa
ac perniciofa existit huiusmodi transductio: loquendo de
omnibus scripture libris indifferenter. Nec sicubi paucis
esset utilis, propterea temere esset omnibus permittenda.
In re namq; ad salutem non necessaria potius consulen-
dum est multorum profectui ipsam interdicens, quàm
paucorū utilitati eam permittendo, cum graui multitu-
dinis

dinis incommodo : unde & iure damnata est huiusmodi translatio.

DECLARATIO ERAS.

Quum olim sacrae literae sint in linguam uulgarem uersae, tum enim textores & nautae sciebant Graece & Latine, quum studium diuinorum uoluminum Chrysostomus religiose commendet Laicis, Hieronymus laudet in foeminis, qui & Dalmatica lingua uertit sacros libros : si eò creuit hominum malicia, ut necesse fuerit illis subtrahere quod Christianus populus habet optimum, diuinorum uoluminum lectionem, uehementer profecto dolendum est. At olim monachi quoniam legebant sacra scripturam uulgata lingua proditam, cuius reconditos sensus homines imperiti non assequebantur, pepererunt absurdam haeresim Anthropomorphitarum, nec tamen ob id interdictus est usus sacrarum uoluminum, sed error correctus est. Si Laici sic legerent canonicam scripturam, quemadmodum illic admoneo legendam, puto longe plus fore fructus quam periculi. In primis admoneo ut à pastoribus regulis ac sententijs quibusdam ad intellectum earum praeparentur. In primis autem abstineant à temeritate iudicandi, sed adorent mysterium, ubi non consequuntur intellectum, & ad doctos confugiant. Malint autem uiua uoce discere quam lectione : nec omnino legant

XX XVII

nota

legant, nisi quum aut non est doctoris copia, aut quum se præparant sacrae concioni locum eum enarraturæ. Legant autem sobrie, summaque cum ueneratione, non uelut hominum sermones, sed uelut oracula dei. Accedant simplici puraque mente, & à mundanis cupiditatibus uacua, præmissa etiã precatione. Hæc aliaque multa quum illic solícite admoneam, sperabam fore ut illis obseruatis, populus multo cum fructu, nullo pietatis discrimine uersaretur in diuinis uoluminibus, & qui nunc rudis est, breui docilis redderetur. Iam ut sit aliquid periculi, si laici legant arcanas literas: plus tamen periculi est, ex earum ignorantia. Proin ubi cessant pastores, ibi concedo ad multos magistros confugere. Adhæc, quod præstat uox enarratoris, id præstare possunt commetarij doctorum hominum in linguam uulgatam uersi. Quid Valdenses, Albigeneses ac Turelupini delirarint, non sum solícitus, nec arbitror ad me pertinere. Huius seculi tumultum excitarunt, non laici, sed eruditi, quorum auctoritatem sequutus est populus: quandoquidem & Ioannes Hus & Vuicleuus scholasticæ theologiæ scientia ualuerunt, & Balthasar anabaptismi doctor, scholasticus magister fuit. Luterus item & Oecolampadius scholastici doctores sunt. Quicquid est hæreseon in orbe, totum ferè natum est uel ex philosophia, uel ex ipsis sacris literis perperam intellectis

lectis: & à philosophorum libris nullus arcetur, à sacris literis submouemur. Quod si qua constitutio Pontificis aut aliorum praesenti hominum temeritati aliquando fuit opposita, non arbitror eam ad uniuersam ecclesiam pertinere, praesertim quum multis iam seculis habeantur sacri libri in linguas uulgares diuersarum gentium translati, conueniente ad id ecclesia. Quanquam quod hic citant Theologi non est in praefatione in Matthæum, sed in aditamento quod tum chartis forte uacuis explendis adiectum est. Id autem totum posterioribus editionibus resectum est.

Propositio eiusdem secunda. In praefatione in Matth.

EXclamant indignum facinus, si mulier uel co- XXXVIII
riarius loquatur de sacris literis.

CENSURA

Recte perpensa multorum huius temporis impudenti temeritate, indignum facinus existimandum est, quod idiotæ & simplices suo iudicio sacras literas legant, in suam linguam conuersas: & de illis differant, aut disceptantes de earum difficultatibus tractent. Nec tamen prohibetur per hoc eis conferre inter se de ijs quæ in concionibus publicis audiuerunt, ad morum correctionem, & ad compunctionis & deuotionis excitationem: ut magis ac magis in ipsis charitas accrescat, humilitas solideat, atque opera carnis mortificentur.

DECLARATIO ERASMI

Hic nihil est quod contra me facit. Fatentur illi XXXVIII
licere Laicis ad excitandum pietatis studium con-

y ferre

ferre inter sese de his, quæ audierunt in concionibus: & ego simul cum illis detestor eos, qui quum sint idiotæ, sacras literas suo iudicio legunt, ac de difficultatibus non necessarijs disceptant. Nam quod censura prudenter addit, suo iudicio, ego in eo scripto unde hæc decerpta sunt, multis uerbis, multaq; cautione excludo.

Propositio eiusdem tertia. In præfatione in Matth.
 XXXIX **M**E autore sacros libros leget agricola, leget faber, leget latomus.

CENSURA

Testantur sacra eloquia simplices esse tanquam paruulos, quibus autore Paulo lacte opus sit. Non enim solidam adhuc escã ferre ac digerere possunt. Perfectorum siquidem solidus est cibus, eorum qui pro ipsa consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. Quapropter non est mediũ aptum huiusmodi simplicibus q̃ indiscriminatim quosuis sacros libros legant in linguam uernaculã translato: sed cõuenientissimum eis mediũ ecclesia constituit, auditionem uerbi dei, & frequentationem prædicationum eius. Neq; eis obiter interdicit usum quorũdam sacrorum librorum, qui cum explicatione conuenienti ædificationi morũ sint accommodi: si sic tamen tales libri ab ipsis legantur pie ac sobrie, citra supercilium & arrogantiam, ut non inde contemnant prædicationes, nec a crebra uerbi dei auditione retrahantur. Proinde hæc propositio absq; præscripto moderamine posita, sui assertorem sanæ doctrinæ non satis consentire demonstrat.

Declarat

DECLARATIO ERAS.

Consentimus & hic. Illi permittunt ut libros ar² XX XIX
canos legāt laici, sed sobrie & citra superciliū, nec ali
ter ab ullis legi uelim. Nec ea propositio illic propo
sita est absq; moderamine, sed sic proposita est à re
ferēdarijs. Nā ego ut ante dixi, cū multo moderami
ne pmitto illis lectionē sacrorū uoluminū: & à lectio
ne iubeo abstinere, quoties dat̃ doctoris copia: nec
illic loquor indistincte de quibuslibet sacris uolumi
nibus, sed de nouo testamēto & Euāgelij. Id liquet
ex eo qđ dico: Si hos nō submouit à sua uoce Chri
stus, nec ego submouebo eos ab illius libris. Mox
trāseo ad uetus testamentū: Inter ueteris inc̃p, testa
mēti libros sunt nōnulli à quib. sit quur arceas idio
tas, qualis est Ezechiel & canticū sponsæ. Significās
horum lectionē non perinde cōuenire laicis. Quos
haud aliter permitto legēdos, nisi ut laici instructio
res ueniant ad sacras conciones, & libentius audiant
in quibus agnoscāt aliqua, & facilius intelligāt quo
rum iam gustum qualemq; perceperunt. Olim
enim Ecclesiastæ prophetas etiam enarrabant pro
miscuæ multitudini. Nec suadeo laicis huiusmodi
uoluminum lectionem, sed aio, nō interdixero, uer
bum subiunctiui modi, usurpās pro potētiali. Sub
auditur enim conditio, si uideam illos huc profecis
se, aut aliud simile. Ac mox recedens ab eo quod at

XIX XX
nota tigerā de libris ueteris testamenti, reuoco ad libros noui testamenti: quanquam inquit, in libris euangelicis diuina sapientia se mire demittit ad captum infirmorū, ut nemo tam indoctus esse possit, quin ad Euangelicam doctrinā sit docilis. Fateor autem in Christiano esse gradus ætatum, sed non conuenit ut Christiani semper maneant infantes. Et quibusdam laicis adest mira ingenij uis, nec deest afflatus arcani spiritus, qui sæpe referat ea paruulis, quæ celat sapientes. Atque ut sint in populo Christiano quos merito infantes dixeris, totū tamen populum pro infante habere contumeliosum est in gregem Christi, qui domini sui spiritum hausit, absurdum etiam illi perpetuam infantiam tribuere. Et uerum est scripturam habere lac quo foueat infantiam insipientium, sed eadem scriptura lac est infirmis, & solidus cibus prouectioribus. Itaque qui tollit scripturam, nec lac præbet, nec solidū cibū. Proinde quod aiunt eius propositionis autorem non esse sanæ doctrinæ, conuiciū est potius quàm iudiciū.

Propositio eiusdem quarta. In eadem præfatione.
 XL **N**eq; Ezechielis prophetæ, neq; Cantici canticorum aut cuiusquam librorum ueteris testamenti lectionem ulli hominum interdixero.

CENSURA

Cum sedis Apostolicæ decreto multorum talium librorum lectio laicis iam pridem interdicta sit, & eruditiss
 in iege

in lege domini apud Hebræos grauium autorum sententia prohibita fuerit lectio dictorum librorum, atq; primi capitis Geneseos, ante annum ætatis tricesimum: prædicta propositio temerarie & imprudēter asseritur: quandoquidem eadem subest causa inhiibendi talium librorum lectionem, quæ suberat quando decretum Innocentiū tertij super his constitutum est. cuius fragmentum refertur de hæret. in authentica cum ex iniuncto.

DECLARATIO ERAS.

Mea uerba sic habent, nec horum tamen lectio- XL
nem cuiquam interdixero. Suspense loquor ac de
neo sensu: si penes me esset autoritas, & si uiderem
d expedire pluribus. Itaq; facile laturus sum, si Eze-
chiel & Canticum canticorum interdican-
tur laicis, & si hoc postulat hisce temporibus hominum ma-
icia, nō refragabor pontificum aut Romanæ sedis
constitutionibus. Quanquam interim hæc hodie
& recitantur & canuntur in templis audiente popu-
lo, in quo multi sunt qui latine norunt, quum Theo-
logiæ non minus sint imperiti, q̃ qui uis opificum.
Propositio eiusdem, in eadem præfatione, Quinta.

[Indecorum uel ridiculum potius uidetur quod XLI
idiotæ & mulierculæ psitaci exemplo psalmos
uos & precationē dominicam ■■ murmurant, cum
psi quod sonant, non intelligant.

CENSURA

Hæc propositio simplices idiotas & mulierculas ab
oratione uocali iuxta ritum & consuetudinem ecclesiæ
y 3 perperam

nota

in idiomate en leur
langue vulgaire

perperam retrahens, ac si inutilis sit, nisi ab eis intelligatur, impia est & erronea, uiam præbens errori Bohemorum, qui officium ecclesiasticum in idiomate uulgari celebrare conati sunt. Alioqui in lege ueteri indecorum fuisset & ridiculum, simplicem populum ex dei instituto ceremonias legis obseruare, quas non intelligebat: quod asserere est in legem & eius latorem deum, blasphemum & hæreticum. Neque enim per uerba orationis solum prætendit ecclesia, ut serie uerborum illorum erudiamur, sed ut eius finis nos conformando, ueluti ipsius membra, diuinas laudes pronūciemus, debitas gratiarum actiones persoluamus, & nobis necessaria imploremus. Vnde propter talem orantium intentionem, dei munere affectus inflammetur, intellectus illuminetur, humana inopia subleuetur, atque gratiæ & gloriæ fructus comparetur. Quæ certum est orantes, per tales orationes uocales, quamuis uerba non intelligant, prætere. Quemadmodum legatus, & si uerba domini sui non capit, illa tamen iuxta mandatum domini sui referens, gratum impendit obsequium & domino, & ei ad quem mittitur. Multæ similiter prophetiæ in ecclesia cantantur, quæ quamuis à multis cantantibus non intelligantur, plurimum tamen utilis est & meritoria earum pronuntiatio & cantus. Diuinæ siquidem ueritati quæ illas docuit ac reuelauit, eas cantando gratum obsequium exhibetur. Per quæ sane constat, non in sola uerborum intellectione fructum orationis consistere. Perniciosum quoque esse errorem existimantium, solum ad erudiendum intellectum fieri orationem uocalem: cum precipue fiat talis oratio ad inflammandum affectum: ut pio & deuoto animo in deum, modis prædictis se erigendo, mens reficiatur: & obtinendo quæ petit, sua intentione non frustretur: mereatur itidem intellectus illuminatio-

nem

nem, quemadmodum & alia utilia aut necessaria: qui nimis fructus longe uberiores sunt, quam sola uerborum intellectio: quæ absq; excitatione affectus in deum, parum affert utilitatis. Quod si contingeret psalmos in linguam vulgarem traduci, non propterea eorum sensum simplices & idiotæ plene perciperent.

DECLARATIO ERAS.

Hic sermo aliquanto secus refertur quam à me **XLII** positus est: neq; enim simpliciter pronuncio ridiculum esse, quod mulierculæ psalmos latine sonant, sed hoc potius uideri indecorum, ac ridiculum etiam, uam si quis lingua sibi nota sonet precationem dominicam aut psalmos. Comparisonem oppono contra disputanti, ut aut desinat damnare quod damnat, aut id quoq; damnet, quod uidetur absurdius. Verba mea sic habent: Quur indecorum uidetur, si uisquam sonet Euangelium, ea lingua qua natus est, & quam intelligit? Mihi magis indecorum uel diculū potius uidetur &c. Pius affectus omni qui in re probandus est: sic quum populus assurgit euangelio, compositus ad religionem, quanquam euangelij uerba non intelligit, tamen affectus ille deo gratus est. Optandum tamen esset, ut omnes, quæ recitantur intelligerent. Simile est quod aduertunt de Iudæorum ceremonijs, quarum mysteria vulgus non intelligebat. Sed Iudæi iuebantur illa seruare, & ratio temporum nondum postulabat, ut popu

populus intelligeret figurarum mysteria. Itaq; dogma illud blasphemum nihil ad me pertinet, quia nihil attinet ad hoc argumentum. Cæterum quis præcepit, ut mulierculæ psalmos aliasq; preces sonent Latine, si non intelligant, quum eadem possint dicere Gallice? Excusatur pius affectus, fateor, At non omnes illa sonant pio affectu, sed plæræq; muliebri quadam gloria, aut ineptia nonnunquam uocibus suis obstrepentes ipsi sacrifico. Quo magis admiror censuram dicere, quod uerbis non intellectis orantes huc intendant animū ut hoc pacto inflammentur ad pietatem. Probabilius est talium maximam partem obnoxiam esse prophetico conuicio:

~ Hic populus labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me. De cultu solemnī illic nō loquor. Narrant de pastore quodam uehementer rudī, qui quū nihil aliud sciret, singulis diebus ter conto transliebat riuum, idēq; in honorem patris, filij, & spiritus sancti. Hunc rudissimi hominis cultum deus boni consuluit: sed ineptum sit, ad hoc exemplum uocare cæteros. Nec semper sacra sunt quæ recitāt mulierculæ. Interdum ineptæ sunt neniae. Si quis illis apologum Aesopi supponat, pius error erit non ingratus deo, nec id tamē protinus approbandū est. Nunquam autem audiui esse consuetudinem ecclesiæ, ut mulierculæ in templis orēt latine: sed hoc irrepsit

repsit in mores quarundam gentium, quemadmo-
dum alia plurima. In Italia tale nihil uideas. Et in
æde pontificia ne uiris quidem permittitur habere
preculas priuatas. Olim enim totus populus ora-
bat uoce sacerdotis, & quoniam intelligebat uerba
orantis, respondebat amen. Huius antiquitatis ue-
tigium adhuc tenet Romana ecclesia. Vt autē mi-
nimum tribuerem uerbis sine intellectu pronuncia-
tis, docuit me Beatus Paulus, qui mauult quinque uer-
ba loqui in sensu suo, quàm decem milia in spiritu:
& in spiritu loquentē comparat tubæ incertā eden-
uocem, comparat cymbalo frustra sonanti. Et ta-
men illic Apostolus agit de his, qui quod sonabant
si quidem intelligebant, sed sonabant non intelli-
gentibus. Proinde si Paulus pie facit, quod loquen-
s linguis, hortatur ad prophetiam, quid ego pec-
cor, si mulierculas haud quaquā auoco à pietate, sed
uoco ad id quod ad pietatem uidetur accommo-
datus? Nec usquā docui quod isti perniciosum ap-
pellant, solum intellectū sufficere in recitandis psal-
mis, aut in hoc tantum institutum ut recitentur in
implis: sed nimium absunt ab affectu, qui ne intel-
gant quidem quæ lingua personant. Et ideo uolo
cedere intellectum, ut per eum inflammetur affe-
ctus. Miror autem quur quum ego loquar de mu-
erculis priuato affectu in templo precantibus, cen-

sura transeat ad solennes ecclesię cantus. Si sacrę in-
quiunt, literę uertantur in linguam populi, non ta-
nota men ilico laici sunt intellecturi. Fateor, nec omnia,
nec ad plenum: multa tamen intelligent, præsertim
exercitati. Et habet scriptura suum lac quo fouet te-
neram ætatem, atq; eadem habet solidũ cibum ubi
profeceris: in qua ut pius quidam eleganter dixit,
natat Elephantus, ambulat agnus. Multi inquit
recitant in templis sacros libros, quos nõ intelligũt.
Atq; id sanè fatemur esse uerum, sed cum gemitu.
Quod ea lingua sonant, quam uulgus non intelli-
git, fortassis obedientia est: quod uerba non intelle-
cta, tamen reuerenter sonant in gloriam dei cum ge-
nerali pietatis affectu, bonus gradus est ad perfec-
tiora. Multũ enim profecit, qui amat ea quę sunt
: religionis. At qui non dant operam ut intelligant,
quum adsit ingenium, ocium & facultas, eos proba-
re no possum. Hic igitur, ni fallor, idem sentimus:
nec uideo quid hinc periculi sit Christianę religio-
ni, si mulierculę precarentur lingua uernacula, aut
certe intellecta: si pio affectu sonant, quę non intel-
ligunt, magis pio sonarent intellecta. Sed quid om-
nino opus est eas sonare in ecclesia, quum parís me-
riti uideatur, si quę canuntur ac recitantur, eodem
affectu auscultent non intellecta, quo sonant non
intellecta: aut si spectent ceremonias aliqua ex par-
te in-

te intellectas. Noua uero similitudo de seruo, domi
ni mandata non intellecta referente, quasi deus de/
lectetur uocum strepitu. Aptior est Origenis colla/*nota*
tio, qui scribit quemadmodum magicis uerba non
intellecta recitantibus adesse solent ad obsequium
impij spiritus, ita pijs uerba sacra religioso affectu
pronunciantibus præsto esse angelos, qui ea perfe/
rant ad deum: nisi quod Origenes non loquitur il/
lic de ijs qui scripturam sonāt ea lingua quam pror/
sus non intelligunt, sed de locis scripturarum obscu/
rioribus quàm ut à simplicibus queant intelligi. In/
gens uero periculū sit, si cultus ecclesiasticus lingua
uulgo nota peragatur, quod apud Bohemos fieri
nunc primum disco à Theologis, quum id citra pie/
tatis periculum factum sit annis plusquam sexcen/
tis & apud Latinos, & apud Græcos, & apud Afros,
nec dubito quin & apud Hispanos Gallosq̃, & ho/
die fieret, nisi linguarū immodica uariaq̃ corrupte/
la compulisset ad linguam literatam in eaq̃ perseue/
rare. Nec em̃ lingua uulgaris populo subtracta est,
sed populus ab ea recessit. Deinde quū sermo Græ/
cus ac Latinus apud diuersas nationes uarijs modis
corrumperetur, nec ulla esset certa degenerandi for/
ma, confusionis absurditas coegit, ut cultus solennis
sermone grammatico perageretur. Alioqui talis fu/
isset in templis rerum facies, quasi si nunc in choro
z z idem

idem canticū alius sonaret Gallice, alius Hispanice, alius Italice. Nam hæ tres linguæ, è Latini sermonis corruptione natæ sunt. Aut si apud Græcos alius caneret uulgata Rhodiorum lingua, alius Cypriorum, alius Cretensiū. Proinde nō arbitror magnum esse periculum si Laicæ mulierculæ iubeantur nota lingua recitare suas preculas. Grauius periculū imminet quum mundus sit plenus indoctis sacerdotibus clericis ac monachis, ne prorsus alienentur ab omni studio eruditionis, si didicerint autorib. Theologis deum tantopere delectari uocibus nullo modo intellectis.

Tit. XIII. De ijs in quibus à communi usu ecclesiæ Latine paraphrastes recedit in suis paraphrasibus.

XLII

A

B

N hominibus bona uoluntas.

Pro, hominibus bonæ uoluntatis.

Antequam hæc uniuersitas rerum celestium ac terrestrium conderetur, iam cum patre æterno sermo erat æternus.

Vtitur dictione Sermo, cum utamur dictione uerbū, explicando illud, In principio erat uerbum.

DECLARATIO AD HAS DVAS PROPOSITIONES ob nouitatem notatas.

XLII

A

Si secus recitarem in templis quàm publicus habet usus, aut si nouam scripturam inducerem in codices publico iam usu probatos, iure fortassis oriretur offensio. Nunc si quid nouo in opere priuatim legendo

legendo à doctis, nullam uideo offensionis causam. Si Græci constanter legunt, bona uoluntas, si sensus uerborum est pius, si à priscis Ecclesiæ doctoribus ostensus, quid comméritum est, si in paraphrasi sequor id quod mihi uidetur probabilius & ad Euangelicum uigorem accommodatius?

De sermone usurpato pro uerbo, peculiari libello non indiligenter respondi, declarans olim Ecclesiam promiscue legisse: In principio erat sermo, & *nora* In principio erat uerbum: eamque uocem pro uerbo sic esse frequentem apud ueteres ac recentiores doctores, atque hodie quoque in cultu ecclesiastico, dum canimus: Omnipotens sermo tuus domine de regalibus sedibus uenit, ut nulli docto debeat uideri noua. In uerbis Tertulliani quæ supra recitauimus, sermo *nora* dicitur filius, pro uerbo.

TERTIA NOVITAS

Tres sunt in cœlo qui testimoniū præbent Christo, pater, sermo, & spiritus. Atque horum trium summus est consensus.

Nos uero legimus: Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, uerbum, & spiritus sanctus: & hi tres unum sunt. Perperam autem explicat partem illam paraphrastes, hi tres unum sunt, detrahendo maximo testimonio fidei de unitate substantiæ in tribus personis, ansam præbens defensionis erroris Arrii.

DECLARATIO

C De triplici testimonio, respōdeo in annotatione super eū locū. Respōdi & peculiari libello cuidā tyrologo. Sed qui hunc meū sermonē facultati obtruserunt, parū bona fide rem gesserunt, quēadmodū in alijs plerisq;. Paraphrasis enim expresse ac dilucide utrūq; profitetur, & eandē naturā in tribus personis, & summū in testimonio consensum. Quod si alterutrū negare sit impiū, & ego utrunq; profiteor, quid est quod reprehendor? Verba paraphrasis sic habent: Quoniā & spiritus ueritas est, quēadmodū pater & filius, una est omniū ueritas, quēadmodū una est omniū natura. Tres sunt enim in cōlo qui testimonium præbent Christo, pater, sermo, & spiritus, atq; horum trium summus est cōsensus. Ario qui dicor fauere, qui tam euidenter profiteor quod ille negat? At ueteres Græci Latiniq;, qui acerrime depugnarunt cum Ariana secta, hoc testimonio aduersus eam usi non sunt: uel quod eam particulam illorū codices non haberent, uel quod perspicerent hic de testimonio fidei agi potius quā de eadem natura. Sed Augustini temporibus Latini quidam cœperunt hoc telum torquere in Arianos. Hic nescio an hac lege teneamur, ut si quid in scripturis interpretatus est Ambrosius, Augustinus aut Hieronymus, nephas sit nobis secus interpretari. Atqui hoc

hoc sæpenumero fit à Theologis recentioribus, ut ueterum interpretationē reiſciant. Porrò quum extra controuerſiam ſit, hic agi de fide testimoniū, quę potiffimum conſiſtit in cōſenſu teſtium: conſenſus autem confirmatur eiufdem naturę prædicatione, nec ſemper hæc uox unum, ſonet eādē eſſentiam, quādo legimus credentibus fuiſſe cor unum & animam unam, huius loci teſtimonio non urgebuntur Ariani: quibus ſi obijciamus, Eccleſiam hunc locum ſic interpretari, non recipiunt illi Eccleſiæ autoritatem, & apud ſe dicunt eſſe Eccleſiam. Hic igitur iure queri poſſem de calumnia, quod locum truncum ac mutilum propoſuerunt facultati ſacraſſimæ.

Quarta nouitas

Designauit dominus è numero diſcipulorum D
ſeptuaginta: ubi ſeptuaginta duos legimus. Luc. 10

DECLARATIO

In annotatione declaro Gręcorum codices & in- D
terpretes, conſentire in ſeptuaginta, uidelicet Cyril-
lum, Theophylactū, Dorotheum, & Eufebium, &
his aſſentiri Ireneum, Ambroſiū, & Hieronymum,
ut probabile ſit Auguſtino fuiſſe codicem mendo-
ſum quem alij ſequuti ſunt. Talium uirorum autori-
tatem ſequutus non uideo quur debeam reprehē-
di, ſi id malui ponere quod erat germanę lectionis,
quàm quod mendo irrepſerat. Neque enim negari
potest

potest, Ecclesiam publicitus legere quædam depravata, quæ corrigere non est contumelia in Ecclesiam, sed officium.

Quinta novitas

E **V** Nus. è discipulis, cui nomen Cleophas:
LUC. 13 Legimus autem Cleopas.

DECLARATIO

E Vtrum posuerim Cleophas an Cleopas nondum mihi liquet, nam utrumlibet dicere soleo, si ueniat in buccam. Nec unquam cum quoquam super hac re uerbum commutavi. Illud constat, ab Evangelistis constanter scribi Cleopas. Germanus quispiam opinor addidit aspirationem. Quanquam error est in censura. quæ præpostere dicit me posuisse Cleophas, quum ipsi legant Cleopas. Sit hæc Amanuensis incuria, cui utinam liceat imputare omnia quæ uix excusari possunt.

Sexta novitas.

F **H** Oc est corpus meum, quod pro uobis frangitur:
1. Cor. 11

Vbi nos legimus, Hoc est corpus meum quod pro uobis tradetur.

DECLARATIO

F In paraphrasi potissimum sequutus sum fidem Græcorum codicum, præsertim ubi nostris uidentur emendatiores. Quod autem hic pono, constantissime habetur in Græcorum exemplaribus, & enarratur ab orthodoxis interpretibus: ac ne putemus eam

eam lectionem tantum fuisse apud Græcos, legit idem diuus Ambrosius. Eandem lectionem refert Beda monachus enarrans hunc locū. Quod si usq; ad tempora Bedę ecclesia legit frangitur siue frangitur, uidendum est, utrum scribarum errore, an auctoritate studioq; maiorum factum sit, ut nos legamus tradetur. Quanquam in utroq; uerbo idem est sensus. Quin & Thomas Bionensis Card. Caietanus, citans hunc locum utranq; ponit lectionem, quasi non referat, utrum legas.

Septima nouitas.

SI hunc uelim manere donec ipse ueniā, quid id tua refert? G

Ioan. ult.

Nos uero legimus, Sic eum uolo manere donec ueniam, quid ad te?

DECLARATIO

In annotatione doceo, particulam si, non posse intelligi ex uerbis Euangelistę, atq; adeo pugnare cum sensu. Doceo hic esse summū consensum Græcorum codicum & Orthodoxorū interpretum, Cyrilli, Chrysostomi, Theophylacti. Doceo idem legere Hieronymum. Postremo doceo in uetustis codicibus latinis, unde olim in tēplis recitabatur euangelium, etiamnum haberi lectionem incorruptam. Augustino uero imposuit codex mendosus, quod illi non hic tantum accidit, quemadmodum aliquot locis indicauimus. Quid igitur flagitiū, si pro deprauata

A uata

uata lectione reposui quod scripsit Ioānes, quod quondam legit Ecclesia tum Græcorum tum Latinorum. Et probabile est sic legisse, quos nobis imitandos proponunt, Gregoriū, Leonem, Hugonem, nisi forte hi dum religiosius Augustini sequuntur auctoritatem, ad eundem lapidem impegerunt.

Octaua nouitas.

^H ^{Sup. 219} **D** O cui uos quomodo rediuius multis se conspiciendum præbuerit, primum Cephæ, deinde duodecim illis.

Ponit duodecim cum legamus undecim.

DECLARATIO

^H Græci magno cōsensu legunt duodecim pro undecim, & interpretantur quod legunt, nominatim Chrysostomus ac Theophylactus: nec dubitandum est, quin idem legāt cæteri Græci. Apud latinos Augustinus, quanquam is fatetur in nonnullis latinorum codicibus pro duodecim haberi undecim: sed suspicatur aliquos perturbatos hoc scrupulo, quod Iudas Iscariotes abiens in locū suum minuiisset apostolorum numerū, emendasse locum hunc, hoc est corrupisse. *nota* Chrysostomus explicat nodū hoc commento, quod credendū putet, dominum etiā Matthiæ in Iudæ locū subrogato apparuisse. Vero proprius est, ut & argutius, quod refert Augustinus: eo sermone non numeratos singulos Apostolos, sed illum

illum numerum primum à domino consecratū esse designatū: quēadmodū centūuiri dicunt centūuiri, etiā si q̄ casu cōtingat, aliquē ei numero deesse. Subscribit Augustino beatus Thomas his quidem uerbis. Augustinus docet, q̄ debet dicere duodecim, *nota* sed corruptum est uicio scriptorum. Ad id facit articulus *vis*, quem quum exprimat Ambrosius dicēs, illis undecim, uerisimile est & illū legisse duodecim, & locum à scribis esse deprauatum. Nam undecim nullum significat numerū à domino cōsecratum in Apostolis. Illis autē duodecim, perinde sonat quasi *nota* dicas, illis qui erant de numero duodecim, quos dominus primum elegit Apostolos. Quum igitur hęc lectio constanter habeatur apud Græcos orthodoxos, quū probabile sit quod suspicatur Augustinus locum à studioso quopiam deprauatum, quum ita scriptum sit ab Apostolo Græce, quum idem legerint ueteres Latini, quum neuter sensus improbetur Augustino, quum quod Græci legūt magis approbet: puto nullam esse factam iniuriam Ecclesiæ, si sequutus magnorum uirorum auctoritatem, id posui quod magis probatur. Sed nos inquiunt, aliud legimus. Si hac uoce territant nos, nō erit phas mendas è publica lectione tollere. Legimus in psalmo: Sitiuit anima mea ad deum fontem uiuum, quum apud Hebræos & Græcos sit fortem uiuum. Item *nota*

psalmo. 39. ipsi legunt in medio cordis mei, quum
 Græci cum Hebræis consentientes legant in medio
 uentris mei. Indoctus qui putauit absurdum legem
 esse in uentre, mutauit, cordis. An hic nobis occinēt,
 nos aliter legimus. Huius generis non pauca de-
 prehendantur in publica lectione. Et fortassis in li-
 bris Romanis emendatioribus secus legitur, quàm
 uulgo legunt Galli. Deniq; fieri potest ut Alcuinus
 & Rupertus legerint quod legit Augustinus. Si di-
 xerint, oportuit explicuisse scrupulum in paraphra-
 si, Quum ibi loquar sub persona Pauli, utramq; le-
 ctionem recensere non potui, scrupulum tamē quā-
 licuit discussi, loquens hunc in modum. Deinde con-
 spectus est discipulis omnibus, non tantū illis duo-
 decim à quibus primū ortum Apostoli cognomen
 in plures deriuatum est. Rursum quum addo articu-
 lum, illis. Reliquum expedio in annotationibus.

Nona nouitas.

^I
 In Sup. 222
 1. Cor. 15

Non omnes morituri sumus, cum fortasse dies
 ille aliquot nostrum uiuos deprehendet: sed
 tamen omnes immortalitatis gloria immutabimur:
 qui hic pietatis studio quodammodo meditamur
 immortalitatem, abstinentes à peccati contagio.

Ex his in paraphrasi positis, patet Erasmus legere,
 Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immu-
 tabimur. Nos uero contra legimus: Omnes quidem re-
 surgemus, sed non omnes immutabimur;

Decla-

DECLARATIO

Ad hunc locum respondi Leo, & alteri cuidam peculiari libello, præterea in annotationibus, postremo Bedæ, & hæc obijciuntur, quasi nihil omnino responsum sit. Illic demonstro, Græcorum codices constanter habere quod lego. Ad hæc sacros Ecclesiæ doctores, Ambrosium, Augustinū, Chrysostomum, Theophylactum, Origenem, Tertullianum, Scholiasten omnium epistolarum Pauli, quem isti pro Hieronymo recipiunt, deniq; & Petrum Lombardum fuisse in hac sententia, ut aut sequerentur lectionem, quā ego sequor in paraphrasi, quæ mihi uidetur germana, aut putarēt esse liberū utramuis sequi. Id Augustinus aperte prædicat in libris de dogmatibus ecclesiasticis, & repetit Dulcicio respōdēs, quæstione 3. Refert & beatus Thomas utramq; lectionem, neutram improbens. Eodem citante Divus Hieronymus ad Minetium testatur resurgendi uerbū quod hic nostra habet æditio, nusquam esse in Græcorū codicibus. Vnde probabile est eū locū fuisse mutatū abs quopiā, qui nō animaduertit illic Paulū loqui proprie de resurrectione piorum. Nec usq; tamē erasi scripturā in uulgatis codicibus. Tantum in paraphrasi interpretor, quod habuit antiquitas, quodq; magis cōgruere uidetur sensui Paulino, idq; citra iniuriam uulgatæ apud Gallos lectionis.

Decima notatio multas complectens nouitates.

K ^{Sup. 229} **G**ermana coniunx, pro germane compar. So-
 L M **G**lomon pro Salomon. Paracletus pro paracli-
 N tus. Seruator, pro Saluator. Caparnaum, pro Ca-
 O pharnaum. Spiritus fatidicus, ubi solet dici, Spiri-
 P tus propheticus. Bethesda, pro Bethsaida. Betha-
 Q bara, pro Bethania. Melite, pro Mitylene.

CENSURA

In his & alijs eius generis non paucis, latinis homini-
 bus scribens paraphrastes, temerarie ab usu communi ec-
 clesiae Latinae recedit: quem seruare debuerat, uestigijs
 inhaerendo praecedentium patrum Latinorum: Gregorij,
 Leonis, Prosperi, Cassiodori, Isidori, Bedae, Alcuini, Hay-
 monis, Rabani, Anselmi, Bernardi, Ruperti, Hugonis ac
 Ricardi de sancto Victore, & caeterorum: qui suum sem-
 per iudicium Ecclesiasticae consuetudini, ut humilis sua-
 debat charitas, accommodarunt atque submiserunt: nihil
 attentare ausi, unde quoquo modo posset ecclesia pertur-
 bari. Pro eximia siquidem sua sapientia norant uiri illi eru-
 ditissimi, quod post incomparabilem beati Hieronymi in
 sanctis scripturis laborē, uetustus Ecclesiae Latinae usus
 magno eruditorum consensu tot seculis probatus, & pra-
 claris catholicorum doctorum commentarijs illustratus,
 latinis hominibus pro lege habendus esset, & norma lo-
 quendi in sacris eloquijs: neque per hoc Graecis & hebrai-
 cis literis quicquam detraheretur, sed suus cuique mos &
 ordo seruaretur.

DECLARATIO AD SINGULA

K Primū constat Graecas uoces exprimere sensum,
 quem usurpo in paraphrasi, constat Clementem in
 hac

hac fuisse sententia, ut crederet Paulo fuisse uxorem,
nec defuerunt qui hunc locum de uxore interpreta-
rentur: Clemens autē id maxime potuit scire, quip- *nota*
pe uiuens Apostolorum temporibus: nec aduersa-
tur pietati, si Paulo demus uxore, quum creditum
sit Petro totius ecclesiæ principi fuisse. Recentiores
autem studio castitatis nituntur Paulum inter uirgi-
nes, aut certe cœlibes ponere. Ego sequutus sum qđ
uidebatur simplicius, sed in paraphrasi duntaxat,
quæ nequaquā in hoc scripta est, ut recitetur in tem-
plis: putet aliquis me hoc dixisse in commentarijs,
neq; em̃ aliter accipi debet, qđ dixi in paraphrasi.

Solomon uocatur ab Euangelistis, nec inficior **L M**
tamen recte dici posse Salomonem, nec cuiquā fui
molestus qui Salomonē maluerit dicere quā So-
lomonem. Et ipse cum libet appello illum Salomo-
nem. Idem respondeo de paracletus. Qui dicit pa-
racletus penultima circumflexa, dictionē Græcam,
Latino accentu pronunciat. Qui dicit paráclitus, se-
cunda acuta, dictionem Græcam, Græco accentu so-
noq; pronunciat, nisi quod Græca dictio non reci-
pit i latinū, quo si utaris, magis sonat, qui deflectit à
recto, Sin scribas per y, sonat hominem sinistrae fa-
mæ. Iam si placet accentus Græcus in recto casu, ua-
riandus est iuxta Græcorum regulas, in cæteris ca-
sibus, paraclítī paraclítō paráclitum. Itaq; simplicius
est in

est in his seruare accētum latinū qui perpetuus est.
Et tamē si cui magis arridet paraclitus, nihil obsto.

N Seruator absq; dubitatione latina uox est, apud probatos autores frequenter usurpata, pro eo qui dedit salutem. Saluatorem non inuenio, uellem autem inueniri. Nemini tamē uerbo molestus fui, qui malit saluatorē, quomodo & ipse frequēter loquor. Erat autem illud propositum in paraphrasi, ut sermo esset purior, quatenus pateretur scripturæ maiestas & idiomatum proprietas. Si recitarem in coetu assueto audire saluatorem, dicerem saluatorem.

A me non est scriptū Caparnaū sed Capernaū, ut legit Euangelista. Et si toties in censura peccant scribē, qd factū putamus tot seculis in sacris codicibus?

O Fatidici uocabulum mihi semel aut ad summum bis excidit, ne quis existimet me perpetuo uice spiritus prophetici, dicere spiritum fatidicū. Vocem ethnicam accommodaui ad rem sacram, nihilo grauius peccans opinor, quā qui pro prophetis dicat uates, & prophetis uaticinia. Propheta proprie non dicitur nisi qui prædicit futura, at spiritus fatidicus plura complecti uidetur. Proin ad exprimendum afflatum illum arcani spiritus, usurpaui uocem ad id accommodam.

P Q In Bethseda pro uoce, quam ostēdi probabiliter in latinis codicibus esse deprauatam, reposui quam incorruptam

incorruptam adhuc seruant Græcorum codices, quamq̃ apud eosdem tenēt probati doctores. Pro nobis facit etymologia uocis Hebraicæ pecualis, quæ congruit cum dictione probatica, quā posuit Euāgelista. Idem dicendum est de Bethania & Bethabara: quod deprauatum uidebatur, ex Græcorum uoluminum & doctorum autoritate restitui-
mus. Sicut ex Mitylene fecimus Melitā, aliaq̃ huius generis permulta. Mendas enim quas inuehunt uel scribæ, uel scioli, nunquam existimaui ad Ecclesiæ consuetudinem pertinere. Ecclesia ni fallor, cupit suos codices esse quā emendatissimos. Quod si Ecclesiæ ascribitur, quicquid canitur aut recitatur in templis, multa illic interdum & dicuntur, & fiunt inepta. Quid quod ipsa ecclesia uariat in multis, nec statim est uniuersalis Ecclesiæ quod Parisiis legitur caniturue. Olim timeri poterat perturbatio, si quis in publica congregatione induxisset lectionem, diuersam ab ea cui populus assueuerat. Nunc quum priuatis libris inter eruditos res geratur, intacta lectione publica, unde quæso totius ecclesiæ perturbatio? Bellum uero, si quā de synceritate lectionis agitur, quæ ex Hebræorum Græcorumq̃ fontibus & ex ueterum interpretatione petēda est, iubemur Haymones, Anselmos, Rupertos & Hugones sequi. Quanquam & in illorum quoq̃ scriptis interdum
B depre

deprehendimus, lectionem diuersam ab ea à qua isti nolūt nos recedere: atq; adeo quid si in illorum monumentis frequenter habetur non quod ab illis scriptum fuit, sed quod à scriba deprauatum? Compertissimum enim est, pertinax & inauspicatū olim fuisse studium scribis, in uetustis autoribus, omnia scripturarum testimonia mutandi ad saluam uulgatæ lectionis, quam imbiberant. Iam quod præscribunt, post emendationē Hieronymi non esse phas

nota ab usu Ecclesiæ recedere, Primū apud eruditos controuersum est, an uetus testamētum habeamus ad emendationem Hieronymi. Magis etiam ambigitur de nouo. Sed ut sit extra controuersiā utrunq; quur post Hieronymi laborem audet Ecclesia canere, ab illius emendatione discrepātia? quur non est idem in omnibus Ecclesijs usus? Quur qui tot seculis post Hieronymum scripserunt, audent alijs uerbis citare scripturam? Quur recentiores audent citare uariam lectionem? Oportuit enim reñcere, quicquid à uulgata diuersum est. At quis tandem usus erit, Hebraicarum aut Græcarum literarum, si nefas erit hinc corrigere, quod in nostris codicibus deprauatum est?

nota Ante Hieronymum licuit in sacris uoluminibus aliquid uel emendare deprauatū, uel erueretrusum, opinor & post Hieronymum id studium esse pium. Censura perinde loquitur, quasi

Diuus

Diuus Hieronymus nihil prætermiserit in sacris uoluminibus in emendatum, aut quasi nusquam dormitarit aut cæcutierit, aut quasi sit indubitatum hanc utriusq; testamenti uersionem esse Hieronymi, aut quasi quicquid ab illo fuit traditum, tot seculis nec à scribis, nec à sciolis, nec ab indoctis fuerit deprauatum. Si Theologi tam diligenter uersarentur in ueterum monumentis, quàm in scholasticis quæstionibus, nunquam proderent huiusmodi censuras.

Tit. xiiii. De quibusdam propositionibus quæ positæ uidentur ex inaduertentia uel paraphrastæ uel typographorum. Propositio Prima. Matth. ii

Christus Hierosolymæ circumcissus est.

XL III

CENSURA

Remouenda dictio Hierosolymæ.

Propositio secunda. Matth. x

Quinto loco nomina Apostolorum erant Iacobus Alphei filius, una cum Iuda Iacobi filio.

CENSURA

Pro filio dicendum fratre. Non enim Iudas Iacobi filius fuit, sed frater.

Tertia propositio Luc. ii

Cum adesset dies à partu quadragesimus secundus, quo lex masculinum foetum iubet exhiberi domino.

CENSURA

Deponenda est dictio secundus. Iuxta legem enim masculus in templo debuit domino offerri quadragesimo die à partu, non quadragesimo secundo.

B 2

Propo

Propositio quarta Luc. II

Cunctis tandem rite peractis, quæ ad purificationem præscripserat lex, reuersi sunt in Bethleem, ubi natus erat puer.

CENSURA

Bethleem positum est pro Nazareth, nec addi debuit, ubi natus erat puer: cum ita scribat Lucas. Et ut perfecterunt omnia secundum legem domini, reuersi sunt in Galileam, in ciuitatem suam Nazareth.

Propositio quinta Luc. II II

Naaman Syrus ter mergi in Iordane obtinuerat.

CENSURA

Ter dixit, cum septies ab Heliseo mergi iussus sit.

Propositio sexta Matth. XXVII

Cæteris quidem digressis perseverarunt illic duæ, Maria Magdalene, & altera quædam è regione sepulchri.

CENSURA

Subtrahendum est illud, cæteris quidem digressis, cum mostret Lucas alias mulieres ab istis duabus monumentum inuisisse.

Propositio septima Ioan. I

Philippus professus est eadem de Christo, quæ postea Petrus professus est.

CENSURA

Pro Philippo reponendum est Nathanael. Nec tamen omnino eadem de Christo Nathanael professus est, quæ Petrus Apostolus.

Propositio octaua Philipp. III

Ego Paulus Iudæus sum, ex Iudæis oriundus, nec
è quauis

è quauis tribu uerum præcipua, nempe Benjamin,
unde & sacerdotes constituuntur.

CENSURA

Aliquid ibi deesse certum est, Nec enim tribus Benia-
min præcipua est inter tribus filiorum Israel, sed tribus Lu-
da: nec ex tribu Benjamin sacerdotes cōstituuntur, sed
ex tribu Leui. Porro q̄ in sequenti editione huiusmodi
errata scriptor emendauit, comprobamus.

DECLARATIO

In his octo locis quæ per typographorum & A XLIII
manuensium incuriam deprauata restituiamus, quo-
niam comprobant studium nostrum non est quod
disputem. Sed hinc conijci poterat me idem prom-
pte facturū in cæteris, si quid cum pietate pugnans
deprehendissem. Et quemadmodum hic probant
correctionem, ita non dubito quin multis in locis
comprobaturi fuerint meam excusationem, si fuis-
set cognita. Cæterum quum hæc loca iam pridem
fuerint emendata, nec id latuerit Theologos, quor-
um huiusmodi uerbis utuntur, deponendum est, subtra-
hendum est, reponendum est, quasi iam id non sit
factum. Neq̄ enim ea tantum mutata sunt sed alia
complura. In quinta propositione uerbū omis-
sum est. Sic enim habet Paraphrasis, iussus ter mer-
gi in Iordane, obtemperauit. Non hoc comme-
moro in suggillationem Theologorum, sed ut mi-
hi sint equiores, si quid simile in scriptis meis depre-
henda-

hendatur, amanuensium, aut typographorum incuria commissum.

Tit. XV. De quibusdam propositionibus in quibus non satis officio paraphrastæ scriptor iste respondet

Propositio prima. Matth. XIX

XLIII

Visquis uxorem dimiserit & duxerit aliam, adulterium committit, nisi forte quam repudiat adulterio commiserit repudium.

Propositio secunda Matth. XXIII

XLV
In Sup. 102

Dilectum & horam ultimi iudicii, nec ipse filius hominis nouit. Hoc soli sibi seruauit pater.

Propositio tertia Rom. VIII

XLVI
In Sup. 204

Spiritus dei etiam si sileamus, tamen pro nobis interpellat deum: idcirco non humano more, sed gemitibus inenarrabilibus.

Propositio quarta Rom. VIII

XLVII

Iste spiritus quoties interpellat pro sanctis, indolescens super illorum malis, non iuxta humanum affectum interpellat, sed iuxta dei uoluntatem.

CENSURA

In his quatuor propositionibus paraphrastæ officio minus recte fungitur scriptor iste in sua Paraphrasi: quæ ubi sensum deberet aperire, illum non aperit: cum tamen per alios catholicos doctores clare explicetur. Nam certum est quantum ad primam, non licere uiro ducere uxorem, etiã propria eius adulterante, cum omne uinculum matrimonij inter fideles sit indissolubile, nisi interueniat religionis solenne uotum post matrimonium ratum, sed non consummatum. Quantum uero ad secundam, cer-

tum

tum est diem & horam ultimi iudicii nosse filium hominis secundum humanitatem, cum ipse sciret omnia quæ uentura erant super eum, & dederit pater omne iudicium filio, ut filius hominis est: licet illud non dederit ut ante constitutum tempus passim hominibus dies & hora illa iudicii reueletur.

Quantum autem ad tertiam & quartam, ideo orare dicitur spiritus sanctus & ingemiscere, quod sua gratia fideles orantes reddat & ingemiscentes pro suis iniquitatibus & peccatis, aut ob alias pias & iustas causas: ut uniformis est catholicorum doctorum explicatio & sententia.

DECLARATIONES QUATVOR SUPERIORUM
propositionum. Prima.

Retuli quod habet sermo Christi, & quoniam **XL III** locus habet uarios anfractus, ac multam quæstionum difficultatem, ueritus sum hominum commenta Euangelicæ maiestati admiscere. Nam quæ dicuntur de separatione thori manente coniugii uinculo, quæ de matrimonio rato non consummato quod soluitur professione monachismi, aliaque circa hanc materiam, uideri possunt ab hominibus reperta. Quanquā hunc locum ita restituiimus: quisquis ob quamlibet causam abiecerit uxorem, ut adulterium committit ipse, ita uxori præbet adulterii causam. Ita locum feci commento diui Augustini qui putat exceptionem fornicationis proprie referendam ad illam particulam, facit eam mœchari. Iam enim erat mœcha, priusquam eijceretur.

Declarat

DECLARATIO AD SECUNDAM

XLV Reddidi causas, quur eum locum ut est reliquerim. Sub nomine Christi non poteram eum explanare, quia Christus tum temporis nolebat intelligi, alioqui explanasset ipse. Sed poteras inquit, sub nomine Euangelistæ: poteram sed incōmode. Verum is quoq; locus habet difficultatem, uel hoc argumento, quod doctores trifariam explicant quæstionis nodum. Proinde malui doctis illic liberum relinquere iudiciū, & quid sentire locis oportunioribus significare. Quod Christus quicquam uere nesciret mihi ne in somnis quidē unq̄ uenit in mentē.

DECLARATIO AD III ET IIII

XLVI Et hic illustres ecclesiæ doctores uariant, alijs locum
XLVII cum interpretantibus de spiritu dei, alijs de spiritu hominis. Nec omnino tamen locum præterij inexplanatum. Duos enim spiritus commemoro, hominis infirmum, & dei, huius imbecillitati subuenientem. Paraphrasis sic habet: Spiritus tamē boni cōsultat, & cū corporis infirmitate pugnat: sed aspirat dei spiritus, adiuuans imbecillitatē carnis nostræ, & spe erigēs ad oīa tolerāda, cōmōstrans qd uotis optandū sit, aut qd deprecandū. Nā ipsi iuxta humanum affectū nescimus quid sit optandū &c. Ex hac distinctione liquebat dei spiritum sic postulare, quatenus nos in postulando adiuuat, suggerens & quid sit petendum

tendum, & quomodo, afflans tum fidem, tum inef-
 fabile desiderium eius quod iuxta deum petimus.
 Post ita tempero sermonem, ut liberum sit lectori,
 quod apostolus ait spiritum pro nobis interpellare
 gemitibus inenarrabilibus, uel de spiritu dei accipe-
 re, at non sine tropo, uel de spiritu ecclesiæ spiritua-
 liter orantis pro mēbris suis, uel de spiritu cuiusque
 hominis, qui afflatu diuini spiritus, orat quæ confe-
 runt ad salutem potius quàm iucunda. Proinde an
 apud recentes sit uniformis huius loci enarratio ali-
 uiderint, certe ueteres dissident. Paulus autem in
 differendo sæpe lubricus ac uariius est, eam uocem,
 puta legis, aut carnis, aliter atq; aliter usurpans. Iti-
 dem & spiritus interdum opponitur carni, interdū
 sonat impetum mētis, interdū spiritū dei, interdum
 sonū loquentis. Postremò non ibi susceperā omnes
 noui testamenti difficultates exacte discutere, sed tã-
 tum fastidiosis summariā quandā Christianæ phi-
 losophiæ cognitionē ingerere. Quod si ueniam da-
 mus ijs qui cōmentarijs enarrant scripturas, quoties
 partem aliquam inexplanatam transfiliunt, multo
 magis ea uenia danda erat paraphrastæ. Interdum
 non uenit in mentem, interdum obstat lassitudo.

Tit. xvi. De meritis. Propositio prima.

In Elencho annotat. cxcii.

Erit a uix potest constituere Augustinus. XLVIII

C

Cen/

Quàm uero pusillū tribuit meritis, qui dicit, quod deus sua dona coronat in nobis, & hoc ipsum q̄ assentimur gratiæ pulsanti, esse gratiæ. Quantum discrimen est inter donum & meritum? Quoties autem in psalmis alijsq̄ locis simpliciter adimit homini merita, totum transcribens misericordiæ diuinæ. Quod si meritum accipitur id quod nostris debemus uiribus, & pro quo non debemus gratiam deo, dura uox est meritum. Sed hæc extra rem, quum ego profitear esse aliqua hominum piorum merita, neq̄ negem id Augustinum constituisse, licet ægre, quod multis locis neget esse ullum hominis meritum.

Propositio secunda in præfatione in Lucam.

Christus liberat uniuersos ab omnibus animo- XLIX
rum morbis, tantum ut morbum agnoscamus
& fidamus medico.

Tertia propositio

Apostoli denunciabant omnibus ut pœnitentiā L
agerent anteactorum malorum, ne quisquam fide- In Sūp. 174
ret suis factis, sed tantum promissis Euangelicis. Marci. 6

Propositio quarta. Marci II

Deus à peccatoribus nec holocaustomata requi- LI
rit, nec donaria: tantum agnosce morbum, & confi-
de ~~de~~ medico.

C E N S V R A

Quanquā plurimum confert ad impetrandum à deo
quod petitur, ardor fidei, & simplex ac pura fiducia in
C 2 Christo

Christo & eius promissis: illa tamen non sufficiunt, nisi addatur bona opera. Quare hæ tres propositiones quantum ad tres ultimas earum partes, quibus prætendunt sufficere ad salutem, talē fiduciā in Christo & eius promissis, absque bonis operibus, dum fieri possunt, hæresi Lutheranae de fide & operibus astipulantur.

DECLARATIO

XLIX Ad hunc modum frequenter imponitur etiā integris & eruditis, dum quod à Christo, Euāgelista, Apostoloū dictum est, sic proponitur, quasi his temporibus dicatur ab Erasmo. In præfatiōe loquor de gratia Euangelij per Christum exhibita, qui quos nec græcorum sapientia, nec lex Mosi seruare poterat, seruaret per fidem Euangelicam. Ab his autem qui uel à paganismo uel à Iudaismo ueniunt ad baptismum, non requiruntur opera uitæ prioris, sed tantum fides in Iesum filium dei. Hic sermo non excludit opera pia, quæ post baptismum fides per dilectionem operatur. Præfatio mea sic habet: Id uidēs pater cœlestis, uidelicet homines nec per philosophiam humanā, nec per obseruationes legis fuisse correctos, emisit sermonem suum qui cœlesti medicina liberaret uniuersos ab omnibus animorum morbis, tantū ut morbum agnoscamus & fidamus medico &c. Iam ut hæc uerba torqueamus ad pœnitentiam, naufragij tabulam post baptismum: constat tamen nemini cōdonari peccata, nisi & culpā agnoscat,

scat, & à Christo speret remissionem. Nam tantum ut, positum est pro dum modo. Neque enim huiusmodi particulæ semper excludendi uim habent, sed sæpenumero præcipuū quiddam, maximeque ad rem pertinens indicant. Veluti si pater dicat filio, tu tantum ama literas, & à me nihil non impetrabis: hoc sermone non permittit illi peccandi in cæteris licentiam, & officiorum neglectum, sed indicat quid potissimum ab illo curari uelit.

Porro quod in Marco positum est, per se liquet: L
Mar. 6 dictum de his, qui primū se conuerterant ad Euangelij gratiam. Apostolos autem eodem exordio uoluit auspicari, quo coeperat Ioannes Baptista: poenitentiam agite & credite Euangelio. Credere Euangelio, est fidere pmissis Euangelij. Quid porro promittit? Per fidem in Iesum Christū omnibus offert iusticiam, hoc est abolitionem omnium criminum. Hanc sententiā puto esse Paulinam & catholicam. Quod aut adieci, ne quisque fideret factis suis, ad Iudæos pertinet, qui legis obseruatione turgidi putabant suis iusticijs deberi salutē, quū Paulus clamet, si ex operib. iā non est gratia. Manifestū est igitur hic nō agi de operib. baptizatorū, sed de uita superiore, cuius oēs maculæ semel gratis abolentur p baptismū.

Agit illic paraphrasis de fide paralytici, qui typū gerit utriusque gētis adgrauatæ peccatis, quæ pariter LI
C 3 per

per fidem in Christum salutem consequitur. Conferoq; Christum omnipotēti uerbo sanantem cum sacerdotibus Mosaicę legis, qui uarijs sacrificijs promittebant expiationem peccatorū. Vt autem Christus in paralytico nihil respexit nisi fidem illorum, ita in baptismo nec à Iudeis nec à gentibus requirit opera pręteritę uitę, sed ex æquo fide purificat corda omniū. Me uero illic loqui de Iudaicis operibus, non de officijs charitatis, declarat quod nego Christum requirere holocausta, aut donaria, quę Iudæorum sunt expiationes. Quare hæ tres propositiones nulla ex parte prætendunt fidem in Christum simpliciter absq; bonis operibus sufficere ad salutem, imò contrariū docent paraphrases sexcentis locis: ac ne tantulum quidem faciunt ad heresim Lutheranam, quum meę propositiones loquantur de his qui baptismo purificantur, Luterus loquatur de bonis operibus aulorum post baptismum. Vide quid est ex frustulis decerptis pronunciare. Quàm uero tum molestum tum iniuriū est hæc toties occini cum conuicio, ad quę dilucide respondi. At nō uacat ea legere uiris tam sublimibus. Verum aut utrunq; debuit uacare, aut neutrum. Tyrannicum est enim nolle cognoscere & uelle pronunciare.

Propositio quinta Lucae v

L II Iesus nullum aliud exigit sacrificium quàm simplicem

plicem ac puram erga se fiduciam.

Propositio sexta Mar. II

Satis sacrificauit, qui se cū plena fiducia ostendit. LIII

CENSURA

Cum Euangelista hoc loco de sacrificio nihil dicat, si per has duas propositiones intelligatur, quod per hoc q̄ Christus fecit autoritate excellentiæ non requiruntur in nobis bona opera & satisfactio ad dimissionem peccatorum pro peccatis post baptismum perpetratis, hæreticæ sunt: cum fide tenendum sit, peccatores debere satisfacere pro peccatis quæ post baptismum cōmisere, iuxta diuinæ iustitiæ decretum: alioqui pro animabus fidelium defunctorum minime oraret ecclesia catholica: necq̄ post hanc uitam ponendum esset purgatorium.

DECLARATIO ERAS. AD PRIOREM.

Constat illic Paraphrasim agere de leproso purgato contactu Christi, cuius uirtutem sanandi confero cum sacerdotibus Mosaicis, qui in lepra de qua iudicabant tantum, sacrificia quædam præscribebāt & donaria exigebant, quum Christus nil tale moratus, sola fide contentus sit. Verba Paraphrasis sic habent: Siquidem Mosaici sacerdotes nec immittebant lepram nec auferebant, sed de lepra nata aut sublata iudicabant tantum. Solus autē Iesus omne morborum genus tollit ab omnibus, &c. Hæc uox sacrificium, non pertinet ad bona opera, sed ad hostias Mosaicæ & ad declarandam Christi excellentiam. LII

DECLA

DECLARATIO AD SECVNDAM

LIII Et hic Paraphrasis agit de paralytico solo fidei merito sanitatem assequuto, sentiens his qui plena fiducia accedunt ad Euangelij professionem, nihil opus esse Iudaicis hostijs ad criminum expiationē. In his itaq; propositionibus nullam uideo syllabā quæ pertineat ad eos, qui negāt opera bona requiri à baptizatis, aut satisfactionē esse exigendam à resipiscentibus à lapsu post baptismum. Recte quidē addiderunt, Si, sed ea dubitatione nihil erat opus, si uel locum inspexissent, uel saltem ea legissent, quæ super his Bedæ respondimus, præsertim quum ex illis quædam hic referantur aduersum me, at silētur quæ faciunt pro me. Hæc quidem ad cautelam dicuntur, uerum ego interim præter meritum grauior inuidia.

Propositio septima, Mat. XIX

LIII **N** Vllum est opus hominis ita bonū ut mereatur præmium æternæ uitæ.

CENSURA

Quamuis uita æterna suapte natura tantum sit bonū, ut absq; diuina gratia non possit quis illam mereri, asserere tamen hominem cum diuina gratia illam non posse promereri, est hæreticum & sanctis scripturis contrariū, quæ ostendunt per obseruationem diuinorum mandatorum perueniri ad uitam æternam iuxta uerbum Christi

Matth. 19 Si uis ad uitam ingredi serua mandata, Cum & Aposto-
Heb. ult. lus asserat, homines per beneficentiam & communionē
 deum

deum promereri. Et Sapiens de quibusdam sanctis uiris dicat: Tentauit deus illos & inuenit dignos se.

DECLARATIO

Agit illic paraphrasis de comparatione meriti & LIIII
præmij. Adolescens quum crederet Christum nihil aliud esse quàm hominem, appellat eum bonum. Eum titulum dominus recusat ut homo. Adolescēs quū ait, quid faciendo, percōtabatur de opere quopiam insigni, cui ex parī deberetur uita æterna, Iudæus enim erat operum admirator, gratiæ ignarus. Dominus respōdit nullum esse tale hominis opus, cui simpliciter debeatur tale præmium. Verba paraphrasis sic habent: Quum de bono percōtatur, non de quouis bono sentit, sed de insigni quopiam bono, quod promereatur uitam. Atqui nullus mortaliū absolute bonus est, nec ullum est opus hominis quod ita bonum sit, ut mereatur præmium æternæ uitæ, &c. Quum aio præmiū, mercedis modum significo: quum aio ita bonum, æqualitatem meriti & præmij declaro. Vt autem nullus homo perfecte ac simpliciter bonus est, ita nullum est opus hominis, quatenus est hominis, tam absolutum, ut equet præmium uitæ æternæ. At in hac supputatione si quis uelit gratiæ seponere quod gratiæ debet, tam exigua portio residebit homini, ut homines pñ malint totum ascribere gratiæ: præsertim quum hoc
D ipsum

ipsum quod homo uel assentiū uel cooperatur gratiæ, sit gratiæ, imò hoc ipsum quod ratione ac uoluntate præditi sumus, sit donū dei. Nihil enim habet homo quod non acceperit. Paulus enim quum dixisset stipendium peccati mors, non subiecit, præmium autem pie uiuentium uita æterna, sed gratia autem dei uita æterna, per Iesum Christū. Hæc dixerim non quod in totum excludam meritum, sed ut ostēdam quā parum habeat momenti ad gratiam collatum. Existimo hanc meam sententiā cum Theologorum sententia conuenire, quam mihi uideor satis expressisse. Itaque locus hic nihil habet commune cum ijs, qui negant ulla esse merita sanctorum, aut ullum esse omnino opus hominis bonum. Bona opera sternunt uiam ad salutem, licet ijs non simpliciter debeat salus. Apud Paulum uero non est uerbum *Promeretur*, sed *ἐὐαγέλιζεν τοὺς θεούς*, id est Placetur deo, siue Conciliatur deus, siue Litatur deo. Tentat autem deus, ut illustret uirtutem piorum hominum: & inuenit eos dignos se, quos sua gratia fecit se dignos. Hæc nihil ad æqualitatem præmij ac meriti.

Rom. 6

Propositio. VIII. Mar. X

LV

Q Vi præmij causa certat, non certaturus nisi sciat dandum præmium, is seipsum præmio frustratur.

Cen

CENSURA

Tametsi principalius dei amore quàm præmiū, debent homines certare & bene operari, licitum est tamen eos præmio moueri ad bene operandum & certandum contra tentationes: & oppositum asserere erroneum est, & scripturæ aduersatur. Scribit enim Apostolus: Debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. Probantur etiam à Christo eunuchi qui se castrauerunt propter regnum cœlorum. Et inclinauit Regius propheta cor suum ad faciendas iustificationes, propter retributionem.

Mat. 19

Psal. 113

DECLARATIO

Arbitror & hic nos consentire. Fatentur deum LV propter ipsum diligendum, quum sit natura summa uirtus, ipsumq; esse sui præmium principale, licet imperfectos præmiū poenarumq; respectus extimulet ad bene operandum. At qui deum colunt, non culturi nisi daret præmium aliquod quod non sit ipse, inuertunt ordinem: quodq; accessoriū est, faciunt principale: & contrā. Qui uero hoc animo colunt deum, non colunt ut deum, nec uere diligunt deum, sicuti iubentur diligere.

Tit. XVII. De fiducia bonorum operum
& meritorum.

Propositio. I. In fine Diatribæ.

Vterus pie quidem ac Christiane disse- LVI
ruit de fiducia meritorum operum & ui-

D 2 rium

rium nostrarum: ac de tota fiducia transferenda in deum & eius promissa.

CENSURA

De abiicienda fiducia operum & meritōrū impie ac hæretice differuisse Luterum exploratū est. De illis nāq; ita differuit, ut minime ueritus sit bona opera & merita, pariter & fiduciam in illis sub deo repositam damnare: *2. Cor. 5* quæ multis in locis sacra eloquia comprobant. Docent enim homines post hanc uitam relatu- *Ioan. 5* ros quæ gesserunt in corpore, siue bona fuerint, siue mala: & processuros in resurrectionē uitæ, eos qui bona fecerint: in resurrectionem uero iudicij, eos qui mala. Excitant etiam eadem sacra eloquia Christianos duplici nomine facere ac multiplicare bona opera: tum ut seminantes non parce in hac uita diuites fiāt in bonis operibus, ac benedictionē postea demetant: tum ut per illa certitudinem acquirant suæ uocationis & electionis. Fideles nēpe ita exhortatur beatus Petrus: Satagite ut per bona opera certam uestrā uocationem & electionem faciatis. Hoc enim faciētes, non peccabitis aliquando. Quod si certi redduntur homines de sua uocatione & electione bene operando: non utiq; diffidunt, sed certam habent fiduciam quod non sit futurus suus labor inutilis apud deum, qui eos nō fallit, dum bona æterna pollicetur bene operantibus. Hinc sane patet quod in bonis operibus tāquam in medijs ad salutem necessarijs cum dei gratia recte fiduciam sub deo fideles reponunt. Quare oppositæ sententiæ subscribens Erasmus, turpiter aberrat, & temerarie scandalizat legentes.

DECLARATIO

LVI Profecto quum in tota Diatriba pugnem cōtra
Luteri

Luteri dogma, mihi quiddam uehementer absurdum accidit, si in eius operis calce, ueluti subito factus alius subscribo ei sententiæ, quam omnibus machinis oppugnarā. Vel ipsa rei absurditas illos monere debuit, me non hoc sensisse, quod interpretantur quidam. Imò his uerbis adeo non subscribo dogmati Luteranorum, ut reiecto quod probabiliter obijcere poterant, magis corroborem Theologorū sententiam. Christus, Paulus, & utriusq; testamenti spirituales uiri præcipue commendant dilectionem dei, quippe fontem omnis pietatis, cui adhæret dilectio proximi propter deum. Extenuant sua merita, quicquid habent boni, ascribētes diuinæ misericordiæ, quæ nobis præstat uitam æternā, non quia meremur nos, sed quia promisit ipse. Hæc quia passim leguntur in literis sacris, Luterus colligit ea tollere liberum arbitrium. Ego contra aio me demonstrasse, *nota* per hæc non tolli in totum liberum arbitrium. Verba Diatribæ sic habent in epilogo argumentorum. Deniq; si declaratū est, quot incommoda, ne dicam absurda, consequantur, si semel funditus tollatur liberum arbitriū: si palàm est factum, hac quam dixi sententia recepta, nihil perire eorum, quæ Luterus pie quidem & Christiane disseruit, de summa charitate in deum, de abiicienda fiducia meritorū, operum & uirium nostrarū, de tota fiducia transferen-

D 3 da in

da in deum, & illius promissa: iam uelim illud expendat lector, num æquum cēseat, ut damnata sententia tot Ecclesiæ doctorum, quam tot iam seculorum ac gentium consensus approbauit, recipiantur paradoxa quædam, ob quæ nunc tumultuatur orbis Christianus. Hactenus Diatribæ uerba recensui. Hoc duntaxat in Lutero probaui, quod ab amore rerum mundanarum erigit nos ad amorem dei, quod auocet nos à periculosissimo scopulo, fiducia nostri, ad tutissimum portum fiduciam Euangelicæ gratiæ: sed rationes quibus id colligit, & quod hinc ratiocinatur non probo, quum ea pro uiribus impugnem. Bona opera esse uaticum ad uitam æternam nemo pius negat: & sine his non sufficere fidei professionē, fatemur: & qui Christianos hortatur, ut hic adnitantur quàm plurimum bonorum operum colligere, sancte & pie hortatur: sed qui docet, ut homo in suis operibus quatenus sunt hominis, fiduciam, hoc est summam ac certam spem collocet, an recte moneat, nescio. Diuersam cantionem canunt sanctissimi quique. Præsertim quum fiducia Latinis non sonet, qualemcūque spem, sed summam ac præcipuam. Spes comitem ducit metum, fiducia excludit timorem. Alunt utcunque spem bona opera, quemadmodum mala opera gignunt desperationem: tametsi nec hic par est ratio, quod mala per-

nos

nos agimus, bona non tam nos agimus, quàm gratia dei operatur in nobis: quæ si diuina bonitas nobis pro meritis imputat, nostrum tamen est illi totam gloriam ascribere, sine qua nihil sumus, nec possumus quicquam. Quantum autem in benefactis homo sibi uindicat, tantum adimit dei misericordiae. Iam ut sit alicuius momenti quod nostrum est in bonis operibus, fiducia tamen nostri tēdit ad arrogantiam: eoq̃ Christus admonet discipulos, ut quum omnia iussa perfecerint, dicant serui inutilis sumus. Nihil decedit, imò aliquid accrescit præmijs nostris, si quod nostrum est in bonis operibus, si quid omnino est, pro nihilo duxerimus, & cum Paulo dicamus, gratia dei sum id quod sum. Adijciam illud: in uerbis meis, pie quidem, coniunctio habet uim extenuandi, notans hoc tantum illic esse pium, aut utcunq̃ pium, licet cum offendiculo. Testimonia scripturarum haud lubens excutio, ne uidear docere uelle doctiores. Quanquam hic Petrus mea sententia, nihil aliud monet, quàm ut qui Christum professi sunt, bene uiuendo suæ professioni respondeant, nec frustra habeant gratiam dei. Hæc si pia sunt, si scripturis omnibus consentanea, miror quur Erasmus dicatur aberrasse turpiter. Hæc non imputo facultati, sed ijs qui fragmēta mala specie cum praua interpretatione proponunt.

Pro/

Propositio. II. quæ est in Elencho.
 LVII **P**ericulum est meritis fidere.

C E N S V R A

Quum redditurus sit unicuique deus iuxta opera sua, debent fideles securi esse, quod si perseverarint bene agendo, & diuina mandata custodiendo, consequentur uitam æternam. Hoc enim includit ratio spei: proinde meritis hoc modo fidere non solum possunt, sed etiam tenentur, alioqui non sperarent. Quare erroneum est asserere, quod periculum sit hoc pacto meritis fidere. Nec tamen ea fiducia gratiam & misericordiam dei excludit, per quas merentur homines, & ad uitam æternam acceptantur. Longe siquidē abest huiusmodi fiducia à præsumptione & ingratitude. Deo enim omnia bona opera ascribit ut præcipuo authori, & fructum meritorum maxime collocat in diuina misericordia, non in proprijs meritis aut in humana iustitia, quæ nullius est momenti, seclusa diuina misericordia: licet cum illa ad salutem ex dei decreto requirantur humana opera, quæ nihilominus dei donum sunt. Neque tamen ullum est opus hominis, quo regulariter, absolute, & absque conditione future perseverantiæ ipse securus esse possit de salute, citra reuelationem.

D E C L A R A T I O

LVII Quum in bonis operibus minima portio sit uirium humanarum, quum tanta sit hominum infirmitas & imperfectio in obeundis præceptis dei, quum tanta sit turba malorum operum præ bonis, si res ad æquilibrium uocetur, tutius arbitror hominem fiduciam, hoc est præcipuam spem suam in bonitate dei figere, quam in suis operibus, hoc est in sua portione. Qui

ne. Qui fidit operibus iuxta meum sensum, parat cum domino iudicio contendere, sed uæ nobis si ad dei iusticiam exigatur uita nostra. Iam fiducia uicina est confidētia, maxima pietatis pestis. Solent autem nautæ in periculis ad litus tutius deflectere. Neq; enim illic simpliciter dico, periculū est fidere meritis nostris, sed addo, periculū est his fidere, quum gratia tutò prædicetur. Arbitror ipsum Paulum si quis agētem animā percontaretur, Moreris ne cum bona fiducia? diceret cum optima. Si ille pergeret, quo præsidio fretus, benefactis tuis, an gratia dei? Responsurū opinor: Si quid ego recte gessi in uita, non ego gessi, sed ille per me: totum illius misericordiae fero acceptū, quicquid uel assequutus sum, uel expecto. Nec tamē protinus nulla spes esset, si quis adeo parū tribuat suis operibus, ut non ausit in illis ullam spem reponere. Certissimam enim spem faciunt dei promissa, & illius immēsa bonitas. Postremo aliud est diffidere suis operibus, aliud est uacare bonis operibus, & abundare malis. Si modestiæ est parū tribuere nostris operibus, quo quisq; perfectior est, hoc minus arrogat sibi in benefactis. Ergo ut spem illam modestam, quæ totum ascribit gratiæ, ipsa etiā bona opera, non improbo, quanquam qui sic fidit, deo fidit uerius quàm suis operibus: ita puto uerum esse quod scripsi, præcipuam fiduciam

E ac

ac præsidium salutis non esse tutum collocare in nostris operibus. Tutius autem esse, summam diuinæ munificentiae ferre acceptam. Aut ego fallor, aut in his mihi cū Theologis conuenit, nisi quod alijs uerbis explico quod sentio.

Tit. XVIII. De fiducia corporalium ceremoniarum & statutorum religionis.

LVIII
In Elencho
pag 86

Propositio I. In Elencho.

VO magis heremus corporalibus ceremonijs, hoc magis uergimus ad Iudaismum.

CENSURA

Et si in operibus & corporalibus ceremonijs non ita fidendum est ut spiritalia, in quibus perfectio consistit, postponantur: in illis tamen suo gradu sub deo fiduciam habere debemus, illacque tanquam arma ad militandum contra spirituales hostes assumere, prout Christus docuit, & sancti patres tradiderunt. Neque plane existimandæ sunt ceremoniæ ab Ecclesia aut sanctis patribus institutæ ad Iudaismum uergeret: qui iam obsoleuit & abrogatus est, ut abrogandum prorsus prophetae prædixerunt. Qui autem arbitrantur Ecclesiā aut sanctos patres rursus Iudaicas ceremonias instituere, non Christiani credendi sunt, sed impij hæretici, Aëriani, Vvicleuistæ, aut Lutherani, aut eodem fermēto malitiæ corrupti. Pertinent enim Ecclesiæ ceremoniæ ex sua ratione ad eminētem uirtutem, utpote ad religionem: & eas deo exhibentes aut ipsæ quæ ad ipsum spectant, nullum peccatum admittunt, sed uirtutem præstant, ac pietatis officium exercent. Nec grauat Ecclesia fideles Iudaicis obseruationibus ceremonias

nias præscribens, sed è contrario illos magis hoc nomine subleuat, quibus salutarem sese præbet uitæ ducem atq; directricem: sicut qui leges utiles præscribunt populo nutanti & præcipiti, non populum onerant, sed leuant, modum uiuendiq; rationes commensurantes. Proinde præscripta propositio, loquendo de fiducia in corporalibus ceremonijs, ut prædictū est, impia est & hæretica, cum errore conueniens Aërii, Vvitcleui & Luteri: qui error ex peruerso loci illius scripturæ intellectu decerpitur: Corporalis exercitatio ad modicū utilis est. Per quē 1. Timot. 4. non huiusmodi corporales ceremonias intendit Apostolus nihil ducere, si ad pietatem & diuinum cultum ordinentur: secus autem si per se & solitarie assumantur, nulla habita ratione pietatis, neq; ad eam ordinentur.

DECLARATIO

Ecclesiasticas ceremonias aut constitutiones ad LVIII eo nō damno, ut multis locis probem, contraq; impugnantibus libris æditis tuear. Quoniam autem Iudæi plurimum tribuebant corporalibus obseruationibus, Iudaismum appello non impietatem Iudaicam, sed præscripta de rebus externis, ueluti de ueste, cibo, ieiunio, quæ similitudinē quādam habent cū Iudeorū obseruationibus. Et in his obseruandis, licet ad pietatem instituta sint, tamē multorū Christianorū Iudaicus est animus: siue dum ibi conquiescunt, negligētes ea quæ sunt spiritus: siue dum præpostero iudicio plus illis externis tribuūt, q̄ uerę pietati, quę in affectibus sita est. Quemadmodū aut Iudeorum

dæorum duricies tot præscriptis ueluti cancellis erat
coercēda, ita refrigescens in Christianis charitas ef-
fecit ut pontifices multa præscripserint Iudaicis præ-
scriptis non dissimilia, licet dissimili mente sint ob-
seruanda. Sunt enim ceu uehicula quædam, quibus
infantia paruulorū ad spiritum perducitur, sicut &
figuræ uisibiles spiritaliū rerum nos admonentes:
ueluti ieiunium admonet ab omnibus carnis cupidi-
tatibus temperandū, & ad id etiam adminiculo est,
extenuans carnem ac spiritum erigens. Abutuntur
autem ceremonijs, qui uel ibi collocant proram &
puppim sanctimoniarū, uel eis plus tribuūt, quàm ijs
quæ sunt spiritus, nonnunquam occasione eorum,
quæ ad profectum pietatis sunt instituta, uiolāt ip-
sam pietatem. Hos noto, nō ipsas ceremonias: quos
& ipsi notant, dum damnant eos à quibus assumun-
tur solitarie: quod faciunt ij qui in his conquiescunt,
quasi perfecta pietas sit ea seruasse. Quanquā si ec-
clesiæ tribuitur quicquid ab episcopis præscribitur,
aut in templis geritur, multæ sunt cōstitutiones præ-
sulū de quibus non sine causa publica est orbis que-
rela, multæ sunt in quibusdam templis ceremoniarū,
quas uel superuacaneas, uel ineptas, uel supersticio-
sas possis dicere. Nam has frequenter decanus ali-
quis ociosus, uel alius huic similis homūcio commi-
niscitur: nonnunquam anus quæpiam impetrat, in
hoc

hoc largiens pecuniam, ut hoc aut illud ita fiat: interdum & uiolētia uulgaris cōsuetudinīs irrepunt quædam si minus irrumpunt. Non igitur impie loquatur qui dixerit eiusmodi cōstitutionibus ac ceremonijs onerari libertatē populi Christiani, præsertim cum in his non pauca sint, quæ nihil faciant ad pietatem, sed ad quæstum aut ambitionem. Proinde quum idem sentiamus, mea propositio nihil suffragatur Aērjjs, vvicleujs, aut Luterjs, si modo illi in totum dānant Ecclesiasticas constitutiones. Et uerum est quod dicunt, hoc Pauli dicto, Exercitatio corporalis ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia ualet, non excludi corporales ceremonias ad pietatis adminiculum institutas: sed æque uerum est, illos nos admoneri, longe plus tribuendum esse spiritui, quàm externis illis obseruationibus. Tali hominū genere quoniam uidebam mūdum esse plenum, interdum ab admiratione ceremoniarum reuoco ad studiū uerę pietatis: ut autem fiderent ceremonijs admonere, nec necessariū nec tutum putabam. De fidēdi uerbo uiderint alij: mihi cui fidere sonat, principaliter inniti, dure sonat, Fidere humanis operib. & fidere ceremonijs: nec eas uoces uel in diuinis literis, uel in piorum hominū scriptis inuenio. Elenchi locus sic habet: Quo magis accedimus ad spiritum, hoc purius sumus Christiani: quo magis hæremus

E 3 corpor

corporalib. ceremonijs, hoc magis uergimus ad Iudaismum, &c. Hæret qui illic conquiescit nec ad ea proficit, quorum gratia illa sunt instituta. Iam ut accipiamus ibi Iudaismum pro superstitione Iudaica, uerum est eos qui sicut in litera Iudæi, sic hærent in corporalibus ceremonijs, & externa præferunt internæ pietati, ad Iudaismum uergere. Hic igitur quum inter Theologos & me nulla sit controuersia, ualeant Aërj, cum suo sodalitie. Quærat alius in quæ torqueatur impietatis & hæreseos conuiciũ, in me certe non hæret. Infirmis necessariae sunt ceremoniae, perfecti uero non haftenus eas contemnunt, ut nolint obseruare, sed quod hoc illis tribuunt minus, quo magis profecerint in animi pietate ac mortificandis affectibus.

Propositio II. In Elencho.

LIX

Ibidem

O Pto omnes esse tales, ut corporalibus ceremonijs non egeant admodum, aut non ita multum tribuant.

CENSURA

Per speculum & in ænigmate deum uident fideles in hac uita, & ad inuisibilia ducuntur per uisibilia: nec solum interiorem & inuisibilem, sed & exteriorem & uisibilem deo, qui dominus est corporum sicut & spirituum, tenentur exhibere famulatũ seu cultum, qui ceremoniarum nomine solet designari. Ideoq; pro huius uitæ statu egent omnes ceremonijs, siue uisibili dei cultu: quamobrem

rem qui huiusmodi ceremonijs detractāt, temerarij Christianae religionis uiolatores censerī debent, quemadmodum & hoc desiderium huius scriptoris in hac propositione; quod ex eadē erroris sentina proficiscitur ex quo propositio praecedens.

DECLARATIO

Quod hic docent, nos utriusq; hominis cultum debere deo, qui corporum pariter atq; animarū dominus est, rem piam docent, & uehementer ex animi mei sententia. Sed huic doctrinae ne tantulum quidē repugnat mea propositio, quae nihil aliud optat, q̃ tantum Christiani populi profectum in his quae sunt spiritus, ut adminiculis externis non egeat, sed sua sponte praestent ea, ad quorum obseruationem externa illa uelut adminicula sunt adhibita. Exēpli causa: Populus iubet̃ genua aut capita flectere deo, Hac ceremonia monetur, ut animū deo submittat: eo adminiculo non eget perfectus, qui quocūq; statu corporis animum deo submittit. Itaq; non sentio perfectos ita non egere ceremonijs, ut eas non teneantur seruare, sed quod non opus habeant adminiculis, quibus egent infirmi. Ita sacerdos iubetur sacrificare ieiunus, qua ceremonia admonet̃, ut animo ab omnibus carnis cupiditatib. defecato accedat ad sacrosancta mysteria. Porro qui ualde peturbatur quod imprudens aliquid gustarit, nec tamē ueretur cū odio & auaritia ad mēsam dñicam accedere, plus
fatis

LIX

satis tribuit ceremonijs: & tales noto quum aio, aut
 nō ita multum tribuant. Ita multum, id est nimium,
 aut non tantum quantū pleriq; tribuunt. At qui to-
 tus in hoc est, ut animo purgato accedat, haud qui-
 dem negligit quod corporale est, sed nec illi fidit,
 nec si quid casu secus acciderit similiter perturbatur,
 minusq; trepidat, ubi minus est periculi. Nec uero
 detrectat ecclesiæ ceremonijs, qui monet ne his abu-
 tamur, sed ut ab his proficiamus ad perfectiora.
 Quomodo igitur hæc propositio detrectat ceremo-
 njs, quæ saluis ceremonijs hortat' ad perfectiora?
 Addam illud, quod coactius hæc detorquet ad om-
 nes ceremonias, quum Elenchus agat, non de cultu
 diuino, sed de præscriptione ciborum. Id perspicuū
 est ex locis à Beda notatis, quibus in Elēcho respon-
 deo. Postremò ut nō statim periret ieiunium, etiam
 si Ecclesia nullos certos dies præstituisset: ita nō sta-
 tim periret cultus utriusq; hominis, etiam si hic mi-
 nus ceremoniarum haberent Ecclesiæ quædam aut
 monasteria. Primi illi Christiani nō admodū opus
 habebant præscriptis inedjs, qui sponte ieiunabant
 quotidie. Non egebant exactis precum pensis, qui
 noctes ac dies perseuerabāt in precationibus. Non
 egebant cōstitutione de soluēdis decimis, qui spon-
 te facultates omnes deponebant ad pedes Aposto-
 lorum. Qui tales Christianos optat, obsecro quid
 peccat

peccat? Quum hæc sic habeāt, poterat sacratissima facultas absq; conuicijs admonere, si quid haberet de ceremonijs.

Propositio III. In Elencho.

SI præsules instituerunt aliquid Iudaicæ obserua- L X
tionis, propter infirmos, non damno. Ibidem

CENSURA

Hæc propositio innuens ceremonias & obseruationes ab Ecclesia aut à sanctis patribus institutas esse Iudaicas, & solis infirmis cōuenire, impia est, Ecclesiæ iniuria, & ex erroneo scripturæ sensu, ut præcedentes deprompta. Quòd autem huiusmodi ceremoniæ aut obseruationes Ecclesiæ aut sanctorum patrum, non sint Iudaicæ, satis prius monstratū est: sed quòd non solis infirmis & imperfectis competant, aperte demonstratur. Adam siquidem perfectus creatus est, & tamē certum cibi genus illi à domino est præscriptum. Perfecti itidem fuerunt Apostoli, qui crebro ieiunijs uacabāt, uigilijs & orationibus: à certis quoq; cibis abstinebant, ut à suffocato & sanguine. Vnde patet quā pestilens sit hæc doctrina, asserens perfectos in uia non egere huiusmodi corporalibus ceremonijs: quæ certe ad errorem spectat Beguardorum, qui iure in concilio Viennensi reprobatus est.

DECLARATIO

Inuersus est à nescio quibus sermo meus, qui ad L X
hunc habet modum. Quod si præsules instituerunt aliquid Iudaicæ obseruationis propter infirmos, nō damno, sed opto omnes esse tales, ut his nec egeant admodum, nec ita multum tribuant. Primum de

F præ

præsulum institutionibus loquor, non totius Ecclesiæ, & Iudaicū appello, quod in rebus externis præscriptum habet aliquam cum Iudæorū præscriptis affinitatem: nec aio talia præscribi à præsulibus, sed nego me damnare, etiam si quid tale præscriberent. Fictio est non asseueratio. Multas autem huiusmodi cōstitutiones abrogauit Ecclesia, ueluti de Eucharistia protinus danda infantibus baptizatis, de arcendo postridie ab ingressu templi, qui noctu contigisset uxorem. Proinde quum hāc propositionem, quæ de delectu ciborum, & similibus loquitur, detorquent ad omnes Ecclesiæ patrumq; constitutiones, quodq; Iudaicū interpretantur superstitiosum, præter mentē meā faciunt. Tum si quum dicūt non cōuenire, sentiūt non obligari, hoc nec sensi, nec expressi. Imò fateor perfectos magis obligari quàm infirmos. Si tunc nulli fuissent infirmi, nunquam in edias, aut ciborū delectum instituisset ecclesia. Quo cōsilio deus præscripserit Adæ arboris abstinentiā, ad præsens argumentum non multum facit. Deus est, potest cui uult, quod uult præscribere, & quicqd præscribit, hoc ipso piū est seruare quia præscribit. Non est idem de hominibus. Apostoli crebro uigilabant, ieiunabant, & orabant, sed absq; præscriptionibus hominum. De suffocato & sanguine iam dictum est. Ea cōstitutio data est inuincibili Iudæorū
impor/

importunitati, idēq; pro tempore duntaxat. Itaq; si sermo meus accipiat ut à me dictus est, nec ceremonijs, nec Ecclesiæ, nec patribus ullam facit iniuriā. Si Christus suis subduxit corpus suum, quod obstaret ad spiritus robur, quid mirum si Iudaicæ præscriptiones reddidissent illos infirmos, non qui talia seruant, sed qui illis fidēt, hoc est, præcipuas iustitiæ partes cōstituūt, aut ibi cōquiescunt. Hæc sentētia, ni fallor, procul abest à doctrina Beguardorū.

Propositio II. Mar. II.

MEis discipulis (ait Christus) nihil istarū rerum præscribo: his uestire, his abstinere, nunc quiesce, nunc labora, sic uestire, hoc ne cōtingas, illud ne contractes: ne semper maneāt imbecilles, si me præceptore semel didicerint huiusmodi rebus corporalibus fidere.

LXI

In Supp. 169

CENSURA

De hac propositione quantum ad primam partem dicitur, quod quamuis Christus ista uniuersaliter non præscripserit, horum tamen aliqua præscribēda per Petrum, reliquos Apostolos, & eorū successores, ad Ecclesiæ ædificationē reliquit, dicens: Qui uos audit, me audit; & qui uos spernit, me spernit. Quantum uero ad secundam partem, uidelicet: ne semper maneant imbecilles: quatenus innuit huiusmodi rebus, ueluti uirtutis adminiculis fidentes reddi imbecilles & minus spirituales, falsa est & Ecclesiæ iniuria: quæ talia à spiritu sancto directā, ad hoc constituit, ut per illa fideles in spiritu proficiant

& uirtute, conuenientiusq; ac facilius diuina præcepta adimpleant.

DECLARATIO

LXI Christum nihil talium rerum præscripsisse, conuenit mihi cum Theologis: datam autem Apostolis aut horum successoribus auctoritatem aliquid statuendi quod ad pietatem cōducatur, præsertim iuxta scripturarum oracula, & hoc mihi cum illis cōuenit. Cæterum eos qui fidunt externarum rerum obseruationibus, & in his conquiescūt, manere semper infirmos, iuxta meum sensum uerissimum est, nec tamen iuxta sensum illorū falsum est. Si externa adhibentur, quo per ea proficiant homines ad spiritum, utiq; ad erigendam hominum imbecillitatem adhibita sunt. Spiritus enim promptus, caro infirma est. Et hac in parte Paulus ait infirmari legem, quòd lauacris & uictimis non potuit conferre ueram iustitiam. Multo magis infirmitatis erant preces ac ieiunia, à Pharisæis præcepta. Nam de talibus ieiunijs illic agit dominus. Iam ut per se magnum quiddam habeant eiusmodi constitutiones, tamen ad ea collatæ, ad quæ præparabat dominus suos, infirmæ erant, & si nihil accederet, infirmos non confirmabant. Pharisæus dicebat: Ieiunabis in sabbato, decimam bonorum partem da pauperibus, dilata phylacteria, laua reuersus à foro: hæc præstiterat arrogans

gans ille Pharifæus cui dominus præfert Publica-
num. Sed rudimenta tantum pietatis sunt, si confe-
ras ad illa sublimia, De benefaciendo ac diligendis
inimicis, de orando pro affligētibus ac in cruciatus
mortesq; uocantibus, de tollenda cruce, de contem-
nenda pro Euangelio uita, de gaudendo in omni
persequutionum genere. Proinde si mihi permittāt
usum huius uerbi Fidere pro Inniti, Inhærere pro
Nimiū tribuere, nihil habet mea propositio quod
aduerfetur Ecclesiæ constitutionibus. Male fidit ex-
ternis obseruationibus, qui confidit se per illas ue-
ram pietatem assequuturum, nisi per eas contendat
ad spiritualia. In sensu nulla est inter nos controuer-
sia, tantum de uerbis disceptatio est. Subscribam au-
tem locum paraphraseos, quo magis liqueat esse ue-
ra quæ diximus. Præcesserāt hæc sub persona Chri-
sti: Quemadmodū enim plus habet negotij qui do-
cet imbutum hac falsa persuasione, quod artem cal-
leat, q̃ qui prorsus artis ignarum: ita difficillimum
est, eos ad Euangelicam iustitiam instituere, qui ob
carnales obseruatiunculas sibi persuaferunt, quod
absolutam iustitiam sint consequuti. Hinc nimirum
est quod piscatores, publicanos, peccatores, meretri-
ces & ethnicos, magis dociles cōperio philosophiæ
spiritualis, q̃ scribas, pharifæos ac sacerdotes, qui in
humanis ceremonijs perfectam statuunt pietatem.

Ioannes ut medius inter ueterem ac nouam legem, tentauit miscere doctrinae geminum genus. Neque enim ausus est hanc uiuidam philosophiā infirmis animis committere. Infirmū est autem quicquid humanū, quicquid carnale est. Quod diuinū, quod spirituale, quod cœleste, id uiuidū est ac ualidum. proinde meis discipulis quos in hoc delegi rudes, ut eos ad hanc masculam ac robustam philosophiā instituam, nihil istarum rerum, &c. Ex his perspicuū est, quid appellē fidere ceremonijs, uidelicet in illis perfectam cōstituere iustitiam. Liquet item me non loqui de cōstitutionibus Ecclesiæ, sed de priuatis Phariseorum præscriptis. Ac mox, Ioannis ac Phariseorum institutionem dominus appellat uinum uetus, ueluti uapidum ac minus efficax: suam aut mustum inebrians, ad omniū rerum atq; etiam uitæ contemptū amore Christi. Ita Paraphrasis. Proinde quod Theologi damnant, recte damnant: ceterū id quod dānant, non est in uerbis meis, multo minus in animo. Cæterū uerba Christi, qui uos audit, me audit, in Apostolos pulchre quadrant, cæterum si accommodetur quibuslibet episcopis aut Theologis, multas habent exceptiones. In Apostolis Christi spiritus sine dubio loquebatur, in episcopis non semper.

LXII
In Supp. 130

Propositio V. Lucae XIX.
Alius ostēdit aliquem ē Phariseorum genere,
& dicit

& dicit: Aspice hic est Christus. Alius rursus indicat alium candido pallio, & dicit: Ecce hic est Christus. Alius diuersos indicans colores & formas uestium, clamat: Hic est Christus. Alius demonstrat uescentem piscibus, & dicit: Hic est Christus. Alius spadonem ostēdit, & dicit: Hic est Christus. O Iudaicum & incredulum genus: uis uidere Iesum? conscēde arborem, sume tibi oculos Zachæi.

CENSURA

Quamuis certum sit non esse talem adhibendam fiduciam institutorum religionis obseruationi, qualem diuinis præceptis; tamen non contēnenda, sed magni facienda sunt huiusmodi instituta religionū: quæ ad puritatem mentis, feruentiorem dei amorem, & faciliorem diuinorum præceptorum adimpletionem ordinantur: per quorum obseruationē multas uirtutes comparari, & pleraque uitia cohiberi constat. Hac autem propositione scriptor hic talibus religionū institutis de diuersitate habituum, de abstinentiā à carnibus & cœlibatu, astute sed impudenter & impie uidetur insultare, cū illa semper habuerit in precio Ecclesia catholica: & dānauerit tam pia ac tā sancta instituta carpētes, aut illis quoquo modo detrahētes.

DECLARATIO

Primum illud extra controuersiā est, illic non agi de uarijs institutis monachorum, quum ea dicantur sub persona Lucæ, quo tempore, nondū essent nati monachi, quales nūc sunt. Palām est & illud, ibi non damnari solēnes obseruationes, sed eos qui harum fiducia sibi arrogabāt perfectā sanctimoniā, quum
procul

procul abessent à uera pietate. Laudat enim illic ardor Zachæi, qui corpore humilis, conscendit arborem, ut uideret ipsum Iesum, quem unum uidere sitiebat. Huius alacritate delectatus Iesus ultro compellat illum, offerens sese hospitem. Hic est populus Gentium, qui nihil tribuens suis meritis, non hæsit in litera legis, sed erectus ad spiritum oculos intendit in Iesum. Vnum enim illū uidere sitiebat, quum interim populus Iudaicus in rerum externarū obseruatione collocaret iustitiam, aduersans harum fiducia spiritui. Locus quem illi truncatim citant, sic habet: Zachæus occupat hanc felicitatem, nimirū Gentium typum gerens. Quid est in causa? Quia adhuc humi manet Iudæus & hæres carni legis. Non conspicitur autem Iesus nisi ab his qui ab humili litera legis erigunt sese ad sublimiorem sensum spiritus. Ex hoc suggesto licet uidere quod sit & ubi sit Iesus. Alioqui si turbæ maneas admixtus, hoc est, si nihil exitium sapias, frequenter audies illam fallacem uocem, Ecce hic est, ecce illic est Christus. Pharisei clamant, Ecce hic est Christus. Saducei clamant, Ecce hic est. Ebionitæ clamant, Ecce hic est. Alius ostendit aliquem è Pharisaico genere, &c. Et sequitur, Incedit erectus ac sublimis Phariseus, sibi placēs, sibi iusticiæ laudem, sibi legis cognitionem uindicans, & dum sibi uidetur abunde magnus ac uicinus Christo, non

sto, non dignatur arboris uti præsidio, &c. In hunc
modū Paraphrasis. Palàm itaq; ipse sermonis tenor
declarat me illic agere de Iudæis, qui sibi blandiētes
ob obseruatas ceremonias, negligebant gratiā euan-
gelicam. Et illis temporibus erant discrimina sectar-
um, uestium, & institutorum. Quæ tamen ipsa non
ibi simpliciter reprehenduntur, sed hoc reprehendi-
tur, quod ibi ostēdunt Christum ubi non est. Intra
nos enim est regnum dei. At suspicantur forsità me
alluisse ad monachorum instituta. Quid si inficier?
Quid si clamē, præter ius me ex sola suspiciōe uo-
cari in crīmen impietatis. Sed demus ex superfluo,
allusum esse ad monachos: si talia reperiūtur in mo-
nachis, qualia illic prædicantur de Phariseis, Ebio-
nitis, Saducæis, maneat Euangelij uigor, & in mori-
bus corrigatur error. An fuit ullus Benedictus, aut
Dominicus, aut Franciscus, qui ostenso pallio nigro
albó ue, aut cineraceo dixerit, Ecce hic est Christus.
Imò illi ipsi minimum tribui uolunt suis cōstitutio-
nibus, præ Euangelio. Persuasum habeo uiros illos,
à quibus profecta uidētur monachorū genera, lon-
gissime abfuisse à tali affectu, ut in uestitu aut cibis
collocarent fastigium pietatis. Per spadonem, intel-
ligo cœlibem. Cœlibatus autem per se non est pie-
tas, sicuti nec uirginitas. Nam fatuæ uirgines exclu-
duntur. Frustra corpus illibatum habent, si animus
G impurus

impurus est. Erat autē & hæc hæresis apud Iudæos Essenorum ni fallor, quæ non recipiebat cōiugatos. Primum igitur suspicionem possem reijcere, Eam ut agnoscam, nihil dictum est in probata collegia monachorum, sed in quorundam superstitionē, qui neglecto studio ueræ pietatis, ob uestem, aut carniū abstinentiam putant se meros Paulos aut Antonios. Si negarint esse monachos in quos ista competant, cum suspirio respondebo, Utinā sint pauciores. Boni monachi sunt Ecclesiæ ornamenta, mali carcinomata. Sed bonorū heu nimīū magna raritas. Itaq; ut falsa suspicio est me hoc sermone deridere instituta monachorū, ita uerum est me subnotare quosdam plane Iudaicis animis, in externis superstitionissimos, in his quæ sunt spiritus negligentissimos.

Propositio VI. Mar. II.

LXIII
Supp. 170

Recte negligitur color aut forma uestis, quoties id commodum est homini.

CENSURA

Hæc propositio innuens unicuiq; licere suū habitum relinquere, quoties id illi commodum fuerit, Ecclesiasticam & monasticam uitam dissoluit: & sanctorū patrum ac pontificum & conciliorum institutis est iniuria.

DECLARATIO

LXIII

Qui potest sermo meus hoc innuere quod interpretantur, quū ibi dominus loquatur de Iudeorum externis obseruationibus, quas docet recte uiolari, quum

quum aut necessitas urget, aut charitas suadet. Paraphrasis sic habet: Pie uiolat sabbatū, qui uacuius à tu multu malarum cupiditatū, iuuandi proximi studio uiolat sabbatum. Pia res est ieiuniū, sed fit impia, si *nota* quod ad salutē hominis est institutū uertitur in perniciē & corporis & animi. Res est religiosa uotū, sed fit irreligiosa, quoties huius seruandi superstitione, reuocatur aliquis ab his quæ propius spectāt ad ueram pietatē. Sancte facit qui donū offert ad altare, sed prophanū est donū, quod offertur irreconciliato proximo. Ita recte negligitur color aut forma uestis, quoties id cōmodū est homini. Neq; enim homo uestis causa factus est, sed hominis gratia reperia uestis. Itidē cibus hominis causa paratus, non homo cibi causa conditus est. Proinde quouis cibi genere uesci fas est, quoties id postulat necessitas. Si quidē hæc omnia corporalia, in quibus uos absolutam iustitiā constituitis, templū, uictimæ, cibus, uestis, dies festi, ieiunia, uota, donaria, irreligiose seruātur, si ob hæc negligitur salus proximi, &c. Hunc in modū loquitur in paraphrasi dñs. Ex his palām est, hæc à Christo dici Iudæis carnalibus, quandoquidē templū nominat & uictimæ. Sed impingit suspicio quasi paraphrastes ad monachorū habitū alluserit. Certū est Iesu doctrinā quāq; Iudæis deprōptā, ad nos quoq; ptinere. Itaq; largior huc fuisse allusum

quò suspicatur, quid mali est? Nónne monachis fas est, ob necessitatē aut causam aliquam grauem mutare uestē? Scio Cartusianos proficiscentes ad suam synodum, quo tutiores essent, laica ueste equitare solitos. Quid quòd Romanus pōtifex iussit, ut monachi, qui uario amictu conuenerant, ob multitudinis offendiculum simili modo uestirentur. Isti fortassis interpretantur, quoties commodū fuerit, quoties libuerit. At ea quæ præcedunt ac sequuntur hunc locum, declarāt me loqui uel de necessitate, uel de magna quapiam utilitate. Quod si hinc colligunt à me permitti monachis aut sacerdotibus, ut pro arbitratu quacunq; uestis forma utantur, quin eadem opera colligunt me permittere omnibus, ut suo arbitratu uiolent ieiunia, aut dies festos? Nec enim alia ratione permitto mutationem uestis, quàm qua permitto ieiunij sabbatiq; uiolationem. Ad hunc modum fucum faciunt sacratissimæ facultati, qui quod sub alia persona dictum est, proponunt tanquam à me dictum, & frustula decerpūt ad calumniam idonea: Simile est quod sequitur.

Tit. XIX. De oratione uocali.

Propositio I. In Elencho
annotatione LXIIII.

LXIIII

Supp. 127

Christus in orādo damnat multiloquium.

CENSURA

Hæc propositio significans Christum orationem dam-
nasse.

nasse prolixam, seu multa uerba complectentem, erronea est, & à sana scripturæ intelligentia aliena. Non enim damnatur omne multiloquium in oratione, sed illud quod ex infidelitate procedit, existimantis deum non aliter audire aut intelligere orantes, nisi multiloquio utantur: quod explicans Christus non dicit solum, Nolite multum loqui: sed adiungit, Sicut ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo exaudiatur. Docent etiam sancti in gloria non damnandum multiloquium in oratione: nam post iudicium non cessabunt deum laudare, non solum mente, sed & lingua.

DECLARATIO

Scripti in caput Lucae quintum: Christus quandoque frequenter oraret, tamen suos docuit, & paucis & clàm esse orandum. Id palam est ex Matthæi cap. sexto. Iam in manifesto est, formam precandi, quam dominus suis præscripsit, esse uerbis paucis comprehensam, Verum igitur est, quod Christus suos docuit orare paucis. At non damnat, inquiunt, simpliciter multiloquium, sed addit, sicut Gentes faciunt, quæ, &c. Sic est ut prædicant, nec à me additum est simpliciter, nec aliter edissero tractans hunc locum Matth. sexto. Paraphrasis sic habet: Procul igitur absit à uobis exemplum Ethnicorum, qui prolixas ac uerbosas preces ueluti uerbis conceptis recensent, perinde quasi nihil sint impetraturi, nisi uerbosissima loquacitate deum fatigarent, identidem inculcantes eadem, ac uerbosa recensione præscribentes quid ue-

lint, & quando, quomodoq; sibi præstari uelint
 quod petunt, quum sæpe precentur noxia. Optima
 petenda sunt à deo, non omnia, & crebro potius o-
 randum quàm diu, & intente magis quàm prolixè,
 postremò animo magis quàm ore. Hic arbitror me
 bona fide reddidisse sensum illius loci, qui tamen
 non proprie pertinet ad preces ecclesiæ solènes, sed
 magis ad arbitrarias ac priuatas Phariseorum. Cæ-
 terum alibi dominus docet incessanter orandum. &
 Paulus iubet sine intermissione orare. Hæc, inquiūt,
 quoniam inter se pugnare uidentur, oportuit redi-
 gere in cōcordiam. Id in Paraphrasi commodè non
 licuit. Verum totum hoc dilucide expediui in An-
 notationibus, & libello De modo orandi deum.
 Quanquam illud sine intermissione orare, siue de-
 uocali precatione, siue de tacita accipias, nō sine tro-
 po dictum est. Sine intermissione orat, & qui perse-
 uerat in eodem affectu. De prolixis autem Chri-
 stianorum precibus non arbitror congruenter dici
 Multiloquium, quod in uitium sonat. Quid igitur
 significat mea propositio trunca? Simpliciter dam-
 natam à Christo prolixam precationem? Nequa-
 quam. Sed cum Beda disputans tueor aliquo sensu
 esse uerum quod dixeram, de uerbis euangelij sen-
 tiens, de sensu uerborum non agens. Ille mēdacium
 obiecit, ego tueor me scripto. Verum est igitur in ali-
 quo

quo sensu damnatas preces in publico fieri solitas ad ostentationem & multiloquas. Verba Elenchi sic habent: Qui iubet intrare cubiculum, nonne iubet clam orare? Qui damnat in orando multiloquium, & praescribit breuem formulam, nonne iubet orare paucis? Et tamen non improbari mihi his uerbis piorum hominum apertas, prolixas, & assiduas preces, multis locis doceo. Haecenus Eléchus, haudquaquam significans à Christo damnari prolixas Christianorum preces: Aliud est prolixum esse, aliud multiloquum, more Gentium: nec statim orat, qui lingua sonat uerba precantia. Mentis opus: est precatio, potius quam corporis. Quis autem non perspiciat hic Elenchi uerba parum sincero animo à nescio quibus detructa ad calumniam? Sic Christus damnat multiloquiū in precibus, quemadmodum damnat preces in publico. Neutrū damnat simpliciter, modo ne nos offendat huius uocis abusus, multiloquium. Sed quemadmodū eos damnat, qui gentium more multiloqui sunt in orādo, ita damnat eos, qui in publico orant, more Phariseorum, ad ostentationem. Dicent, istuc oportuit exprimere. Id quidem suis locis à me factum & diligenter & dilucide. De multiloquio iam recitavi. De clam precando ita loquitur Paraphrasis, Tunc abditus es in cubiculo tuo, quum ea sinceritate mentis deum

deum alloqueris, quasi nullus hominum te uideret. Qui in cœtu multorū orat, nihilo segnius, imò fortasse uehementius oraturus si solus esset, orat in ab-
dito cubiculo. Ita Paraphrasis, excludens errorem, si quis fortasse crederet non esse deo gratas preces in cœtu ecclesiastico. Idem facio cōpluribus alijs locis. In Elencho tantum reñcio intentatam blasphemiam, quāquam ne illic quidem dissimulo quid sentiam. Itaq; si hæc uerba male sonant, Christus in orando damnat multiloquiū, imputetur n̄s qui frustula male decerpta obijciunt lectori. Quāquam & in Christianorum precibus esse potest aliquid nimiū. Dominus autem suis discipulis adhuc infirmis præscripsit breuem precationem, quemadmodū non oneravit eos ieiunijs, at n̄dem hausto cœlesti spiritu sua pte sponte perseuerabant in precationibus & ieiunijs. Paraphrasim nō loqui de nostris precibus, sed de discipulis adhuc infirmis, ipsa mea uerba declarant, quæ in hunc habēt modum. Sed calumnia calumniam excipit, ea nata est partim ex his qui fuerant discipuli Ioannis. Ioannes enim quum esset confinium legis mox cessaturæ, & Euangelicæ libertatis mox emerfuræ, quædam tradebat, quæ non prorsus abhorrebant ab institutis Phariseorum, quum Christus qui multorum opinione uidebatur Ioanne inferior, indulgentius ac mollius haberet
suos

suos, in his duntaxat, quæ ad corporales obseruationes pertinent, quod genus sunt ieiunia ac preces. Nā his præcipue rebus Pharisei sibi sanctimonie famam conciliabant apud populum. Christus autem quanquam ipse frequenter oraret, tamen suos docuit, & clam & paucis esse orandum, nec ullū exegit ieiunium, ad quædam etiam conueniens, quibus legis præscripta negligi uidebantur, quum eos alia ratione fingeret ad fortiora, quæ propria sunt Euangelicæ fortitudinis. Siquidem longe fortius est iniuriam cōdonare ex animo, bene mereri etiam de male meritis, pro salute proximi uitæ iacturā facere, quàm in ediam proferre usq; ad uesperā, aut psalmos aliquot lingua sonare. Pharisei quod erat uisibile, quodq; per hypocrisim geri poterat, plurimi faciebant, negligētes ea quæ ueræ perfectæq; sunt uirtutis &c. Ex his palam est, nec Euangelium, nec Paraphrasim illic loqui de precibus Christianorū, sed de p̄cibus, quas præscribebāt Pharisei & Ioannes discipulis suis, multo prolixioribus, quàm suis dictarat dominus. Nec tamen probabile est Christi discipulos nūquam orasse, sed ut minus frequenter, ita minus prolixè. Sic enim habet Lucas: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter & obsecrationes faciunt, similiter & Phariseorum, tui autē edunt & bibunt? Non obijciunt, quod non precarentur?

H Sed

Sed quoniam precationi tum erat coniunctum ieiunium, intelliguntur utrumque raro fecisse, quum dicitur edunt & bibunt. Rursum ne quis putaret apostolorum exemplum ad quoduis tempus pertinere, Paraphrasis declarat hanc seruatoris indulgentiam ad id modo tempus pertinere, quo delicati adhuc, & lactentes uersabantur apud sponsum. Subiicit enim Paraphrasis sub persona Christi. Non damno preces ac ieiunia, sed in his interim indulgeo meis discipulis, ut alia ratione paulatim ad fortiora proueam. Ac mox, Hæc quæ uos ueluti sanctitatis fastigium admiramini, sua sponte facient mei, si quando res ita postulabit. Ac paulo post: Teneri adhuc sunt, ac toti pendent à sponso, ueniet autem tempus &c. Quoniam enim humanæ mentis infirmitas non potest diu eidem rei esse intēta, idcirco & ab Augustino laudantur breues illæ precatiunculæ, sed crebræ uelut impetu mentis eiaculatæ. Videmus & in solennibus ecclesiæ precationibus, quas collectas appellant, à priscis ecclesiæ præsulibus miram esse seruata breuitatem. Itaque laudata in orando breuiloquentia talis, non damnat prolixas Christianorum preces, quas uel affectus pius suggerit, uel necessitas requirit, uel autoritas ecclesiæ præscripsit. Multiloquium autem, quia est superuacanea loquacitas, non in precibus tantum, sed in omni sermone uitanda est. Denique

niq; Psalliani siue Euchitæ auxerunt hæreticorum catalogum, qui in ocio degentes incredibilem psal-
morum uim mira linguæ uolubilitate absoluebant.
Quanquam his turpius errabant, qui dicebant nihil
omnino precādum, quod deus norit, quid cuiq; sit
opus. Proinde quod censura dicit Christum multi-
loquium non ob aliud damnaſſe, nisi quod gentes
putarent non aliter exaudiendos, uere dicit, tametsi
idem aperte damnat prolixas Phariseorū preces,
quod ad ostentationē eas producerent, aut ad que-
ſtum. Psalliani uerò damnanē, quod domini sermo-
nem ad literam interpretabantur: oportet semper
orare, nec unquam deſiſtere. Sunt igitur cauſæ plu-
res una, quur in precibus damnan- dū sit multiloqui-
um. Fortaſſis & hi diſplicēt domino, qui hoc ipſum
putant eximiam quandam eſſe pietatē, ore quam
plurimum psalmorū recitare, quum nec adſit intel-
lectus, nec pius affectus. Adiciam illud, Si Theolo-
gis multiloquium ſonat in uiciū, quemadmodum
perpetuo uſurpatur, & in prophanis & in ſacris lite-
ris, quur offenduntur quod Elenchus dicit in preci-
bus damnari multiloquium. Sin ſibi permittūt hu-
ius uocis abuſum, quur in ſuperioribus Cēſuris mi-
hi uitio uertūt, quod legē dixerim uerboſam, quum
apud Latinos autores uerboſus reperiatur in bonā
partem?

PROPOSITIO SECVNDA IN ANNOTATIONIBUS Matth. VI

CAntiuncularum, clamorum, murmurū ac bonorum ubiq; plus satis est, si quid ista delectāt superos.

LXV

CENSURA

Volens Ecclesia militans utcunq; se cōformare Ecclesie triumphanti, in qua sancti non cessant clamare iugiter, Sanctus, sanctus, sanctus, dantes gloriam, laudem & honorem uiuenti in secula seculorum, solennes templorum cantus instituit, quibus diuine laudes assiduo depromuntur, & populorum deuotio excitatur, ut pro suo modulo mores supernæ Hierusalem ad quam continuo aspirat, in terris posita imitetur. Hoc ut faceret, suasit multitudo illa militiæ cœlestis, quæ Christo nato deum laudans, uoce sublimi cantauit, Gloria in excelsis deo. Suasit & Christo probatus puerorū clamor in laudē Christi erumpentium & dicentium: Osanna filio David. Benedictus qui uenit in nomine domini. Suasit & ipse Christus, qui priusquàm in montem oliueti egrederetur, passurus tanquam gratissimum deo approbaturus ministerium hymnum dixit: hymnus autem, ut probati testantur autores, non aliud est quàm laus dei cum cantico. Non enim laus sufficit ut hymnus uocetur, nisi laus dei sit, & decātetur. Cantauit itaque uocaliter Christus hymnū, tradens formam Ecclesie decantandi diuinas laudes: nec solus cantauit, sed cum Apostolis, quos terrarum orbis in suū locum uicarios constituebat, ut id faciendum esse Ecclesie docerent. Suasit et Paulus & Sylas, qui in carcere positi tam alta uoce deum laudabant, ut audirent, qui in custodia erant.

dia erāt. Vnde & terræ motu factio, motusue carceris fundamentis, aperta sunt ostia, & soluta captiuorū uincula, id quod magnopere placere deo hymnos ac diuinas laudes ostendit, præsertim ubi altis uocibus cantantur, cum tantæ efficaciz fuerint deprompti huiusmodi hymni ac laudes diuinæ à Paulo & Sylā. Suasit demum mos antiquissimus ab exordio Ecclesiæ ab Apostolis inductus, quo hymni à Christianis simul congregatis solebant decantari, interdū etiam ante lucem. Nec ab re sane, usum accepit Ecclesia catholica decantandi hymnos seu diuinas laudes, cum huiusmodi hymni ac dei & sanctorum laudes decantata mentes ad superna erigant, inflamment ad diuinam dilectionem, moueant ad compunctionem, excitent ad cōtemptum terrenorum, & ad cōparandas uirtutes prouocent. Hęc utiq; attendens Ecclesia in spiritu dei instructa, musicam in sacras ædes inuexit, uocum harmoniam atq; suauitatem ad pelliciēdos animos in sanctimoniam & pietatem nō reiecit, solennes templorum cantus minime aspernata est, si tamen cantus illi pī sint ac Christiani; non uani, lasciui, aut impudici: neq; tanta uocum fractione redundant, quin uoces diuinarum laudum quę cantātur, facile ab audientibus (prout iure cauetur) percipiantur. Nec pertimescit in his Ecclesia pharisaicū scandalum, Arianorum, Vuitcleuistarum, Luteranorū, aut quorumcunq; hæreticorum, qui laudes Christi & sanctorum suum arbitrantur opprobriū, sua uerbera, suos cruciatus: sed nouit tale hæreticorum scandalum paruipendendum: cæci enim sunt, & duces cæcorum. Quamobrē hæc propositio innuens solennes templorum cantus, & genus illud musicæ operosæ, & multa uocum uarietate aures animosq; demulcentis nō esse deo & sanctis accepta, falso, temerarie & impie asseritur, & damnato præfa-

H 3 torum

torum hæreticorum errori suffragatur.

DECLARATIO ERAS.

LXV

Quæ concionabundi differunt de hymnis, quibus & animo & uoce laudatur deus ad imaginē ecclesiæ triumphantis, mihi quidem ualde probatur. Quanquam ueteres illi præfules adhuc Euangelium recens spirantes ægre receperunt in ecclesiam, cantum etiam simplicem, quo & hodie canuntur psalmi, Euangelium & precatio dominica. Et Augustinus quamuis non improbet canendi morem ab Ambrosio institutum, tamen uult cantum recitationi esse simillimum, fateturque se grauius peccare, si magis capiatur dulcedine uocum, quam sensu uerborum. Et beatus Gregorius in Decretis minitatur presbyteris anathema quod canerent in ecclesia, quum id esset laicorum. Cæterum quod colligunt, mea propositione damnari cantiones ecclesiasticas, longe fallunt. Tantum illic noto, in quibusdam collegiis præscribi preces & cantus nimium prolixos, tum in his audiri multa indigna cultu diuino, cum in concilio Carthaginensi statuatur, ne quid recitetur in templis præter canonicam scripturam. Hinc descendo ad mentionem Euchitarum, qui monachos uetabant operari manibus, ne cogerentur preces suas interrompere. Palam est hos orandi uirtutem non in affectu mentis, sed in

sed in turba uerborum collocasse. Post hæc subiūcio:
Vtinam quicūq; Christi philosophiā profitentur,
sic abhorreant ab hac superstitione, ut precum pu-
ram & illibatam uictimam Christoq; gratam offe-
rant. Nam cantiuncularum, clamorum, murmurum
ac bomborum ubiq; plus satis est, si quid ista supe-
ros delectant &c. Hæc ibi. Tacite noto quosdā, qui
simili animo precātur, quo Euchitæ, & opto ut om-
nes Christiani hanc uictimam Christo offerāt pu-
ram & illibatam, hoc est, ut orent sincera mente, &
si res uocem postulet, simul cum uoce oret animus.
Nam ita demum hæc hostia uerè grata fuerit Chri-
sto. Porro ubi nihil est præter uocum strepitus, peri-
culum est ne audiant illud ex Euangelio, hic popu-
lus labijs me honorat, cor autem eorum longe est à
me. Quanquam ibi non tam loquor de cantu quo-
uis Ecclesiastico, quàm de cantu indecoro, & de can-
tiunculis, quas muliercularum aut simplicium homi-
num affectus adiecit solenni cultui. Clamorum uo-
cabulo notantur, qui nunc in plerisq; templis, atq;
etiam monasterijs rauco boatu detonantes, & tem-
plum implent, & sic uoces obscurant omniū, ut nul-
la possit intelligi. Murmur appello preces præcipi-
tanter ac sine mente dictas, hoc enim est murmura-
re uerius quàm orare. Bombos appello sonitum pe-
nè bellicum, organorum, tubarum, cornuum, lituo-
rum

rum atq; etiam Bombardarum, quando hæ quoq; receptæ sunt ad cultum diuinū. Colligo tandē preces solennes ob hominum infirmitatem moderatas esse debere, deinde puras, ut magis psallamus affectu quàm uocibus. Indecorum musices genus in templis damnant & ipsi: fatentur ñdem opinor, in precibus quoq; & cātionibus modum adhibendū, uel propter occupationes hominum, uel propter fastidium humani ingenij. Ab his uerò qui damnant decentem Ecclesiæ cantum, plurimum dissidet mea sententia. De musica operosa nunc non disputo, tametsi Albertus Pius eam ingenue damnat, me refragante, si modeste & modice adhibeatur. Itaq; q̄ ex eo loco trūcatim recitato colligit censura me sentire decentem ecclesiæ cantum esse deo ingrātū, euidens conuiciū est non iudiciū.

PROPOSITIO TERTIA. IN ANNOTATIONIBUS. I. Corinth. XIII.

LXVI **Q** Vid aliud auditur in monasterijs, in collegijs in templis, quàm uocum strepitus?

QVARTA PROPOSITIO
LXVII **V** Vlgus non aliud audit, quàm uoces non significantes.

QVINTA PROPOSITIO
LXVIII **O** Bsecro quid sentiunt de Christo, qui illum credunt huiusmodi uocum strepitu delectari?

CENSUR

CENSURA

Hæ tres propositiones quatenus prætendunt nullam commoditatem cantantibus clericis diuinas laudes prouenire, nec similiter audiētibus populis, nisi quid per uoces significetur intelligant, nec deum huiusmodi cantu delectari, impiæ sunt, & à catholica ueritate alienæ. Nam si ceremonias ueteris legis scribæ & pharisæi, necnon & simplices utiliter obseruabant, eo quod ad pietatem seu diuinum cultum eas ordinabant, quamuis quid illæ significarent non perciperent: pari utiq; ratione magno cum fructu succedunt decantatæ diuinæ laudes & cantica ecclesiasticis, qui ea concinunt, & plebibus assistentibus, licet ea minime intelligant, quum sit communis intentio omnium hæc depromere, hæc audire, his assistere ad dei gloriam, laudem, & honorē, ad gratias super acceptis muneribus persoluendas, ad obtinenda à deo quæ uitæ præsentī conducant & futuræ: quæ nimirum intētio magno pere deo grata est. Nam si cor hominis deus maxime requirit, quid magis gratū illi esse poterit, quàm quod homo pio affectu ipsum laudare, reuereri, amare, appreciari elaboret, ac libenter laudibus eius assistat: Nulla profecto uerborū intelligentia cū hac pia intētionē potest conferri, quā habere solēt etiā simplices, rudes, & ineruditi.

propositio VI. In annotationib. I. Corin. XIII

Cur dubitat Ecclesia tātum auctōrem sequi, aut LXIX
cur audet ab eo dissentire? De Paulo loquitur.

CENSURA

De hac propositione idem prætēdente quod tres præcedētes, idem dicendum est quod de illis, nisi quod ultra illas addit Ecclesiā à Paulo dissentire, dum in templis cantus celebrat publice, quorum uerba à populis non intelliguntur

guntur, quod falsum est. Scribens enim Paulus, In ecclesia uolo quinq; uerba sensu meo loqui, q̃ decē milia uerborum in lingua; de concionibus seu sermonibus qui habentur ad populū, tractat; in quibus inutilis est copia uerborum non intellectōrū. Non de cantibus ecclesiasticis, quorū alia est ratio, ut in præcedenti censura mōstratum est: Proinde prudenter censuit Ecclesia diuina officia lingua Latina celebranda. Non enim opus est ut populi uerba intelligant, quæ decantant, cum illis ad spiritualē profectū abunde sufficiat pia illa supradicta intentio seruiendi deo, laudandi deum, reuerendi eum ac diligendi. Nec perpenſa impudenti multorū temeritate atq; arrogantia expedit huiusmodi diuina officia de uerbo ad uerbū in linguam uernaculā transferri, & sic trāslata in sacris adibus decantari. Nam ea res non in populorū cederet adificationem, sed perniciē, ut crebro docuit experientia. Populi enim in Ecclesia uelut paruuli sunt, qui lacte egent non solido cibo. At uero quēadmodū ubi aluntur infantes pane, & alijs cibis grossioribus, letalis sensim morbus in illos irrepit, quoniā solidiores escas ferre nequeant aut digerere: ita cōsimiliter, si uerba nuda scripturarū sanctarum lingua uulgari populis proponantur, ac in tēplis decantentur, quæ uelut fortioris cibi & ad digerendū difficillimi locum tenent, degrauantur, deprimuntur, & sæpe in hæreses prolabūtur, scandala & schismata, ut hodie in plerisq; locis euenisse constat.

DECLARATIO quatuor superiorū propositionū.

LXVI
LXVII
LXVIII
LXIX

Ex huiusmodi fragmentis si à maleuolis ad calūniam decerpātur, quis posset recte pronūciare? Qui totam annotationē legerit, perspiciet me lōge aliud agere q̃ isti suspicari uidentur. In eadē annotatione

hæc

hæc insunt uerba: Habeant sanè templa solènes cantus, sed moderatos, &c. Hæc opinor non est uox improbantis cantiones ecclesiasticas. Illic aut̃ deploro, q̃ quū Paulus malit quinq; uerba loqui in sensu, q̃ decem milia in spiritu, nos contrā plurimū adhibemus cantionū, doctrinæ spiritualis q̃ minimū, præsertim in monasterijs, in quibus non operant̃ manibus, sed plurimas horas externis precibus & cātionibus onerātur etiam foeminae, quū sacram concionē rarissime audiāt. Addo & illud: plerosq; in his summam cōstituere pietatē, nec ex his proficere ad charismata meliora. Verba mea sic habent: Ferendū & hoc, nisi uulgus sacerdotū ac monachorū, in huiusmodi rebus summā cōstitueret pietatē, multum dissentiēs à Paulo, &c. Eos aio dissentire à Paulo, qui in his ponunt summā pietatē, quibus Paulus minimū tribuit. Haftenus arbitror illos mecū sentire. Quod *nota* aut̃ deplorabā raram esse in templis concionē exagbero hoc argumēto, quod hodie populus nō intelligit, quæ canūtur aut recitātur in tēplis Latine. Nam olim cū plebs intelligeret Latine & Græce, ipsa recitatio sacrorū uoluminū & horū interpretū quodam modo loco cōcionis erat. Nunc uero tale genus musices apud multos receptum est, ut etiam si qui in populo sciant Latine, tamē ob garritum uocum uerba non queant percipi. Hæc dico, significans tanto frequentius

I 2

quentius adhibendas conciones. Mea uerba sic habent: Nunc uulgus quid aliud audit, quàm uoces nihil significantes? & talis est ferè pronūtiatio, ut nec uoces exaudiantur, sonitus tantum aures feriat, &c. Hæc non aliò spectant, quàm ut conciones frequentius habeantur apud populum, præsertim apud monachos & monachas. Superest tertia propositio: Obsecro, quid sentiunt, &c. Sed hæc uerba præcedebāt illa: Est quispiam Crasso auarior, Zoilo maledicentior, uir tamen pius habetur, quod clara uoce sonat eas preculas, etiam si nihil intelligat. Et sequitur continenter: Obsecro, quid sentiunt de Christo, qui credunt illum huiusmodi uocū strepitu delectari, &c. Non obscurum est quin hic agam de his, qui neglecta animi pietate, magnam sanctimoniam putant, illa non intellecta in templis lingua sonare. Talium enim uocibus Christus non solum non delectatur, uerum etiam offenditur. Nō enim simpliciter dixi, uocum strepitu, sed huiusmodi uocum strepitu, nimium respiciens ad ea quæ præcedunt. Eorum uero pium affectū, qui ad solennes ritus religiose conueniunt in honorē dei, quòd generali sensu persuasum habeant, esse sancta, quæ illic recitantur uel geruntur, absit ut quisquam Christianus improbet, aut hunc affectum posthabeat impiorum intelligentiæ, sed tamen nihil peccat, qui ab his hortatur ad perfectiora

ctiora, non ut illa reiſciantur, ſed ut religioſius peragantur. Neq; uero neceſſe eſt, ut exempla, quæ à triumphante Eccleſia ducuntur ad militantē, quadrent per omnia. Illic nec prophetia erit opus ubi ſublātū erit ænigma, nec hortatore, ubi nemo dormitat: nec cōſolatore, ubi nemo dolet: nec charitatis obſequiſ, ubi nullus eget. Illic ociū eſt iugibus hymnis. In hac Eccleſia res multo ſecus habent. Haſtenus inter nos ni fallor, ſententiarum eſt concordia. Sed durius eſt quod in eadem dicitur: Quur dubitat Eccleſia tantum autorē ſequi, aut quur audet ab eo diſſentire? Eccleſiam appello, uſum externum Eccleſiæ, quo fit ut nunc tam frequens ſit in Eccleſia pſallere ſpīritu, quum prophetia, quam ille præfert, ſit admodū rara, præceſſerat enim: Hac in re mirum quàm mutata ſit Eccleſiæ cōſuetudo. Paulus mauult quinq; uerba loqui in ſenſu, quàm decē milia in ſpīritu. At nūc in nonnullis regionibus, totos dies pſallitur ſpīritu, nec modus nec finis cātionum, quum uix intra treis meſes audiatur concio ſalubris adhortans ad uerā pietatem. Id enim Paulus uocat in ſenſu loqui. Ut omittam huiusmodi muſices genus inductum eſſe in cultū diuinū, ut ne liceat quidem ullam uocē liquido percipere, nec illis qui cantillāt ocium ſit attēdendi quid canāt. Tantū uocum tinnitus aures ferit. Ferendū & hoc, niſi uulguſ ſacerdotū ac monachorū

in huiusmodi rebus summam cōstitueret pietatem, multum dissentiens à Paulo. Quur dubitat ecclesia tātum autorem sequi, imò quur audet ab eo dissentire, &c. Ex his dilucidū est, me non damnare cantus ecclesiasticos, sed admirari hoc tātū fieri, quod Apostolus fecit minimi, & illud adeo rarū esse quod ille fecit plurimi. Ad hāc admirationē Theologi respōdent, Paulū illic nō agere de recitationibus aut Psalmis ecclesiasticis, sed de cōcionibus ad populum, in quibus inutilis sit uerborū copia nō intellecta. Id si recipitur, nihil intererit inter prophetā & loquētem spiritu, nisi q̄ hic posterior loquitur lingua ignota. At Paulus hāc toto genere distinguit. Quis autē sic ineptiat, ut apud Germanos concionet̃ Gallice? Ceterum ut hoc quod assumūt sit in confesso, publica recitatio sacrorū uoluminū & horū interpretū apud multitudinē concio quædam est, & quod ad hanc rem pertinet eandem habet rationē cum concione. Siquidem & illa recitatur populo, & in quibusdam regionibus denunciatur populo, ut adsit matutinis & cæteris horis, missæ, uespertinis hymnis, sub pœna gehennæ. Ac diuus Thomas scribit lectiones matutinas, epistolam, & Euangeliū adhuc in Ecclesia esse pro linguis, quæ recitantur ac post exponūtur. Ergo qui recitat Euangelium, loquitur spiritu: qui populo enarrat, prophetā agit. An audire uoces non intellegas

Etas sit lac paruulorū in Christo, uiderint aliī. Ego *nota*
magis arbitror eādem scripturam intellectā esse lac
paruulis, ac solidā escam firmioribus: turpe sit tamē
eos semper manere infantes, & semper pendere de
mamma matris. Et si præsenteuē uenenū est, popu-
lum ea iuxta grāmaticū sensum intelligere, quæ de-
cantantur aut recitātur in tēplis, in summo periculo
fuerunt Græci pariter & Latini, quādoquidem usq;
ad tēpora sancti Gregorij & ultra, omnia recitaban-
tur lingua cum populo cummuni. Et adhuc Indi lin-
gua uernacula peragūt suas preces ac sacra. Verum
hoc nihil ad me. Mihi satis est, q; propositiōes meæ
nihil tale prædicant, qualia quidā interpretātur. Vti *nota*
nam sic caneretur in omnibus templis quemadmo-
dum Christus cecinit hymnū cum discipulis suis, &
quēadmodū Paulus & Syllas in carcere orantes lau-
dabāt dominū. Non enim sonabāt uoces nō intelle-
ctas, neq; boatu indecoro, neq; auiū garritu perstre-
pebant. Quomodo canat in cœlis, aut quō Christo
nato cecinerint angeli, nescio. Horū certe cantio bre-
uissīma refert apud Lucā. Dubitādū tñ nō est, quin
summa cū alacritate sit cœlestis illa harmonia, quā
hodie in tēplis atq; adeo monasterijs qbusdā tanto
cū tedio sacra canātur, ut tediū ingenerēt auditorib.
Et uariius ille cātus irrepsit etiā in monasteria: putāt
enim opinor diuā uirginē indigne laturā nisi suam
habeat

habeat quotidie missam, idēq; ante filiū, nec alio cantu delectari q̄ illo uarijs ex uocibus modulato, quē antiquitas uidetur prorsus ignorasse, subinde inter cinētibus organis. Interim in medijs sacris audit in decorus ac dissolutus strepitus Dionysiacorū, & sularijs non necessarijs grauatur ecclesia, & perdit adulescentulorū optima etas, inter Dionysiacos educata, quum ad adultā ætatem peruenerint, ad nihil utiliū q̄ ad canendū ac bibendū. De his alijsq; cōsimilib. admonere, nō est vviceleuiticū, sed piū & officiosum.

Tit. XX. De coelibatu sacerdotum.

Propositio I. I. Timoth. III.

LXX

Voniam in episcopo pudicitia magnā habet commendationē, si non continget qui uoluptatem hanc in totum contēnat, illud erit spectandū ut fuerit aut sit unius uxoris maritus.

CENSURA

Cum in ecclesia occidentali uolūtarie ad cōtinenter uiuendum sacerdotes, accipiētes sacros ordines se solēniter astringant: consiliū hoc ordinationi Ecclesiæ Latinæ de coelibatu sacerdotū derogās, ac si melius esset eā sanctionem non fuisse constitutā, impiū est, splendori pudicitiae ecclesiasticæ aduersum: & de dānata Vviceleui & Luteri doctrina desumitur. Potest namq; quilibet qui ad cōtinentiam sua spē se deuinxit, cū dei adiutorio se cōtinere.

Propositio II. In Elencho annotatione CXCVII

LXXI

Hodie ducunt apud Græcos episcopi uxores, etiam post susceptum ordinem.

Censur

CENSURA

Hæc propositio temere asseritur.

DECLARATIONES LXX. & LXXI.

Non æquū est, ut quod à me sub persona Pauli dictū ad illa tempora pertinet, ad meam personā, & ad hæc tempora detorqueatur, præsertim quū ad id dilucide respōderim. Tūc unius uxoris uir, etiā uiua uxore recipiebat ad sacerdotiū, hoc est ad episcopi munus. Quid aut illic agit Paulus? Primū uult eum deligi, qui perfectæ cōtinētix de se dederit specimē, is si minus cōtingat ut ad proximū eatur, uidelicet, qui defuncta uxore prima non iterauerit matrimonium. Tertiū est, ut eligatur qui ducta una nō cogitet de iterādo cōiugio si illa decesserit. Hic sermo nihil pertinet ad illos, qui nūc contra uota, cōtraq̃ publicā ac ueterē ecclesiæ Romanæ consuetudinē ducunt uxores. Proinde quod consiliū damnēt nescio, quasi satius fuisset inquirūt, sanctionē de cœlibatu sacerdotū non fuisse constitutā. Certe meus sermo tale nihil habet, tantū explano quod Paulus præcipit Timotheo. Vnde suspicor amanuēsiū errore factū, ut hæc cēsura ei propositioni fuerit addita. Nec mea nunc refert, q̃ uolentes Occidētales ecclesiæ receperint continentix uotū: ætate Hieronymi apud Gallos asciscebant ad sacerdotiū qui habebant uxores, & Germani causantur eam legē nūcq̃ generali con-

K sensu

sensu receptā, sed semper à multis fuisse reclamatū. Utinā saltē illud seruaretur quod olim recte fuit institutū, ne quis ad ordinē presbyterorū reciperetur, minor annis triginta, nec ad maiores ordines prouerentur, nisi prius in minoribus bonæ frugis spem dederint. Nunc ante annos uiginti quinque, eodē die è laico fit clericus, hypodiaconus, diaconus, presbyter. Quod in Elencho adieci, & hodie apud Græcos sacerdotes post susceptū ordinē ducere uxorem, sed unicam ac uirginē, à Græcis didici, Venetiæ quum illic agerem. Quāquam Elenchus hoc non probat, sed narrat id quod fit.

nota

Tit. XXI. De peccato originali.

Propositio Erasmi. Rom. v

LXXII

Alum à principe generis humani ortū, in uniuersam posteritatē dimanauit, dum nemo non imitatur primi parētis exēplum.

CENSURA

Explicat hic paraphrastes locū illum Apostoli: In Adā omnes peccauerunt: siue, in quē omnes peccauerūt. Qui sane locus intelligi non potest de peccato actuali, cū non omnes peccato actuali deliquerint. Paruuli enim nondū usum rationis habentes, actuali peccato nunquā fuerunt obnoxij. Quare præsignatum locum perperam & distor te de actuali peccato Paraphrastes explicat. Atque ea expositio Pelagiano fauet errori.

DECLARATIO

LXXII

Constat eius loci disputationē incipere à peccato actuali

actuali, & in idem desinere. Tantum illud, In quo omnes peccauerunt, censent proprie ad peccatum originis pertinere. Atqui ipsum locum Origenes siue Hieronymus de peccato personali interpretatur, quemadmodum & Ambrosius, licet hic in commentario uideatur, & originis peccatum attingere. Similiter Scholiastes Hieronymi titulo receptus, totum hunc locum euidenter exponit de peccato personali, nihil offensus uniuersalitatis uoce, Omnes, quæ pro Plerisque, posita est: generalis enim sermo non excludit priuilegium paucorum. Consentit & Chrysostomus, nec dubito quin alij plures, præsertim ueteres. Docuimus & illud, ἡ φ' ο', siue ἡ φ' ω', Græce magis sonare, eo quod omnes peccauerunt, quàm In quo omnes peccauerunt. Non enim est φ' ω'. Nec probabile uidetur hic Apostolum agere de infantibus, quum nullum usquam uerbum sit, nec hic, nec in alijs Apostolorum aut Euangelistarum scriptis, quod expresse ad infantes pertineat, & illis temporibus adulti tantum baptizabantur. Quod quidem tametsi certis argumentis doceri non potest, tamen ueri simillimum est, & indubitato proximum. Iam si accipias mortem gehennæ, quæ non infligitur nisi ob crimen capitale, certum est illud Adæ crimen, quo meruit æternos cruciatus, non dimanasse ad omnes homines,

K 2 sed

sed tantum poenæ partem & damnū gratiæ, siue iustitiæ originalis. Crimē autem est mors animæ prima, gehenna secunda, hoc est eterni ignis cruciatus. Vt igitur hæc mors nō dimanat ad infantes, ita nec altera mors si decesserint absq; baptismo. Quū igitur in medio uideretur coactius inducta mentio de peccato infantium, si tamen hoc, peccatū est appellandum, quum ueteres totū locum de peccato personali interpretētur, quumq; ad hūc sensum magis faciant Apostoli uerba Græca, sequutus sum id quod uidebatur mollius minusq; coactū, sed interim ita sermonem temperans, ut non excludam peccatum originis, sed asserā potius. At Augustinus uehementer urget, hunc locum non aliter accipiēdum, quā de peccato originis, præsertim pugnās cum Pelagio & Iuliano. Verum non arbitror nos ubiq; doctorū quamlibet probatorū interpretatione obligari tāq; articulis fidei, præsertim si nobis cum ecclesiæ dogmate conueniat. Peccatū originis & nos ingenuē fatemur. Tantum an hic locus sine illo possit exponi, controuersia est. Vetusissimi putarunt posse, & ita exposuerunt. Nec statim triumphat Pelagius, si hic Paulus loquitur de adultis. Rursum nō hoc à nobis discet Pelagius, qui iam olim uidit hunc Pauli locum non necessario propriēq; pertinere ad peccatum originis.

adulti qui in flore etate sunt. itē uirgo adulta q̄ uiro matura est. et plenis nubilis annis.

Tit. XXII. De pœna filiorum temporali
propter peccata parentum.

Propositio Erasmi. Io. IX

On punit deus liberos ob delicta paren- LXXIII
tum, quemadmodū docet lex, nisi filij, pa-
rentum æmulentur uitia.

CENSURA

Hæc propositio uniuersaliter intellecta, præterdens deū
nunq̃ punire liberos etiam tēporaliter propter scelera pa-
rentū, nisi scelera eorū imitentur, ac si illud repugnet diui-
næ iustitiæ, aut ægtati naturali: est hæretica, & sacra scri-
pturæ aduersatur: quæ frequēter sic punitos liberos indi-
cat, Sic enim sunt pueri submersi in diluuiō, cū parentib.
Sic in Pentapoli igne extincti sunt. Sic deniq; filius Da-
uid paruulus propter adulteriū & homicidiū patris mor-
tuus est. Nec lex docens filios pro iniquitatib. patrū non
plecti, nō intelligi debet de pœna tēporali sed de æterna. *nora*

DECLARATIO

Sequutus sum illic probatos ecclesiæ doctores, LXXIII
Chrysostomū, & huic concordē Theophylactum,
qui pronūciant iniustū fore, si deus ob aliorum deli-
cta puniret alios. Nec loquūtur de pœna gehennæ,
sed de corporali cæcitate. Lex aut extat Deuter. 24.
Non occidētur patres pro filijs, nec filij pro patrib.
sed unusquisq; pro suo peccato morietur. Eadē sen-
tētia est Ezech. 18. & Hierem. 31. Contrā Exo. 34. scri-
ptum est, Qui reddis iniquitatē patrū filijs ac nepo-
tibus in tertiā & quartā progeniem. Hunc nodū ita
soluūt, non quod pœna debita nocētibus ueniat ad

K 3 imme/

immeritos, sed quod poena eadē maneat posteros,
 si maiorum imitentur scelera. Quod si fit, non pro-
 prie dicuntur dare poenas pro peccatis maiorum, sed
 dant pro suis. Rursus scrupulum de infantibus dilu-
 uio inuolutis, ita soluunt, ut dicant eā non fuisse poe-
 nam, sed domini misericordiam, quæ pueros matu-
 re subduxit, ne maiorum suorum similes euaderēt.
 Consimiliter expediunt quæstionem existentem è
 uerbis domini, Matthæi. 23. Vt ueniat super uos om-
 nis sanguis iustus: ut dicant illos non luere poenas
 maiorum, sed suorum scelerum quibus progenito-
 rum impietate superabant. Hæc sententia si pia est,
 & si præclaros habet autores, quur hic hæreseos sit
 mentio? Aut quæ ciuilitas est, eadem mihi toties oc-
 cini non sine conuicio, ad quæ iam pridem respōdi,
 & in Diuinationibus, & in Elencho, & in Supputa-
 tionibus? Ad hæc, quod specimē est Christiani can-
 doris, ex his quæ respondimus uigilanter excerpere
 quod pateat calumniæ, ac tam multa dissimulare,
 quæ uel ob hoc probant quod silent, iuxta Comi-
 cum illud: Tacent, satis laudant. Dissimulāt & illud,
 non statim esse poenam, quicquid externæ calami-
 tatis infligitur. Interdum est materia pietatis, inter-
 dum est argumentum declarandæ uirtutis diuinæ.
 Deniq; quum filij puniuntur ob commissa parētum,
 parentes in liberis puniuntur uerius q̃ liberi ob pa-
 rentes

rentes. In parētibus uerè pœna est, in liberis calamitas redundans in pœnam parentum. Secundū hanc rationem mea propositio etiam uniuersaliter intellecta, uera est & Christiana. Quod si qua sūt loca scripturarum quæ uidētur huic sententiæ aduersari, non simpliciter sed per tropologiā dicta sunt. Iam si dixissem deum reddere peccata maiorum in posteros usq; ad quintam generationē, audiuissem, hæc propositio uniuersaliter intellecta est hæretica, aduersatur enim palām scripturæ quæ habet Hieremiæ. 31. & Ezech. 18. Nunc quum diuersam sententiam pronuncio iuxta sermonem Euangelicū, quem interpretor, nihilo secius audio, hæc propositio uniuersaliter intellecta est hæretica, & diuersus obijcitur locus.

Tit. XXIII. De pœna hæreticorum.

Propositio I. Matth. XIII

Erui qui uolunt ante tempus colligere zizania, sunt n̄ qui pseudapostolos & hæresiarchas gladijs & mortibus existimant è medio tollendos: cum paterfamilias nolit eos extinguere, sed tolerari, si forte resipiscant, & ex zizanijs uertantur in triticum. Quod si non resipiscāt, seruentur suo iudici, cui dabunt pœnas aliquando.

LXXIII

CENSURA

Cum sit catholicum & fide tenendum, non solum licere, sed & oportere hæreticos pertinaces extremo supplicio punire, quando citra iacturam atq; periculum reipublicæ

blicæ id fieri potest: nec ualet aliter salus eorum aut cæterorum procurari & conseruari: oppositumq; sit error Catharorum, Waldensium, & Lutheri, generalibus concilijs & legibus imperialibus damnatus, p̄j̄ expositoris munus paraphrastes minime exequutus est, in hunc peruersum sensum tot uerbis lectorē inducendo, nec ueritatem catholicam illi aduersam palam aperiendo: quod paucis explicatū facile paraphrasis admisisset, monstrando quæ hic scribit, intelligenda fuisse pro tempore apostolorum & martyrum, quo Ecclesiam atrocius tyranni persequerentur: non quando rerum potiti sunt principes Christiani, orbem terrarum aut bonam eius partem in sua tenentes ditione: qui cum leges condentes extirpandis hæreticis accommodas, uere principi suo Christo militarunt. Id certe explicare debuit paraphrastes: quod quia non fecit scandalī ansam præbuit legentibus: quasi modo non liceat, quod tempore apostolorum & martyrum fieri non poterat. Prænominatorū quoq; hæreticorum errori hac ratione uisus est suffragari. Nec habet ea excusatio locū, qua dicat se ita intelligere ut diximus. Nam quamuis ita intenderet ut proponit, tamen hoc ibidem non explicat, & longe secus solent accipere legētes quàm dicat se prætere. Vnde & queruntur multi, non solū ex hac propositione, sed etiā ex plerisq; alijs poculū sibi sub mellitis uerbis propinari scandalī & erroris: ideoq; non acceptāt aliam, ut aiunt, pallio sophisticæ argutiæ obumbratā excusationem. Qua quis dicat ea quæ hic dicuntur, non sub persona Erasmi, sed sub persona Christi dici: & nō hoc seculo, sed illo quo martyrijs plantāda erat Ecclesia, cum tamen talia nō expressa ne uigilātissimī quidē lectores percipiant, & aliud sonēt uerba eius expressa in paraphrasi, q̄ sequens eiusdē doceat explicatio. Nec rursus p̄bant q̄
sub

sub persona Christi, euangelistarum aut apostolorum ea inducat nō pauca, quæ uiri eruditi iuxta ac pī impia censent ac erronea.

DECLARATIO ERAS.

Si in Paraphrasibus me nō subleuat personarū respectus, dure profecto mecum agetur. Hac lege poterit mihi imputari, quod ab impijs illic dicitur, & idem nunc ero Christus, nunc Paulus, nunc Caiphas. Aut omnino non erat scribenda Paraphrasis, aut erat personæ seruiendum. Miror autē ullos esse lectores tam attonitos, ut in Paraphrasī non intelligant nihil sub mea persona dici. Ac iampridē usq; ad rauim clamo, Paraphrasim meam nil aliud esse, nisi commentarium, & sicubi sensum scripturæ non assequor, nihilo plus esse periculi, quàm si in commentario lapsus essem. Verum ut alibi labar, hic certe non potest obijci, me diuersum explanasse, quàm habet sermo Christi, quē fatentur pro temporibus illis, uerum pium ac sanctum esse. Sed hoc tantum accusor nomine, quod non expresserim Christi sermonē nō esse generalē, sed tantū ad ecclesiæ primordia ptinere, quæ tum quidē erat sanguine martyrum confirmanda, & hæreticorum tumultibus exercenda: Simul autem ut tutum esse cœpit, desijt ualere sermo Christi. Primum non ausus sum hoc humanum commentum Euāgelicæ maiestati admiscere, præsertim quum id apud ueteres orthodoxos non

LXXIIII

L repererim

repererim, & ipsa uerba Christi uideretur eum sensum reijcere. Cuiusmodi paraphrastes fuisset, si quum Christus dicat zizaniā relinquendam usq; ad messem, hoc est ipso interprete, usq; ad consummationem seculi, ego uel sub Christi, uel sub Euangelistæ persona exposuisset, usq; ad annos quadringentos, quum iam auctis ecclesiæ rebus tutum erit illos occidere. Dominus ipse præscripsit tēpus, usq; ad cōsummationem seculi. Nec Paulus, nec hunc sequutus Augustinus, hoc nomine docet tolerandos hæreticos, quod tutum non esset eos occidere, sed quod per illorum improbitatem exerceretur fides ac pietas electorum. Oportet inquit, hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in uobis. Quid quod illum sermonē accōmodo non externis principibus, sed uiris Apostolicis. Quanquā ne illud quidē de tuto, prorsus reticuit Paraphrasis, quæ sic habet. Interim boni malis admixti ferēdi sunt, quādo minori perniciē tolerant quā tollerent &c. Iā audio quosdā huc detorquere Christi uerba, quasi significauerit nō alia cōditione parcendū hæreticis, quā si periculum sit, ne simul cum erroribus eradicetur sana doctrina, aut mali cum bonis occidantur. Hoc discrimine sublato nequaquam illis esse parcendū. Hoc commentum quum nec satis quadret cum tenore parabola, nec ueterum orthodoxorum interpretationi

pretationi, nō ausus sum sub Euangelistę Christiue
persona ponere. Porro quod obijciunt uerba Para
phrasıs aliud sonare, quā mea sonet explanatio
sequens, sentiunt fortassis de his quę respondi Be
dę. At id mirum non est. In Paraphrasi siquidē pro
batissimos ecclesię doctores Hieronymum, Augu
stinum, Chrysostomū, Theophylactum ac Raba
nū sequutus, explano uerba domini: in Supputatio
nibus disputo cum Beda. Et tamen quod in Suppu
tationibus explanatius dico, nec ibi tantum, in Para
phrasi subindico. Adhęc, si tantū imminet periculi,
quod in Paraphrasi mea, quę priuatim & a paucis
legitur, non expresserim licere occidere hæreticos,
multo magis metuendū erat ab Hieronymo, Chry
sostomo & Augustino quorū scripta leguntur ab om
nibus cū autoritate, idēq; etiā in tēplis. Quur diuus
Thomas in Cathena renouat offendicula, citās ea
quę nūc dānant theologi? Sed quorsum attinet ex
hoc loco colligere suspitionē, quasi sentiā hæreticos
nō occidēdos, cū libris æditis pugnē, cum eis quibus
hoc dogma placet. Quantū uerō doctis istis quos
citant tribuendū sit uel hinc colligi potest, q̄ toties
deprehēduntur maliciose calūniari bene dicta, toties
non intellecta dānare, toties palā falsa obijcere. Ve
terum cōciliorum canones habent, si quis unum cri
men quod intentauit, non probauerit, ne admitta

tur ad secundum. Nunc quū in eorum libris qui hactenus in me scripserunt tam multa digito ostenderim, quæ perperam atq; impudenter intētata sunt, tamen perfriēta facie uelut integro iure redeunt ad nouas calumnias. Hoc de doctis illis dictum esto, quorum autoritas mihi obijcitur.

PROPOSITIO secunda in Supputationibus.

LXXV **E**Go principes ad trucidādos hæreticos nec hortor nec dehortor. Quid sacerdotalis sit officiū, demonstro.

CENSURA

Si ecclesiasticis liceat iuxta iuris dispositionem inducere bella, aut ad indicenda per temporales magistratus inducere aduersus Turcas & Iudæos, non minus utique illis id licebit in notorios hæreticos. In cuius rei comprobationē cum præsulibus adfuit beatus Dominicus ei bello quod contra Albigeneses hæreticos gestū est. Et ubi principes seculares grauiter delinquerent non exterminādo hæreticos in perniciem reipublicæ Christianę conspirantes, & in suam hæresim plurimos pertrahētes, tenerentur omnibus modis illos inducere orthodoxi episcopi ad id faciendum, alioqui ipsi peccarēt. Quare hæc propositio, quatenus prætendit nunquā sacerdotalis aut episcopalis esse officiū, principes inducere ad extirpationē hæreticorum, impie nec utiliter profectibus cōsulit Christianorū, ueræ fortitudinis robur in aduersarios fidei eneruans.

DECLARATIO ERAS.

LXXV **O**stenderam in Supputationibus Augustinum etiam

etiam pro plusquā hæreticis intercessisse ne occide/*nora*
rentur, ac subijcio, & tamen ego principes ad truci/
dandos hæreticos nec adhortor nec dehortor, senti
ens me hæcenus dissentire ab Augustino, q̄ putē
principes non esse deterrendos ab officio iusticiæ,
si morbus exigat extrema remedia. De me loquor
illic non de episcopis horum temporum, ostendo q̄
me longius abesse ab illorum opinione qui negant
occidendos hæreticos, quā abfuerit Augustinus.
ille dehortatur Cæsarū præfectos, ne tollerēt hære
ticos, ego dico me nec hortari nec dehortari. Quid
sacerdotalis sit officij, admoneo. Sacerdotis est ser/*nora*
uare hæreticos in spem resipiscentiæ, neq̄ quenquā
perdere quod quidem in ipso est. Hoc arbitror præ
cipuum illorum esse munus. Si quid præterea sibi
sumunt, illis non adimo. Itaq̄ mea uerba nequaquā
prætendunt hoc quod isti interpretātur. Turcæ nō
solum discrepāt à fide nostra, uerum etiam subinde
Christianorū occupant ditiones, & immani crudeli
tate utuntur in nostros. Quos utinam possimus uel
armis compescere, uel quod est optabilius, in Chri/
stianæ religionis cōsortium allicere. Iudæos non oc
cidimus, nisi peccent aduersus principū leges, licet
& Christo & nomini Christiano sint hostes deuo/
tissimi. Quid rerū gesserit Dominicus aduersus Al
bigēses nescio. Fortassis illi catholicos armis infesta
L 3 bant.

bant. Iam an ueræ fortitudinis robur aduersus aduersarios fidei sit in armis, alijs iudicandum relinquo, mihi certe nouus est sermo.

Propositio tertia in iisdem Supputationibus.

LXXVI
ibidem

Q Vis unquam audiuit orthodoxos Episcopos concitasse Reges ad trucidandos hæreticos, qui nihil aliud essent quàm hæretici.

CENSURA

Hæc propositio prætendens non licere orthodoxis Episcopis & sacerdotibus consilio & exhortatione generali inducere ad extirpationem hæreticorum, qui nihil aliud sunt quàm hæretici, hoc est in fide pertinaciter, & contumaciter errantes, nullas excitantes seditiones aut tumultus, contra dispositionem iuris naturalis, diuini & humani proponitur. Nam si pro munere suo debent Episcopi & sacerdotes alij admonere principes, ut iuxta diuinam ordinationem & suum officium, iusticiam exerceant de alijs malefactoribus (Non enim sine causa gladium portant) multo certe magis idem facere debent de hæreticis, qui nihil aliud sunt quàm hæretici: quâto hæresis grauius est peccatum & reipublice Christianæ plus nocet. Proinde si non qui pecuniam corrumpunt & falsificant, per quam uitæ temporalis subuenitur, iuste morti traduntur, ualentiori ratione hæretici iure uita priuantur, qui fidem corrumpunt, quæ fundamentum est uitæ spiritualis, quæ illibata pro temporum malitia seruari non potest, nisi morte plectantur hæretici, quamuis non aliud sit quàm hæretici. Nam uidentes plerique nullo modo deterius agi cum ijs qui hæresim profitentur, quàm cum alijs, facile profecto omni timore

timore semoto hæreticis adhærent, atq; inde miseranda subsequeretur in repub. Christiana calamitas, dum populi qui prius erant catholica fide Christiani, postmodum breui temporis decursu nihil aliud essent quam hæretici, id quod, proh dolor, hodie uidemus. Multæ siquidem illustres ciuitates quæ nuper uere Christianæ fuerant, & Christiana pietate insignes, modo à uero Christianismo descuerunt, nec aliud sunt quam foeda colluuiæ, aut sentina putida impiorum hæreticorum: quod utiq; minime contigisset, si ubi primum ea pestis suborta est, salutari legum seueritate in hæreticos, licet nihil aliud essent quam hæretici, animaduersum fuisset. Hinc sanè patet quàm prudenter Ecclesia huiusmodi hæreticos, si legitime fuerint conuicti, iusticiæ brachij secularis decernat relinquēdos. Neq; tamen par est interim uiros Ecclesiasticos immemores esse sui officij. Eniti enim debent exhortando, consulendo, docendo, corripiendo, obsecrando, & alijs uis debitis salutis consulere talium miserabilium hominum, ut ab impietate reuocentur.

Quarta propositio Erasmi quæ & tres subsequentes sunt in supputationibus eius.

DOcet Augustinus ferendos hæreticos donec citra grauem Ecclesiæ concussionē possint tolli, sed tolli Augustinus intelligit, à communione separari. LXXVII

CENSURA

Tametsi aliquando existimauit Augustinus cum hæreticis uerbo agendum, disputationeq; pugnandum, nec ulterius progrediendum, nisi forte in contumaces mucro uibretur anathematis, ubi tamē experiētia duce nouit quan-

uit quantum executioni demandatę leges Principū secularium aduersus hæreticos profuerunt, relicta priore sententia, legum terrore & poenarum seueritate censuit ad unitatem fidei compellendos hæreticos, id quod in multis suis libris testatus est.

DECLARATIO AD DVAS PRAECEDENTES

- LXXVI** Hic inter nos nulla discordia est. Fatētur sacerdotum esse omnibus studijs eniti, ut hæreticus seruet ac resipiscat, in magnis tamen Ecclesiae periculis episcoporum esse, principes, si cessent, officij sui cōmonefacere, sed in generali: & ego nego me legisse q̄ episcopi concitarint reges ad trucidandos hæreticos. Nam hoc non est in genere admonere, sed supplicij genus dictare. Loquor autem in Elencho non de his temporibus, sed de Augustino & illius ætatis præsulibus: Nam nunc abbates & episcopi quidam gratissimum deo sacrificium existimant, si suo ferro suaq̄ manu quamplurimos occidant. Atq̄ ut uerum esse fateor, quod narrant diuum Augustinum quum prius in ea sententia fuisset, ut negaret Cæsaris potentiam ad fidei negocia implorandam, ubi uideret succedere, mutasse animum: ita æque uerum est quod ego scripsi. sed tum res erat cum Donatistis plusquam hæreticis, qui totius Ecclesiae schisma perniciosissime moliebantur: & habebant circumcelliones furiosum & efferum genus hominum

hominū, qui gladijs occidebāt, falcibus mutilabant, calce aceto tēperata exoculabāt orthodoxos. Quid ni tales coerceat imperator, qui quouis supplicio erant digni, etiā si nullus accessisset error hæreticus. Et tamen etiā aduersus hos adeò nō est imploratū capitis suppliciū, ut Augustinus Comiti qui sæuius edictū proposuerat, obstiterit, metuēs ne quem occideret, effecitq; ut mitius edictū proponeretur. Tum enim tota Cæsaris cohertio consistebat intra mulctam pecuniariā, translationem bonorum ab ecclesijs Donatistarum, ad ecclesias orthodoxorum: & si nullis remedijs possent corrigi præsules, exilium. De trucidando nulla mentio, Itaque aduersus Pelagium nuncq; agitatum est de implorāda Cæsarum ope, quod nō perinde turbaret reip. trāquillitatem. Quin & illis ipsis qui mulctam soluerant, interuētū episcoporum, reddita est sua pecunia: & episcopis si uoluissent mutare dogmata, sua manebat in ecclesia dignitas. Tanta erat illius temporis erga hæreticos & tales hæreticos lenitas. Multa sunt coercendi genera, citra pœnam capitis. Ab illa certe lenitate plurimum absunt, qui nunc ad quoduis dictū, nouum aut nō intellectum, protinus clamant ad ignem ad ignem. Hic igitur inter Theologos & me nulla est dissensio: nisi quod illi reputantes quanta sit religionis pestis ecclesiā huiusmodi factionibus discindi,

M. propen

propensiores videntur ad occidendum: ego contra sim ad id contantior, considerans quò nos uocet domini parabola, quò sanctissimorum uirorum interpretatio, quò priscorum episcoporum ac Cæsarium in hæreticos lenitas ac mansuetudo. Deinde & illud cogitās, quàm interdum his negotiis se misceant affectus humani, quamcūq; frequenter istiusmodi remedia cesserint in diuersum. Postremo quod aliquoties ueritas in ambiguo sit, & interdū usu ueniat, ut erret etiā is qui impingit hæreseos crimen: nonnunquam neutra pars alteram intelligat, quum uerbis pugnantes, re consentiāt. Neq; enim temere beatus Hieronymus in dialogo aduersus Luciferianos sub orthodoxi persona loquitur hunc in modum, præfatus non expedire ab ecclesia prorsus tollere hæreticos. Nemo, inquit, potest Christi palmā sibi assumere, nemo ante diē iudicij de hominibus iudicare. Si iam mundata est ecclesia, quid domino reseruamus? Est uia quæ uidetur apud homines recta, nouissima autē eius ueniunt in profundum inferni. In hoc errore iudicij, quæ potest esse certa sententia &c. Quid his uerbis significet Hieronymus doctis perspicuū: me certe hætenus commouerūt, ut existimem non nisi omnibus tentatis ueniendum ad extrema remedia: ne forte uel corrupto iudicio pereat innocens, aut certe sanabilis, uel pro errore
damu

damnetur quod rectū est. Quod ex adulteratæ monetae cæterorumq; collatione criminum exaggerāt impietatem hæreticorum & schismaticorum, fateor has esse pestes ecclesiæ uere deplorandas, nec minore legū seueritate dignas, quàm cætera crimina, nisi ut dixi, hic dñs nos nominatim ad māsuetudinem reuocasset, eodem uocantibus priscorum episcoporum, tum scriptis, tū exemplis. Quia dominus dicit *nota* adulteræ: nec ego te cōdemnabo: mitigata est Christianis adulteri pœna: quia Paulus prædixit fore ut Iudæi tandem aggregentur ad ouile Christi, toleramus impiam ac blasphemam gentem, fortassis & dñica parabola tantū habere momenti debet, ut mitius agatur cū hæreticis, præsertim ijs qui persuasū errant non malicia, nec discipulos aggregant nec tumultus excitāt. Nam hos sensi quum dicerem, nihil aliud quàm hæreticos, hoc est hæretico errori obnoxios. Contumaces enim, & aggregatione discipulorum sese communientes, ad schisma spectant. Alioqui si quemuis errorem à fidei synceritate alienum putamus dignum incendio, tales reperiuntur in omnibus pene libris ecclesiæ doctorum. Nūc interdum qui persuasi dicunt, cupimus doceri si erramus, tanquam extreme contumaces cōiunguntur in ignem.

Propositio eiusdem in h̄isdem Quinta.

LXXVIII **P** Er Euangelium uitari iubentur hæretici non exuri.

CENSURA

Quauis euangelium non expresse & aperte hæreticos monstret exurendos, leges tamen ciuiles quæ confor mantur ad ius naturale, quod Euangelium non abrogat, morte plectendos atq; concremandos iuste decernunt.

DECLARATIO

LXXVIII Beda quo probaret ex Euangelio comburendos esse quoslibet hæreticos, obiecit illud: Dic Ecclesiæ, si non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus, Ego respōdeo his Euangelij uerbis admoneri Chri stianos, ut hominem hæreticum & tētatis remedijs *nota* insanabilem, uitent, nō exurant. Hoc esse uerū haud inficiātur Theologi. Sed quoniā aiunt, Euangelium non abrogat ius naturæ ac ciuile, recte post institu tum est, ut qui aliter sanari non possent, supplicio ca pitis plecterentur. Horum nihil nego, modo princi pes seueri sint nō sæui, Episcopi discernāt hæreseos genus, ut distinguit Augustinus, atque etiam Cæsa rum leges, & ubique meminerint ecclesiasticæ man suetudinis.

Propositio eiusdem ibidem Sexta.

LXXIX **A** N leges Ecclesiæ sunt, quempiam ultricibus tradere flammis.

CENSURA

Iustas leges magistratuum temporariorum pro extirpatione hæreticorum latas Ecclesia non reprobatur, licet illas nolit per ecclesiasticos qui diuinis omnino officiis sunt addicti, executioni demandari.

DECLARATIO

Quum ageremus de occidendis hæreticis, Beda LXXIX obiecit mihi leges ecclesiasticas. Rogo igitur num *nora* sint leges Ecclesiasticæ, quempiã ultricibus tradere flammis. Siquidem ecclesia non habet ius gladii secularis. Sed tales inquit, leges ecclesia non reprobatur, licet per sacris addictos supplicia non peragantur. Et hoc fateor, quanquam Ecclesiasticorum est ubique legum seueritatem Euangelica mansuetudine temperare

Propositio eiusdem de eadem re, ibidẽ Septima.

Veteribus Episcopis ultima pœna erat anathema. LXXX

CENSURA

Propter infestationem tyrannorum in primitiua Ecclesia non poterant hæretici seueriori pœna multari quàm excommunicationis: postea tamẽ quàm principes seculi Ecclesiæ submisere colla, perspecta contumacia atq; impietate hæreticorum, necessariũ fuit nedum conueniens, in illos gladio temporali animaduerti. Præcedentes autẽ quatuor propositiones errori suffragantur supradictorũ hæreticorum negatium licere & expedire, hæreticos contumaces extremis suppliciis coerceri, etiã quando nonnulla inde sequitur perturbatio reipub. & hoc exposcat salus multorum.

DECLARATIO

LXXX

non

nota

Et hic mihi cum illis conuenit. Fatetur ipsi uerum esse quod scripsi, sed addūt post mutata temporum conditione necessario Cæsaris leges minatas hæreticis capitis supplicium, & hoc fateor esse uerū. Proinde miror, quum in his propositionibus mihi conueniat cum Theologis, quomodo dicantur suffragari nescio quibus hæreticis, qui negant licere & expellere hæreticos cōtumaces externis supplicijs cohercere, etiam quando nonnulla inde sequatur perturbatio reip. & hoc exposcat salus multorū. Nam tale nihil nec exprimūt, nec sentiūt meæ propositiones, quæ Cæsarium legibus non obstrepunt, sed quorundam Ecclesiasticorum sæuitiam temperant. Olim principū seueritatem Ecclesiastica mansuetudo temperabat. Nunc monachorum quorundam sæuicia nisi principū lenitate temperaretur, exiret in plusq̃ Scythicam immanitatem.

Octaua eiusdem propositio

LXXXI

Q

Væruntur articuli partim falsi, partim deprauati.

CENSURA

Hæc propositio hac ratione hic proponi uideri potest, ut cum multæ propositiones positæ sint super punitione hæreticorum, admoneatur qui zelum habent super extirpandis hæreticis aut auctoritatem, solícite caueant ne uehemens sit plus æquo zelus eorum, aut non satis discretus

tus: unde cōtingat innoxios damnari: neue plus q̄ opus est tepescat, hæreses sinens pululare, aut notorios hæreticos tolerans impune. Illibata quoq; sit integritas eorū iudicum qui in causis fidei decernūt, ut iuste quod iustum est exequantur: neq; pecuniæ cupiditate, aut alio quouis sinistro affectu corrupti, à ueritate iudicij recedant. Vigilantissime insuper atq; diligentissime iuri innitendo huiusmodi causas fidei examinent ac pertractent: ne forsan subrepat incuria siue negligentia, quæ ferēdo plurimum obsunt recto iudicio. Cæterū præscripta propositio, si de peruersis iudicibus, qui neq; deum neque homines reuerentur, intelligatur, proponit quod interdum eueniat: si uero de integris & æquis iudicibus, qui non modo à calumnia alieni sunt, sed etiā à suspitione calūniæ, falsa est.

DECLARATIO

Hic nihil habet censura quod nō sit ex animi mei sentētia, nisi quod nulla erat causa dubitādī, utrū ea de peruersis iudicibus, an de æquis & integris scribam, quum in eo ipso loco nominatim exprimam cuiusmōi iudices notē. Verba mea sic habēt: Quod si qui tractant hoc negotium tales essent, qualem se declarat in hoc libello N. hoc est, si tantū spirarent odi, si tantū haberent impudentiæ, tam impotens calumniandi studium, tam corruptum iudicium, ut uideatur citius decē propulsurus in hæresim, quàm unum reuocaturus, nōne belle ageretur cum delatoris? Nisi fallor, primum designaret cui male uellet, eum delatum clam, curaret rapiendum in carcerem:

LXXXI

ibi

ibi quærentur articuli, quales plurimos obijcit mihi. Ex quærentur, isti fecerunt, quærentur, quasi de omnibus in uniuersum loquar. Hic sermo non patitur quenquam dubitare, quin de corruptis agam iudicibus. Nec refert, an ille talis sit quem noto, sat est mihi talem uideri. Nam si error est, in persona error est non in re.

Tit. XXIII. De defectu uigoris Euangelij.
Propositio, in epistola præposita paraphrasi
in Ioannem.

LXXXII
In supp. 243

Vllis seculis defuerunt homines apud quos
Euangelio suus constiterit honos: sed tamen
his annis quadringentis uigor illius
apud plerosq; refrixerat.

CENSURA

Hæc propositio quātū ad posteriorem partem, uidelicet, Sed tamen his annis quadringentis &c. significās his annis quadringentis uiros defuisse quibus Euangelio suus cōstiterit honos, temerarie asseritur, cum his annis quadringentis uiri fuerint nō pauci sanctitate & eruditione conspicui, quales fuerunt, Bernardus, Hugo & Richardus de sancto Victore, Petrus Lombardus, Gratianus, Thomas Aquinas, Bonauentura, Alexander de Halis, Guilhermus Parisiensis, Nicolaus de Lyra, Gerson, Thomas Vualden, & quā plurimi alij.

DECLARATIO

LXXXII Demiror quis supposuerit hanc censurā. Ait meā
propositionem significare hisce quadringētis annis
defuisse

defuisse uiros, apud quos Euangelio suus constite-
rit honos, quum illa palàm affirmet contrarium, ui-
delicet nullis seculis defuisse homines apud quos
Euangelio suus constiterit honos: nec his quadrin-
gentis annis aio extinctum fuisse uigorem Euange-
licum, sed refrixisse, ne id quidem apud omnes, sed
apud plerosq;. Quorsum igitur pertinet ille nomi-
num catalogus, unde alij forsan multos exciperet si
agatur de uigore spiritus Euangelici, quē sentimus
in priscis Ecclesiæ doctoribus. Sed donemus his o-
mnibus fuisse uigorē Euangelicum, hoc ipsum pro-
bat esse uerū quod meus prædicat sermo, uidelicet
nullum fuisse seculum, quod non tulerit aliquos ui-
ros spirantes Euangelium. Tantū queror illis annis
refrixisse hominū pietatem, animis uel ad mūdum
uel ad Iudaismum propensis. Legat locū qui uolet,
& reperiet me nihil aliud sensisse. Catalogum nomi-
num quæ obijciunt non excutiam. Equidem arbi-
tror omnes illos fuisse bonos uiros, sed aliud est esse
bonum uirum, aliud spirare uigorem Euāgelicum.
Horum tamen Bernardus uidetur affectu flagran-
tissimus, sed quā hīc friget si cōferas cū Cypriano,
cū Hieronymo, &c. Illud scio multos non sine risu:
lecturos, Gratianū, Alexādrū Halēsem, Guīlhelmū
Parisiēsem, Nicolaū Lyranum, Thomā Vualdēsem
annumeratos hīs qui spirāt uigorē Euāgelicum.

Tit. xxv. De sabbato.

Propositio Erasmi. Marci II

LXXXIII

In Sup. 170

Futurum est, ut uere pñs quæuis dies sit æque
sacra.

CENSURA

Hæc propositio innuēs cultū diei dominicæ & aliorum
festorū ab ecclesia utiliter & sancte institutorū aliquādo
in Ecclesia militante abolendum, quod in magnam uer-
geret perniciem Christianismi, irrationabiliter asseritur,
conformiter ad errorem Beguadorū, qui dicunt tertium
præceptū decalogi, scilicet, Sabbata sanctifices, iam ces-
sare, quantum ad iustos.

DECLARATIO

LXXXIII

Primū constat ibi paraphrasim sub persona Chri-
sti loqui de sabbatis & festis Iudæorū. Id esse uerū,
totius sermonis declarat tenor. Legat qui uolet. Eas
legis ceremonias abrogandas Euangelij feruore si-
gnificans dominus, ita loquitur: Fuit olim tempus
quo nulla esset sabbati religio, & futurum est, ut ue-
re pñs, quiuus dies sit æque sacer. Nunquam autem
nec fuit, nec erit tempus, quo nō fuerit, aut futurum
sit sanctū, opem ferre egenti proximo &c. Iudæorū
Sabbatū est, quietem agere ab operibus seruilibus:
nota festus dies, immolare uictimas. Verum sabbatū est,
animum habere carnis cupiditatibus uacuū: uerum
festum, uacare precibus & cōtemplationi rerū cœle-
stiū. abrogatis itaq; legis ceremonijs, uere pñs quili-
bet dies erat sabbatū, & nullus erat dies non festus,
quum

quum nullo præscripto compellente, perseverarēt,
in ieiunijs, uigilijs, sacra doctrina & fractione panis
Hoc Christus fore prædixit, & Paulus pro infirmis
habet, qui iudicant inter diem & diem Gentium ac
Iudæorum more, quemadmodum reprehēdit eos,
qui in cibo potuūe iudicant fratrem. Et sicut per illa
uerba Pauli non damnantur Ecclesiæ cōstitutiones
de abstinentia ciborum, ita per hæc uerba nomine
Christi dicta, non damnantur dies festi ab Ecclesia
sapiēter & utiliter instituti. Nec mea propositio ta-
le quicquā innuit, quale interpretantur quidā. Tan-
tum hoc agit, ut externæ illæ obseruationes cedant,
quoties charitatis officiū exhibendū est proximo,
si casus inciderit ut altera res obstet alteri: propterea
quod hæc lex sit perpetua, de sabbato & festis non
item. Valeant igitur Beguardi, qui negāt obseruan-
dos dies ab Ecclesia institutos. An cessaturi sint ne-
scio. Certe hoc nec à me scriptum, nec à Christo di-
ctum est. Facilius tamen Ecclesia consisteret absq̃ *nora*
diebus festis, quàm absque charitate. Quin & ho-
die p̃iys qui non minus horrent peccare uulgaribus
diebus quàm festis, & assidue uersantur in precibus
ac meditatione uitæ coelestis, omnes dies æque festi-
sunt, si tropum recipimus, hoc est iuxta spirituales
festorum obseruationem.

Tit. XXVI. De Ecclesia.

Propositio Erasmi Marci III

LXXXIII

Sup. 174.

Ecclesia Christi neq; surdos, neq; mutos,
neq; cæcos, neq; debiles, neq; claudos reci-
pit: huiusmodi autem habet synagoga.

CENSURA

Hæc propositio sic indistincte posita innuere uidetur so-
los iustos esse de Ecclesia militante (de illa enim fit ibi ser-
mo) non autem consonat doctrinæ Euāgelicæ, quæ com-
parat regnum cœlorum, quod est Ecclesia militans, sage-
næ missæ in mare, & ex omni genere pisciū congregan-
ti. Et agro dñico, in quo cū tritico subnascūtur zizania.

DECLARATIO

LXXXIII

Loquitur illic Marcus, ut opinor, de Ecclesia Chri-
sti sponsa, quam purgauit sanguine suo, ut nō habe-
ret maculam neq; rugam, extra quam sunt, animo
cæci, manci, surdi, aut mutili. Tales habebat synago-
ga in precio, externa specie sanctimonix suspicien-
dos, sed interna pietate uacuos. Eiusmōi recipiebāt
pharisæi synagogæ procures, nec sanabant. Contra
Christus spiritalis doctrinæ magister tales non re-
cepit in Ecclesiā suam, nisi prius sanatos. Nihil aliud
agit paraphrasis, nec hic arbitror quicquam diuer-
sum à doctrina catholica. Locus in paraphrasi sic
habet: Tales erant pharisæi, qui maluerūt inuidere
domino, quàm sanitati per eū restitui. Huiusmodi
debiles.

debiles habet synagoga. Cæterum Ecclesia Christi neq; surdos, neq; mutos, neq; cæcos, neq; debiles, neq; claudos recipit. Quisquis est obnoxius malis, ueniat in cōspectum Iesu, & sanabitur. Afflabit ille nobis spiritum suum, & quod mancum erat, animabitur. Qui sese domino simplici fiducia credunt, sani domum redeunt. Qui suæ confidunt iustitiæ, ex alienis benefactis reddūtur deteriores &c. Ex his perspicuum est paraphrasim non loqui de malis, quos Ecclesia tolerat bonis admixtos, quia corda hominum solus nouit deus, quāquam illi iam apud deum sunt aliquo modo extra Ecclesiam: sed de his qui accedebant ad professionem Euāgelicam, quæ perfectior est & spiritualis. Paraphrasis autem illic exponit historiam de homine in synagoga sanato, qui habebat manum aridam, & quod sequitur, irruisse ad Iesum quotquot habebant plagas & à dño sanatos. Quum exponam allegoriam loci, qui conueniebat illic disputare de quibus nec inter scholasticos satis conuenit, quomodo Christus sit caput etiā malorū Christianorum, & quomodo in hos quoq; sit influxus per fidem absq; charitate, & quomodo n̄dem possint esse membra Christi, & membra diaboli, & quid intersit inter resectos & non resectos, & qua differentia quis dicatur non esse in Ecclesia, & non esse de Ecclesia. Hæc nequaquam conueniebant tra-

Etanti tropologiam, iuxta ueterum enarrationem non iuxta scholasticas subtilitates. Mancus ille erat in synagoga, nec sanabatur à pharisæis, qui ceremonias docebant non charitatis opera: Iesus autem quos recipit, reddit suo spiritu uiuidos, & ad officia charitatis agiles. Quis autem nescit malos in Ecclesia tolerari, præsertim occulte malos? Sed aliud est ab hominibus tolerari malos, aliud à Christo recipi. Medicus recipit ægrotum, quem sperat se sua cura liberaturum. At coelestis ille medicus quoscunq; recipit, sanat. Diuus Hieronymus alijs uerbis idem dicit quod ego tractans allegoriam. Usque ad aduentum saluatoris, inquit, arida manus in synagoga fuit Iudæorum, & dei opera non fiebant in ea: postquam ille uenit in terras, reddita est in apostolis dextera, & operi pristino restituta. Iam si tropologiam non recipimus, & synagoga habebat bonos admixtos malis. Quod adferunt de magna domo parabolam de sagina Matthæi 13. non aliter expono quàm accipiūt Theologi. De claudis & cæcis ad conuiuium uocatis allegoria est, ac magis exponitur à sacris doctoribus de contemptis apud mundum, quàm de uicijs animorum.

Tit. XXVII. De beata uirgine Maria.
Propositio prima. Lucae I

Inini fauoris est (ait Gabriel ad Mariam)
quod offertur: non tui meriti.

LXXXV

In supp. 109

CENSURA

Si prætendatur, supposita liberali beneficentia diuina respectu incarnationis, quod beata uirgo nullo modo meruerit esse mater dei, cuius oppositum Ecclesia decantat, falsa est propositio, & sacrosanctæ uirginis honori derogans.

DECLARATIO

Non hoc prætenditur, neque hic agitur de meritis ad salutē faciētibus, sed de inestimabili dignitate uirgini delata, ut pareret deum. Illa quo modestior erat, hoc minus iudicabat sese hoc honore dignam, eoq̃ perturbata est & hæsit nonnihil in sermone angeli. Eam hæsitacionem ut eximeret angelus, non uult illam expendere sua merita, quum nulla sint hominum merita tanto honori paria, sed considerare numinis gratuitam beneuolentiam, cui sic uisum esset, ut ex humili uirguncula nasceretur redemptor mundi. Hunc autem dei fauorem angelus appellat gratiam. Porro quod addo: non tui meriti, quod ad expensionem dignitatis ac meritorum attinget, non erat meriti, sed totum gratiæ. Deinde quod minimi momenti est, non solet ad rationem uocari,

LXXXV

uocari, in qua de maximis agitur. Ad hæc, color hic sermonis frequenter sic reperitur in diuinis scripturis, ut asseueret tantum, quod genus est illud: Immo lauerunt dæmonijs & non deo. Interdum ut comparisonem habeat magis, quàm abnegationem, quale est illud: Misericordiam uolo & nō sacrificiū, pro eo quod erat, misericordiā uolo potius quàm sacrificium. Item illud Petri in Actis: Non es mentitus homini, sed deo. Nam citra tropi subsidium, & homini mentitus erat Ananias. De meritis Luteranorum tum ne somniabā quidem. Porro me nō negare esse aliqua piorum merita, uel ex ducentis lucubrationum mearum locis liquere potest.

Propositio secunda in Elencho.

LXXXVI

Pag. 76

AN in pueritia & infantia Christi perfecte fuerit reuelatū beatæ uirgini Christum esse deū & hominem, mihi non liquet.

CENSURA.

Hæc propositio crassam ignorantiam Euangeliorum arguit in ita loquente: cum credendum sit beatæ uirgini Mariæ tum perfecte reuelatum extitisse, Christum esse deum & hominem. Hoc enim illi angelus, Elizabeth, Reges, pastores, & prophetæ satis indicarant.

DECLARATIO

LXXXVI Si Euāgelium hoc euidenter expressisset, nequaquam dixissem, mihi non liquet. Ne Apostolis quidem opinor, erat hoc perfecte reuelatū, priusquam
affla

afflarentur cœlesti spiritu. Sic arbitror, nec Magis perfecte fuisse reſeratum, licet legantur adorasse dominum, ac munera mystica obtulisse. Idem dici potest de Elizahetha, & pastoribus. Prophetæ uero tantum mysterium inuolucris quibusdam opertum proposuerunt: nec Angelus loquens Mariæ exerte pronunciat, id quod nasceretur, fore deum uerū ac uerum hominem, sed sanctum ac filium dei, quæ uerba competere possunt & in eximium prophetā. Mysterij reſerationem diuina sapientia iuxta tempora ac personas, ita dispensauit, ut maxime conducebat ad hominum salutem. Perfecta reſeratio, seruata est spiritui sancto. Nō inficior hoc & alijs reſeratum iuxta modum aliquem, & pie credendum sacratissimæ uirgini plenius reuelatum, quàm cuiquam alijs: tantum an Christo infante habuerit perfectam huius arcani patefactionē subdubitabam. Idcirco ut facerem partim in causa fuerunt probatissimi doctores Chrysostomus & Augustinus, quorū *nota* prior tribuit uirgini matri uulgares aliquos matrū affectus, quasi pro autoritate uoluerit imperare filio, & in illo gloriari. Idē enarrans locū de nuptijs in Cana Galilææ dicit hæc uerba, quid tibi & mihi est mulier, esse uerba increpantis, ne similia mater in posterum tentaret, quod ipsa corpus humanum tantum genuisset, naturæ diuinæ mater non esset:

Q

ædere

ædere aut miracula diuinæ uirtutis est. Augustinus etiam nonnullam diffidentiam illi tribuit, crucifixo domino, quanuis leuiorē quā habebant apostoli. Hæc sane non cohærēt cum perfecta diuinitatis cognitione. Quum reperissent illum in templo, magis conueniebat adorare eum, & gratias agere quod se non subduxisset, quā dicere: Fili quur fecisti nobis sic? Nam hic sermo uidetur expostulantis. Et in nuptiis nō erat necesse dicere: Vinum nō habent. Sufficiebat deo tantū cogitatio. Nusquam profecto legimus Christū uel à matre, uel à Ioseph fuisse adoratum pro deo quum esset infans. Verū si liquet Ecclesiæ, quod mihi non liquebat, iam & mihi liquet. Præterea si perfecte nouerat illū esse deū, nimirum & illud nouerat: eū habere patrē, & illius autoritate uenisse ad seruādum genus humanum. Quur ergo non intelligebāt sermonē filiī, dicētis: An nesciebatis quod in his quæ patris mei sunt, oportet me esse? Vnde uidetur friuolū Theophylacti commentum: qui scribit illos ueritos, ne se subduxisset in cœlū, uidelicet deserta patris legatione. Quod si mater metuebat, ne offensus abiisset: & ideo dixit: Fili quur fecisti nobis sic: nec responsio est apta, nec illa meruit increpari: Quid est quod me quærebatis? In quem locū ita scribit Ambrosius. Alibi enim ad mysteriū impellit, hic mater arguitur, quia adhuc, quæ huma

na

na sunt exigat. Insuper & græcus commentarius qui citatur in Catena aurea, habet hæc uerba, dū enim Mariam increpat dñs quærentē ipsum, omiſſionem uinculorū sanguinis apertissime suggerit. Et super hæc uerba: & ipsi non intellexerunt uerbum: Beda subiicit, quia de sua diuinitate ad eos loquebatur. Ne hæc quidem congruunt illi quæ perfecte nouisset illius diuinam naturam. Iam Elizabet non dixit: Vnde hoc mihi ut mater dei mei ueniat ad me? Sed dñi mei. Agnouit pueri dignitatem, fortassis & diuinitatem, sed adhuc opinor tanq̃ per nebulam. Nec Anna nec Simeon expresserūt Christi diuinā naturā: nec senex adorauit infantē, Messyā tantū professus est. Apostolis dicitur: Spūs paracletus suggeret uobis omnia quæ dixi uobis. Quæ uelut in somnis imperfecta intelligentia, imperfectaq̃ fide perceperant, horū plenā intelligentiā plenāq̃ fidē suggessit spūs. Quod si perfecta diuinæ naturæ cū humana unio, nō euidenter exprimitur in Euāgelicis literis, si sacri doctores uidētur diuersum sentire de Iesu matre atq̃ isti docēt, quū profitear me dubitare tantū, poterā sine cōuicio doceri. Multi feruent miro zelo sacratissimæ uirginis, uehementes in exaggerēdis illius dotibus: at perpauci sunt qui dotes illius imitandi studio flagrent. Quo moderamine spiritus sanctus impertierit sua dona uirgini, solus ipse ad plenū nouit spiritus.

Propositio tertia Ioan. II

LXXXVII

In Sup. 145

Patris gloriæ quoties erit seruiendum, nihil opus
erit tua interpellatione.

CENSURA

Hæc propositio si uniuersaliter intelligatur, sic scilicet quod nullo tempore opus sit interpellatione beatæ uirginis apud filium, pro rebus diuinis aut ad æternam salutem spectantibus, impia est, ritui Ecclesiæ contraria & hæretica. Alma namq; dei mater constituta est à filio, felix cœli porta, pia peccatorum aduocata, ut iuxta scripturas catholica Ecclesia concinit.

LXXXVII

DECLARATIO

Nec hic satis perspicio, quid sibi uelit censura. Qui possit in paraphrasi hic sermo uniuersaliter accipi, quâ illa tractet de Maria reprehensa, quod ueluti mater miraculum exigeret, quum eius naturæ, quæ miracula edebat, mater non esset, nec expediret humanam autoritatē diuino negotio admisceri. Quod explanat Paraphrasis, est apud probatissimos Ecclesiæ doctores, nec sensus habet impietatem. Si nunc est cœli porta, & peccatorum aduocata, nihil obstat illi mea paraphrasis.

Tit. XXVIII. De angelis. propositio
Erasmi prima. In Elencho CLII

LXXXVIII

Pag. 85

An Angelus sit simpliciter homine dignior, nescio.

CENSURA

CENSURA

Culpanda iure ignorantia ita dubitantis, cum etiam aperte id scriptura explicet de quo dubitat. Diminutum siquidem ab angelis filium hominis, contestatur Rex & propheta David, quum inquit: Minuisti eum paulominus ab Angelis. Psal. 8.

DECLARATIO

Si scriptura aperte expressit, de quo dubito, fatebor ignorantiam meam. Atqui scriptura longe aliud exprimit, quam adducunt. neque enim Paulus scripsit paululum, aut paulominus, sed *βραχύτι* quod ex autoritate Chrysostomi docui ad tempus referendum, non ad modum submissionis. Alioqui dominus dum capitur, accusatur, damnatur, ceditur, conspuitur, & crucifigitur, nam illic de passione loquitur Apostolus, non solum infra angelos demissus est, uerumetiam infra plurimos homines. Quod autem ibi citatur ad declarandam Christi deiectionem, in Psalmo dictum uidetur ad declarandam humanæ naturæ dignitatem, quæ proxima est angelis, inferior illis ob corporis mortalitatem, & animam doloribus obnoxiam. Sed demus Christum hoc ipso paululum imminutum præ angelis quod assumpsit corpus humanum, non necesse est ut angelus sit simpliciter homine maior. Deus enim potest humanæ animæ tantum infundere gratiæ, ut præcellet angelos. quod in matre Iesu credimus factum.

Q 3 & hu

& humanæ naturæ deus habuit multo plus honoris quàm Angelicæ, quippe qui apprehendit semen Abrahamæ, non angelorum quempiam. Denique nullus angelorum sedet à dextris dei, quod honoris datum est capiti, & per caput quodammodo membris omnibus. Dicent me loquutum absolute de natura hominis & angeli. Id nō esse uerum declarant, quæ mox sequuntur in Elencho, certe deus hominem maiore honore dignatus est quàm angelos: sed simpliciter intelligo, modis omnibus & sine ulla exceptione. Quod ad cōditionem attinet, extra controuersiam est, angelos homine præstantiores.

Tit. XXIX. De Petro apostolo.
Propositio Erasmi Matth. XVI.

LXXXIX
Sup. 91

Petrus dicens Christo: Tu es Christus filius dei uiui: certa & indubitata sententia professus est illum esse Messiam à prophetis præsomium, singulari quodam amore filium dei.

CENSURA.

Hæc propositio perperam explicat Euangelicam sententiam, præbens occasionē male sentiendī de diuinitate filij dei, cum Nestorio. Non enim singulari quodā amore dei in ipsum, Christus est filius dei, neq; adoptione & gratia, sed origine & natura.

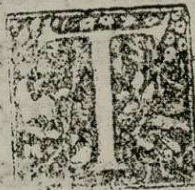
DECLARATIO

In prima æditione anni 1522. in minusculis, cui LXXXIX adfui, comperies excusum, singulari more filium dei. Singulare uoco, quod in unum tantum competit: & more dixi pro modo siue ratione, sentiens Christum non communi sensu dici filium dei, sed peculiari quadam ratione, qua nullus alius dici potest filius dei. Singulari amore typographorum error est, non meus. Id quum & in prologo, & in diuinationibus, & in Elencho, & in Supputationibus admoneam, miror quur hanc censuram reliquerint referendarij, præsertim quum testentur sese Elenchum & Supputationes legisse. Si sensissem Christum unice dilectum patri, nihil erat impietatis in sententia: nam ideo dictus est filius charitatis, & filius dilectus: sed tamen eam sententiam talibus uerbis non expressissem. Nunc quum quod est maxime Christianū, & senserim & expresserim, Christum solum ex hominibus esse natura deum quorum attinebat hic meminisse Nesteriorū: Sed hic impositū est facultati ab eis, qui scripta secus quàm oportet referunt, & ad omnia responsa surdi, tantū uenantur quod carpant.

Tit. XXX. De Paulo apostolo.
Propositio Erasmi. Philip. IIII

XC

In sup. 229

Erogo uera germana^q coniu^x.

CENSURA

Temerarie à communi lectione latina Paraphra^stes in paraphra^si latina recedit, quā passim sequuntur catholici doctores, Augustinus, Hieronymus, Ambrosius, & complures alij. Neq; audiēdos cēset Hieronymus, eos qui Paulū habuisse uxore^m confingant, quod Paulus oēs uelit esse sicut se ipsum. De innuptis item & uiduis loquens, bonū dicat illis esse si sic perman^{er}int sicut ipse: id autem nequaquam diceret, si uxorem ipse haberet.

DECLARATIO

XC

Mea paraphrasis non tollit Ecclesiasticam lectionem, sed illa intacta admonuit, utrunq; sensum sumi posse ex uerbis Apostoli: nec mihi defunt auctores, quos hac quidem in parte non minoris facio, quam Augustinum. Clemens enim papa & martyr ex hoc ipso loco probat Paulo fuisse uxorem, sed quam exemplo Petri non circumduxerit. Is quo coniunctior fuit apostolorum temporibus, quo apostolis familiarior, hoc certius nosse potuit, q̄ n̄ q̄ seculis aliquot sequuti sunt. Locus ex epistola i. ad Cor. 7. non urget: quemadmodū satis declaratū est in annotationibus. Quū enim dicit, Volo omnes uos esse sicut me ipsum, constat eum de coniugatis fuisse loquutū, quos suo exemplo hortatur ad perpetuam

ac

ac spontaneam continentiam, tametsi non audet illam ab infirmis exigere. Mox transit ad uíduos ac uiduas, quos suo item exemplo hortatur, ut perseuerent esse cœlibes, & amore pietatis contemnant expertam uoluptatem, quemadmodum ipse faciebat. An tum Pauli uxor fuerit defuncta, nōdum excus- si, certe in hoc uult illos esse sui similes, ut ab exper- ta contineant uoluptate. Mox redit ad coniugatos, qui non amore pietatis, sed ob humanas offensio- nes abstinebant ab usu matrimoni. Post hæc tran- sit ad uirgines, nec hic ullam sui facit mentionem. Quod si Paulus erat uirgo, aut si nunquam habuit uxorem, hic maxime dicendum erat illud: Bonum est illis, si sic permanferint sicut ego. Sed hic urgeor autoritate, Hieronymi, Augustini & Ambrosij. Cæ- terum tot locis sequens illorum interpretationem, nihil eorum autoritate subleuor. Qui fuerunt Pau- lo σύγγενοι, dicunt illi fuisse coniugem. Locus in epistola, quemadmodum docui nō urget. Vnde igitur illis constitit eum fuisse uirginem?

Tit. x x x i. De Dionysio Areopagita.

Propositio Erasmi in epistola præposita Paraphrasi i. ad Corinthios

Dionysius qui in secunda Hierarchia, id est Ecclesiastica, priscos Ecclesiæ ritus satis co- piose describit, eruditior recentior quispiam fuisse

XCI

Sup. 298

P

fuisse

fuisse uidetur, quàm fuerit Areopagites ille.

CENSURA

Non uere eruditus, sed temerarius, & nouitatù studiosus uidetur non esse Dionysius Areopagites, qui libros Ecclesiasticæ Hierarchiæ conscripserit. Quandoquidem ab ipso Dionysio Areopagita fuisse conscriptos constat: primum ex ipsis Ecclesiasticæ Hierarchiæ, & alijs eiusdem autoris libris: deinde clarorum uirorù testimonio id sit comprobatur. Postremo septima generali synodo id sit dilucidius: in qua magnus Dionysius appellatur, is qui libros scripsit Ecclesiasticæ Hierarchiæ.

DECLARATIO

XCI

Huius proloquij contentionem iam pridem remissi, quanquam hoc à me paucissimis uerbis sub aliorum nomine positum erat: ac Iodoco Clithoueo non sine dente laceffenti obticui, non quod mihi nulla essent argumēta, sed quod crederem hoc certamen nec ad fidei negocium, nec ad pietatem magnopere pertinere. Illud argumentum, quod isti putant irrefutabile, uidelicet admixta quædam illis libris, quæ conuincunt eos esse scriptos ab Areopagita, facillime discuteret alius. Diceret eum qui scripsit eos libros id studio curasse, ut ab illo magno Dionysio scripti uiderentur. Nec id uideri potest absurdum, quum illo seculo eiusmodi libris falso celebrium uirorum titulo commendatis undique scaterent omnia. Tum enim prius etiam uiris persuasum erat, deo gratum esse, si tali furo populus ad auaritiam legendi

gendi prouocaretur. Porro quod aiunt neminem dubitare præter ineruditos ac temerarios, quid de Laurentio Valla sentiant, nescio: quid de me, non laboro: unum certe proferam, cui nec imperitia, nec temeritas ascribi potest. Is erat Guilhelmus Grocinius Anglus, uir dū uiueret, seuerissimæ castissimæque uitæ, Ecclesiasticarum constitutionum obseruantissimus, penè usque ad superstitionem, scholasticæ Theologiæ ad unguem doctus, ac natura etiā acerrimi iudicij, demum in omni disciplinarum genere exacte uersatus. Is ante annos triginta Londini in æde diuo Paulo sacra, magna celebritate cœpit profiteri Hierarchiam ecclesiasticam: atque in præfatione stomachatus est in eos, qui negarēt esse illum Areopagitam, notans opinor Laurētium Vallam. Verum ubi iam aliquot hebdomadas esset professus, atque ut fit, propius ac familiarius introspexisset autoris ingenium, non dubitauit apud eosdem auditores *παλινωδῆς* priorem sententiam, profutens sibi nequaquam uideri Dionysij Areopagitæ. Recens adhuc est Grocini memoria, facile possum redargui, si quid mētior. Postremo magnus dici potest etiam si non sit ille Pauli discipulus. Nam & Basilus Magnus dictus est, & alij complures.

Tít. XXXII. De theologia scholastica.
 Propositio Erasmi prima. In Epistola præposita
 paraphrasi Epistolæ ad Ephesios.

XCII
 In Sup. 228

Am ars esse cœpit Theologia potius q̃ sapiētia : theatrica uerius quàm ad ueram pietatem accommoda. Hanc præter ambitionem & auaritiam uitiarunt & aliæ pestes, adulationis, contentio, ac superstitio. Quibus rebus tandē eò uentū est, ut Christus ille purus, propemodum esset obrutus humanis argutationibus : limpidissimi quondā Euangelicæ doctrinæ fontes, Philisteorum scrobe oppleti, diuinæq̃ scripturæ regula nunc huc, nunc illuc detorta, nostris seruiret affectibus potius q̃ gloriæ Christi. Quidam pia certe mente conati sunt orbem ad pristinam studiorum simplicitatem reuocare, atq̃ à lacunis iam fere turbidis, ad uiuas illas ac purissimas scatebras reducere. Eam ad rem cōciliandam, linguarū & bonarum (ut uocant) literarum cognitio uisā in primis conducere, quarū neglectu uidemur huc prolapsi.

CENSURA

Hæc propositio tres habet partes : quarum prima inueniens Theologiam scholasticam esse artem potius humana tractantem quàm diuina, ac spectaculis mundanis magis accommodam quàm pietati, perperā ut aliæ multæ ab hoc scriptore in odium illius asseritur. Nam quam uis ab humanis disciplinis opem nōnunquam suscipiat, non sic tamen quin earum subsidium in Theologicæ ueritatis

ritatis perscrutationem conuertat. Quod si aliqui plus æquo in peregrinis disciplinis immorentur, nō continuo illorum uitiū Theologiæ uenit adscribendum: quandoquidem sunt plurimi percelebres doctores, qui suis luculentis doctrinis totum terrarum orbem illuminarunt: quibus si imbutus fuisset hic scriptor, uarios eosque pudendos errores, quos suis libris immiscuit, facile euitasset. Præterea si coram multis tractari soleant Theologicae disputationes, non protinus theatrica dicenda est Theologia: quam cōducibile est publice huiusmodi tractare, quo pluribus consulat, ueritates Theologicas manifestando ac defendendo, & oppositos errores eliminando. Secunda pars incipiēs ibi: Hanc præter ambitionē &c. innuens doctores scholasticos in suis expositionibus uitiasse scripturam, eamque repugnantem non ad ueritatem, sed ad humanos affectus pro sua libidine detorsisse, ueritatis expers est: nec obscure improbam indicat procacitatem enunciantis. Non enim aliam solent probati scholastici doctores scripturarum intelligentiam sectari ab ea quam tenent, & hætenus tenuerunt orthodoxi interpretes: quanuis in aliquibus quæ sunt præter fidem, aut non de necessitate explicite credēda, diuersa interdum sentiant. Tertia pars incipiens ibi: Quidam pia certe mente &c. duo innuit, unum quod Theologia scholastica studiorum simplicitatem sustulit: quod manifeste falsum esse constat, cum illa circa fidem & mores uersetur, in quorum recta cognitione potissimum cōsistit simplicitas studiorum. Alterum est, quod huiusmodi simplicitas studiorum per linguarum & politiorum literarum peritiā reuocetur: quod non omnino est concedendum. Nam quanuis aliqua ex parte hæc ad illam conducant, non ta-

men usque adeo ut Theologia scholastica, quæ præcipue sensus attendit, nō uerborum proprietates, quas ex grammatica præsupponit.

DECLARATIO

XCII Censura hæc illo nititur fundamento, quod dam nem simpliciter ipsam Theologiam: id si uerum est, quicquid hic dicitur, hæret in uniuersum Theologorum ordinē. Atqui cum Theologia sit sacrorum uoluminū intelligentia, quis furor esset id damnare, quo secundū deum Ecclesia nihil habet melius aut felicius? Ergo perspicuum est me non ipsam taxare professionem, sed quosdam rem optimam nō optime tractantes. Id quod non paucis in locis nominatim & expresse testor. Sic autem loquor in præfatione: Iam ars esse cœpit Theologia: ac subiūcio, ambitionem, auaritiam, adulationem, contentionem, ac superstitionem, utique non scientiæ, sed hominum uitia, quibus ea professio non nihil sit uitiata. Qui dicit iam, notat degenerasse Theologiæ studium. Qui dicit esse uitiatam, non damnat illius naturam. *nota* Quod si qui ita loquatur: Nunc missa cœpit esse quæstus ac uiaticum imperitorū sordidorumq; hominum: non missam damnat, sed hominum mores: nihilo magis hic meus sermo lædit Theologiam uel scholasticam, uel non scholasticam. Proinde quæ hic dicuntur in genere, non in omnes hærent Theologos, sed in eos quos ibi designo: Ac sensim inquit

inquiēs, eò succreuit, ut plæriq; neglecta linguarum
ac politioris literaturæ peritiā, imò neglectis diuinis
uoluminibus, in curiosis, superuacaneis & immodi-
cis quæstiunculis, uelut ad Sireneos scopulos conse-
nescerēt. Iam ars esse cœpit Theologia potius quàm
sapientia, Theatrica uerius, quàm ad uerā pietatem
accommoda &c. Qui dicit plæriq; uulgus notat nō
uniuersum ordinem. Si nulli sunt aut superioribus
annis fuere tales Theologi, qui spectant ad dignita-
tes magis quàm ad Christum, qui pecuniæ studio,
parum sincere tractant uerbum dei: qui in gratiam
pontificum aut aliorum principum detorquent scri-
pturas: qui malunt tueri falsum, quàm à sua sentētia
decedere: qui plus satis tribuunt externis in quibus
nō est sita uera pietas, neglectis ijs quæ sunt uicinio-
ra salutis: qui curiosis quæstionibus infenescunt: me-
rito uanitatis arguatur Erasmus. Sed si taliū nimis
multa turba est ubiq; hoc admonuisse officium est
in ordinem Theologicum, non contumelia. Itaque
quum aiunt non adscribendum ipsi Theologiæ, si
quid delinquunt hi uel illi Theologi, plane mecum
faciunt. Eadem enim ubique & sentio & prædico.
De quorundam Theologorum moribus, aut de stu-
diorum corruptela, num ego primus questus sum?
An non Ioannes Gersonēsis parte secūda, sermone
de quatuor domibus, de corrupta Theologia queri-
tur

tur his uerbis: De Theologia, nō quæ ad uerbosam
& sophisticā loquacitatem, & Chimerinam nescio
quam mathematicam redacta est, sed quæ metit fi-
dem moresq; cōponit. Hæc ille. Quanquam in hoc
sermone suspicor à librarijs inductū mēdum. Nam
arbitror pro metit, fuisse scriptum nutrit. Idem in le-
ctionibus super Marcū, parte prima, damnās quo-
rundā ostētationem qui in publicis disputationibus
tuentur propositiones iuxta rigorem logices ueras,
apud rhetoricos aut politicos falsas, exempla pro-
ponit: Ecclesia, manens Ecclesia potest errare: deus
& creatura nihil sunt. Deinde subiicit: Et sane im-
prudenter agunt ne dicam impudenter, qui coram
talibus in actibus publicis talem logicam puram ad-
ducunt, aut philosophiam seu metaphysicam. Et
paulo post: Deniq; quur ob aliud appellātur Theo-
logi nostri temporis sophistæ & uerbosi, immo &
phantastici, nisi quod relictis utilibus, intelligibili-
bus, pro auditorum qualitate transferunt se ad nu-
dam logicam uel metaphysicam, aut etiā mathema-
ticā, ubi & quando nō oportet &c. Idē parte eadem
de ueris ac falsis uisionibus. Examiner spiritualis
huius monetæ debet esse Theologus, arte pariter
usuq; peritus, nō quales sunt qui semper addiscētes,
nunquam ad scientiā ueritatis perueniūt, quales gar-
rulosi, uerbosi, proterui, contentiosi, moribus deniq;
pessimis

peſſimis dediti &c. Si huiusmodi querimonijs quæ
frequentes reperiuntur apud hunc ſcriptorẽ, Theo
logis pariſienſibus & gratioſum & grauẽ, non læ
ditur Theologia ſcholæſtica, quur ego dicor eam
damnare, quum hodiernis temporibus multo du
riora audiantur non tantum in diatribis ſcholæſti
cis, uerumetiam in ſacris concionibus? Non taxat
inquiũt, ille niſi pſeudothelogos. Abſit, ut ſecus fe
cerit, ſed quũ ait, noſtri temporis Theologi, nonne
uideſ aut oẽs notare, aut pleroſq;? Nec uideo quur
cõmemorandũ duxerint extitiſſe doctores percele
bres qui ſuis luculentis doctrinis totum orbem illu
minarunt, quaſi quiſquam hoc neget, ſed querimur
tam paucos exiſtere. Scholæſticam autem Theolo
giam non ideo uoco Theatricam, quod fiat in pu
blico, nam id eſſet totam damnare ſcholæſticã: ſed
quod in illis diatribis, præſertim celebrioribus qui
bus creantur Baccalarij aut licẽtiati, multa ſæpe pro
ponantur ad oſtentionem ingenij, quæ neq; ne
ceſſaria ſunt neq; utilia. Id eſſe uerum, nec ipſi ut o
pinor inficias ibunt Theologi. Tantum de primo
propoſitionis articulo. In ſecundo conuenit inter
nos. Non enim aliam inquiunt, ſolent probati ſcho
laſtici doctores ſcripturarum intelligentiam ſectari,
quàm tenent & hætenus tenuerunt Orthodoxi in
terpretes. Idem de probatis Theologis ſemper ſen

Q

ſi, at

si, at mea querela est de improbatis, Quanq̃ probati quoq; scholastici frequētissime dissentiūt ab Orthodoxis interpretibus: nōnunq̃ in meis scriptis impiū ac blasphemū uocāt, quod in illorū libris euidenter expressum est. In causa est, quod nō ita multi ueteres euoluūt. Superest tertia pars in qua duo reprehendūt: alterū quod uideor sentire, simplicitatē studiorū sublatā per scholasticā Theologią: alterū, qđ significo studiorū simplicitatē per linguarū & politioris literaturæ peritiā posse reuocari. Respondeo, uicio quorūdā factū, ut Theologią habeamus difficultatibus superuacaneis spinosam. Neget hoc esse uerū qui perpēderit, quantū humanæ philosophiæ Thomas & huic similes inuexerint in Theologią, quātū spinarū de suo etiā addiderit Scotus, ne quid cōmemorē de cæteris. Verum interim haud scio an cōsentiamus in simplicitatis uocabulo. Mihi simplicitas opponitur curiosis subtilitatib. illi putant simplicitatē esse sitā in recta intelligētia fidei ac morū, simplicitatē appellātes synceritatem. In altero mihi planē cū illis cōuenit, plus cōduceret ad studiorū simplicitatē scholastica Theologia, si Theologi prætermiſſis ambitiosis ac superuacaneis difficultatib. in ipsiſ fontib. potissimū uersarēt: uerū ad hoc ipsum penē necessaria est linguarū cognitio, nō modo conducibilis, Mihi quātū tribuāt, ipsi uiderint: certe nō
sum

sum ut arbitror, omnino rudis optimorū autorū: & si tantū ualet scholastica Theologia ut nō patiatur quenq̃ prolabi in errores: miror, unde Ioānes Hus & Vuitcleuus, atq; etiā Luterus, Oecolampadius & Balthasar, hauserunt tantā errorū sentinā, quū omnes scholastica Theologia fuerint imbuti. Quod aiūt de tam multis tamq̃ pudēdis erroribus meis, nō inficior meā eruditionē esse infra mediocritatē, nec inuitus agnosco lapsus humanos, sed tales aliquāto plures inueniri possent in scriptis ueterū Orthodoxorū, si qs ea ad scholasticorū dogmatū gnomones simili cādore atq; æquitate expendat. Et fortasse magis pudendū sit, eos qui & habentur, & haberi uolūt cōsummati Theologi, toties labi nō per occasionē, sed magna cū autoritate ac supercilio, nō sine atrocibus conuicijs pronunciātes. Quod tamen in facultatē dictū nolim. Tamen si nō sunt defuturi, qui putabūt tam celebri collegio nō sufficere huiusmodi excusationem: Errauit Amanuēsis: sic ad nos relatū est. Hoc uidetur innuere propositio ut iacet. Hæc propositio sic aut sic intellecta. Oportet enim talis collegij sententiā liquidam esse καὶ ἀμώμητην.

Propositio II. In præfatione in Hilariū cū sequētibus.

N Ouam in rebus diuinis, qui nihil aliud sunt XCIII
quàm homines, θεότῃτα commentī sunt: quæ
quidem plus quæstionum & atrociores tumultus

excitauit orbi quàm olim Arianorum temeritas.

CENSURA

Cum paucis & ueluti compendio quodam catholicas ueritates scholastica Theologia fideliter decernat, sicq; suos instituat, ut non facile in errores prolabantur, hac propositione erronee & temerarie doctrinae scholasticae detrahât hic scriptor ab eius studio quantum in ipso est, peruerse retrahens: quod utile & necessarium esse sacra concilia ostendunt: quae generalia studia, & deputata illis gymnasia pro huiusmodi exercitatione Theologiae comprobarunt, atque multis priuilegijs ac immunitatibus donauerunt.

DECLARATIO

XCIII. Hæc propositio non solum truncatim, sed etiam deprauate refertur. Locus in præfatione sic habet: Atq; hac in re adeo modum nesciere quidam, ut posteaquam nihil nõ definierant de rebus diuinis, nouam in his qui nihil aliud sunt quàm homines θεότητα commentati sint &c. Primum qui dicit quidam, non sentit de uniuerso Theologorum ordine. Loquor autem illic de ijs qui Romano pontifici tribuunt plus satis, quorum adulatione scio nec Theologis probari. Id satis arguebat libellus quo responderunt Card. Caietano. Proinde præter æquum, hoc meum dictum ad uniuersam scholasticam Theologiam detorquetur. Itaq; uoces illæ, erronea, temeraria, peruersa retractio, mera conuicia sunt, in me qui nihil unquam tale nec scripsi, nec dixi nec sensi
Sed

Sed quomodo recte pronunciet facultas, si res secus, quàm habet proponatur.

Propositio eiusdem tertia. In eadem in Hilariū præfatione.

Nobis qua fronte ueniam poscemus, qui de rebus longe semotissimis à nostra natura tot curiosas ne dicā impias mouemus quæstiones, tam multa definimus quæ citra salutis dispendium uel ignorari poterant, uel in ambiguo relinqui. An non habiturus est consortium cum patre & filio & spiritu sancto qui nesciat ad philosophiæ rationem expedire quid discernat patrem à filio, quid ab utroque spiritum sanctum, quid intersit inter filij natiuitatem à patre, & spiritus processionem? XCIII

Quarta eiusdem propositio: Ibidem.

Non damnaberis, si nescias utrum spiritus à patre & filio proficiscētis unicum sit principū, an duo. XCV

CENSURA

Quamuis certū sit, simplices absque profunda horum mysteriorum intelligentia saluos esse posse, hæ tamen propositiones quibus ut ex præcedentibus liquet autor innuit superuacaneū esse ac inutile doctorum studium & indaginem, per quæ deo iuuante & cooperante talia diuina mysteria aperiunt & explicant, in iniuriam asseruntur sanctorum doctorum, Augustini, Hilarij, Hieronymi, Ambrosij, Basilij, Nazianzeni, Chrysostomi & aliorum, quos non frustra laborasse exploratum est, eiusmodi argumēta tractando. Sunt insuper supradictæ pro

Q 3 positi

positiones sacris concilijs generalibus cōtumeliosæ, quæ tales materias de trinitate & consubstantialitate personarum diuinarum ex scripturis ob incidentes calumnias hæreticorū crebro deciderunt & definiuerūt, aut potius declarauerunt: quamuis ante tales definitiones aut declarationes Ecclesia de illis non dubitauerit.

DECLARATIO

XCIII

XCV

Quum in confesso sit priscos illos si quando cōgūtur de natura diuina philosophari, religiosissime precari ueniam, de hoc loquutus subijcio, Nobis qua fronte &c. Qui sermo quid aliud habet quàm querimoniam de his, qui de similibus argumentis curiosas ac propemodum impias mouent quæstiones, multa q̄ definiunt, quæ citra salutis dispendium uel ignorari poterant, uel in ambiguo relinqui. Hoc esse uerum de multis, ipsi Theologi neq̄ nesciunt fieri, neq̄ factum probant. Necessarias ac sobrias de diuina natura quæstiones non improbo, præsertim si iuxta scripturarum oracula cum tremore peragantur. Curiosas ac superuacaneas noto, ac retuli tum duo exempla: alterum quid discernat patrem à filio, quid ab utroq̄ spiritum sanctum: alterum an pater & filius spirantes tertiam personam, sint unum principium an duo. Ea si non placent, in promptu sunt innumeræ quæstiones simpliciter curiosæ & superuacaneæ, quæ partim extant in libris Theologorū, partim audiūtur in solēnib. diatribis,

ac sa

ac sacris interdum concionibus. Quale quum nihil reperiatur in ueterum scriptis, qui tamen magna religione precatur ueniam, de rebus humanum ingenium excedentibus uerba facturi, nulla facta est iniuria neque sacris doctoribus neque concilijs, Nec inquisitiones sobriæ, neque definitiones necessariae improbantur, tantum curiosæ & irreligiosæ taxantur. Quam igitur iniuriam mea propositio facit sacris doctoribus, Augustino, Hilario & cæteris, quum ipsi fateantur se quæstionem de processione spiritus explicare non posse, ac procedendi modum credendum esse, non disputandum. Idem fatetur diuus Basilus, in libro de spiritu sancto. Præclara uero ratio quam addidit Augustinus: nemo nascitur, nisi è duobus, patre ac matre. Quomodo igitur natus est Christus ex uirgine? Aut quid necesse est humanam natiuitatem per omnia quadrare diuinæ? Rursus mea præfatio non loquitur de pia ac religiosa è diuinis litteris scrutatione, sed de his, qui tales quæstiones philosophiæ humanæ præsidijs decidunt: qui nesciat, inquit, ad philosophiæ rationem expedire, quid discernat patrem à filio, & cætera. Quis autem uere pius possit absque scandalo legere commenta, opiniones, dubitationes, dissensiones, rixas, quæ Scotus, Gabriel ac cæteri recentiores inuehunt, de distinctione

etione personarum? De his est praefationis meae querimonia, non de sobria indagatione.

Quinta eiusdem propositio. In eadem praefatione in Hilarium.

xcvi

EA quae nos scrutamur, quae definimus, nec sacris literis prodita sunt, ut si comprehendi non possint, certe credi debeant: nec ullis rationibus probari, nec cogitatione concipi, nec similitudinibus adhibitis adumbrari, ut sunt, possunt. In quibus uestigandis cum à clarissimis ingenijs summa vi diu desudatū fuerit, hic demū est extremus profectus, ut intelligant se nihil scire: & adeo ad uitae pietatem nihil faciunt, ut nusquam magis habeat locum illud Pauli: Scientia inflat, charitas aedificat.

1. Cor. 8

CENSURA

Quae scrutantur, quae definiunt catholici doctores & sacra concilia de beatissima trinitate & de diuinis personis credenda, constat in sacris scripturis contineri: nec ab re rationes, suasiones, similitudines atque manuductiones ab illis adduci ad tanta mysteria utcunque intelligenda. Nec is utique labor inutilis est aut infructuosus, sed maxime ad pietatem cōducit Christianae religionis: quem non scientia quae inflat, ut temerarie scriptor iste asserit, sed charitas quae aedificat, promeretur.

DECLARATIO

xcvi

Censura iusta foret, si haec scrip sissem in probatos Ecclesiae doctores, de quibus his quae Ecclesiae autoritas ex arcanis literis praescripsit nobis credenda de sa

de sacra triade, non autem de curiosis, ambitiosis, ac superuacaneis disceptationibus circa mysteria diuinæ essentia. Si negabunt tales esse, proferam ducēta exempla è libris scholasticorū. Adde quod rerum nec necessariarum, nec comprehensibilium molestiam auget, mira talium inter ipsos dissensio. Proinde quum superiores censuræ falso ut dixi, fundamento innitātur, imaginātes hæc in ipsam Theologiam, & in uniuersum Theologorum ordinem dicta, nihil ad me pertinent. Theologiæ studium fateor esse saluberrimum omnium, synceros Theologos amo syncero pectore, tantum de his queror quæ non arbitror cuiq̃ probo Theologo probari.

CONCLUSIO HVIVS OPERIS

HAec itaq̃ sunt quæ super propositis Erasmi assertionibus decernenda dijudicamus, quæ ideo pluribus expressimus, ut plenius cognoscant omnes quàm absurda sint & stulta, quæ olim impij hæretici Ariani, Aeriani, Valdenses, Beguardi, Turelupini, Vuitcleuistæ, atque his temporibus Erasmus & Luterani contra Ecclesiæ definitiones atque instituta ausu sacrilego asserere non erubuerunt: illosq̃ atq̃ pestilentes eorum errores prorsus reiſciant, & soli adhæreāt Ecclesiæ catholice, quæ in fide et moribus errare nō potest. In his enim semper à spiritu sancto dirigitur. Propter quod scribit Apostolus, Ecclesiam columnam esse & firmamentū ueritatis. Hinc profecto constat eos qui illi reluctantur, turpiter à ueritate aberrare: quod legendo hæc uel rudes &

XCVII

R iimpe/

imperiti facile percipient. Rationes enim adducuntur, ac diuinorum uoluminum citantur testimonia, quæ manifesta reddere ualeant nec inefficacia quæ decernuntur. Vnde confunditur eorum impietas, qui usque adeo grauiâ errata purioris Christianismi uel syncerioris doctrinæ prætextu innouare moluntur. Huc etiam accedit quod succurrendum fuit illorum imbecillitati, qui uera esse credunt quæ splendore illustrantur orationis: contra uero falsa, quæ rudi & incompto sermone scribuntur: minime attendentes inter hæc & illa non minus esse discrimen, quàm inter uasa & ea quæ in illis continentur, quod sæpe maximum est. Nam nonnunquam aurea uasa, quibus similes sunt ornati sermones, mortifera continent uenena: ubi testea, quibus cõparantur inornati, salubrem continere liquorem perspicuum est. Consulendū itē fuit ijs qui Græcas nosse & Hebraicas literas, perfectam putant esse & consummatam Theologiam: cum tamen qui eas norunt, si non alioqui in Theologica disciplina fuerint instituti, grammatici censendi sunt non Theologi: quemadmodum & qui latinas profitentur non ulterius progressi. Vt igitur omnium horum ratio haberetur, ac illis dilucidius ueritas monstraretur & efficacius, operæ præcium fuit prolixiori tractatu rem hanc deducere. Sic enim plerunque ueri aperiantur sensus scripturarum, hæresum fontes desiccantur, & technæ atq; calumniæ deteguntur hæreticorum. Hac etiam ratione pericula deuitantur quæ ex suspectis libris proueniunt, aut ex his qui quamuis eleganter & nitide conscripti sint, non tamen carent ueneno damnatæ Vuitcleuicæ & Luteranæ doctrinæ.

Acta sunt hæc in nostra congregatione apud collegium Sorbonæ, post diuturnam ac maturam discussionem

nem die xviij. Decembris, Anno domini millesimo quingentesimo uicesimo septimo.

AD CONCLUSIONEM RESPONSIO

Quis sit autor conclusionis nescio, sed satis præter meritū meum odiose miscet nomen meum cum nomine Lutheri, quum in his omnibus propositionibus ne una quidem sit, quæ mihi uere conueniat cum Lutero, aut quæ conuellat definitiones aut instituta Ecclesiæ: ut sacratissima facultas magis damnarit quod falso delatum fuit, aut quod sinistre suspicati sunt quidam, quàm quod à me scriptum est. Quanquam autem plusquam atrox iniuria est, in his uocibus Erasmus & Luterani, tamen æquiore patior animo quod cordatus lector facile diuinabit, quis sit ille φιλοσόφου qui sui pectoris uenenum hisce censuris admiscuit, qui talibus conuicijs magis dedecorat suum collegium, quàm meum nomen, è cuius scriptis abunde liquet quàm mihi nusquam conueniat cum impijs hæreticis. Dominus det illi cum suis cōiuratis sanio rem mentem. Quod illum non tracto nunc pro meritis, facultatis autoritati condono, cuius auctoritatem auctam non diminutam cupio. Quin & uigilantiam laudo, quod admonent omnes, ut reiectis erroribus, Ecclesiæ adhæreant, quæ non potest errare: addendum tamen erat, in his duntaxat quæ necessaria

R 2 sunt

sunt ad salutem: sed ab hac Ecclesia Erasmus nūq̃
sciens latum culmum digressus est strenue depug-
nans cum his, quibus me quidam student coniun-
gere. Recte monent & illud, non statim esse pium
quod est uerbis expolitum: at nec statim pium est,
quod est sermone incondito prolatum. Rectissi-
me uero monent, ne qui Græcam aut Latinam lin-
guam callet, statim habeatur pro absoluto Theolo-
go. Meditādū est enim noctes ac dies in lege
domini, optimi quiq; autores euol-
uendi, quæ res nec paucorum
annorum est, nec exigui
laboris.

SEQVNTVR QVAEDAM

PROPOSITIONES ERASMICAE, CENSURA eiusdem Facultatis Theologicae, qua superiores, notatae: sed per describentis oscitationem impressori non traditae: quas quia suis locis nunc apponi non poterant ad calcem duxit apponendas.

Ad Titulum VII. De fiducia bonorum operum & meritorum, apponendae sunt hae duae propositiones,
Ex libello Erasmi de misericordia Dei.

Propositio prima

Vantis malis patent qui fiduciam posuerunt in meritis ac factis suis. I.

Propositio secunda

Domine ut scuto bonae uoluntatis tuae coronasti nos. Cum audis (ait Erasmus) bonae uoluntatis, intelligis excludi fiduciam meritorum. II.

CENSURA

Duplicem esse fiduciam meritorum exploratum est: alteram peruersam & excludendam, eam uidelicet quae plus suae iusticiae & meritis tribuit quam diuinae gratiae aut misericordiae, quae arrogantia intumescens alios contemnit quasi à se & sua uirtute merita habeat non dei gratia & misericordia, ingratitude quoque languescit minime gratias agens deo omnium bonorum largitori, dum non attendit quod praecipuus sit autor meritorum bonorum cogitatum affectuum ac operationum. neque enim ut scribit Apostolus, sufficientes sumus aliquid co-

gitare à nobis tanquam ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est qui in nobis uelle operatur & perficere, qui tamen sic illa in nobis operatur, ut & nos cū eo operemur.

2. Cor. 6 quod monstrans Apostolus asserit non fore inanem laborem fidelium, eosq; admonet ne inuacuum gratiam dei recipiant. in se istam gratiam dei uacuum non fuisse dicit, sed secum laborantem. unde patet hominis uoluntatem in bonis operibus habere suam actionē, quamuis primatū bonorum operum & principalem actionem deo & gratiæ eius deberi certum sit non humanæ uoluntati aut libero arbitrio, quem sibi ascribens hæc uana impia ingrata & præsumptuosa fiducia meritorum aut bonorum operum maxime à se elongat fontem diuinæ misericordiæ, & ideo excludenda est. Altera autem est fiducia meritorum siue bonorum operum pia humilis nec ingrata. Quæ antea in secunda propositione huius tituli plene explicata est. hæc autem non modo utilis est omnibus Christianis adultis, sed & necessaria: obligantur enim fideles adulti credere bona opera cū dei gratia esse necessaria & requisita ad habendū uitam æternam, obligantur quoq; desiderare eandem uitam æternam, & ponere eiusmodi bona opera ad eam comparandam. iudicare etiam tenentur qd deus benedictus illa bona opera præmiabit sicut ipse decreuit. & patet per scripturas, hoc clare explicat Apostolus: nam cum in uniuersali sua bona opera prænominasset dicens, Bonum certamen certauī, cursum cōsummaui, fidem seruaui, mox subiungit,

2. Tim. 4 In reliquo reposita est mihi corona iusticiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Et ne quis putaret solis bonis operibus suis reddendā mercedem, beatæ immortalitatis coronā, subdit, non solum sibi illam tribuendam, sed & his qui diligunt aduentum domini, hoc est fidelibus

fidelibus bene in hac uita laborantibus, qui domini expectant aduentum. Proinde debent fideles iuxta definitionem Apostoli in hac uita bene operari, & bene operando certo à domino mercedem expectare: alioqui fiducia spei catholice carerent, sine qua non saluantur adulti. quapropter si præfatæ propositiones huiusmodi fiduciam meritorum & bonorum operum respuant aut inficientur, Luteri impietati suffragentur: secus autem si de prima fiducia intelligantur, quæ, ut dictum est, omnino est abiicienda.

DECLARATIO

Nunc ad accensas propositiones, quas dormitabundus ille Theologorum Amanuensis nō in tempore tradidit Badio, quum quinquennium haberet ad describendum. Mirum autē quo casu hæ octo relictæ sint quū operis conclusio iam fuerit excusa: Quis non intelligat hos fucos, aut iocos potius uesperiales? Aut quis non sentiat hoc studio procuratum, ut Erasmus ac Luterus inexplicabiliter miscerentur. Erasmus autem ueluti coryphæus præcederet, & idē sequeretur, ut imperiti credant illū huius negotij, & & ω. Mira uero talium artificum grauitas.

AD PRIMVM ET SECVNDVM

Illic nihil aliud doceo, quæ fiduciam in misericordia dei collocādam potius, quàm in nostris meritis ac factis. Ac fiduciam simpliciter appello summam certamque spem: humanis enim meritis, quatenus humana sunt, quàm minimum tribuendum arbitror, gratissimè

gratissima autem Christo modestia fuerit, si quis nihil omnino tribuat. Bona opera requiri in adultis, fateor maxime. Quod uero negant fore spei Christianæ fiduciam, nisi fidamus benefactis nostris: nemo firmitus sperat, quàm qui sperat in promissis ac misericordia dei & in meritis Christi. Et tamen humilem illam fiduciam quam ponunt, ego sanè non reijcio, quanquam nusquam lego dictum homini, habe spem in benefactis tuis, aut ille confidit operibus suis.

Ad Titulum x x. De coelibatu Sacerdotum. Propositio ex libro de interdicto esu carniū.

III **M**ultæ causæ suadent mutationem legis coelibatus in Ecclesiasticis.

CENSURA

Hæc propositio quatenus prætendit causas mutationis huiusmodi legis ualidas esse, falsa est, uehementer scandalosa & in Ecclesia sancta schismatis Lutherani, ac hæresis eiusdem impiæ, nutritiua. Multæ enim sunt & efficaces causæ impellentes ad sanctam legis coelibatus sacerdotum obseruationem retinendam, & nullatenus mutandam: & nullæ (quæ quidem iustæ sint) ad oppositum. Nam si diuino cultui deputatis in lege ueteri, cuius sacramenta umbræ tantum erant sacramentorum nouæ legis, in ordine uicis suæ altari deseruientibus necessarium erat continere: cum tamen ipsi per successionem generationis ministrare altari astringerentur, nec in sua esset libertate hoc officium recusare: eos enim necessum erat huiusmodi munus obire qui de leuitica fuissent tribu exorti

bu exorti: potiori utiq; ratione ministris altaris competit continentia. Non enim, ut illi, per generationē assumuntur, sed per liberā propriæ uoluntatis electionē: nam nequaquā sacros ordines suscipere quispiam cōpellitur, sed qui uult ordinatur, qui respuit ad illud non astringitur. Spontanea aut uoluntate sacros ordines suscipientibus sapienter spiritu sancto suggerente continentia Ecclesia adiecit, habita præsertim ratione usque adeo præcellentis dignitatis tantorū sacramētorū, quibus nihil sanctius, nihil spiritualius, nihil diuinus: quapropter qui illis deputatur par est spirituales sint & a carnalibus desiderijs eorumq; occasionibus & fomentis maxime elongentur: ut casto animo ac incontaminato corpore sanctā & immaculatā hostiam offerre mereantur: neq; admiranda illa & tremenda attrectent mysteria, qui nō eximia pollent sanctimonia. Huc accedit q; qui uitā cœlibem agūt, externa occupatione, aut uxoris liberorum ue sollicitudine minime præpediūtur: quo minus sacre lectioni, orationi, meditationi, cæterisq; id genus, uitę contemplatiuæ officijs uacent liberius. Si aut uxores ducerēt, qui sacros ordines suscipiunt, minus profecto libere domino intenderent. Nā ut ait Apostolus, qui cū uxoribus sunt, solliciti sunt quæ sunt mundi, quomodo uxoribus placeant: & diuisi sunt. quāobrem cum magna inquietudine uiuerēt sacerdotes cum uxoribus oneribus matrimonij implicati: ob quæ multū eos oporteret negocijs secularibus inuolui, à quibus tamen ipse Apostolus deo militātes abstinere debere decernit. Qui uero cōtinentes sunt & cœlibes permanent, quæ domini sunt cogitāt. quo scilicet pacto possint deo placere, & castimoniā seruare ac puritatē animę & corporis: necnō et peruigilāt qui curā habēt animarū, tanq; domino de creditis sibi ouibus rationem reddituri.

1. Cor. 7

2. Tim. 2

S in ma

in magnam præterea perniciem Ecclesiæ concessa ec-
 clesiasticis coniugia redundarent, infinita siquidem
 propemodum confusio in Ecclesiam induceretur in
 immensum excrecente filiorum & filiarum multitudi-
 ne, quæ sumptibus alenda foret Ecclesiæ, filiis quoque
 parentes beneficia Ecclesiastica quasi per manus traden-
 tes, & continua successione à progenie in progenies suis
 illa reseruantes familiis, leuiticū sacerdotiū, qđ sacerdos
 secundū ordinē Melchizedech Christus dñs abiecit, in-
 staurare uiderēt. His aut ppēsis facile est dignoscere quā
 tū à recto tramite exorbitēt q̄ usq; adeo sacerdotalē statū
 deſcīūt, ut post susceptū sacrum ordinem noua nuptia-
 rū fœdera inire cōsulāt, id quod ne ipsis quidē Græcis un-
 quā licuit. Nā quāuis uoto cōtinētię minime astringerēt
 respectu præcedētīū nuptiarū: nefas tamē semp illis fuit
 post susceptū sacerdotiū, nuptiarū uínculo sese illigare,
 aut mortua prima uxore secundā ducere. Si aut id à Græ-
 cis inuiolabiliter obseruatum est, quanto ualentiori iure
 sacerdotes Ecclesiæ latinæ quæ uoto continentia se de-
 uinxit, post susceptum sacerdotij gradum nefariū est in
 rei uxoriæ seruitutem detrudere. Probanda itaq; est Ec-
 clesiæ latinæ continentia quæ sanctitate præfulget. Libe-
 ram concedit facultatem uacandi diuinis studijs ac utili-
 tati rei Ecclesiasticæ magnopere conducit.

DECLARATIO AD TERTIAM

Qui tractāt diuina mysteria, ac uerbi cœlestis ad-
 ministrationē, eos maxime decere castitatē, uere piē-
 quē differūt ac me quidē utroq; fauēte pollice. Sed
 illi quid ipsa res postulet considerāt, ego quid ho-
 minū imbecillitas. Nōnulla fateor incōmoda seque-
 rentur si sacerdotibus permitterent uxores, sed qui-

bus certis constitutionibus uel Ecclesia, uel principū sollicitudo facile mederet. Nūc in tam corruptis hominū moribus lōge grauiora incōmoda habet illorū impurissimus cœlibatus. Utinā sacerdotes quotq̃t sunt, ad uitæ puritatē cōuerterent animū. Multas causas esse dixi, an ualidæ sint, iudicēt Eccl. lumina.

AD TIT. XXXII. ET VLTIMVM, DE THEologia Scholastica addendæ erant propositiones quinque, quarū prima fuisset suo ordine Propositio 6, quæ est in in præfatione Eras, in Hilarij opera.

SANCTISSIMVS uir Hilarius haud quamquam erat ignarus quàm periculi plenū sit, quàm parum religiosum de rebus ineffabilibus loqui, incōprehensibilia scrutari, de longe semotis à captū nostro pronunciare.

IIII

CENSURA

Norat beatus Hilarius nullum esse periculum de diuinis pronunciare, conformiter ad ea quæ in sanctis scripturis habent, aut quæ in sacris concilijs œcumenicis sunt decisa & definita: alioqui non pro illis tuendis exulasset ipse, neq̃ ad ea explananda insignes libros edidisset.

III DECLARATIO

Atqui in illis ipsis libris quos Hilarius scripsit de trinitate, non uno loco trepide precatur à deo ueniam, quod de rebus inexplicabilibus uerba sit factururus, clamatq̃ se religionis studio cogi, ut fiat irreligiosus. Nec mirum quum in illis ipsis libris aliquoties ea scribat, quæ me nunc scribentem nemo toleraret.

S 2 Nec

Nec minus trepidat Augustinus de triade disputaturus. Iam & ipsi Theologi quædam commode interpretantur, quædam reſciunt ab Augustino prodita de sacra triade. Scripturæ non fallunt, sed in interpretando periculū est. Nam & Ariani habebant scripturas. Postremo in uerbis ipsis magna religio est. Proinde ueteres uix audebant de diuinis personis alijs loqui uerbis, quàm scriptura loqueretur.

Septima propositio. In eadem præfatione
in Hilarium.

V **S** Vmma nostrę religionis est pax & unanimitas, Ea uix constare poterit nisi de paucissimis definiamus, & in multis liberum relinquamus cuique suum iudicium.

CENSURA

Religionī Christianæ non parum conducere pacem & unanimitatē exploratū est, dum tamen ea pax & unanimitas pia sit & recta. Si autē impia sit & à catholica ueritate aliena, quemadmodū solet esse in hæreticis, nullo modo confert, imò plurimum obest Christianæ pietati. Ut autē dissoluatur huiusmodi impiorum consensus & pia ac recta in Ecclesia concordia statuatur, opus est catholica dogmata per eos qui autoritatē habēt in republica Christiana sapius explicent. Hac enim ratione schismata tolluntur & scandala: pullulantesq; hæreses eliduntur & peruersæ doctrinæ, moresq; fidelium componuntur, & fides ipsa in cordibus Christianorū radicatur. Sic olim persequentibus Ecclesiam hæreticis cum suæ execrandæ cōiurationis cōplicibus, congregata sunt genera
lia

lia cōcilia, ubi reiectis & damnatis impijs, pacem & concordia ecclesia recepit. Vt autē id fieret crebro, oportuit aduersus impietates atq; calumnias hæreticorū Ecclesiā non de paucissimis, sed de multis definire aut declarare, quæ tenēda, quæ ue reiicienda forēt: neq; super his quæ ad pietatem spectant liberum relinquere cuiq; suū iudicium, alioqui nulla posset inter fideles in his quæ fidei sunt, unanimitas & concordia seruari. Proinde hæc propositio temerarie ac ignoranter asserta, dissoluendæ unitati fidelium uiam seditiose aperit, necnō & disseminandis perniciosis erroribus.

V DECLARATIO

Totus ille locus dehortatur à curiosis ac temerarijs definitionibus circa materias hominis intellectum excedentes, nō loquitur de sobria religiosaq; uestigatione, aut decretis synodorum διὰ μένιν. Præcedit enim hunc quem cicant locum hic sermo: non quod in totum damnandā existimem, uel philosophiæ in tres partes dissectæ, uel rerū ultramundandarum uestigationem, modo adsit ingenium felix, & absit definiendi temeritas, absit peruiacia, & concordia pestis, uincendi pertinax libido. Summa nostræ religionis pax est. &c. Et paulo post: Atque hac in re adeo modum nesciere quidam, & cætera. Ac longiore interuallo præcessit: at ea quæ nos scrutamur, quæ definimus, nec sacris literis prodita sunt, & cætera. Quod si Theologi uelint fateri uerum, opinor nec ipsis probari cōtentiones de instātibus,

S 3 quid

quidditatibus, formalitatibus, & respectibus, nec fictiones propositionum, ut nō necessarias ita duras pñs auribus. Veluti quum quæritur an hæc propositio sit impossibilis, deus pater odit filiū in diuinis. An pater potuerit gignere plures filios. Et his etiam odiosiora. Nec damnatur, quod concilia multa ex literis sacris definierunt contra hæreticos, nec uelim Ecclesiæ tranquillitatem emi consortio falsitatis: sed infinitas & curiosas quæstiones noto, ad quarū comparisonem, pauca uidebuntur quæ restāt, utcunq; per se multa sint. Proinde hæc propositio recte intellecta, nec temerarie, nec ignoranter asserta est, nec dissoluendæ unitati fidelium uiam seditiose aperit, aut disseminandis perniciosis erroribus. Nō statim dissoluit Ecclesiæ cōcordia, si de multis scholasticorū opinionibus liceat in suo quemq; sensu abundare, incōuulsis his quæ certo credenda tradidit Ecclesia.

OCTAVA PROPOSITIO IN
eadem præfatione in Hilarium.

VI **H**OC eruditionis est Theologicæ, nihil ultra q̃p
sacris literis proditū est definire, uerū id quod
proditum est bona fide dispensare.

CENSURA

Non est eruditionis Theologicæ nihil de ijs quæ ad fidem spectant definire, quàm quod in sacris literis formaliter & expresse habet, aut quod ex illo clare deducitur: sed impietatis Vuicleuicæ aut Luteranæ, quandoquidē
autoribus

autorib. Dionysio, Basilio, Augustino, & alijs multis catholicis doctoribus, nō minus credenda sunt quæ à Christo ex Apostolorū traditione habemus de sacramentis & nōnullis alijs, quàm quæ in scripturis sanctis exprimuntur. Nec solis literarū monumētis iubet Apostolus fidem adhiberi, sed & traditionibus nudo sermone explicatis. Quare præscripta propositio est falsa, impia, & Vuitcleuicæ atq; Luteranæ perfidiæ consentanea.

VI DECLARATIO

Candidi lectoris est interpretari sermonē iuxta materiam præsentē. Non illic agebam de ritibus sacramentorū, sed de curiosis quæstionibus circa diuinam naturam. In his nolim Theologos à diuinorū uoluminū ductu recedere. Id si fatentur recte dictū, quid habet hæc propositio cōmune cū Vuycleuis aut Luteris? Nemo negat reuerenter accipiendū qd ab Apostolis uoce nō scripto traditū est: sed nō statim ab Apostolis traditum est, quicquid quocunq; modo irrepsit in usum ecclesiæ, quum de scriptis nō possit esse tergiuersatio. Iā scio Hieronymū aliosq; pios uiros præcipere, ut à maiorib. tradita perinde accipiamus, ac si fuissent ab apostolis profecta: uerū hæc utiliter dicunt aduersus eos, qui cōtumaciter negligunt à priscis instituta patribus: nō arbitror tamē quorumlibet episcoporū cōstitutionibus tantū esse tribuendū, quantū debetur apostolicis præscriptionibus. de Synodorū uniuersaliū decretis non loquor, præsertim ueterum & usu comprobatis.

Nona Propositio. In eadem præfatione
in Hilarium

VII **M**ulta problemata nūc reiiciūtur ad synodum,
multo magis cōueniebat quæstiones eiusmo-
di in aliud reiicere tempus cum sublato speculo &
ænigmate uidebimus deum de facie.

CENSURA

Nequaquam à fidelibus censenda sunt problemata,
quæ in generalibus concilijs Ecclesia determinat super
his quæ ad pietatem spectant: à spiritu sancto enim dire-
cta de illis tantum ibi decernit, quæ ab omnibus Christia-
nis incōcussæ & inuiolabiliter sunt tenēda. Propter quod
hæc propositio temerarie & arroganter asseritur: quasi
nesciat discernere Ecclesia quæ sint aut non sint proble-
mata, quæ sint aut non sint definienda.

VII DECLARATIO

Absit à me talis insania, ut existimem ea quæ ge-
neralibus cōcilijs rite coactis ac peractis de fide tra-
didit Ecclesia, reuocāda in integrum: de Theologo-
rum quorundam curiosis quæstionibus ac temera-
rijs definitionibus loquor, ad fidem nec utilibus nec
necessarijs. Hoc me sentire totus sermonis tenor de-
clarat. Nec satis intelligo quid sibi uelit censura, quū
ait, quasi nesciat discernere ecclesia, quæ sint aut non
sint problemata, quæ sint aut non sint definien-
da. Nihil enim est in meis uerbis affine huic sen-
sui. Mea sententia est à simili. Sicut hodie multa
proponuntur, quæ nec probantur nec improbātur,
sed

sed reſciuntur ad Synodū *ὁμολογούμενην*, ita multa definita ſunt à quibuſdam Theologis de diuinæ naturæ myſterijs, quæ ſatius erat reſcere in ſeculū uenturum, quum uidebimus facie ad faciē. Obſecro te lector per Chriſtū habet hic ſenſus aliquid blaſphemum in Eccleſiam, aut in concilia ?

Decima propoſitio, In ſæpe dicta præfatione
in Hilarium.

P Vdet Rabinos alicubi nihil habere quod reſpondeant. VIII

CENSURA

Doctores ſcholasticos magno dolore ac pudore affici certum eſt hiſ temporibus dum uident impioſ homineſ ſacra Eccleſiæ concilia etiā generalia perfricta fronte contemnere pariter & ſanctioſ doctoreſ, ſanctioſ quoq; ſcripturaſ pro ſua libidine ad hereticum ſenſum paſſim detorque, cum tamē ſcholasticis doctoreſ quos hic ſcriptor pro contumelia Rabinos appellat, minime deſit quid aduerſus perfidam Lutheri doctrinam reſpondeāt. Eam ſiquidē manifeſtiſ argumentiſ & hiſ ſolidiſſimiſ, & quæ uere diſſolui nequeant, delirare clare oſtendūt. Quapropter cum eiſ uix audent Lutherani congregari aut pedem propiuiſ figere. Verentur enim ne ſi propiuiſ manuſ conſerere contingat, dum non habent quid rationabiliter reſpondere queant, confundantur, & ſua orbi inſcitia ac ignorantia propaletur. Hinc futileſ fanè & enerueſ libroſ edere ſolent, multiſ quidem hæreſibuſ atq; blaſphemijs conſperſoſ, uerum nulliſ rationibuſ, nulliſ documentiſ, nulliſ ſcripturiſ niſi perperam detortiſ ſuffultoſ, id quod facile percipiunt, qui illoſ non ſine iudicio legunt. Non

T enim

enim ratione illos ualere, sed impudēti procacitate ac infami peruicacia sese ostentare deprehendunt. Nam morem patrum suorum hæresiarcharū imitati, quando ab Ecclesia catholica, extra quam indubie non est salus, ueluti pessimi transfugæ turpiter desciuere, ueritati nesciūt acquiescere, sed tanquam qui furīs quibusdam agitantur, tota malignitatis suæ uī in catholicam pietatem debacchantur

VIII

DECLARATIO

Quæ hic stomachantur in hæresiarchas uerissima sunt, sed ad me nihil attinent. Rabinos appello theologos similes scribis ac pharisæis, qui quo uideantur egregie docti, non sunt contenti ijs quæ tradidit scriptura, aut conciliorum autoritas, sed ad ostentationem ingenij cōminiscuntur quædam curiosa, sic ut minimū absint à blasphemia. Proinde quem admodum graui iniuriā afficiunt Theologos, qui damnāt uniuersos, ita sibi sunt iniuri, qui quicquid in ullos Theologos dicitur, de uniuersis interpretantur, demum me præter omne meritum capitali grauant inuidia, nec hac ratione probe consulentes nōmini Theologico.

FINIS

DETERMINATIO FACVL

TATIS SACRAE THEOLOGIAE IN ACA

demia Parisiensi, super familiaribus colloquijs Desiderij

Erasmi Roterodami, conclusa mense Maio, Anno

M. D. XXVI.

Anno Domini millesimo quingentesimo uicesimo sexto die decimasexta mensis Maij, fuit cōgregata facultas theologica per iuramentum in collegio Sorbonæ, ad deliberandum finaliter, quid esset agendum de libro, qui inscribitur Familiarium colloquiorum formulæ, per Desiderium Erasmus &c. Nunc autem idem liber plurimum auctus inscribitur Familiarium colloquiorum opus, multis nominibus utilissimum. Super quo quidem negotio iam sæpius factus fuerat sermo, tam inter deputatos, quam in pleno magistrorum consessu. Et die hesternæ post multa super ea re in ipsa facultate sedenti apud sanctum Maturinum post missam (ut moris est) proposita ut maturius materia ipsa discuteretur, remissa est ad hunc diem decimum sextum, quo in omnium magistrorum presentia repetita sunt & rememorata, quæ per deputatos prius diuersis uicibus fuerant adducta: uidelicet quod per auctorem dicti libri, quisquis is esset, ieiunia & abstinentiæ ab Ecclesia indicta parui penduntur, beatæ uirginis Mariæ & sanctorum aliorum pro ludibrio habentur suffragia, uirginitas si coniugio cōferatur, nullius est aut parui momenti, religionis etiam dissuadet omnibus ingressus. Item arduæ difficilesque quæstiones grammaticulis cōtra per magistros in artibus iurata statuta proponuntur, unde facile in errores prolabi possunt: & plurima cōsimilia perperam in dicto libro tractantur. Quibus diligenter at-

T 2 tentis

tentis & perpensis, post maturam deliberationem dictū fuit, & unanimi omnium consensu cōclusum, quod prædicti libri lectio omnibus & maxime adolescentibus erat prohibenda, quoniam magis per huiusmodi lectionem sub eloquentiæ acquirendæ prætextu iuuentus corrumpetur quàm institueretur, & quod omnibus medijs debitis esset enitendum ut huiusmodi liber supprimeretur, & à finibus eliminaretur Christianorum. Vt autem cunctis perspicuum fiat quàm iustum sit hoc nostrum iudicium, rationiq; ac pietati cōsentaneum, statuimus illa subiungere, quæ de istiusmodi dialogorum libro per nōnullos nostrum ad id specialiter commissos iussimus annotari, decerpī & transcribī, quæ & nos maturius perpensa mouerunt. In eorum autem editōne modo & forma subsequētibz signati loci in dialogis singulis ad uoluminis nobis à conquirentibus oblatis, & quale tunc in hac ciuitate Parisiensi passim in manibus erat, paginas sunt referendi.

SVBSEQVNTVR NON

NULLA ERRONEA SCANDALOSA AC IMPIA, quæ continentur in libro qui dicitur Familiariū colloquiorum, opus ab autore Desiderio Erasmo Roterodamo recognitū, Anno Domini millesimo quingentesimo uicesimo sexto. In quo tanquā ethnicus homo, autor illius, religionem Christianam & sanctas eius ceremonias & obseruationes ridet, subsannat, carpit, lacerat, & mutandas decernit.

I

N dialogo de ualeitudine aduersa, impudenter primo ridet deuotionem quam habet populus ad sacre religionis habitus: innuitq; q̄ tantū ualeat morbis curandis palliū lenonis, quantum

quantū ualet cucula religiōis. Hoc habet pagina decima
sexta circa mediū, ibi: Sunt qui tecti cucula dñicali &c.

DECLARATIO

Quemadmodum collaudanda est facultatis reli
giōsa diligentia, quæ tam anxie metuit adolescenti
bus, ita parum tutum est ex aliorum relatione pro
nunciare. Nam hic facultas ingenue profitetur, se
commissariorū autoritatem simpliciter fuisse sequu
tam. Quis autem expectasset ut eius collegij maie/
stas sese ad puerilium colloquiorum censuram de/
mitteret, opus in hoc paratum, ut adolescentes per
lulum discerent latine dicere, & obiter inueniendis
ac refellendis argumētis ad rhetoricen præpararen
tur, deniq; & pietatis elementa quædā imbiberent,
& indies nonnihil supra crassum uulgus hominum
assequerentur. Hic erat scopus meus, à quo uideor
non omnino aberrasse, nisi forte blandiuntur auri/
bus meis, qui mihi gratias agunt, quod ex illis nu/
gis meis aliquid bonæ mentis hauserint. At mirum
est illic lapidari colloquia, ubi impune leguntur &
excuduntur facetiæ Poggianæ & quæstiones ioco/
sæ. Proinde ut has querimonias à deputatis sæpe
propositas facile credo, ita cōsensu totius facultatis
æditas, mihi non fit uerisimile. Nec me adeo clām
est, quorū instinctu hæc gerantur. Ad sæuam præ/
fationem quoniā cuius sit nescio, in præsentia nihil
T 3 respon/

respondeo, nisi hoc tantum, quod multa ferociter pronunciat, quæ non apparebunt quum ad loca uentum fuerit. Titulum modo, nam scio non esse facultatis, corrigam. In Colloquijs Erasmus uelut homo ueræ pietatis amator, ac studiosus gloriæ Christi, nusquam ridet aut subsannat religionem Christianam, sed hominum superstitionem ac preposterâ iudicia taxat, id quod cum primis conducit ad repurgandam confirmandamq; religionem Christianam. Porro cum colloquia constent diuersis personis, iniquissimū arbitror mihi pro dogmate impingi, quicquid illic à quocunque dicitur. Alioqui fiet ut unus loquar secum pugnantia: frequenter enim quod alter proponit, alter refellit. iam si falsum est, quod proponitur, iniquum sit mihi deteriorē partem impingere, dissimulata altera quæ refellit quod perperam est dictum. Quoniam autem non refertur e colloquijs totus locus, sed adfertur censura, minimum hic rei mihi fuerit cum facultate, quæ damnat non quod à me scriptum est, sed quod commissarij, aut alij forsitan retulerunt, quàm bona fide mox ipsa declarabit res.

AD PRIMVM LOCVM DECLARATIO

Primum illud uide lector, an non statim à manifesta falsitate factum sit initium. Verba Colloquij sic habent: Ge. dicit: Sunt qui tecti cuculla Domini-
cali aut

cali aut Franciscana reualuerunt. Respondet Li. Idē fortassis euenisset, si lenonis pallio tecti fuissent. Verum ista diffidenti nihil conducunt. Ad hæc Ge. Fide igitur, ut reuiuiscas &c. Hic luce clarius est Liuium hortari sodalem, ut utatur sacra ueste, & si diffidit, desinat diffidere, quo prosit uestis. An non hic impingit pars deterior, dissimulata posteriore, quæ priorem corrigit? Nec tamen Gerardus qui uidetur non ita multum tribuere uestibus, impudenter deridet eos, qui sunt eo affectu: nec dicit idem ualere morbis curandis pallium lenonis, quod cuculla religionis, sed indicat *σύνπτωμα*. Nam fieri potest, ut qui conualescit tectus cuculla, non beneficio cucullæ conualescat, sed naturæ uiribus, aut medicorū ope, ut idem euenturū fuerit, si quauis ueste fuisset operatus. Omitto quod nihil obstat, quo minus eadē cuculla possit esse monachi & lenonis. Vides lector quantū absit hic sermo colloquij ab impudenti derisione. Quid autem obsecro discriminis sit, si parū tribuatur cucullæ monachorum, quū in hisce rebus tantum sit inter simplices superstitionis, tantū in his qui hæc suadent uersutiæ, ut expediat & illos ab errore, & hos à fraudibus reuocari. Nūc nihil horū facit colloquium, sed suadet potius ut utatur cū fide.

Rursum nulli sancto pro morbo curando uult uotum nuncupari. Hoc uidere est pagina eadem scilicet decima
sexta

sexta. Paulo post ibi: Alij morbo leuati sunt, nuncupatis alicui diuo uotis &c.

DECLARATIO

- 2 Hoc ibi dicit Gerardus, non ego, quem ponant, me facere semiluteranum, quid hoc ad me? Nec tamen ille significat, quod interpretantur isti, tantum notat illos, qui cū diuis uelut ex pacto agunt, Si me sanaueris ponam tibi statuam marmoream, sin minus nihil ponā. Locus sic habet: Alij morbo leuati sunt, nuncupatis alicui diuo uotis. Respondet Liuius: At ego cum diuis non paciscor. Gerar. Proinde tu uel à Christo, cui fidis, pete sanitatis beneficium &c. Multi sunt eius animi, ut putent diuos omnino non inuocandos. Eoq; alter monet, ut si parū fidat diuis, petat à Christo. An continuo damnat omnia uota diuis facta, qui dicit, ego cum diuis non paciscor. Neq; tamē impius est, qui mauult ab ipso petere Christo quàm à diuis.

- 3 In dialogo de uisendo loca sacra ridet uotū Hierosolymitanum, mentiens omnia quæ uidentur Hierosolymis cōmentitia esse & excogitata ad alliciendos simplices & credulos. Hoc habet pagina tricesima prima paulo post mediū, ibi: Est ne illic quod tu putes spectatu dignū &c.

DECLARATIO

- 3 Quod ibi narrat, non Erasmus sed Arnoldus, frequenter audiui è doctis qui Hierosolymam adierant: ac probabile est hodie non sciri certum ubi fuerit olim.

rit olim Hierosolyma, quandoquidē uideo dubitari ab eruditis an ibi fuerit Roma, ubi nunc demonstratur. Diuus Hieronymus, qui uixit in ea regione, cōmemorans quædam quæ hodie ibi monstrantur hospītibus, tanquam de dubiis loquitur, fertur, & narrant. Quid censendum est nunc post tot incursiones, tot rerum humanarum mutationes, quæ mille & eo amplius annis solent accidere. Eius generis feruntur esse, quæ ostenduntur Romæ, Veronica, columna Salomonis, cathedra Petri, & sepulchrū. Sed quid hæc ad fidem catholicam? Olim probatę religionis uiri nihil magni iudicarunt fuisse Hierosolymę, nec arbitror multo peius habiturā rem Christianam, si nemo curreret Hierosolymam, sed in libris quæreretur Christi uestigia, atq; hoc operę & impensę transferretur ad subleuandos pauperes.

In dialogo, qui dicitur Confessio militis, irreuerentius 4
ac impudentius loquitur de cōfessione sacramentali: hoc pag. 54
uidere est pagina quadragesima secūda in principio, ibi:
Quem tibi sacerdotem deliges? Respondet alius: Cui cognouero quā minimum esse frontis & bonę mentis.

DECLARATIO

Imò illic deridet miles impius, ac sceleribus onustus, 4
qui ad abolenda crimina satis esse putat quomodocunq; narrasse sacerdoti sua commissa, quum nec oderit sua peccata, nec cogitet de corrigenda uita.

V ta. Is

ta. Is percontanti, quē sibi sacerdotem esset delectu-
rus, Respondit: Cui cognouero quā minimū esse
frontis ac bonæ mentis. Hic sermo non est Erasmi
sed detestandi militis, cui sic respondetur: ne nō ha-
beant similes labra lactucas. Et additur: Ab illo pu-
rus abibis ad corpus dominicum? Respondet miles:
Quid nī? Postea quā semel effudero sentinam in
illius cucullam, ego me exoneraui sarcina. Ipse uide-
rit, qui absoluit. Tū alter: Qui scis, an absoluat? Mi-
les. Scio. Quonam indicio? Et miles. Quia manum
imponit capiti admurmurās nescio quid. Hic alter:
nota Quid si reddat tibi omnia peccata tua cum manū
tibi imponit, hæc admurmurās: Absoluo te ab om-
nibus benefactis, quæ nulla in te cōperio, & restitu-
to te tuis moribus, talemq; dimitto, qualem accepi:
&c. Ex toto Colloquio palam est ibi derideri stoli-
dum militem, & hoc consilio traduci, quo Lacedæ-
moni seruos ebrios adducebant in conuiuium. Re-
periuntur enim & inter alios qualis est ille miles.
Nunc utram personam mihi tribuūt, deridentis im-
piam militis stoliditatem, an militis. Hæc arguunt
nec Theologos, nec referendarios legisse colloquia,
sed hoc negocij datū iuuenibus, qui decerperēt pro
sua sapientia. Alioqui si uel fulloni tradas legendū
colloquium uulgari lingua, uidebit traduci militis
stoliditatem, non irrideri confessionem, nisi forte
diuus

diuus Hieronymus irreuerenter loqui dicetur, de ieiunijs & abſtinentia, de uirginum pudicitia, de monachorum ſanctitate, de clericorum & presbyterorum cōtinentia, quoties ſatyrico ſale defricat delicata quorundam ieiunia, ſuccum herbarū non è calice bibentium ſed è concha ſorbentium: quoties irridet uirgines obſcura purpura, pedibus ludentes, cum clericis agapetarum titulo conuiuentes: quoties depingit monachorum quorundam faſtū teſtudineo gradu incedentiū, digītuli crepitu ſilentiū indicentiū; ac tanto ſupercilio uerba promentium, ut ſingultire uideantur uerius quàm proloqui. Rurſus quū ob oculos ponit indecora hæredipetarum obſequia, diuitū lectis aſſidentium, & oris purulentiam manibus excipientium. Quoties ſalibus exagitat quaſdam eccleſias, Gallorum nī fallor, in quibus non admittebantur ad ſacros ordines qui carerēt uxoribus, nec committebantur ſacramenta, niſi uidiſſent uteros tumentes. An ideo loquitur irreuerenter de reſurrectione corporū, quod Origeniſtas facit contrectatis ſcēminarū mammillis ac cæteris membris, percontantes, an eadem membra ſimus habituri in reſurrectione. Quod ſi piū eſt uitia traducere, præſertim intactis nominibus, quur ego dicor irreuerentius loqui?

In dialogo qui inſcribitur Pietas puerilis, cenſet in 5
V 2 primis

primis peccatū graue non esse transgredi constitutiones Ecclesiasticas, nisi accedat cōtemptus malitiosus. hoc patet pagina sexagesima septima post mediū, ibi: Neq; uero protinus arbitror esse piaculū quod admittitur aduersus constitutiones humanas nisi contemptus accesserit.

DECLARATIO

- 5 Piaculū appello non crimen quodlibet, sed enorme crimen. Nec aliud exprimit sermo meus, quā non esse protinus horrendum crimen, si quis uiolet quamcunq; constitutionem humanam. Sed quo locus esset calumnie, omissa est uox una, quaslibet. sic enim scriptum est, Aduersus quaslibet constitutiones. Id si fecit Amanuensis, quur non est correctū? Sin studio mutatum est à commissarijs, cuius integritatis sit, alij uideant. Si omnis uiolatio cuiuscūq; constitutionis humanæ mittit in gehennam, nō recte loquutus est ille puer: sin hoc nemo Theologorum audet profiteri, quid est quod reprehendunt?

- 6
pag. 87 Deinde innuit confiteri soli deo sufficere, si non aliud Ecclesia ordinasset: hoc patet pagina sexagesima sexta in fine ibi: Sed illi confiteor qui solus &c.

DECLARATIO

- 6 An his tēporibus usitata confessio fuerit à Christo instituta, nondum satis probatum est à Theologis. Interim puero aut laico sufficit opinor, si eam seruet uelut ab Ecclesiæ præsulibus institutam, & totius

tius populi Christiani usu comprobata. Ita loquitur Gaspar. Sed illi confiteor, qui solus remittit peccata, cui est potestas uniuersa. Cui respondet Erasmus, Cuinam? Gas. Christo. Erasmus, An istud sat esse putas? Gas. Mihi sat esset, si sat esset Ecclesiae proceribus & consuetudini receptae. Eras. Sed quos tandem appellas Ecclesiae proceres? Gas. Pontifices, episcopos, apostolos. Eras. Et inter hos annumeras Christum? Gas. Is est omnium sine controuersia colophon. Eras. Et huius receptae confessionis autor? Gas. Is quidem autor est omnis boni, sed an ipse instituerit hanc confessionem, Theologis excutiendum relinquo, mihi puero & idiotae sufficit maiorum autoritas &c. Ex his uerbis quid aliud colligi potest, quam confessionem esse religiose seruandam, uel ob autoritatem Ecclesiae, & publicam consuetudinem, etiam si nec ex scripturis sanctis ortam, nec ab ipso domino institutam efficaciter probari ualeat. Nec aliud innuit haec propositio, quam apertis expressit uerbis.

nō sūpta cōfessio auricularis est ex scripturis sacris

Post haec reprehendit modum disputandi Theologorum, non intelligens non propterea Theologos non uacillare in fide, quia quaestiones de ijs faciunt quae ad fidem spectant. Nō enim per huiusmodi quaestiones de fide dubitant, sed per eas fides explicatur apertius. Is error habetur pagina lxx. circa medium, ibi: Complures abstinere à Theologia quod uereantur ne uacillent in fide catholica,

cum uideant nihil non uocari in quæstionem.

DECLARATIO

- 7 Obsecro quis unq̃ sanus simpliciter damnavit scholasticas disputatiões? Puer duas adducit causas quare minus p̃pensus sit ad Theologię studiũ Theologia inq̃t, mihi cū primis placeret, nisi me mores q̃rundā & morosæ inter ipsos cōtentiones offenderet &c. Qui dicit quidā, certos notat non uniuersos. Ad id ita respōdet Eras. Cōplures abstinēt à Theologia, quod uereantur, ne uacillent in fide catholica cum uideant nihil non uocari in quæstionem &c. Quid? Hoccine ad diatribas Sorbonicas attinet? Nihil minus. Imò notatur hæc fatalis opinionum dissensio, qua nunc concutitur orbis, ut puero nō sit tutum, de dogmatibus differere. Si sensisset de Diatribis scholasticis, dixisset, quum illic nihil non uocetur in dubium: nunc ait, quum uideant, digito notans hæc tempora. Neq̃ quisquam dicit ideo uacillare Theologos, quod disputent: sed sibi metuunt multi, ne uacillent inter tot doctores, & scripturas ad pugnantia dogmata detortas, Firmior est enim laicus, si simpliciter credat, nihil disputans. Sequitur enim in eo loco: Et quod lego in sacris literis & in Symbolo, quod dicitur Apostolorum, summa fiducia credo, nec ultra scrutor, cætera permitto Theologis disputanda.

In

In dialogo qui dicitur Conuiuium prophanum, abstinentiam à carnibus ab Ecclesia indictam carpit, quasi illa aduersetur Euangelicæ libertati, cum tamen non aduersetur, sed error sit Aerianorum ita sentire. Quod facit pagina dicti libri 107. ante medium, ibi: Charitas omnia suffert.

Et pagina centesimaquarta circa mediū ibi: At mihi uidetur minus oneris olim impositum Iudæis.

Et in eadem pagina ante mediū, ibi: minus angustiam odi quam pisces. Alius respondet. At non tu solus.

Sequitur, Quis hoc tædij nobis inuexit? multa ibidem proponunt contra huiusmodi abstinentiam à carnibus. Cōcludit bonū esse ut auferatur huiusmodi abstinentia, quod patet in fine paginæ centesimæseptimæ ibi: Si summus essem pontifex: Et in fine pag. centesimæseptimæ.

In dialogo qui inscribitur, Conuiuiū religiosum. Primo uult qd hæc omnia, delectus ciborum, uestitus præscriptus, ieiuniū, sacrificiū, preces ueluti p̄sum absolute, & quies diei festi, sunt affinia Iudaismo, quæ sententia apprimè à Lutero probat: Hoc monstrat pag. centesima quadragesima octaua ante mediū ibi: uictimas appellari puto &c.

DECL. ad censuras superiores quatuor. 8 9 10 11

Hoc colloquiū unde quatuor loca priora decerpta sunt, unum est ex illis, quæ me infcio fuerūt ædita, magno meo pudore & stomacho: neque enim ego illarum natiarū ullum unquam exemplar penes me seruauī. Vixq̃ fuit aliud eo colloquio nugacius aut ineptius. Vnde quando premere non licebat, multa resecui correxiq̃. Præclare uero mecum agatur, si cūcta quæ illic nugatur Augustinus mihi impigentur

8

pag. 123

9

pag. 136

10

Ibidem

11

Ibidem

pag. 140

12

impingētur. Laudat uitam Epicuream, hortatur ad uoluptates, Sed illi contradicitur. Quum Augustinus ait se magno corporis incommodo abstinere à carnibus. Respondetur ei: Charitas omnia suffert. Quum ait: Quis hoc tædij nobis inuexit? Respondetur: Quis commonstrauit aloen, absynthium, & scammonium dare in remedijs. Quibus uerbis declaratur huiusmodi abstinētias tametsi corpori molestas, ad macerandam tamen carnem utiles esse. Rursus quū ait, At mihi uidetur minus oneris olim impositum Iudæis, respondetur illi: In plerisque nō res, sed animus discernit nos à Iudæis. Illi manū abstinebant à certis cibis, uelut ab immūdis, & animū inquinaturis. Nos quum intelligamus omnia munda esse mundis, tamen carni lasciuienti, uelut equo ferocienti pabulum subducimus, quo magis dicto sit audiens spiritui. Atq; hunc in modum singulis illius nugonis rationibus respondet Christianus. Cuius autem candoris sit nugantis uoces mihi impingere, quum in eodem dialogo refellam, quæ ab illo dicuntur. Hoc nihilo minus absurdum est, quàm si beato Thomæ exprobrent argumenta, quæ uocantur ante oppositum: aut diuo Hieronymo quæ in ipsius dialogis dicuntur à Luciferiano: aut Augustino quæ dicuntur à Manichæo. Quid autem flagitij est, si nugator Augustinus dicat se natura abhor

rere

rere ab esu piscium, aliusq; dicat, non soli hoc acci-
dere. Vtrum hoc est damnare constitutionem Ec-
clesiæ, an potius indicare peculiarem quorundam
corporum rationem. Et tamen ille nugator natu-
ra abhorrens à piscibus, fatetur se abstinere à car-
nibus, licet non sine incommodo ualetudinis. Sed
concludo ut aiunt, bonum esse si tollatur eius gene-
ris abstinētiæ. Istud nec à me dicitur, nec ab eo quē
facio loquentem. Ad hunc enim loquitur modum:
si summus essem pontifex, hortarer omnes ad per-
petuam uitæ sobrietatem, sed præcipue sub diem fe-
stum. Cæterum ius facerem cuiq; uescendi quibus
uellet pro corporis salubritate, dum moderate & cū
gratiarum actione, daremque operam, uti hoc quod
detraheretur obseruationibus huiusmodi carnali-
bus, accresceret ad studiū ueræ pietatis. Hic sermo
licet non omnino absurdus, tamē ibi ridetur à Chri-
stiano, his uerbis: Nimirum istud mea quidē sen-
tentia tanti est, ut te faciamus pontificem. Vides le-
ctor quid sit fidere schedis ab imperitis iuuenibus
porrectis, & in opere quod totū uarijs constat per-
sonis, nullum habere personarum discrimen.

DECLARATIO AD QUINTAM CENSURAM

Qui hæc scripsit multum abfuisse à sinceritate
Christiana, quum alia multa, tum illud in primis ar-
guit, quod studiose mea dicta deprauat ad calumni-

X am. In

am. In dialogo quidam ita loquitur: Victimæ appellari puto quicquid pertinet ad ceremonias corporales, & aliquid habet affine cū Iudaismo, quod genus sunt delectus ciborum, uestitus præscriptus. Hic deprauauit: Sunt affinia Iudaismo: tametsi ne hic quidē sermo quicquā haberet impietatis. Quæ inquit sentētia apprimē à Lutero probat̃. Imò hāc sentētiā quoniā uerissima est, nemo non probat. Sed Luteri sententia est, hæc impie præscribi, & stulte seruari. In meo uero dialogo quid sequitur: Hæc enim ut pro tempore non sunt omnino negligēda, ita deo fiunt ingrata, si quis obseruationibus huiusmodi cōfusus negligat misericordiam, quoties fratris necessitas exigit officiū charitatis. Audin lector mirificam concordia cum Lutero? Ille docet reijcienda. dialogus docet non esse negligenda.

Secundo cōformiter ad Beguardos, uult perfectos nō
 13 teneri seruare leges Ecclesiasticas, neq; debere cōpelli ad
 187 illas seruandas: quia, Spiritus omnia dī iudicat, ipse uero à nemine iudicatur. Hoc habet pagina centesima quadragesima tertia ibi, Rex intelligi potest uir perfectus.

DECLARATIO

13 Cum alius moraliter exposuisset hunc Salomonis locum: Cor regis in manu dei, alter adducit sensum retrusorem, sed cōtanter neq; quicquā asseuerans, Sic enim ingredit̃. Si quid defertis his quoq;
 canis;

canis, mihi uidetur hoc dictū & ad abstrusiorē sententiam accommodari posse. Rex intelligi potest uir perfectus, qui domitis carnis affectibus, solo diuini spiritus impetu ducit. Porro qui sit huiusmodi hūc non cōuenit fortassis humanis legibus in ordinē cogere, sed suo domino, cuius spiritu agitur, relinquendus est. Nec iudicāndus est ex hisce rebus, quibus imbecillitas imperfectorū utcunq; prouehitur ad ueram pietatē. Sed si quid secus facit, dicendum est cū Paulo: Dominus assumpsit illum, domino suo stat aut cadit. Item illud: Spiritualis homo omnia dī iudicat, ipse uero à nemine iudicat. Talibus igitur nemo præscribat &c. Si Paulus nō uult quēquā Christianum iudicari ex cibo & potu, quid mirū si quid simile sensisset Solomon, quod tamē non asseueratur, sed tantū proponitur examinandum. Et si quis esset quem constaret adeo perfectum esse, ut in omnibus solo spiritus imperio duceret, quis esset tā impius, ut illi p̄scriberet leges de rebus externis, de quibus dominus & Apostoli nihil praeceperūt, aut quis huiusmodi cōstitutiōes auderet ab eo exigere? Nul lus opinor. Spiritus em̄ est supra uniuersas leges humanas, supra pōtificē & Synodos quālibet uniuersales. Sed quoniā id nō constat, nō est tutū hāc fenestrā aperire uulgo, ne hinc arripiāt uelamē malitiæ. Nec dialogus ait eū non teneri, sed non cogendū in

X 2 ordinem

ordinem, nec ex his iudicandum, sed accipiendū potius, talem uirum studio maioris boni, quod leuius est prætermittere, aut alioqui iusta de causa facere quod facit. Sic olim in cœnobijs dimittebantur anachoritæ, quorū pietas iam satis esset spectata. Sic & hodie in monasterijs doctoribus, aut alijs heroicis uirtutibus operam nauantibus, relaxantur illæ constitutiones de rebus externis, quemadmodū & uehementer prouectis. Ioannes autē Gersonensis tamen non probat Beguardorum dogma, haud negat tamen non esse contemnendos affectus spirituales, si modo simulati non sint, sed examinādos spiritus an ex deo sint.

- 14 Tertio iterum taxat abstinentiam à carnibus. Hoc uidere est pagina cli. post medium, ibi: Licet igitur uesci quibuslibet cibis &c.

DECLARATIO

- 14 Hic rursus obsecro te lector, ut uideas quid sit ex
 pag. 198 fragmētis per alios decerptis, sæpe & deprauatis iudicare. In dialogo quidam exponens ea uerba Pauli: omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: sub persona Pauli dicit: Licet igitur uesci quibuslibet cibis, & omnia mūda mundis, sed incidit casus ut non expediāt. Quod omnia licent, libertatis est Euangelicæ, sed charitas ubiq; spectat, quid conducat ad salutē proximi, eoq; frequēter abstinet, & à licitis &c. Ita Colloquiū. Agitur autem illic de carnibus Idolothytis

lothytis, deq; Iudaico ciborum delectu. Legat qui uolet locum, comperiet ibi nihil aliud agi, quam de sensu uerborū Apostoli, de Ecclesiæ posterioris constitutionibus nullam fieri mentionem. Atqui quum locus ita proponitur: Erasmus taxat abstinentiam à carnibus, scribēs: Licet igitur uesci quibuslibet cibis, quid aliud ex eo quod proponitur pronūciat facultas nisi me sentire perperā. Sed quid de talibus criminatoribus dicturus est, qui lecto colloquio perspicue uiderit, ibi ne pilo quidem tangi constitutiones Ecclesiasticas.

Quarto prætedit quod uulgus Christianorū totā suā¹⁵ salutē in ceremoniis, baptismo, exorcismo, catechismo, sale, aqua cōstituit, & maxime fident unctioni, cōfessionī, cōfirmationi, Eucharistiæ, matrimonio, sacro ordini, q̄si uidelicet Christiani per sola sacramēta sperēt saluari sine adimpletione præceptorū dei: quod nullus catholicorū dicit doctorū, imo oppositum credere docētur simplices. Hoc pagina 160. monstratur ante mediū, ibi: Si uulgus¹⁶ Christianorū species, proram & puppim suæ salutis &c. Et in fine paginæ præcedētis uidelicet 159. cōtra ceremo¹⁷nias loquens dicit: Non mirum est eos sic mori qui per omnem uītam in ceremoniis philosophati sunt.

15. 16. DECLARATIO

Constat, in sacramentis Ecclesiæ esse quiddā materiale, rursus quiddā esse spirituale: materialia non uiuificant nisi accesserint spiritalia. Dialogus autē notat uulgus Christianorū, hoc est magnā partem

X 3 eamq;

eamq; crassiorē, qui in externis absolutam collocāt pietatem, neglectis his, quæ nos uere pios reddunt: uelut qui in baptismo tinctus unctus, cæterisq; ceremoniis initiatus est, si his fretus nō addat quæ sunt spiritus, frustra tinctus & unctus est. Verba Colloquij sic habent: Si uulgus Christianorum spectes, nonne prora & puppis uitæ illis in ceremoniis est? Deinde subiūcio exempla de singulis sacramentis. Vtrū aut uidetur falso dictū, esse tales Christianos, an in externis illis sacramentis non esse ponendam totā salutis fiduciam? Non enim illic loquor de omnibus Christianis, sed de uulgo in genere. Quāquā hoc quoq; deprauauit hic quisquis fuit scriptor, sic recitans quasi de omnibus loquar in uniuersum. Ergo si mecum sentiunt, in externis sacramentorū ritibus non esse ponendā totam salutis spem: si fatent nemiū multos tam crassos latere sub nomine Christiano: miror quid istos offendat, quidūe sibi uelint hæc uerba: quasi uidelicet Christiani per sola sacramenta sperēt saluari sine adimpletione præceptorū dei, quod nullus catholicorū dicit doctorū, imò oppositum credere docentur simplices, Hæc illi. Si doctores damnāt idem quod meus dialogus, quo nomine ego in ius uocor, quum stem ab ipsis?

DECLARATIO AD 17.

Vbi loquor contra ceremonias? Nō mirum est inquam

inquam, eos sic mori, qui per omnem uitam philo-
sophati sunt in ceremoniis? Quid aliud ibi dicitur
nisi quod multi propè diffidētes ac frigide moriun-
tur, in causa esse quod per omnē uitam fisi rebus ex-
ternis, & sacramentis uisibilibus, neglexerint ea quæ
sunt ueræ pietatis. Nam hoc est exordium disputa-
tionis de uulgo Christianorū puppim & proram
in externis collocantium. An hoc est loqui cōtra ce-
remonias? An potius pro Christiana pietate? Ne
scio an suspicētur hæc eò spectare, ut ceremoniæ ab-
rogentur: quanquam nihil est in uerbis meis unde
talis suspicio concipi debuerit, tamen eam idem ille
locus palàm excludit, quum ait: Atque hæc quidē
omnia, quod fiunt probo, sed quod hæc fiunt ma-
gis ex consuetudine, quàm ex animo, non probo,
quod nihil aliud additur ad Christianismum, uehe-
menter improbo &c. Etiam atque etiam uide lector
quid sit ex schedis à iuuenibus delatis ferre senten-
tiam. Nam hinc satis liquet, eos qui hæc scripserūt,
non inspexisse dialogi locum quem carpunt.

Quinto peccatum esse mortale indicat ornare tem- 18
pla, dicare monasteria. Hoc uidere est pagina centesima
sexagesimatertia ante medium, ibi: Vnde mihi uidetur
uix excusari posse à peccato mortali, qui sumptibus im-
modicis aut extruunt aut ornant monasteria seu templa,
cum interim uiua Christi templa &c.

DECLA/

DECLARATIO

18 Locus in Dialogo sic habet: Rapina est largiri male usuris q̄ debebat presenti necessitati proximorū, unde mihi uidentur uix excusari posse a peccato capitali qui sumptibus immodicis, aut extruūt aut ornant monasteria seu templa, quū interim tot uiua Christi tēpla fame periclitent̄, nuditate horreāt, rerūq̄ necessariū inopia discrucient̄ &c. Appello te lector, quid hic aliud taxat̄ quā impēsā immodicē, nec id simpliciter, sed neglectis paup̄ibus. Et in his rebus ferē sibi indulget honesto titulo potētū ac diuitū ambitio. Vbi est ergo ille qui indicat esse peccatum mortale, ornare tēpla, aut dicare monasteria? Quid dicturi sunt, qui dialogū meum cum hac criminatione conferent?

In dialogo qui inscribit̄ Apotheosis, Capniō seu Reuchlin excessiue cōmendat dū ipsum cōfert in gloria cum diuo Hieron. & absq̄ sedis Apostolicæ autoritate eū adscribit catalogo sanctorū, eiq̄ orationē, q̄ collecta appellat̄, assignat, quæ faciēda nō sunt p̄ iocū. In diuos em̄ (ut alibi dicit) per iocū ludere, nec piū est nec tutū, ioci alia petenda est materia. Primū tamē horū habet̄ pagina 182. circa mediū, ibi: Hieronymus Reuchlinū hisce uerbis cōpellabat: Salue collega sanctissime. Secundū habet̄ pag. 164. paulo post mediū, ibi: Quid igit̄ supest, nisi ut sanctissimi uiri nomē adscribamus Calēdario sanctorum? Tertium habetur pagina 186. circa mediū, ibi: Amator humani generis deus, qui donum linguarum &c.

DECLA

DECLARATIO

Bona spes est Capnionem uiuere cum Christo. 21
 Erat uir bonus, ac de studijs optime meritus. Iocor
 quidem illic, sed iocando dicere uerum quid uetat,
 & de sanctis iocari licet citra illorum contumeliam.
 Hic Hieronymus laudatur, nō læditur. Et si Hiero-
 nymus post scriptam Paulę uitam inuocat illam, ut
 cum Christo agens extremam ipsius senectutē pre-
 cibus suis adiuuet, quid sceleris sit, si similem opinio-
 nem habeam de Reuchlino? Quam multos diuos
 colit Ecclesia, quos nūquam in diuorum numerum
 retulit Romana sedes. Tametsi meus iocus non uin-
 dicat sibi sedis illius auctoritatem.

Nec recte pagina 185 ante medium dicit: Pium secun- 22
 dum in diuarum numerum retulisse Catarinam Senen- pag. 141
 sem in gratiam ordinis & urbis.

DECLARATIO

Pius Senensis erat, & illic est monasteriū Domi- 22
 nicanorum: probabile est itaq; illum quum esset ad
 summū Ecclesiasticę dignitatis apicem subuectus,
 à suis ciuibus ac monachis sollicitatum, ut eam uirgi-
 nem in diuorum numerū referret. Talia enim non
 temere agit pontifex, nisi rogatus. Vt hoc sit factū,
 quid malę rei fuerit?

In Dialogo qui dicitur Proci & puellę, multis exēplis 23
 persuadere nititur coniugium præferendum uirginitati. pag. 255
 Y In

In quo Iouinianū sectatur, si non potius superaret illum.
 Hoc patet pagina 196 in principio, ibi: Interim perit uir/
 ginitas, &c.

24 Et in fine paginae eiusdem inquit: Elegans quidem res
 pag. 256 puella uirgo, sed quid prodigiosius anu uirgine.

25 Secundo docet acquiri uirginitatem per actus carna/
 Ibidem les, quod uereretur dicere Epicurus. Hoc habet pagina
 197 ante medium, ibi: Quid ego audio: uiolanda uirgini/
 tas, ut discatur?

DECLARATIO ad 23. 24. & 25.

Grauitate profecto, amatoria inter Procū & puel/
 lam altercatio mihi imputatur. Sed utrā personam
 mihi tribuūt? Nam puella refellit quod à iuvene di/
 citur. Num mihi utriusq; ascribetur sermo? Ea uir/
 go non erat destinata monasterio, nec mirū si ado/
 lescens amans dissuadet uirginitatē, & hortatur ad
 matrimonium. Suum enim agit negotium. Nec illa
 prædicat uirginitatē quod decreuisset fieri nonna,
 sed amantē hoc quoq; telo submouet ab acceleran/
 do cōiugio, quod per illud periret flos ac decus uir/
 ginitatis. Vulgo autem etiam Paulo teste res pro/
 brosa est, uirgo *ἡ ἀπαρχή*, quasi nulli iuuenū pla/
 cuerit. Et tamen similia, quæ iuuenis adducit, puella
 diuersis refellit. Cæterum quod ait me docere uirgi/
 nitatem acquiri per actus carnales, hoc est per coi/
 tum, id mihi ne per somnium quidem unquam ue/
 nit in mētem. Quum illa Procum urgeret laude uir/
 ginitatis

ginitatis & castitatis, ille promittit fore, ut aliquādo sic uiuant in coniugio, ut matrimonium minimum absit à uirginitate. Hoc argumētum puella deridet, dicens: Quid ego audio? Violanda uirginitas ut discatur? Ad hoc rursus Proculus quoniam non habebat quod respōderet, ridiculo simili elabatur: Quid ni, inquit, quemadmodum paulatim bibendo uinum parcius, discimus esse abstemiū. Nec Proculus tamen sentit, quod iste fingit, coitu acquiri uirginitatem. Quis enim nō dicam Epicureus, sed sanus hoc diceret? Sed significat in matrimonio seruari posse castitatē, ubi iam proles suscepta est, ac iuuentæ feruor deferbuit. Quis igitur locus erat illi criminationi? Docet acquiri uirginitatē per actus carnales: aut illi dicto, quod uereretur dicere Epicurus? Utinam hæc alterius nomine prodissent in lucem potius quā facultatis Theologicæ. Nam is quisquis hæc scripsit ludit etiam salibus si diuis placet, sed tam insulse, ut se præbeat eruditis deridendum.

Tertio præfert castitatem conjugalem castitati sacerdotum & religiosorum: hoc patet eadem pagina 197. post medium, ibi: Atqui uoto astricti abiurant matrimonium, &c.

26

pag. 257

DECLARATIO

Mirum uero si Proculus nugans cum sua spōsa utitur argumēto quopiam inani. Magis mirū est hæc

26

Y 2

à Theo/

à Theologis sic expendi, quasi ibi serio disputeret the-
ma scholasticum. Certe iuxta rationē aliquam per-
fectior est, qui inter uitiorum iritamentā uersans, con-
stanti animi proposito se seruat illibatū, q̃ qui sibi
diffusus peccandi materiam ac facultatem subduxit.

27 In Dialogo Eubuli & Catarinæ statum religionis ma-
pag. 265 xime uituperat, secutus Lamperium, multa de eo propo-
nendo. Primo carbones illum appellat, & matrimonium
thesaurum. Hoc patet pagina 204 in principio ibi; Hem
pro thesauro carbones.

DECLARATIO

27 Qui hæc notauit prorsus non intellexit locū dia-
logi. Iuuenis enim illic utitur Græcorū prouerbio,
quo significabant se spe delusos, si quando non ob-
tigisset quod quærebāt. Iuuenis autem expectabat,
ut se in puellæ amorem insinuaret, ab ea spe decidit,
quum audiret de monachismo. Locus sic habet: Vt
adiungerer collegio sacrarum uirginum. Eub. Vt fie-
res monacha? Cat. Sic habet. Eub. Hem pro thesau-
ro carbones. Nō sentit se pro thesauro matrimoniū
reperisse carbones uirginitatis, sed se pro eo quod
sperabat, reperisse quod minime uolebat. Hęc enim
auerfus dicit, nec puellæ loquitur, sed sibi. Si quis ur-
geat nihil referre cui loquatur, qui propositū uirgi-
nitatis carbonibus confert, id facit eadem prudētia,
qua uoluptatē anteponit uirtuti. Talē enim ibi fin-
go. Deum immortalem cuiusmodi notationes. Hic
scilicet

scilicet mihi defendendum erit, quicquid cum puella nugatur adolescens amans. Constat enim illū uti quibusdam falsis argumentis, sed illa refellit multa.

Secundo ingredi religionem inuitis parentibus, dicit 28
esse contra legem naturalem & diuinam. Hoc patet pag. 208
208 paulo post medium, ibi : Natura dicitur, deus appro-
bat. Paulus hortatur, humanæ leges sanciant, ut filij obe-
diant parentibus, &c. pag. 271

DECLARATIO

Amatoria altercatio est. Ille uocat monachismi 28
professionem, seruitutis genus. Illa respondet hoc ser-
uitutis genus à probatissimis uiris maxime proba-
ri, si quis sua sponte susceperit. Ille multis argumētis
persuadere conatur, puellæ non esse liberū, ut se pa-
rentibus inuitis subducatur. Illa respondet, in negotio
pietatis cessant naturæ leges. Si finxissem duos al-
tercantes, quorum alter suaderet institutum mona-
chorum, alter dissuaderet, nonne suus utriq; sermo
foret tribuendus? Quanquam iuuenis non simplici-
ter dissuadet monachismū, sed illi tali puellæ dissua-
det ex uarijs circūstantijs, quæ tales esse possent, ut
pium esset hanc aut illam reuocare ab obligatione
uitæ monasticæ: uelut si parentes egeant ministerio
filiae, si tale sit monasterium ut in paternis ædibus li-
ceat sanctius uiuere, tales sint præfecti cœnobio, ut
domi tutior sit futura uirginitas. At huiusmodi plu-
rimæ circūstatiæ cōgruūt in hāc, quā induco, puellā.

Y ; Tertio

29 Tertio uocat nouam seruitutē statum religionis. Hoc
 ibidem habet pagina 209 ibi, At inuentum est, sub prætectu re/
 ligionis nouum seruitutis genus.

DECLARATIO

29 Primum iuuenis amās suum, ut dictum est, agit
 negocium, & ut sit in pugna, omnem machinam in/
 tētat in puellam, ut ab instituto reuocet, utens argu/
 mētis quibuslibet. Dolus an uirtus quis in hoste re/
 quirir? Nec omnino falsum est, monachorum insti/
 tutū esse seruitutis genus. Vt enim liber est qui suo
 uiuit arbitrio, ita quodammodo seruus est, qui to/
 tus pendet ex alieno. Nam id est abdicatio propriæ
 uoluntatis quam isti iactant. Quod si respicias ple/
 raq; coenobia, nimis uerum est quod dixit iuuenis.
 Vbi non est studium sacrarū literarum, ubi non est
 uigor spiritus, ubi non est omnia condulcans chari/
 tas, ubi qui præsunt nec exemplo uitæ prouocant,
 nec pascunt uerbo dei, nec hortantur amanter, sed
 plusquam tyrannico supercilio tantum imperant ac
 sequiunt, quid hic aliud est quàm misera seruitus sub
 titulo religionis? Alibi certe licet pie uiuere, illic non
 licet. Et huiusmodi monasteriorum nimis ubiq; ma/
 gna est copia. Quanquā hoc ipsum iuuenis dictum
 puella reijcit, ut ante dictum est. Et mihi imputatur
 pars deterior.

30 Quarto doctrinam docentem ingressum religionis,
 uocat

uocat Pharisaicam & contrariā doctrinæ Apostoli. Hoc pag. 272
patet pagina 209 post mediū, ibi: Ista uero doctrina Pha-
risaica est, Paulus contra docet, ut qui liber, &c.

Vbi nulla est disciplina ueræ religionis, eò ma- 30
xime pelliciunt rudem ætatem, eamq; docent non
pietatem, sed præter alias artes hic non referendas,
frigidas ceremonias. In talibus collegiis quū sit mī-
sera seruitus, Pharisaicum est improbis hortatibus,
blandimētis aut minis eò perpellere simplices ado-
lescentulos, ut faciant illos duplo gehennæ filios.
Hoc fieri passim, nec ipsi, ni fallor, Theologi ne-
gant. Quod autem iuuenis huc respexerit, declarat
quod mox sequitur: Atque hoc infelicior est serui-
tus quod pluribus dominis tibi seruiendū sit, quod
plerunque stultis & improbis, quod incertis ac sub-
inde nouis. Iam non statim damnatur, quod aduer-
satur doctrinæ Pauli. Ille ius facit uescendi quibus-
libet. Hoc ius ademit Ecclesiæ constitutio. Et haud
scio an Paulus hoc monachorum genus, quod his
uidemus temporibus, fuerit probaturus si uidisset.
Denique ut me nihil horum subleuet, dicere po-
teram, iuuenem non disputare in schola de compa-
ratione uirginitatis & matrimoni, sed suæ cupidita-
ti inseruire. Quod si mihi in Dialogis impingitur
quicquid à quocunq; dicitur, nec apologos quidem
scribere fuerit tutum, ne quod lupo aut crocodilus
dixerit, imputetur Erasmo.

31 Quinto hostiliter infectatur religionē. Hoc patet pag.
 pag. 273 210. post principiū, ibi: In negotio pietatis cessant naturæ
 leges. Negotiū pietatis agitur in baptismo: hic tantū agi
 tur de ueste mutanda, deq̃ genere uitæ, quod per se neq̃
 bonum, neq̃ malum.

DECLARATIO

31 Religionem absit ut quisquam hostiliter infecte
 tur, quum sit uita immaculata, & purus ab hoc secu
 lo animus, quam profitentur omnes Christiani. Sic
 argumentatur iuuenis, cuius omnia uerba me uelle
 tueri, quum finxerim nugonem, sit ineptum. Mona
 chi iactant abdicationem mūdi, & addictionē qua
 se Christo mancipant. Hoc, inquit, fit in baptismo,
 in quo renūciatur satanæ, & omnibus illius pompis
 ac uoluptatibus, nec quicquam pie geritur in mona
 sterijs, quod alibi non possit præstari, aut aliud illo
 melius. Quid igitur addit monachorum professio?
 Mutatur præpositus, designatur locus, præscribitur
 uestis, cibus, & alia quædā humana, quæ per se neq̃
 bona sunt neq̃ mala, ut non statim pius sit, qui illa
 seruauerit, nec impius qui se ab illis liberū custodie
 rit. Sic argumentatur iuuenis, non Erasmus, malens
 puellam anachoritidem fieri q̃ cœnobitidem. Non
 tamen infectatur religionē, sed putat hanc religionē
 omnes Christianos professos in baptismo, in quo
 cōplures errant, dum aut parum tribuunt primæ illi
 ac summæ professioni, aut nimium tribuunt profes
 sioni monachorū, dūtaxat horum temporum.

Sexto

Sexto asserit æque bene seruari obedientiam, paupertatem & castitatem in domo parentum sicut in religione. 32
Pag. 274
Hoc patet pagina C C X .circa finem, ibi: lactant obedientiam: num ea laus tibi deerit si obedies parentibus tuis, quibus iubet obediri &c.

DECLARATIO

Aequè bene, nō est in Colloquio, sed iuuenis tantum dicit illi non defuturam obedientiæ & paupertatis laudem si obediat parentibus, ac sub illis ipsa nihil possideat. Olim enim præcipua laus erat, uirginem Christo dicatam habitare cum parētibus. 32

Septimo asserit, ceremonias religionis nihil facere ad pietatem, neq; quenquam commendare oculis Christi. 33
Hoc habet pagina C C X I .in principio, ibi: Quid igitur superest? Velū, linea uestis ex intima uersa in extimam, ceremoniæ quædam quæ nihil faciunt ad pietatem.

DECLARATIO

Iuuenis sentit uestē, cibum, cæteraq; externa, quæ monachis præscribuntur, per se nihil facere ad pietatem, & quod sentit, expressit. Quum enim disseruisset, castitatem, obedientiam ac paupertatem etiam in parentum ædibus seruari posse, colligit hæc non esse propria monachorum. Quærit igitur, quid sit illis proprium? Respondet sibi, uestis, & peculiare quædam ceremoniæ, quæ sine illis cōmunibus, non commendant quenquam Christo, sed faciunt hypocritam. non igitur simpliciter dictum est, monachorum ceremonias nihil facere ad pietatem.

Z

- 34 Octauo cōtēdit ingressum religionis inuitis parētibus,
 Ibidem esse illicitum. Hoc patet pagina ccxi. circa medium, ibi:
 Quæ est igitur ista noua religio quæ facit irritum quod
 & naturæ lex sanxit, & uetus lex docuit, & Euangelica
 35 lex comprobauit: &c. Nono eadem pagina paulo post
 pag. 275 prædicta uerba dicit: Istud decretum scilicet ingressus re/
 ligionis inuitis parentibus, nō est à deo proditum, sed in
 monachorū senatu repertum. Tandem ridendo petit sibi
 assignari locum scripturæ sacre à Theologis, quo doceat
 tur institutū religionis, cum multa illic esse satis explora/
 tum sit. Hoc habet pag. ccxij. paulo post principium, ibi:
 36 Ab istis exige ut proferant aliquem è sacris libris locum
 Ibidem qui hoc doceat.

DECLARATIO

34 & 35

Ad hoc iam respōdi supra: Dominus iubet relin
 qui patrem ac matrem propter ipsum: hoc est, si re/
 uocent ab Euangelio, aut ad impia uocent, contem/
 nendam illorū autoritatem: nihilominus in cæteris
 rebus Christianus impijs parentibus debet obse/
 quium. Quod aut sacre literæ de relinquendo mun/
 do, hoc est de paganismo aut Iudaismo tradunt, ple/
 riq; trahunt adhunc monachismū, quum mundus
 sit in affectibus, nō in loco, aut ueste. Nunc durum
 est desertis parentibus Christianis, præter illorum
 assensum addicere sese monachis, præsertim si pa/
 rentes pij sint, quales ibi fingo, & quibus præcipuū
 senectutis solatiū pendeat ab unica filia. Nam has
 omnes circumstantias habet dialogus, quibus posi/
 tis non

tis non absurdum est, quod argumentatur iuuenis:
atq; illis non positis, tamen thema erat disputabile.

DECLARATIO AD 36

Hic qui decerpfit locum, non satis fuit attentus:
neq; enim ibi loquitur de professione monachismi
simpliciter, sed tantum de ceremonijs. Sic enim ar/
gumentatur: Si cætera omnia seruare potes apud
parentes agens, & nihil accedit præter nomen non/
næ, uestem, & ceremonias, ob similia nō est contem/
nendum ius parentum, quod non auocat à pietate,
ne à perfecta quidem. An sint in scriptura loca, quæ
hoc doceant, nescio, mihi nondum comperta sunt.

In dialogo qui dicitur Virgo poenitens increpat in/
ducentes ad religionem. Hoc patet pagina ccxiij. circa fi
nem, ibi: O improbitatem stolidorum &c. Idem facit
pagina ccxiij. circa finem, ibi: O scitos histriones, ut no/
runt agere suas fabulas simplici populo.

DECLARATIO AD 37 & 38

Virgo narrarat, miram improbitatem, & artes
monachorum impudentium, quibus parentes im/
pulerant ad assensum, adhibitis etiam uini machi/
nis, tum minis, quasi exitiū immineret, nisi filiam si/
nerent fieri monacham. In hos clamat adolescens,
O improbitatem stolidorū, non in quoslibet adhor/
tantes ad uitam monasticam. Quanq̃ illud nō erat
hortari, sed admouere uim. Quod aut iuuenis post

iterum exclamauit: O scitos histriones, non eodem pertinet, sed ad pompam, qua publicitus deducebāt puellam ornatu sponsæ ex ædibus parētum in monasterium. Locus ipse Colloquij declarabit esse uerum quod dico. Hæc ex abundanti respondi pro iuene, quum mihi non sit necesse præstare quicquid illum loquentem facio, nō hercle magis quàm si comediam scriberem, præstandum esset quicquid à quacunque persona diceretur, quum ibi loquantur lenones, parasiti, lenæ ac meretrices. Quanq̃ ille ipse iuuenis in fine dialogi submouet offendiculū infirmorum. Rogatus enim à puella, num damnaret in totum monachorum institutum. Nequaq̃ inquit, uerū quēadmodū nemini suadere uelim, ut quę se in hoc uitæ genus cōiecerit luctetur emergere, ita non dubitarim hortari puellas omnes, præsertim indolis generosæ, ne se temere eò præcipitent, unde post sese non possint explicare, præsertim quum in ipsis collegiis grauius interdū pericliteŕ uirginitas, ac domi præstare ualeas, quicquid ibi præstatur &c. Reliqua sunt argutationes, clausula serio declarat quid sentiendum sit. Aggredi uitam monasticam, nō uetat, sed eò temere præcipitari non probat. Arbitror autem idem sentire Theologos.

39
Pag. 280

Præterea resilientem à religione cōmendat tanq̃ bene egerit q̃ in religione non permanſerit. Hoc patet pagina CCXV. circa finē, ibi. Bñ habet q̃ mature resilieris prius q̃ seruitutem æternā esses professā,

DECLARATIO

Et hoc secus relatum est q̃ habetur in colloquio. 39
 Non enim iuuenis laudat quod resiliit à religione,
 sed gratulatur puellæ quod quum esset hoc animo
 ut ibi durare non posset, tempestiue reliquisset mo-
 nasteriũ priusq̃ esset quicquam professa. Adhuc e-
 nim integrum erat mutare propositum. Dialogus
 sic habet: Bene habet, quod mature resilieris priusq̃
 seruitutem æternam esses professa.

In dialogo militis & Carthusiani ceremonias religionis
 minimi facit, & ab illis omnẽ fiduciam aufert. Id uidere
 est pagina CCXXXVI. in fine, ibi: In ueste, cibo, pre-
 culis, cæterisq̃ ceremoniis &c.

40
 Pag. 308

Et pagina CCXXXVII. in principio, ibi: Quid aliĩ fa-
 ciant non est meum iudicare, ego his rebus nequaquam
 confido, minimumq̃ tribuo.

41
 Pag. 309

Et eadem pagina paulo post: Rasum caput & uestis co-
 lor non commendat me deo.

42
 Ibidem

DECLARATIO 40 41 42

Recte minimi facit ceremonias monachorum, qui
 eas seruat, sed tamen in his non collocat fiduciã pie-
 tatis, uerum in animi pietate & in Christo, Miles e-
 nim obiecerat Cartusiano, quod in ueste, cibo, pre-
 culis cæterisq̃ ceremoniis ponerent fiduciam, negle-
 cto studio pietatis. Ad hoc ita respondet Cartusia-
 nus: Quid aliĩ faciant, nõ est meum iudicare, ego his
 rebus nequaquam confido, minimumq̃ tribuo, sed
 in animi puritate, & in Christo colloco fiduciã &c.

Z 3 Qui

Qui minimum tribuit, nō nihil tribuit: & iuste facit, qui in ratioe pietatis extremo loco habet ea, quibus debetur extremus locus, modo & illa seruet amore concordiae. An hæc doctrina corrumpet animos iuuenum, si discant in monasterijs in primis studendum esse purgandis affectibus, externa tamen illa seruanda quidem, at non tanti æstimanda, ut in his potissimum existiment sitam pietatem. Si pie locutus est Paulus, esca nō commendat nos deo, quum deo gratum sit, si quis sobrietatis amore, aut domandæ carnis gratia ieiunet, aut abstineat à uino cibisq; lautioribus, nō impie loquitur Cartusianus, Rasum caput, aut uestis color, non commēdat me deo. Vtiq; per se non commendat.

43 In dialogo qui dicitur Nanfragium impie titulos quos
Pag. 323 Ecclesia recte tribuit beatæ uirgini Mariæ eidē detrahendos cēset. Hoc uidere est pagina cexviij. in principio, ibi: Nautæ canentes, Salue regina, implorabāt matrem uirginem, appellantes eam stellam maris, reginam cœli, dominam mūdi, portumq; salutis, alijsq; multis titulis illi blandientes, quos nusquam illi tribuunt sacrae literæ. Hoc falsum est cum sacrae literæ eam matrē dei appellent, unde illi tituli omnes clare deducuntur.

DECLARATIO

Ad hæc tam exacte respōdi monachis Hispaniensibus, & Alberto Pio, ut neq; libeat, neq; necesse sit eadē toties repetere. Quum in hoc dialogo sint uariæ
riæ

riæ personæ, sicuti fit in nauibus, & in his rudes aliquot, rursus aliæ superstitiosæ, nō est mihi serio tuendum quid quisq; dixerit, nihilo magis q̃ si talem historiam retulissem. An omnes illi tituli deducātur ex eo quod dicitur mater dei (quāquam uix hunc titulum inuenio in canonicis literis, matrē Iesu lego) nihil obsto: neq; nego omnes illos titulos & his etiā sublimiores competere in uirginem matrem aliquo sensu: sed hoc nomine notantur crassi nautæ, quod talibus titulis illi tanquam mulierculæ blandirētur, quum alioqui genus hoc hominum sit impuris moribus. Aliud autem est esse in sacris literis, aliud est inde utcunq; deduci, ne dicam extorqueri. Quoniā autem in Colloquio additur, atque alijs titulis blandientes, ad illos titulos non expressos magis pertinent hæc uerba, quos illi non tribuunt sacre literæ. Christiani candoris erat sermonem ancipitem interpretari in partem cōmodiorem. De titulis uirgini detrahendis, neque dictum est aliquid, neq; cogitatum, sed per calumniā additum.

Deinde ibidem irreuerenter de eadem beata uirgine loquitur, comparando eam Veneri, & faciendo illi succedere in agenda cura nautarum. Vnde ait ibidem post præmissa uerba. Quid illi cum mari, quæ nūquam (opinor) nauigauit: Olim Venus agebat curam nautarum. Sequitur: Et quoniam desijt curare, suffecta huic matri non uirgini, uirgo mater.

44

Ibidem

DECLARATIO 44

Ethnica superstitio credidit Venerem habere curam naturarum, quod ex mari fingatur nata. Ridetur itaq; nautarum superstitio, qui simili animo implorabant uirginem matrem. Quanquam totū hoc quod ille respondet manifestum habet iocum: Idēq; ne esset obscurū, feci alterum respondentē: Ludis tu quidē. Nec hic iocus recidit in uirginē, sed in nautas.

45 Reprobat insuper prolixius uota fieri sanctis. Hoc
pag. 326 patet in fine supradictæ paginæ, ibi: Nulli diuorum nuncupabas uota. Respondet alter in principio paginæ sequentis: Nequaquam, & causam dicti sui addens, quia non paciscor (inquit) cum diuis.

DECLARATIO

45 Vota non damnantur simpliciter, sed ridetur hominū superstitio, qui sic paciscuntur cum diuis, quasi cum hominibus rem habeant. Sequitur enim: Quid enim est aliud iuxta formulam: Do ut facias, aut faciam si facias, dabo cereum si enatem, ibo Romā si serues. Iam finge in ea nauī fuisse quempiā non alienum à Luteranismo, quid ego peccaui, si illi affinxi sermonem conuenientem?

46 Reprehendit item subsidium implorare sanctorum in
Ibidem sua necessitate. Hoc patet pagina CCL. post principium, ibi: At implorabas alicuius diui præsidium? Respondet alter: Ne id quidem, & dat rationem, quia spaciosum est cœlum &c.

DECLARATIO

Nulla est reprehensio in dialogo, merus iocus 46
est, subindicans tamē optimum esse, in omni neces-
sitate recta ad deum confugere.

Præterea ridet inuocare sanctum cuius nomen sit ig- 47
notum. Hoc patet pagina ccli. circa finem, ibi: Si nomine pag. 328
compellasset eum, audisset.

DECLARATIO

Et hic merus iocus est, non damnans inuocatio- 47
nem ignoti diui, subindicans tamen nautæ supersti-
tionem, qui magis putarit inuocandum ignotum di-
uum, quam Christū notissimū. Nihilo autem peius
ageretur cum religione Christiana, si paulo minus
tribueretur inuocationi diuorum quàm tribuitur à
nonnullis. Præterea fingant rursus si libet eum qui sic
iocatur esse semiluteranū, Sermo personæ cōgruit.

Addit insuper risum super religioso Dominicano, qui 48
ut se seruaret, deposuit cuculam, dicens deposita cucula, pag. 331
non potuisse agnosci à diua Catarina Senensi. Hoc patet
pag. ccliij. in fine, ibi: Quid autem de Dominicano? Et ibidem
pag. ccliij. in principio, ibi: Melius enataisset si nō dimi-
sisset sacram cuculam, ea deposita qui potuit illum agno-
scere Catarina Senensis.

DECLARATIO

Non arbitror periclitari fidem, si quis quid ioce- 48
tur in cucullam alicuius Dominicani.

In dialogo qui dicitur. Inquisitio de fide, arduas fidei 49
quæstiones & periculosas simplicibus & pueris contra

Aa iuris

iuris dispositionem proponit, nonnullos annectens erro-
 res: Quorum primus est, quod patri in diuinis conueniat
 autoritas quæ non conuenit filio: qui ponitur pagina
 ccxciiij. ibi: Cur igitur sacrae literæ filium magis appellant
 dominum quàm deum? Respondetur, quia deus nomen
 est autoritatis, quæ patri conuenit. Quod falsum est: non
 enim hoc nomen deus ullam dicit autoritatem propter
 quam non æqualiter competat omnibus personis. Atq;
 indifferenter uocat filius deus sicut & pater etiam in san-
 ctis scripturis: Ioannis primo, Et deus erat uerbum. Et Io-
 annis ultimo: Dominus meus & deus meus. Et alijs mul-
 tis locis.

DECLARATIO

49 In eo dialogo non loquuntur pueri, sed Theolo-
 gus Luteranus cū Orthodoxo. Neq; enim omnia
 colloquia scribunt pueris, nec alioqui par est nolle
 pueros aliquando adolefcere. Autoritas ibi dicitur
 ratio principij, quod Theologos latere nō potuit,
 quum in hunc sensum usurpetur frequenter à diuo
 Hilario, cuius uerba recitantur etiam in sententijs
 Theologicis. Nā Hilarius alicubi sic distinguit per-
 sonas, ut patrem uocet autorem, filiū unigenitum,
 Spiritum sanctum dominum. Item libro nono, pro-
 nunciat patrem filio maiorē hoc ipso q; pater est, ui-
 delicet ob perfectissimā autoritatem. Ob eandem
 causam solum patrem appellabant deum innascibi-
 lem, quod solus à nullo esset. Item libro septimo pa-
 trem appellat autorem filij: ut nō differat, inquit, ge-
 nere

rere, sed significet autorem. Rursus lib. quarto. Ipso inquit, quo pater dicitur, eius quem genuit autor ostenditur, id nomē quod neq; ex alio profectus intelligatur, & ex quo is qui genitus substituisse doceatur. Nouit ecclesia unum innascibilem deum. Hæc ille. Quin & in sententijs lib. primo dist. 29. tota disputatione, pro eodem usurpatur autor & principium. Esse autem in patre perfectissimā quandam principij rationē, quæ nec est in filio nec in spiritu sancto, fatentur opinor & Theologi. Si dixerint deū esse nomen naturæ quæ tribus personis est cōmunis, fateor: sed hic agit de scripturarū cōsuetudine, quæ frequenter dei nomine significet patrem. Quum enim legimus deus misit filium suum, deus utiq; personæ nomē est: & quū filius dicitur deus de deo, utrobique deus personæ nomē est. Eadem est in omnibus deitas, sed alio modo est in patre, alio in cæteris personis. Deus autem principatus & autoritatis est nomen, certe quoties usurpatur pro patre, declarans in illo esse fontem totius deitatis. Et ideo dicitur prima persona, quod ab hoc sint cæteræ. Hæc si minus pie dicuntur, pro non dictis haberi uelim. Quanquam ut ingenue fatear, suspicor hunc locum in dialogo non carere mendo, ac primum fuisse scriptum: Quia pater autoritatis nomen est, & perfectissima autoritatis ratio est in patre. Nam ille sic deus

est ut ipse à nullo sit, sed cæteræ personæ ab illo habent diuinæ naturæ consortium. Hac de re memini admonere quosdam, unde miror locum non fuisse mutatum. Est enim initium quæstionis eius quæ post sequitur, quur in Symbolo solus pater expresse dicatur deus. Proinde non arbitror hic quicquam esse in sensu quod offendat pios, tantum unius uoculæ, uidelicet autoritas, usus parum animaduersus turbauit quosdā. Ad hoc satis exacte respondi monachis Hispaniensibus. Rogat inquisitor quur Symbolū appellet patrem deum, filiū dominum, quod idem frequentius fit in sacris literis, præsertim apud Paulum. Alter ita respondet: Quia deus autoritatis est nomen, quæ patri conuenit: Dominus redemptoris & assertoris. Hic proferunt è scripturis testimonia, quod filius quoq; in scripturis dicitur deus. Hoc quur faciendum duxerint admiror. Nam si metuebant ne quis ex hoc loco suspicaretur solū patrem appellandum deum, Mox sequitur: Quanquā & pater redemit per filium, & filius deus est ex deo. De appellationibus hic agitur, quæ iuxta consuetudinem scripturarum uni personæ frequentius tribuuntur, cum re uera omnibus ex æquo cōueniant: ueluti quoties sub nomine sapientiæ intelligimus filium, & quoties bonitatē tribuimus spiritui sancto, quum sit eadem omnium bonitas & sapientia. Nec
inquisitor

inquisitor petit quare in sacris literis solus pater appellatur deus, sed quare frequentius & absolute. Si quidem hæc uox deus in nouo præsertim testamento crebro sic usurpatur, ut unicam personam significet, uidelicet patrem: Itē hæc uox dominus, ut per se declaret filiū personā, licet utrunq; utriq; æque cōpetat. Restat ille scrupulus, quod deus sit nomen autoritatis. Sonat enim summum principatum, hoc est autoritatem, & autoritatem Hilarius patri ueluti peculiarē, attribuit, eoq; in Symbolis solus dicitur creator cœli & terræ: & quicquid per filium aut spiritum sanctum geritur, ad patrem ueluti fontem refertur, unde reliquæ personæ habent etiam hoc ut sint. Verum hæc peculiaritas uel consuetudo potius literarum non excludit alias personas à nominis cōmunionē. Sed deus inquiunt, nullam significat autoritatem, propter quam non æqualiter competat personis. Quod dicunt uerum est, & assentior maxime: neq; enim de re loquimur, sed de consuetudine scripturarum. Neque enim ideo pater non æque sapiens, quia filius appellatur sapientia. Simpliciter ut res habet exposui, & quod animo sensi, uerbis mea sententia, latinis expressi. In nullo dissentiens, & tamen mihi impingitur error. Hæc facultati non sunt imputanda, sed his qui frustulis per imperitos de truncatis rem tam seriam agunt.

50 Secundus error est, quod in humanitate Christi in beata uirgine atq; sanctis, non sit collocanda fiducia sub deo, uario tamen gradu, qui ponitur in prædicta pagina cxciiij. his uerbis. Ergo & in Iesu collocas tuam fiduciam? Quid ni? paucis interpositis sequitur. Quanquam nec in hoc fiduciæ spei q; meæ, sacram ut aiunt, ancoram figerem, ni deus esset.

DECLARATIO

50

Fiduciam ut crebro monui, appello principale præsidium. Sub deo, non est in meo dialogo: Qui fidit homini sub deo, deo fidit potius quam homini. Certe hic agi de summa fiducia, locus ipse conuincit. Quanquam inquit, nec in hoc nimirum Iesu, fiduciæ spei q; meæ, sacram ut aiunt, ancoram figerem, ni deus esset &c. Quisquis sacram ancoram dicit, non quamlibet fiduciam uult intelligi, sed præcipuam. At finge simpliciter dictum, fiderem, quur hoc mihi non liceat, quum propheta dicat: Maledictus qui confidit in homine, uidelicet loquens de summa fiducia. Hoc si uerissimum maximeq; pium est, quur mihi impingitur error? Quod si quid alij perperam docuerunt de inuocandis diuís, num ideo putant æquū reprehendi, quod ab alijs recte dictum est?

Tertius

Tertius error scriptus pagina CCXCVIII. Quid 51
igitur prohibet spiritum sanctum appellari filium? B. pag. 391
Quia nusquam lego genitum hunc, nec huius lego pa-
trem. Erronea est ista responsio. Non enim propterea
spiritus sanctus non appellatur filius, quia non legitur, sed
propter proprietatem emanationis eius, ratione cuius re-
pugnat eum uocare filium ante omnem scripturam.

DECLARATIO

Hic captio in uocabulis est, non in sensu. Nam 51
ideo non est scriptum, quia non est. Et huius respon-
sionis, quam uocant erroneam, non puidit diuum
Hilarius, qui non audet aliam adferre rationem,
quor uereatur spiritum sanctum dicere genitum, ni-
si quod in scripturis non reperiatur expressum. Ac
magni Theologi fatentur non posse liquido reddi
rationem, quor spiritus sanctus non dicatur filius,
præter autoritatem scripturæ. Nam qui dicit ratio-
nem emanationis, uerba tantum dicit, quum ea pro-
prietas nec explicabilis sit, nec intelligibilis, imò quum
emanandi uerbum non sit in sacris literis. Alioqui
emanat & qui nascitur, ac procedendi uerbum tri-
buitur & filio. Ioannis decimosexto. A deo exiui, &
à patre exiui. ubi Augustinus legit processi. & hu-
manæ rationi mirum est non dici filium, qui suam
essentiam æque fortitur ab alio.

Quartus

52 Quartus error quo dicit non credendum in sanctam Ecclesiam, pagina eadem ccxcviij. & ccxcix. his uerbis: Credis in sanctam Ecclesiam? B. Nō. Et rursum: Cur horres dicere, Credo in sanctam Ecclesiam? &c. Cum autē catholici doctores sensum reddant illius propositionis, Credo in sanctam Ecclesiam, & multę Ecclesię ita decantent, temerarie asseritur non recte dici.

DECLARATIO

52 Nullus illic asserit non recte dici, Credo in sanctam Ecclesiam, sed citatur Cyprianus quem sequitur Augustinus. Ideò uero nominaui autorem, quia mihi ea distinctio nō admodum probatur. Magis arbitror esse proprietatem Hebręi sermonis, quem admodum in Euangelio promiscue legimus, Confitebor eum, & confitebor in eum. Si doctorum autoritas quæritur, probatissimi Ecclesię doctores monstrarunt, quod habet dialogus. Quid Ecclesię hæ aut illę canant non animaduerti, neq; continuo rectū est, quicquid in quibuslibet Ecclesijs canitur. Dicent quur doces qd nō probas? quia sensus pius est, quia magnis nitit̃ autoribus. Sed obsecro quur mihi impingitur asserendi temeritas, quū id doceamus, quod expresse docuit Cyprianus, Augustinus, Leo, Thomas Aquinas, & Ioannes Gersonensis, nec dubito quin cū his alij innumerabiles, quod que ecclesia Catholica in hunc usq; diem cōstanter seruat? Temeritatis conuiciū citius hæserit in istas
nescio

nescio quas ecclesiolas, ac doctorculos, qui citra necessitatem ausi sunt à celebrium doctorum ac publica orbis consuetudine recedere. Quoties ego audio temerarius, arrogans & impius, si quid admoneo, quod ab usu ecclesiastico uideatur discrepare. Nunc in alijs defenditur, quod mihi datur crimini.

Quintus error est quo dicit malos non esse de Ecclesia, quæ non constat nisi de bonis. Qui error Evangelicæ doctrinæ aduersat. Et ponitur pagina ccxcix. circa principium, ibi: Ab Ecclesiæ consortio resecatur & separatur quisquis admittit crimen letale. Et paulo post: Ecclesia non constat nisi ex bonis.

53

Ibidem

DECLARATIO

Ecclesiæ uocabulum diuersis modis usurpatur in sacris literis: arbitror autem hic ideo sanctam uocari sponsam illam occultam, quæ non habet maculam neq; rugam: extra hanc sunt Ethnici, Iudæi, & Christiani peccato capitali obnoxij, unà cum hæreticis, etiam si non fuerint anathemate resecti. Apud homines uersantur in Ecclesia, apud deum sunt resecti, ut membra mortua. De hac sponsa Christi, quæ non habet maculam neq; rugam peccati letalis, sentire dialogum, declarant quæ ibi leguntur. Qui colunt unum deum patrem, qui totam suā fiduciam collocāt in eius filio, qui eodem huius spiritu aguntur, à cuius consortio resecatur, quisquis admittit crimen letale. Ac paulo post: Ecclesia uero proprie di-

53

B b

cta

cta quanquam non constat nisi ex bonis, tamen ex hominibus constat qui possunt fieri mali &c. Hic lubens rogarim referendariū, quur hæc uerba, proprie dicta, prætermiserit. Christus uiuit, neq; conuenit ut capiti uiuo societur corpus habens membra mortua. Nec hoc aduersatur Euangelicæ parabolæ de sarena, quæ non significat illam electam spon-
sam, & soli deo cognitam, sed generalem illam eccle-
siam, quæ cōplectitur omnes baptizatos, toleratq; bonos ac malos, quoniam hominum corda non in-
trospicit, quod solius est dei. Huic igitur seruat eos iudicandos. Cæterum quur mutarint præpositio-
nem nescio. Nusquam enim dico malos non esse de Ecclesia, sed non esse in Ecclesia sancta, quæ uiuit agiturq; spiritu Christi. In hac opinor Theologi non collocant obnoxios crimini letali. Quod si re-
centiores aliquid argutius excogitarunt circa hunc locum, in quibus tamen non consentiunt: mihi li-
buit magis sequi Cyprianum, qui hanc ecclesiam de qua loquitur Symbolum, appellat Christi spon-
sam, non habentem maculam neq; rugam, de qua spiritus dicit in canticis: una est columba mea, una est perfecta mea, una est matri suæ perfecta genitri-
ci suæ. Si quis dixerit illum loqui de perfectione fi-
dei quā habet ecclesia, plurimi sunt quorum fides est imperfecta imò erronea. Siquidem in ea ponūt
schisma

schismaticos & hæreticos qui latent, nec adhuc uel amputati sunt, uel palam dictis aut factis ab ecclesiæ communione recesserunt. Iam quū fides absq̃ charitate non sanctificet hominē, quomodo dicuntur esse in sancta ecclesia, qui præter fidē informem nihil habent? Nec tamen hac ratione detrahitur autoritas ecclesiæ præfectis, qui quū administrant sacramenta, de ecclesiæ immaculatæ Thesauro administrant, non de suo. Si quid perperā iudicant, non præiudicāt diuinæ sententiæ. Haud tamen inficior Christianos male uiuentes, aliquo modo ad ecclesiam pertinere, q̃ diu persistunt in unitate & pace domus dei. sed ecclesia militans proprie dicta, constat ex prædestinatis, quos solus deus nouit. Et quāquam post Christi aduentum ecclesiæ nomen potissimum inclaruit, tamen Augustinus ecclesiam censet ab exordio mundi. profertur autem huius uocabuli usus ad animas corporibus exutas, siue quæ regnant cum Christo, siue quæ purgantur adhuc igni charitatis. hinc profertur & ad angelos bonos, postremo ad homines non prædestinatos, ob fidei & sacramentorum communionem. & hanc ecclesiam putāt proprie dici catholicam, quod uniuersam Ecclesiæ rationem complectatur. Sed in hanc non congruunt multa scripturæ loca. Neque enim Christus angelos purgauit sanguine suo.

Ego præcipuam ecclesiæ militantis partem appello ecclesiam, Christianos bene quidem credentes, sed male uiuentes non nego aliquo pacto ad ecclesiam pertinere, nec uideo quid distet inter Theologos ac me, nisi quod ego reor illos non esse in ecclesia proprie dicta, illi putant esse de ecclesia.

54
pag. 393

Sextus error est pagina ccc. in principio his uerbis: Extra Ecclesiam non est ulla peccatorum remissio. Et constat quod capiendo Ecclesiam, ut prius cepit, ut explicat, hoc falsum esse: cum in ecclesia hæreticorum detur uerum baptisma paruulis. Etiam per poenitentiam assequitur quis peccatorum remissionem: & fit de Ecclesia dicto modo.

DECLARATIO

54

Baptismus apud hæreticos datus efficax est, fortassis & apud Iudæos, sed tamen uis baptismi est à fide Ecclesiæ: & hæreticus qui generali fide baptizat, malus minister Ecclesiæ utitur organo. Si tamē nulla necessitate compulsus, ab hæretico baptizetur, consentiens illius impijs dogmatibus, non accipit remissionem peccatorum, sed characterem modo, qui præstat ne denuo cogatur tingi. Ad hæc qui ueniunt ad baptismum cum fide, non proprie sunt extra Ecclesiam, sed in uestibulo Ecclesiæ. Ac fortassis in ecclesia apud deum. Cætera adhibentur ad confirmandam apud homines fidei societatem. Porro per poenitentiam reditum esse in ecclesiam nemo negat. Sed non redit, nisi qui discessit. Et animo poenitens iam est in ecclesia, licet ob
eccle

ecclesiasticam disciplinā ab ecclesiæ mysterijs arceatur. postremo gratia remissionis res est ecclesiæ illius immaculatæ.

In dialogo Franciscani præ tendit cōuenientius esse 56
quod religiosi nō differāt uestimētis à cæteris hominib.
Hoc patet pagina cccxxxv. in principio, ibi: Quid sentias
utrum existimes satius, monachos à cæteris cultu nō differre?
Respondet alter: Equidem arbitror simplicius &
Christianius &c.

DECLARATIO

Quid hoc ad pietatem, si non essent in orbe tam 56
infinita cultuū discrimina? Quanquā ibi Cōradus aliquanto
circūspectius loquitur, quā hic refertur, ita respondēs:
Equidē arbitror simplicius & Christianius non æstimari
quē ex cultu, modo sit honestus ac decorus. Non damnat
uarietate, sed notat hominū superstitionē, qui hinc æstimāt
proximū. Et tamen is qui hæc loquitur, negat uestē esse
mutandā, propter offendiculū hominū, & receptam cōsuetudinē.
Decet autē monachos non tam coloribus & formis, quā
simplicitate ac uilitate uestis à cæteris differre.

Eadem pagina post mediū, innuit uarietate uestium 57
in religione inductam esse ex superstitione, ibi: Posteriores
additis quibusdā rem uerterunt in superstitionē &c. pap. 439

DECLARATIO

Infinita uarietas non caret aliqua superstitione, 57
nec omnes præscribit Ecclesia, sed plerasque sibi commiscuntur
homines, studio quidē fortasse pietatis, sed interdū non
secundū scientiā. Enumera si potes

quot sunt uarietates in uno genere Canonicoꝝ regulariũ aut cruciferorũ, ne cætera cõmemorẽ. Et in his sunt quædã sic præter usũ affectata, ut sint incõmodo, quũ uestis ad cõmoditatẽ corporis sit repta.

58
Pag. 433. Modũ præterea honestũ quo habitu differunt ab alijs Iurisperiti, Iudices, aut doctores carpit. Hoc uidere est pagina 331. in principio, ibi: Itaq; mihi stultissimũ uidet sapiẽtiã p̃fiteri ueste.

DECLARATIO

58 Hoc argumentum proponit Pandocheus, sed à Conrado refellitur. Proinde mihi parũ candide impingitur. Iurisperitis nemo inuidet ornatum suum, nec uideo quid hoc pertineat ad fidem catholicam.

59 In dialogo qui inscribitur Peregrinatio religionis ergo epistolã sub nomine beatæ Mariæ uirginis cõfingit ridiculã quidẽ, sed blasphemiam proximã, qua se letari beata uirgo dicit quodd Lutherũ secutus quispiã suaderet super uacaneũ, diuos inuocare, q̃ inde magna deinceps molestia leuaret. Minatur itẽ si sanctos deferat homines, suis armis se ab eorũ iniuria uindicaturã. Hoc habet pa. 426.

DECLARATIO

59 Plane iocus est, sed is in Zuinglianos cadit, non in diuam uirginem. Quanq; non illic agitur de uirgine matre, sed de statua uirginis, quæ summo in honore habetur apud Eluetios, dicta Maria de lapide. Id esse uerum indicat epistolæ clausula: Ex æde nostra lapidea &c. Nec illic lapidea uirgo minatur se suis armis defensuram, sed dicit alijs diuis esse arma quibus se tueantur. Id quidem nihil ad rem, sed

hinc

hinc colligitur fides ac uigilantia eorum qui huiusmodi fragmenta detruncarunt.

Et pagina 429. carpit quod in Ecclesia sint tot baptisteria, tot candelabra, tot statuæ aureæ, tot organa, tot concentus musici, immensi sumptus. Hoc patet pagina cccclv. in principio, ibi: Sed quorsum attinēt tot baptisteria &c. Nihilominus tamē hæc omnia pertinet ad honorem & cultum dei, nec propterea pauperes deferuntur.

60

Pag. 595

DECLARATIO

In Colloquio quidam nihil aliud reprehendit, quàm immenso precio constantem templorum ornatum, Sic enim ingreditur: Fateor in sacris uestibus, in uasis templi, deberi cultui solenni suam dignitatem, uolo & structuram habere maiestatem suam: Sed quorsum attinent tot baptisteria, tot candelabra, tot statuæ aureæ? Quum ait tot, immodicam taxat multitudinem: quum aureæ, taxat immodicas impensas. An luxus pertineat ad honorē dei nescio, & an pauperes nihilominus curentur alij uiderint: certe quod ibi redundat, non subleuat pauperū inopiam, nec raro fit ut quod egenis negatū est, tyrannus sacrilegus, aut impius miles, semel auferat. Et tamen hoc ipsum quod ibi quidam argumentatur, alter soluit dicens: In his quidem nemo uir pius ac prudens modum nō desiderat. Verum quoniā hoc uitium ex immodica quadam pietate nascitur, fauorem promeret. Ac paulo inferius: Deniq; malim uidere

dere templum sacra supellectile luxuriās, q̄ ut sunt quædā, nuda, sordida, stabulis equorū similia q̄ tēplis &c. Quin hic sermo mihi impingitur, qui fortasse iustius poterat impingi. Si dicēt nullū, impendium in templorū ornamentis posse esse immodicum, habent quod damnent in colloquio. Sed eadē opera dicere poterunt, intra oleam nihil esse duri.

61
pag. 601 Non vult soleas & calceos sanctorum populum exosculari, quod tamen bene fit. Id indicat pagina cccclx. in principio, ibi: Cæterum impudens est, calceos, soleas & subligaria osculo obtrudere. Sequitur: Præstabat ista nō fieri, ne quid dissimulē &c. DECLARATIO

61 Etia ne hoc ad fidē pertinet, osculari putre coriū, & sordida linteola sanctorū, præsertim si nullū habeāt uestigiū uitę. Nec tamē colloquiū damnat eos q̄ pio affectu osculāt talia, sed eos q̄ obtrudūt osculanda, maxime quū fieri possit, ut calceus quē obtrudūt, sit nō diui Thomæ, sed laniois alicuius, aut lenonis. Agit em̄ illic de calceo Thomæ Acrensis, qui obtrudebat à mēdicabulo quodā per uia nō in tēplo.

62
pag. 618 In dialogo lanionis & salsamētarij, ciborū delectū dicit abrogatū diuina & Apostolica sentētia. Hoc patet pagina cccclxxij. paulo post mediū, ibi: Ciborū delectū non exēplo quidē, sed sententia sua abrogauit dominus &c.

DECLARATIO

62 Palā est ex ipso sermonis tenore illic agi de abolitis Iudæorum ceremonijs, inter quas ponitur delectus ciborū. Si Christus & Apostolus Paulus nō abro-

abrogarunt Iudaica ciborū discrimina, mentitus est Erasmus. Sin hoc fatētur omnes Orthodoxi, quid incusatur? Cæterū illic non agi de constitutionibus Ecclesiæ, testantur quæ præcedunt ac sequuntur. Sic enim proponit quæstio: Quæ scriptura manifeste docet, Iudæos si professionem Euāgelicam fuerint amplexi, manumissos esse à Mosaicæ legis seruitute? Respondet alter: Quoniā id fore prædictū erat à prophetis &c. Iudaicum igitur escarum discrimen abrogauit dominus, non quidem exemplo, sed sua sententia, quū ait: Quod intrat in os, nō coīquinat hominem: iam tum præparans suos discipulos, ad Iudaicarū ceremoniarum cōtemptum. Petrus item uisione monitus est, & iterum à Paulo doctus nihil esse immundū quod deus mundauit. Addit nō esse dubitandū, quin quod hodie populus Christianus contemptis Iudæorum præscriptis, uescitur suilla & anguillis, traditū sit ab apostolis. Ac mox: Itaq; non tam manumissi sunt Iudæi, quā à legis superstitione, uelut à lacte, consueto quidem & familiari, sed iam intempestiuo depulsi. Neque lex abrogata est, sed ea pars iussa est cedere quæ iam erat ociosa. Itē paulo post: At Iudæi primum ægre diuellebantur à consuetis &c. Totus illius loci tenor, disputat de Iudaicis ceremoniis, non de Christianis constitutionibus. Id quum sit extra controuersiam, quid de-

liquit Erasmus? Sed hoc est, loco nō lecto, iuuenum schedis credere. Atq; adeo quid opus est præcedentium & consequentium tenorem ad argumētum uocare, quum ipse locus quem citant, sic habeat: Ciborum Iudaicū delectum nō exemplo quidem, sed sententia sua abrogauit dñs. Quur qui hæc scripsit, omisit Iudaicum? Quid? nisi ut esset locus calumniæ? Et hæc obtrudūtur Theologicæ facultati.

- 63 Ceremonias etiā Ecclesiæ in ieiunio, in abstinentia à carnibus, diuersitate uestiū, rasura capitis, & quibusdam alijs, taxare uidetur: necnon & obligationē baptisimi, confessionis, matrimonij. Hoc patet pagina cccclxxv. à principio usq; ad finem. Cæterū excusat quæ dicit in præscripta pagina: & hoc pagina cccclxxvi. in principio, ibi: Erras tota uia Lanio &c. Verum postea cēset immutandas cōstitutiones & ceremonias Ecclesiæ, quas carnales appellat. Id liquet pagina cccclxxvij. paulo post principium, ibi: Satis quidē crasse dissleris. Atqui mihi uidet & hodie non minus esse causarū cur obseruationes istæ carnales hæctenus tolli debeāt, ut arbitrariæ sint nō obligatoriæ. Et paulo post, pag. cccclxxvij. post mediū, ibi: Cum igitur tam ampla sit messis, uidetur hoc consultissimū ad religionem Christianā propagādam, quemadmodū apostoli sustulerūt onus legis Mosaicæ, ne gētes resiliērēt, ita nūc ad illiciēdos etiā imbecilles, tolli quarūdam rerū obligationes, sine qbus ab initio seruatus est orbis, & nūc seruari possit, modo assit fides & charitas Euāgelica. Idem prosequit fermē tota pag. cccclxxvij. præsertim usq; ad illam partē, Extra Ecclesiæ domū nō est salus.
- Pag. 221
- Pag. 624
- 64
- Pag. 625

CENSURA

Hoc autem consilium impium est & perniciosum, nec minus arrogans. Consiliū inquam ex damnata Vuitcleui simul & Luteri doctrina depromptū ad eneruationem Christianæ tendens religionis, & totius Ecclesiasticæ disciplinæ. Nec uerū est quod ex huiusmodi abrogatione imbecilles illicerentur, imò potius auocarentur hinc magis à Christiana religione & retraherentur. Et certum est spiritu sancto suggerente, conformiter ad sanam scripturarum intelligētiam hæc fuisse instituta, & ex traditione apostolorum multa, tum ad reuerentius & sanctius celebranda diuina mysteria, tum ad synceriores Christianæ religionis obseruationem, quorum multa etiam exploratum est esse de iure diuino, quod immutabile est, & semper idē: aut in scripturis sanctis traditū est, aut ex traditione apostolorum per continuas successiones ad nos usq; deductum est. Nec est consimilis ratio de onere legis Moisaicæ, quam & prophetae & apostoli spiritu dei inspirati senserunt abrogadam: & de ijs quæ uoluit in Ecclesia spiritus sanctus pro sua felici directione usq; ad consummationē seculi perseuerare: quod inde patet quia quotquot talia attentauerūt immutare, mox ab Ecclesia, quæ semper spiritu dei regitur, dānati sunt & reiecti, ut Aeriū, Vigiliū, Lāperius, Iouinianus, Valdēses, Albigēses, Vuitcleuistæ, & demū Luterani, & alij non pauci. Hæreticum itaq; est & blasphemū huiusmodi peruersum cōsiliū.

DECLARATIO

Hæc proponuntur à Lanione, sed refelluntur à Salsamentario. Si refutatio placet, quur mihi obijci tur argumentantis sermo? 63

Hæc rursus Lanionis argumētatio est, cui respōdet, 64

Cc 2 pon

pontificum cōstitutionibus citra contradictionē pārendum. Eas uero carnales appellat, quæ præscribūt externa: nec suadet ut abrogent, sed ut obligatio tollatur, & succedat exhortatio. Nec cuiuis permittit ut eiusmodi constitutiones uiolet, sed si graues existerent mutandī causæ, per Ecclesiam tollerentur. Velut si relaxatis quibusdam constitutionibus, atq; etiam dogmatis, possit uehementer dilatarī Christiana dītio, nōne par esset, ut humanæ leges pro tempore cederent diuinæ? Diuina lex est pro uiribus dilatare gloriā Christi, & consulere salutē proximorū. Iubet enim illa amare deum ex toto corde, & proximum sicut se quisq; diligit, quū certis diebus abstinere à cœna, aut uesci piscibus sit hominum constitutio. Leges autem hominum nō aliter quā phar maca medicorum, pro temporum & corporum ratione, proq; præsentī usu, solent ac debent innouari. Quod si ponamus existere magnam aliquam Ecclesiæ utilitatem, quæ sit impietas si quas constitutiones ad tempus relaxet Ecclesia, præsertim quum nemo uetet etiam illa seruari, quorum obligatio remittitur: aut quid habet hic sermo Luteri, qui docet omnes pontificū constitutiones esse impias, ac fortiter reijciendas. Verum ea res inquit, non alliceret imbecilles ad Ecclesiam, sed eneruaret citius totam Ecclesiasticam disciplinam. Equidem arbitror Ecclesiasticam

siasticā disciplinā potius consistere in his quæ sunt spiritus, quàm in externis illis. Et si tantū imminet periculū, quomodo diu uiguit Ecclesia gignens tot ieiunatores, abstemios, ac holeribus uictitātes, quū nulla esset in ediarum aut escharū præscriptio? Neq; quisquā negat hæc esse à maioribus salubriter grauiusq; de causis instituta, at non sic instituta, ut abrogari non possint, si spes affulgeat maioris utilitatis, quum ipsa Ecclesia tam multas constitutiones leuioribus de causis abrogarit. Qua de re si quis dubitat, legat decreta Apostolorum ac ueterum conciliorum, reputetq; quàm pauca ex illis seruentur hodie: & trepidamus ne mox ruat Ecclesia, si quid nouetur de escis. Ceremonias Mosaicas in hoc datas, ut suo tempore desinerent, uerissimum est. Verum ex eo cōsequitur, eas iam seruare nephas esse, at nō consequitur similes hominū constitutiones ob graues causas antiquari nō posse, per Ecclesiam. Quin & illud discutiendum est, an quicquid Apostoli statuerunt, etiamsi constaret ab illis traditum, obliget nos in perpetuum. Paulus præcepit ne mulieres loquerentur in Ecclesia, nunc ubiq; cantillant. Vetuit uiros esse operto capite, nunc operiuntur. Iussit uxores habere uelum super caput, nunc in quibusdam regionibus aperto capite audiūt sacrum, serico tantum reticulo cohibente capillitium ne diffluat: Sed

C c 3 unde

unde constat nobis huiusmodi constitutiones hoc animo proditas, ut perseverarent usque ad consummationem seculi? Quoniam quotquot tentarunt illas immutare, mox ab Ecclesia reiecti sunt. Nec mirum, quandoquidē schismaticē tentarūt antiquare, quod nisi per Ecclesiasticam auctoritatem innouari non debet. Postremo non asseuerat Lanio, sed argumentantium more loquitur, Videtur, ut iam ne consilium quidem dici possit. Statuit enim apud se quisquis alteri consulit &c. Sed quomodo hæreticū sit Lanionis consilium, quum diuersum sentiat ab horrendis illis nominibus, Lamperij, Iouiniani, Valdensium, Albigenſium, Vuitcleui & Luteri. Hic uult obseruari cōstitutiones Ecclesiæ, nisi per ipsam abrogentur. Illi docent esse pium fortiter eas contemnere, adimuntq; præsulibus atq; etiam concilijs auctoritatem quicquam statuendi de suo. Quomodo autem blasphemum, quod totum negocium defert Ecclesiæ, quæ spiritu sancto dirigitur? Quomodo peruersum, quod sperat magnam Ecclesiæ gloriā & utilitatem? Deniq; si nō placet omnino Lanionis argumentatio, reijcitur etiā in eodē dialogo. Sed mihi deterior pars erat impingenda.

65 In eodē dialogo Lanionis & Salsamētarij multa alia ponit eidē sententiæ cōformia, ut pagina cccxcix. ante mediū, ibi: Verū ubi interim illa libertas spiritus quam promittunt Apostoli &c.

DECLARATIO

Verū est, similia quædā ibi dicūtur à Lanione, sed 65
 argumentante nō asseuerante. Cæterū illi protinus
 respondet Salsamentarius: Dicam ó Lanio: Non in
 hoc est Christianorum libertas, ut liceat illis facere
 quæ uelint, liberis à constitutionibus humanis, sed
 quod ex feruore spūs ad omnia prompti, lubētes &
 alacres ea faciūt quæ præscribūtur &c. Hæc respōsio
 si pia, si Catholica est, quur hac dissimulata mihi im
 pingitur percōtantis sermo quasi sit asseuerātis.

Idem indicat & pagina ccccci. post mediū, ibi: Mundus
 plenus est pharisaicis hoībus &c. Pagina itē cccxcviij.
 circa principium, ibi: Postremò cū leges hominum, quæ
 ferè corporalia præscribunt, pædagogi sint ad pietatem,
 cessare uidentur, ubi quis profecit ad spiritus robur.

66

pag. 656

Pag. 651

Hic rursus errorem Beguardorum instaurare cōtendit,
 quasi eo sensu pædagogi sint appellandæ constitutiones
 & ceremoniæ Ecclesiæ, quo appellat Paulus pædagogū
 ueterem legem ac eius ceremonias.

DECLARATIO

Obsecro per Sorbonæ geniū quid indicat hic Sal 66
 samētarius? Ait mundū esse plenū pharisaicis homi
 nibus. Sed quos appellat pharisaicos? Non eos qui
 parēt Ecclesiæ cōstitutionibus, sed qui nō alia re sibi
 possunt uindicare sanctimoniā, nisi talibus obserua
 tiūculis. Nā hæc uerba illic addūtur, hic prætermissa
 sunt honoris mei gratia. Rursus altero loco quid di
 cit Lanio? Argumētatur nō asseuerat. Sed quid illi
 respon

respondetur: Multa tu quidem congeris, quorum nonnulla placent, aliqua displicent, quædā non intelligo &c. Si quædam displicent, existimēt ea esse quæ ipsi damnant. Valeant itaq; Beguardi.

67 Aegre fert deniq; autor huius dialogi q; plus puniatur
Pag. 658 in ecclesia minora peccata q; grauiora. Nec attēdit id rationabiliter fieri in republica ad conseruationē eiusdem. Id patet pagina C C C C C II. circa finem, ibi: Itidem uidemus multos tantum fidere corporalibus ceremonijs &c. Et similiter pagina C C C C C III. quasi tota.

DECLARATIO

67 Hic consentiunt Lanio & Salsamētarius, uicissim commemorantes exempla non pauca de præposteris uulgi iudicijs, & inter cætera cōmemoratur, quod quidam in leuiora peccata grauius animaduertunt. Si sacerdos inquit, capillitium aut uestem sumat hominis prophani, rapitur in carcerem, acriter puni-
tur: si bibat in lupanari, si scortetur, si ladat aleam, si uitiet alienas uxores, si nihil attingat sacræ lectionis, tamen columna est Ecclesiæ. Ita dialogus. Theologi dicunt id rationabiliter fieri. Fortassis in aliquo casu, sed in eo quem illic pono non arbitror. Nec ipsi probant opinor, eos qui corporalibus freti ceremonijs negligunt ea quæ sunt ueræ pietatis, & suis meritis arrogant quod est gratiæ: & ibi consistunt, unde oportuit gradum factum ad perfectiora, & ex his rebus proximum calumniantur, quæ
per se

per se nec bonæ sunt nec malæ. Sic enim loquitur dialogus. At hos si damnant & ipsi, miror quur existimarint hunc locum notandum. Quid autem mali, si præpostera multitudinis iudicia, quorum nullus est numerus, multis exemplis persequitur dialogus, quum id uehementer pertineat ad ueræ pietatis studiū. Certe hoc animo illa ibi cōmemorantur.

Idem facit pagina ccccviii. circa finem ibi: Iam in ipso ieiunij præscripto cum duo sint &c. Idem prosequitur paginis ccccxix. ccccxix. ccccxix. ccccxix. & ccccxix. xxiiij. Fiduciam in sanctos carpit pagina. ccccxix. non attendens quod omnis cultus & fiducia quæ sanctis exhibetur: primo & principaliter deo exhibeatur, & illis sub deo & propter deum.

DECLARATIO AD 68. 69.

Quid? Illic carpit Erasmus fiduciam diuorum? Ipse locus respondeat. Sic loquitur Lanio. Quam multi sunt qui magis fidunt præsidio uirginis matris, aut Christophori, quàm ipsius Christi. Et huius generis aliquot exempla commemorantur. Obsecro te lector, an hoc est carpere fiduciam erga sanctos, an potius notare præposterum iudicium stultorum? Proin hæc censura hic nullum habet locum quocunque casu hic posita est.

In dialogo qui dicitur Funus, minus recte uidetur sentire autor de fundatione obituum, & de precibus pro defunctis exoluendis. Nam infirmum introducit parum ista curantem, imò respicientem, si non esset scandalum.

Dd Id

pag. 715

Ibidem

71

pag. 719

Id uidere est pagina ccccxlvj. circa finem, ibi: Si me uel uno funebri sacro dignaberis plus satis erit: aut si quid aliud est, quod ob publicā Ecclesiæ consuetudinem citra scandalum infirmorum omitti uix potest, id tuo permitto arbitrio. Sequitur: Nec est animus cuiuspiam preces uel commercari, uel quenquam meritis suis spoliare. Hæc dicuntur quasi fundantes obitus, preces aliorum commercentur, aut meritis suis spolient: quod asserere erroneum est & impium. Pagina autem sequenti quæ est ccccxlvij. uidetur omnem satisfactionem peculiarem pro defunctis respuere, solam communem probans cum merito Christi, & hoc à principio paginae.

CONCLUSIO determinationis præscriptæ.

Cum igitur in istis dialogis perniciose Erasmus eloquentiam suam conuertat ad instaurandos, & quodammodo puerorum, præceptorum eorundem, & quorumcunque lectorum ingenijs instillandos damnatos errores Aerianorum, Vuitcleuistarum, Iouinianistarum, Lamperianorum, Waldensium, Beguardorum, Luteranorum, & aliorum multorum hæreticorum: si sancte & Christiane imbueda est non modo puerilis ætas, uerumetiam prouecta, & ab omni impietate atque blasphemia maxime propellenda & auocanda, enitendum est ne ulli tales libri manibus teneantur puerorum aut quorumcunque Christianorum lectorum, ne huiusmodi uenena ubi lectores imbiberint, à Christiana omnino religione reddantur alieni.

DECLARATIO

70

Fingo illic hominem egregie pium, qui quicquid potuit in uita boni fecit, & quantum patiebantur facultates sanus ac ualens pauperibus erogarat. atque hoc

hoc maluit quàm in diplomatibus pontificum, aut in sacerdotum mortualibus, aut in legatis testamentarijs spem salutis ponere. Id quidem audiui uehementer comprobari à pietatis professoribus. Quid sit fundare obitus non intelligo: at qui precio redimunt anniuersaria, & id genus alia, nonne commercantur alienas preces? Et qui ad hoc conducuntur, nonne partem meriti accidentalis transferunt in conductorem? Hoc ille in morte fieri putabat superuacaneum, quum quod melius erat in uita sanus præstitisset.

DECLARATIO

Ei qui sic uixit, sic moritur, non est opus illis 71
uulgaribus præsidijs, quæ longe minus adferunt opis, quàm uitæ benefacta. Vides lector quales sint præmissæ, quibus quàm congruat conclusio iudicent alij. Ei, quoniam adiecta est nec ad facultatem opinor pertinet, respondebo. Quod ait me meam eloquentiam huc conuertisse, ut hæreticorum errores colloquijs meis instaurem, eosque puerorum animis instillem: si petunt animum meum, libere reclamabo esse falsissimum. Alia uterer phrasi, si quod auertat deus, tali essem præditus animo. Sin, hæc torquent in rem, ut fateor me potuisse labi multis locis, nimirum hominem, & si hoc nimium est semihominem, ita res ipsa

Dd 2 declarat

declarat mihi ne in uno quidem dogmate cum toties iteratis hæreticis cōuenire. Est igitur periculum scilicet, ne si lectores hauserint hæc tam exitialia uenena à Christiana religione reddātur omnino alieni. Tam magnifice pronunciat, quisquis huius conclusionis artifex fuit, quum tam multa demonstrarim deprauate citata, perperam intellecta, calumniōse detorta. Quid autem his tot propositionibus agitur quod fulciat religionem Christianam? ut credat populus cucullam monachorū ualere sanandis morbis, ut uotis sollicitemus diuos, præterito Christo, ut quamplurimi currāt Hierosolymam, relicta uxore & liberis, existimentq̃ in eo miram quandam esse pietatem, ut credamus omnes constitutiones hominum obligare ad pœnam gehennæ. Vt in ciborum delectu præcipuam religionis partem collocemus, ut in templis nullus ornatus uideatur immodicus, sed luxus etiam pertineat ad honorē dei, ut quamplurimū tribuatur ceremonijs quibuslibet, ut pueri ac puellæ ob friuolas causas contemptis parentibus currant ad monachos ut mox instituti pœniteant: ne quis loquatur de Christo, aut de literis sacris nisi Theologus, ut in sanctis q̃ plurimū ponamus fiducia. Vt sciamus malos nō esse quidē in Ecclesia, sed tamen esse de Ecclesia, ut credamus Ecclesiam mire ornari immensa ac prodigiosa uarietate cultuum ac uestium

uestiū, ut iurisperiti honeste uestiantur, ut diuorum soleas & calceos exosculemur. Ne quid omnino cōstitutionum Pontificiarum relaxetur, etiam si magna inuitet utilitas: ut morientes fundent obitus, cūrētq; quàm plurima mortualia fieri, atq; in his plurimum fiduciæ collocemus, & huius generis alia. At Christiana pietas in eo sita est, ut diligamus deum ex toto corde, proximum ut nosmetipsos, in Christo spei nostræ summam collocemus, ut ad illius doctrinam atq; exemplum, necnon scripturarum regulam mores ac uitam cōponamus. Ab his qui quocunq; modo auocant, in discrimen potius inducunt paganitatis. Hæc in eos dixerim qui fragmenta male detruncata, cum peruersa interpretatione obtrudunt Theologicæ Facultati, quæ ut uidetur, delusa damnat, non quod à me scriptum est, sed quod ab illis allatū. Neq; enim huc arbitror spectare Theologos, sed si quis has censuras pari candore interpretetur, atq; illi meas lucubrationes, posset in eum sensum accipere.

Exposui pro mea simplicitate mentem meam bona fide, paratus tamen corrigere, si quid in his dictum est, aduersans sanæ doctrinæ.

Dd 3

FINIS

Pag. 21. uersu 2. pro fune, lege fuste pag. 35. uers. 7.
 lege, charitatis est pag. 43. à fine. 12. pro nuncq̃ lege,
 nusquam pag. 74. uersu. 3. relicto, lege, relato
 pag. 87. uers. in declaratione, 5. lege, coniugij com-
 modis pag. 104. uersu. 5. pro quo actu, scribe, quo
 ritu pag. 105. uers. 2. pro beneficia, lege, benefacta
 pag. 124. uers. declarationis ultimo, lege, quam non ad-
 iuuat pag. 140. uers. 3. dele, domini pag. 171. uersu
 ab imo, 8. leg. agnoscunt pag. 173. uers. in propo. pe-
 nultimo. pro inmurmurant, lege murmurant pag. 189.
 uers. à fine 9. leg. Hieronymus ad Menerium pag. 194
 uers. 5. pro etiam, lege, enim pag. 199. uers. penultimo
 lege, facit pag. 200. uers. 10. & 11. lege, nescierit pag.
 203. uers. 15. pro, animarum, scribe, animorum Hinc
 uers. 10. expunge, de, & sic lege, & confide medico
 pag. 227. uers. 14. scribe, contrectes pag. 228. uers. à
 fine. 3. lege, ieiuna bis &c. pag. 197. in fine. Non hoc
 commemoro &c. usque ad finem declarationis. Non est
 suo loco sed poni debet ut opinor pag. 192. circa me-
 dium post hæc uerba, in sacris codicibus:

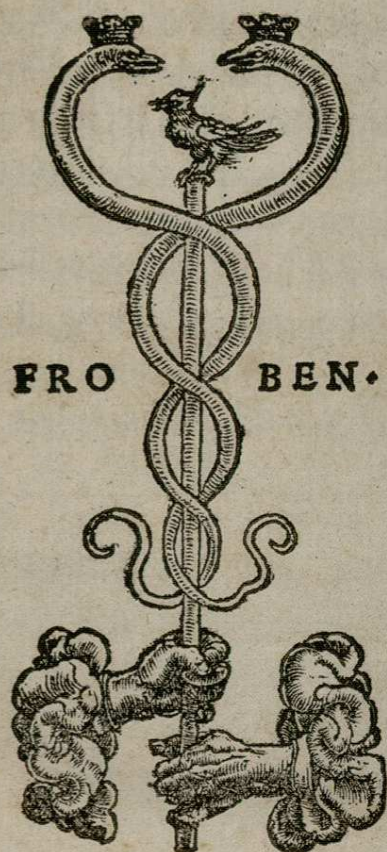
BASILAEAE IN OFFICINA FROBENIANA
 apud Hieronymum Frobenium, & Nicolaum

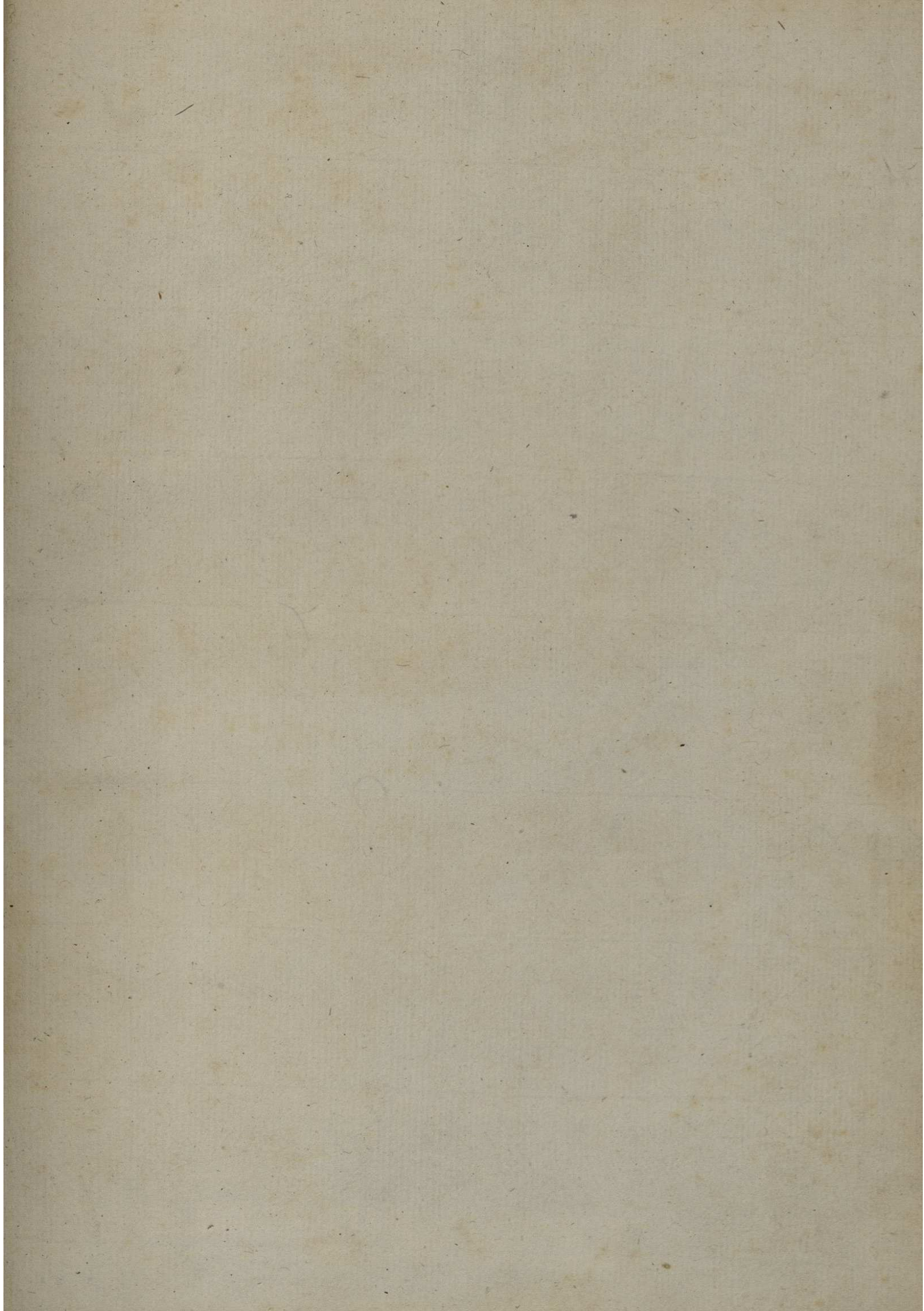
Episcopium M. D. XXXII

Mense Septembri

1157206320

